

Şəhər və kəndlərdə cürbəcür əcaib söz-söhbətlər gəzirdi. Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimlinin gizli əlaqədə olduğu və hələ ərə getməmiş tələbə qız tərəfindən bıçaqla qətlə yetirilməsini, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində yüksək vəzifə tutan general Nifaq Zamanoviçin istintaq zamanı dindirilərkən müstəntiqin kabinetində infarkt olub dünyasını dəyişməsini hərə bir cür yozurdu. Faciənin Tovuz adlı dul qadının evində baş verməsini uşaqdan böyüyə hamı eşitmişdi. Tovuz yaşadığı evin iki otağını intim hisslərinin əsirinə çevrilən eyş-işrət düşkünləri üçün ayırmışdı. Və ara düzəltməkdə mahir olan Tovuz qurşandığı bu yolla özünü əməlli-başlı tutmuşdu. Xüsusilə Ziyad Kərimlinin şəhərə gəlişini eşidəndə sümüyündə su oynayır. Çünki qəbul etdiyi müştərilərin heç biri SSRİ Ali Sovetinin deputatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Ziyad Kərimli kimi ciblərini ona geniş açmırdı. Qonum-qonşu Tovuzun topdağıtmaz evinə həsəd aparırdı. Ancaq çox adam onun əlinə bu qədər pulun haradan gəldiyini dəqiq bilmirdi.

Ziyad Kərimli son illər vilayətin başçısı Şirxan İsmayılzadəni də bu evə dadandırmışdı. Birinci katibin o boyda vilayətdə ürək qızdırdığı beş adam vardısı, biri, daha doğrusu, birincisi Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimli idi. Ziyad Kərimli vilayətin başçısı Şirxan İsmayılzadəni necə ovsunlamışdısa, onun bir sözünü iki

eləyə bilmirdi. Onların bu cür yaxın münasibətini məmə yeyəndən pəpə deyənə qədər hamı bilirdi və vilayətdə Şirxan İsmayılzadədən çox Ziyad Kərimlidən qorxub çəkinirdilər. Vilayətin başçısı Ziyad Kərimlinin, açsa ovcunda, yumsa yumruğunda idi. Ancaq onların bu dərəcədə yaxın olması, el-oba arasında yaxşı səslənmirdi və Şirxan Qasımoviçin nüfuzuna kölgə salırdı. Lakin vilayət başçısını ayıq salmaq üçün heç kəs cəsarət edib, bu barədə onun xeyrinə bircə kəlmə ağıllı söz demirdi. Əksinə, Şirxan İsmayılzadəyə xoş olsun deyə, yeri düşəndə ətrafındakı yüksək rütbəli məmurlar belə Ziyad Kərimlinin tərifini göylərə qaldırırdılar.

Ziyad Kərimlinin aradüzəldən qadının evində gizli məşuqəsi tərəfindən qətlə yetirilməsi, əslində Şirxan Qasımoviçin o qədər də vecinə deyildi. Onu narahat edib, qarnına sancı salan, Ziyad Kərimli ilə bir neçə dəfə aradüzəldən qadının evində olub, kefə baxması idi. Fikirləşirdi ki, dərinə getsələr, istintaqın bir ucu gəlib Şirxan İsmayılzadəyə dirənə bilər. Odur ki, bu biabırçı hadisə baş verəndən bəri kürkünə birə düşmüşdü. Bircə ona ümidli idi ki, Ziyad Kərimlinin felinə uyub aradüzəldən qadının evinə, daha doğrusu, fahişəxanaya kefə gedəndə nə ev sahibinə, nə də ki, əyləndiyi “gözəlçələrə” adını, familiyasını, harada işlədiyini, nə məzhəbə qulluq etdiyini doğru-düzgün deməmişdi. Tovuz xanıma da, məşuqələrinə də özünü elmi idarələrin birində işləyən alim kimi təqdim etmişdi. Buna baxmayaraq, həmin hadisədən sonra qulağı düşmüşdü və əsla yerini isidə bilmirdi. Hər dəfə Moskvadan, Bakıdan telefonla zəng vurub Ziyad Kərimli ilə əlaqədar onu sorğu-suala tutanda Şirxan Qasımoviçi tər basırdı və gedib o dünyanı görüb gəlirdi və həmin gün huşu özündə olmurdu. Axşamlar yumşaq çarpayısında belə rahat yata bilmirdi.

Sübhə qədər düşdüyü bu qəfil xətdən salamat qurtarıb-qurtarmayacağı barədə düşünürdü. Xiffətindən son günlər sifəti avazıyıb, ovurdları batmışdı. Ancaq özünü elə aparmağa çalışırdı ki, nə evdə, nə də ki, idarədə onun içəridən nə çəkdiyini hiss edən olmasın. İşçilərlə həmişəki kimi təmkinlə davranır, özünü nikbin göstərməyə çalışır, baxışlarının süni ifadəsi ilə əvvəlkindən də şux görünməyə cəhd edirdi.

* * *

Baş vermiş hadisədən xeyli keçmişdi. Şirxan Qasımoviç səhər-səhər köməkçisinə ağızucu salam verib kabinetinə daxil oldu. Arxadakı istirahət otağına keçib, Çexoslovakiya istehsalı olan kül rəngli velyur şlyapasını çıxarıb asılıqana keçirdi. Divanın yaxınlığındakı dəyirmi aynanın qabağında dayanıb ağarmaqda olan seyrək saçlarına daraq çəkə-çəkə: - Əlli beşi də belə başa vurduq, yaşdı dəə, hiss olunmadan gəlib keçir, - öz-özünə azaylandı. Paltar şotkasını götürüb çiynlərinə tökülən quvaqları təmizlədikdən sonra təzəcə tikdirdiyi yun kostyumunu səliqəyə saldı. Və sonra iş stolunun arxasına keçdi. Yana əyilib barmağını gözləmə otağındakı zəngin düyməsinə toxunduraraq kimi çəlimsiz bədəni, hündür boyu, sarışın sifəti olan köməkçisi Qasid Qəribov içəri daxil oldu və irəli yeriyib əlindəki kağızı Şirxan İsmayılzadəyə uzadaraq:

- Teleqramdır, - dedi.

Şirxan İsmayılzadə teleqramı alıb, eynəyini gözüne taxdı və əvvəlcə imza ilə maraqlandı. Qarmaqarışq hərfləri çətinliklə hecalayıb əsəbləşən kimi oldu. Başını yuxarı qaldırıb tərs-tərs köməkçisinin üzünə baxaraq:

- Bu Rəna kimdir?! - əsəbləşdi və alınının qırıqları sıxlaşdı.

- Ziyad Kərimlinin həyat yoldaşdır, nə sözü varsa, qəbulunuza gəlmək istəyir. Bir-iki dəfə zəng vurub, demişəm burda yoxdur. - Köməkçi katibin qırımını görüb sıxıla-sıxıla cavab verdi.

Vilayət başçısının ovqatı təlx oldu və səsini qaldıraraq:

- Ərinin zibillərindən qurtara bilməmişik, arvadı da bir tərəfdən qəmiş olub! Qəbula gəlmək istəyir! - Katib köməkçisinin sözünü kinayə ilə təkrar etdi və hövsələdən çıxdı: - Ziyad Kərimlini göylərə qaldırdıq! O isə bizi yerə vurdu! İndi Moskvaya, Bakıya cavab verə bilmirəm. Dəqiqədə bir məni sorğu-suala tuturlar ki, necə olub, əxlaqsız adam deputat seçilib?! Geroy olub?! Böyük bir fabrika direktor qoyulub?!. İndi Şirxan İsmayılzadə, gəl bu suallara cavab ver! Şirxan İsmayılzadə qanadının altına baxmışdı?! Hardan biləydim ki, Ziyad Kərimli nanəcib, nadürüstün biriymiş?! Axırda da bizi rüsvayi-cahan elədi! Dəfn mərasiminə yadlar o tərəfə qalsın, can-ciyər bildiyi qohumları da gəlməmişdi. İt kimi aparıb basdırdılar. Arvadı da utanıb yerə girmək əvəzinə telegram vurub ki, məni qəbul elə!! Nə üzle?! - Öz-özünə deyib, katib köməkçisinə sərt nəzər saldı. - Onun nə telegramına, nə də ki, telefon zənglərinə əhəmiyyət vermək lazım deyil, - əlavə etdi. - Mənim də vaxtım yoxdur hər təsadüfi adamı qəbul edirəm! Başa düşdün də nə demək istəyirəm?!

- Aydınır, Şirxan Qasımoviç, başa düşdüm! - İsmayılzadənin qarşısında itaətkar görkəm alan katib köməkçisi başının hərəkəti ilə tabeliyində olduğu mötəbər şəxsin dediklərindəki "həqiqəti" anladığını hiss etdirdi. Həm də səhər-səhər katibin qanını qaraltdığına görə qızarıb pərt oldu və bir söz demədən başını aşağı salıb kabinetdən kor-peşman çıxdı.

Katib köməkçisi Qasid Qəribov ona deyilənlərlə zahirən razılaşsa da, daxilən ayrı cür fikirləşirdi: "Bax, belə yerdə vəzifəyə tüpürüb Şirxan İsmayılzadənin üzünə deyəsən ki, kimin gözüne kül üfürürsən, ay başımızın ağası?! Ziyad Kərimlini qudurdub camaatın çiyninə çıxardan sən özün deyildin? Neçə illərdi onun başını sığallayırdın, məclislərdə yuxarı başda əyləşdirirdin, Bakıdan, Moskvadan belə hara gedirdin, yanınca aparırdın, dediyi bir sözü iki eləməirdin, nazirləri, böyük-böyük vəzifə sahiblərini onun sözü ilə götürüb-qoyurdun. Bu kabinet şahiddir ki, Ziyad Kərimli ilə saatlarla üz-üzə, göz-gözə oturub, pürrengi çay içə-içə bu boyda vilayətin taleyini həll edirdin. Büro üzvləri bir tərəfəydi, Ziyad Kərimli bir tərəfə. Onun dediyi söz siz Şirxan İsmayılzadə üçün qanunuydu. İndi də görürsən, Ziyad Kərimli dünyadan biurvat gedib, başlamısan onun ruhunu baltalamağa. Üz ki, var, ətdəndi, bunları Şirxan Qasımoviçin gözüünün içinə necə deyim?! Necə deyim ki, yoldaş İsmayılzadə, adamları axmaq, anlamaz yerinə qoyma! Günahkarın yekəsi elə sən özünsən! Bir də ki, bunları desəm, nə qazanaram?! Dəvə kimi kinli adamdı. Onnan söz güləşdirsəm, günü sabahdan şələ-şüləmi qoltuğuma verib iti məsciddən qovan kimi məni burdan qovub, vəzifə üzünə həsrət qoyar. Guya ki, Şirxan İsmayılzadənin əməllərini məndən başqa bilən yoxdu?! Uşağı da dindirən deyər ki, Şirxan İsmayılzadənin yüz cür sifəti var. Ona görə də palaza bürün, elnən sürün, axırda harda nazilər, orada da üzülər. Onsuz da tezi-geci haqq öz yerini almalıdır". Qasid Qəribov birinci katibin işləklərini gözüünün qabağına gətirib içəridən qovrulsa da, başını aşağı salıb, lal-dinməz dözürdü. "Bəli", "baş üstə"dən başqa dilinə Şirxan Qasımoviçin xoşuna gəlməyən üçüncü bir kəlmə

gətirmirdi. Bir loxma çörəyinə görə yeri deyəndə də, yüyürdü.

Aradan bir saat keçməmiş katib köməkçisi ehtiyatla kabinetin qapısını açıb poçtdan təzəcə alınmış qəzet-jurnalları İsmayılzadənin stolunun üstünə qoyub sakitcə geri döndü. Katib hökumət telefonu ilə nə barədəsə, uzun-uzadı danışib qurtardıqdan sonra dəstəyi yerinə qoyub, köməkçisinin gətirdiyi mərkəzi qəzetləri bir-bir nəzərdən keçirməyə başladı. Onun gözü “Yaramaz” başlıqlı məqalənin altındakı Nazim İlham imzasına sataşanda elə bil başından bir qazan qaynar su tökdülər. Tez həmin qəzeti qatlayıb ikrahla kənara qoydu və öz-özünə bir - bezsovestniy! kəlməsi də işlətdi və: - Başımıza gələn bütün həngamələrin mayası elə bu neqodyay deyil?! - əlavə etdi.

Şirxan İsmayılzadə ayağa qalxıb kabinet boyu bir neçə dəfə var-gəl etdikdən sonra ağ ipəkdən pərdə çəkilmiş pəncərənin bir tayını açıb əks tərəfdəki parkın yaşıllığını seyr etdi. Ancaq çəhrayı çiçəkli yasəmən ağaclarının rayihəsi ona həmişəki kimi xoş təsir bağışlamadı. Elə bil cərgə ilə salınmış yaşıl ağaclar canlı məxluq kimi, qələm götürüb Nazim İlhamın qiyafəsində onu təqib edirdi. Bu, bəlkə də Şirxan Qasimoviçin keçirdiyi əsəbi sarsıntıdan irəli gələn qorxunc bir xof idi. O, tez pəncərəni bağladı. İstirahət otağına keçib əsəblərini sakitləşdirmək üçün həmişə özü ilə gəzdirdiyi “Seduk-sin” dərmanını qəbul etdi və üstündən bir qurtum su içdi. Yuqoslaviya istehsalı olan qəhvəyi rəngli divanın yumşaq yastığına söykənilib özünə gəldikdən sonra iş stolunun arxasına keçdi. Alnını ovcuna alıb, xeyli fikirləşdi və sonra qəddini düzəldib, ideoloji sahəyə baxan şöbənin müdiri Orxan Kamalovu yanına çağırırdı.

Otuzdan artıq yaşı olan tarix elmləri namizədi Orxan Kamalov partiya işinə müəllimlikdən gəlmişdi. O, qabaqlar ali məktəblərdə dərs deyirdi. Ona görə də Vilayət Partiya Komitəsində işlədiyi az müddət ərzində siyasi və təşkilat işlərində kifayət qədər püxtələşməmişdi. Bir qədər naşıydı. Lakin ictimaiyyət arasında savadlı, nəzakətli, obyektiv işçi kimi tanınırdı. O, gözləmə otağına daxil olanda katib köməkçisi Qasid Qəribovdan soruşdu:

- Şirxan Qasimoviç təkdi?

Katib köməkçisi Orxan Kamalovun sualına dərhal cavab vermədi, bir qədər duruxub, sonra:

- Bəli, təkdi, - dedi. - Ancaq kefi yoxdu, qanıqara kimidi, - əlavə etdi.

Orxan Kamalovun gözləri qıyıldı və təəccüblə soruşdu:

- Nəyə görə, bizim şöbə ilə əlaqədar deyil?!

Katib köməkçisi:

- Səbəbini mən özüm də bilmirəm - deyib tərəddüdlə çiyinlərini qaldırdı.

Orxan Kamalov kabinetin qapısını ehmalca açıb:

- Olar?! - deyib içəri daxil olmaq üçün Şirxan Qasimoviçdən icazə istədi.

- Buyurun, buyurun, - Şirxan İsmayılzadə onu özünə xas olan təşəxxüslə qarşılayıb, cərgə ilə düzülmüş stulların birində əyləşmək üçün yer göstərdi.

İşçilərin onun qarşısında müti görkəm alması Şirxan İsmayılzadəyə ləzzət eləyirdi və əlçatmaz adam olmasından məmnun olub iftixar hissi keçirirdi. Orxan Kamalovun şax və sərbəst oturuşu Şirxan İsmayılzadəni o qədər də açmadı. Əlbəttə, bu, Orxan Kamalovun ötkəmliyindən yox, sadələşməliyindən irəli gələn bir davranış tərzidi. Ona görə də Şirxan Qasimoviç hiss

olunmadan şöbə müdirinə qıyqacı, bir qədər də təkəbbürlü nəzər yetirib mətləbə keçdi:

- Neçə aydı sizdə müavin yeri boşdu?! - soruşdu. - Niyə bir yönlü kadr tapmırsan?

- Üç nəfərin şəxsi işi çoxdan sizdədir. Özləri ilə də söhbət etmişəm. Hansı məsləhətdirsə gətirək işləsin, - şöbə müdiri cavab verdi.

Şirxan İsmayılzadə özünü qınamaq mənasında:

- Lap skleroz olub getmişəm. Sənədləri mənə verdiyini tamam yadımdan çıxmışdı, - deyib şöbə müdirinin müavinliyə namizədlərin səliqə ilə hazırlanmış qovluqlarını qarşısına qoydu və bir-bir nəzərdən keçirməyə başladı: - Bu nədir?! Seyidov Məhəmməd Namaz oğlu! - Sifətini turşudub acı istehza ilə: - Seyid! Məhəmməd! Namaz! Bu boyda vilayətdə başınıza adam qəhətdi?! Başqa cəhətləri demirəm, bu cür dini ad-familiya sahiblərini partiya işinə yaxın buraxmaq olar?! Seyid! Məhəmməd! Namaz! Yox bir, Məşədi! Oruc! - Şirxan İsmayılzadə eyni adları təkrar-təkrar yamsılayıb, Seyidov Məhəmməd Namaz oğlunun qovluğunu murdar əski kimi Orxan Kamalova qaytardı və:

- Bura partiya aparatıdır. Deyirsən sabah bunu da söz eləyib üzümüzdə vursunlar?! Görünür, alim olsanız da, məsələnin siyasi tərəfini unudursunuz. Bu adam məxfi kanallarla da yoxlanıb. Verilən məlumata görə nənəsi namaz qılır, atası hərdən məscidə gedir. Mən başa düşə bilmirəm, beləsinə Maarif Nazirliyində necə inspektor işlədirlər?! Buna sizin başçılıq etdiyiniz ideoloji şöbənin siyasi sayıqlığı itirməsindən başqa heç bir ad vermək olmaz! Səhərdə, birisi gündə özünü çoxbilmiş hesab edən o Maarif nazirini çağırıb başa salarsınız! Aydınır?!

Orxan Kamalov birinci katibin iradları qarşısında rəng alıb rəng verdi. Lakin Şirxan İsmayılzadənin de-

diklərinə müdaxilə etmədi. Mübahisəyə girişib onunla söz güləşdirsəydi daha pis. Bu, partiya etikası normalarından kənara çıxmaq kimi mənalandırılır və sonra şöbə müdirinə baha başa gələrdi. Orxan Kamalovun partiya işində kifayət qədər təcrübəsi olmasa da, başa düşürdü ki, düz-əyri rəhbərin hər bir sözü qanundur. Onu müzakirə etmək yox, yerinə yetirmək lazımdır. Odur ki, Maarif Nazirliyində inspektor işləyən və özünə müavin gətirmək istədiyi Seyidovun qovluğunu katibdən qəbul edib, xəcalət çəkə-çəkə bir kənara qoydu.

Katib ikinci qovluğu açıb içərisindəki sənədləri diqqətlə nəzərdən keçirərək:

- Mehdiyev Ərəstun Arif oğlu. - Qarşısındakı kağızlarla danışmış kimi mızıldandı. - Məcduproçim bu, çox hazırlıqlı oğlandır. Orta məktəbi də, ali məktəbi də fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Yaxşı ədəbiyyatçıdır. Cavan olsa da Pedaqoci texnikuma direktor qoyulandan sonra orada xeyli dönüş yaradıb. Bacarıqlı da yoldaşdır. Onu düz seçmisiniz. Ancaq orası var ki, rus dilini zəif bilir. Rusca səlis danışib yazmağı bacarmır. Bax, bu, işi korlayır.

Şirxan İsmayılzadə başını qaldırıb şöbə müdirinin üzünə baxaraq:

- Yoldaş Kamalov, - dedi. - Birdəfəlik başa düşmək lazımdır ki, azərbaycanlı olsaq da Rusiyada yaşayırıq. Bütün yazı-pozu, iclaslar, telefon danışqları əsasən rus dilində gedir. Dərbənddən ki, keçdin, Azərbaycan dili qurtardı! Ordan o tərəfə sizin, mənim dilimizdə bir kəlmə söz eşitməzsən. Ölkədə vahid bir dil var! O da Lenin dilidir. Vaxt gələcək bütün dünya bu dildə danışacaq. Buna görə də ağılı başında olan, gələcəyi görən hər kəs, indidən övladını rus məktəblərində oxudur. Düz də eləyirlər! Çünki yaxşı başa düşürlər ki, rusca təh-

sil alanlar üçün hər yanda yaşıl işıqdır. Mərkəzi Komitəyə iş götürülənlərdən birinci rus dilini necə bildiyini soruşurlar. Bilmədin, qurtardı getdi. Ağzıynan quş tutsa da, xeyri yoxdur, yaxın qoymurlar. Ona görə də Bakıdakıların əksəriyyəti haqlı olaraq uşağını rus məktəblərində oxudur. Oçen pravilno! Çünki başa düşürlər ki, inkişaf edib irəli getməyin yeganə yolu budur.

Orxan Kamalov qarşısında əyləşdiyi mötəbər şəxsin dediklərini daxilində götür-qoy eləyirdi. Həmin anda Rabindranat Taqorun dediklərini xatırladı: "Başqa xalqın dilində təhsil alan uşağın elə birinci sinifdən dişləri qırılır. Mənəvi inkişafımın sürəti onunla əlaqədardır ki, öz ana dilimdə təhsil almışam. İngilis dilinin nə qədər zəngin, dünyəvi dil olduğunu təbliğ etsələr də, böyük qardaşım məni ana dilində təhsil almağa vadar etdi..." Ancaq bu sözləri Şirxan Qasimoviçə demək, əzrayılla çilingağac oynamağa bənzəyirdi. Şöbə müdiri cəsarət edib ona deyə bilərdimi ki, yüz dil bilsən də, öz ana dilini səlis bilmirsənsə, demək dilsizsən. Bir də ki, insanlarda iki qulaq, bir dil olmasına baxmayaraq, ixtiyar-iqtidar sahibləri dinləməkdən çox danışmağı xoşlayırlar. Onlar sanki anadan öyrənmək üçün yox, öyrətmək üçün doğulublar. Orxan Kamalov ixtiyar sahibləri ilə rəftar etməyin qayda-qanunlarına az-çox alışmışdı. Bilirdi ki, indiki zamanədə dahilər də vəzifəliyə qarşısında acizdi. Ona görə də vilayət başçısına ağıllı bir söz demək əbəsdir. Bu, birinci katibin təbirincə, Orxan Kamalovun özünü çoxbilən göstərməsi kimi mənalandırılırdı. Və bir kəlmə ağıllı söz hər şeyə şəkk eləyən Şirxan İsmayılzadənin qara qəlbində kin-küdurətə çevrilib, əvvəl-axır şöbə müdirinin öz başında çatlayardı. Ona görə də şöbə müdiri - çox bilirsən, az danış - mülahizəsi ilə lal-dinməz əyləşib baxışlarının ifadəsi, başının hərəkəti ilə deyilən-

ləri təsdiq edirdi. Birinci katib isə vəcdlə danışır və sanki dərin ağıl-kamala sahib olduğunu şəkilləri divardan asılmış dahilərə, bir də ki, tabeliyində olan şöbə müdirinə nümayiş etdirirdi.

Şirxan İsmayılzadə fikrini tamamlayıb ikinci qovluğu da kənara qoydu. Və üzərində Poladov Albert Əfrant oğlu yazılmış qovluğu açıb vərəqləməyə başladı və sənədlərə baxa-baxa:

- Bu ayrı məsələ. Anası ukrainkadır, özü də rusca təhsil alıb, - dedi. - Şəhər Sovetində təlimatçı işləyir. Düzdür, Azərbaycan dilində zəif danışır. Eta neznaçitelna. Azərbaycan sözlərini çətin də olsa başa düşür. Kakraz həyat yoldaşı da acardır. Rus dili müəlliməsi işləyir. Gələcəkdə ondan da istifadə etmək olar. Mənə verilən məlumata görə, Albert Əfrantoviç bir az içkiyə meyillidir. Ancaq onun xatası yoxdur. Bura iş götürəndən sonra başa salarsan içməyi azaltsın. Sonra tərgitdirmək də olar.

Şirxan İsmayılzadə qəddini düzəldib, Orxan Kamalovun gözlərinin içinə baxdı:

- Bir də ki, axı içdi-içmədi, onun şəxsi işidi, bunun mətləbə nə dəxli var?! Kənarda nə qələt eləyir eləsin. Bizə nə lazımdı? Kənar millətdəndi?! Rus dilində də təmiz bilir?! Bizə də belə kadrlar lazımdı. Biz beynəlmiləlçi olmalıyıq. Ona görə də milli kadrların tərkibində başqa millətlərdən olanların sayı nə qədər çox olsa, bir o qədər bizə başucalıqdır. Bu cür məsələlərə yuxarılarda xüsusi fikir verilir... Siz savadlı yoldaşsınız və buna heç bir şəkk-şübhəm yoxdu. Lakin bunları deməkdə məqsədim odur ki, partiya işinin yazılmamış qanunlarındakı incəlikləri də bilməlisiniz. Mejduproçim, bu sahədə Orta Asiyanın bəzi respublikaları bizdən çox-çox irəlidi. Elə respublikalar, muxtar vilayətlər vardır

ki, rəsmi idarələrdə öz dilləri işləmir, təhsil yalnız rus dilindədir. Biz isə... - Şirxan İsmayilzadə təəssüflə başını bulayıb ayağa qalxdı və dərinə ah çəkərək:

- Millətimizə yazığım gəlir. Bu sahədə hələ də dal vəli sürürük, - dedi. - Məhəmməddən, Orucdan, Namazdan beşəlli yapışmışıq. Elə ən böyük milli faciəmiz də budur. Millət, namus, qeyrət... Boş-boş qırıldatmağımız var. Ha...ha...ha... - Şirxan İsmayilzadə rişxəndlə güldü. Orxan Kamalovun da özündən asılı olmayaraq dodağı qaçdı və çöhrəsinə süni təbəssüm yayıldı.

Şirxan İsmayilzadə ciddi görkəm alaraq:

- Qisası, Albert Poladov barədə fikrinizə şərikəm, - dedi. - Bu üç nəfərin içərisində boli meni podxodyaşi kadr Albert Əfrantoviçdi. Növbəti büroda təsdiq edək işləsin.

Təqdim olunan kadrlardan heç olmasa bir nəfərinin bəyənilməsi, şöbə müdirini bayaqdan bəri keçirdiyi nigarançılıqdan xilas etdi. O, ayağa qalxıb, qovluqları qoltuğuna vurdu və getmək üçün katibdən icazə istədi. Şirxan İsmayilzadə əlinin işarəsiylə:

- Əyləşin, - dedi. - Hələ söhbətimizi qurtarmamışıq. Bir məsələni də sizinlə birlikdə aydınlaşdırmaq istəyirəm.

Orxan Kamalov oturduğu stulda yenidən əyləşdi və diqqətini birinci katibin hələ qırıq düşməmiş, dolu, gümrəh sifətində cəmləşdirdi. Şirxan İsmayilzadə ilk dəfə olaraq onu təhdid edən dərin bir sirri açmış kimi:

- Bu sözü bayaq demək istəyirdim, araya başqa söhbət düşdüyü üçün xatirimdən çıxdı. Əvvəlcə ağıma belə bir fikir gəlmişdi ki, Nazim İlhamı sizə müavin gətirək, sonra qərarımı dəyişdim, ölçüb-biçdim ki, onun iddiası bir az böyükdü, həm də xasiyyəti elədir ki, hələm-hələm ipə-sapa yatan deyil, bildiyini dədəsinə verməz, onnan

dil tapmaq sizin üçün çətin olar. Nazim İlhamla sizinki tutmaz. Ümumiyyətlə, Nazim İlhamın barəsində nə fikrəsiniz? - Katib dərin maraqla soruşdu.

Bu, Orxan Kamalov üçün gözlənilməz bir sual idi. Ona görə də xəfifcə gülümsünüb tərəddüdlə çiyinlərini çəkdi. Lakin katibin sualını cavabsız qoymaq nəzakətsizlik olardı. Odur ki, şöbə müdiri Şirxan Qasımoviçin zəhləsi gedən bir şəxs barədə fikir deməyə çətinlik çəksə də:

- Nazim İlham mərkəzi mətbuatın nümayəndəsidir, - dedi. - Onunla yoldaşlığım olmayıb, bir yerdə işləməmişik. Sizin kimi mən də onu elə-belə, məqalələrindən tanıyıram. Düzdür, hərdən müəyyən iş üçün şöbəmizə gəlib-gedir. Ancaq Nazim İlhamla elə bir şəxsi ünsiyyətə yoxdur. Qələminə də bələdik, həmişə kəskin yazır. Onun haqqında başqa nə deyə bilərəm?!

- Siz də mənə lap nağıl danışdınız. Nala-mıxa vurmaq lazım deyil, yazılarını mən də oxumuşam, qələminə də bələdəm. Bəs şəxsi keyfiyyətləri?

Orxan Kamalov katibin müəmmalı sualı qarşısında çıxılmaz vəziyyətə düşdü və özünü cəmləşdirib nə isə demək istəyirdisə, Şirxan Qasımoviç ona imkan vermədən özü danışmağa başladı:

- Yəqin siz özünüz də bilməmiş deyilsiniz ki, Nazim İlhamdan o qədər də xoşum gəlmir. Niyəsi də məlumdur. Ancaq açığını deyim ki, son vaxtlar onun haqqında fikrim tamam dəyişib. Nazimin prinsipliliyinə prosto heyran olmuşam. Özünüz şahidsiniz ki, general Nifaq Zamanoviçin, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Ali Sovetin deputatı Ziyad Kərimli kimi tanınmış, nüfuzlu adamların axırına çıxdı. Əslinə qalsa, onun məqaləsi vilayətin rəhbərliyinə də ağır zərbə oldu. Sizin çox şeydən xəbəriniz yoxdur. Moskva həmin məsələyə görə bizi məhşər

ayağına çəkirdi. Ancaq sağ olsun respublikanın rəhbərliyi, qanımızın arasına girdi. Əhsən onu doğan anaya! Bax, əsl qələm sahibi Nazim İlham kimi olar! Mən Şirxan İsmayılzadə bunu ürəkdən etiraf edirəm. O, haqlı olduğunu qətiyyətli, prinsipial jurnalist kimi sübut elədi. Görürəm son vaxtlar buralara üzükür. Yəqin elə başa düşür ki, ondan incimişik. Ancaq nahaq yerə. Mənə elə gəlir ki, Nazim İlham adi müxbirliyə yox, daha yüksək vəzifələrə layiqdir. Raykom katibi, nazir, vilayət qəzetinin redaktoru... Əlini hansı vəzifənin üstünə qoysa, məmnuniyyətlə razı olardım. Çünki Nazim İlham kimi kəsərli qələm sahibləri partiyamız üçün lazımdı. Belələrini gözümçixdıya salmaq ədalətsizlik olardı. Onun qədrini bilməliyik. Kiçik incikliyə, xırda söz-söhbətlərə görə onunla daşa-tərəziyə girmək bizə yaraşmaz. Proletariatın dahi rəhbəri Vladimir İliç Lenin demişkən, tənqid nöqsanların aynasıdır. Tənqid olmayan yerdə kif və durğunluq hökm sürər, irəliyə doğru hərəkət olmaz. Dahiyənə sözdür! Ona görə də belə məsələlərə Lenin-cəsinə yanaşmalıyıq...

Orxan Kamalov bu anda sanki tanıdığı Şirxan Qasımoviçlə yox, başqa bir mələk simalı məxluqla üz-üzə dayanmışdı. Şirxan İsmayılzadənin işlətdiyi müdrik kəlamların sehrinə düşmüşdü. Şöbə müdiri əlini üzünə qoyub gözlərini qırpmadan qarşısında əyləşdiyi ixtiyar sahibini diqqətlə dinləyir, onun hər bir kəlməsini dönə-dönə təqdir edirdi. Və indiyə qədər Şirxan İsmayılzadənin barəsində onda yaranmış yanlış təəssüratın, daxilən xəcalətini çəkirdi. Şirxan İsmayılzadə danışdıqca, Orxan Kamalovun nəzərində anbaan əlçatmaz ucalığa yüksəlirdi. Və Orxan Kamalov daxilən etiraf edirdi ki, Vilayət Partiya Komitəsində işlədiyi bu xeyli müddətdə Şirxan Qasımoviçi dərinədən tanımırırmış.

Onun bu güncü səmimi söhbətindən, dəfələrlə vilayət başçısını tənqid atəsinə tutan jurnalist barədə bu cür alicənab fikir söyləməsindən sonra sanki geniş qəlbə malik olan yeni bir Şirxan İsmayılzadəni kəşf etmişdi. Ona görə də birinci katibin insani xalisliyi qarşısında baş əyib, minnətdarlığını bildirmək üçün ona bir-iki kəlmə xoş söz demək istəyirdi. Şirxan İsmayılzadə isə tarixçi-alimi heyratə gətirdiyini hiss etdikcə özündə qürur duyurdu. Orxan Kamalov nə demək istəyirdisə, ağzını açmamış katib ayağa qalxdı:

- Yaxşı, söhbəti uzatmayaq, - dedi. - Məsələ aydındır. İndi gedin işlərinizlə məşğul olun. Nazirlərdən bir neçəsini qəbula çağırmışam. Yəqin çöldə gözləyirlər.

Orxan Kamalov katibin ona söz deməyə imkan vermədiyinə görə daxilən narazı qalsa da, incikliyi hiss etdirmədən kabinetdən çıxdı.

Gözləmə otağında katib köməkçisindən başqa üç nəfər məsul işçi dayanıb, bayaqdan bəri Şirxan Qasımoviçin qəbulunu gözləyirdi. Orxan Kamalov başının hərəkəti ilə onlara salam verib ayaq saxlamadan fərş döşənmiş mərmər pilləkənlərlə ideoloci şöbənin yerləşdiyi ikinci mərtəbəyə endi.

Orxan Kamalov təsərrüfat müdirini çağırıb, müavinin çoxdan bəri bağlı qalan otağını təmizləyib səliqə-sahmana salmaq üçün seyfdəki ehtiyat açarı ona verdi:

- Təzə müavin artıq müəyyən olunub, - dedi. - İki-üç günə gəlməlidir, onun kabinetini hazırlamaq lazımdır. Yoxla, gör nə çatmır, qaydaya qoy.

Təsərrüfat müdiri:

- Baş üstə, - deyib yeni müavinin kimliyini soruşmadan açarı ondan aldı və xadimələri tapıb, verilən tapşırığı yerinə yetirmək üçün vaxtı itirmədən geri döndü.

Orxan Kamalovun obyektiv, haqqı nahaqqa ver-

məyən, prinsipial jurnalist kimi Nazim İlhamdan xoşu gəlirdi və bu münasibət qarşılıqlı idi. Vilayət Komitəsində Orxan Kamalov bəlkə də yeganə şəxs idi ki, Nazim İlham ona ürək qızdırıb, bel bağlayırdı. İkilikdə olanda açıq-saçıq danışır, həmyaşd kimi bəzən aralarında şit zarafat da olurdu. Ancaq birinci katiblə Nazim İlhamın münasibəti korlanandan bəri onlar seyrək görüşürdülər. Orxan Kamalov Şirxan Qasimoviçin gözündən düşə biləcəyindən ehtiyat etdiyi üçün son vaxtlar Nazim İlhamla yalnız telefon vasitəsilə əlaqə saxlayırdı. Nazim İlham da tay əvvəllər olduğu kimi Vilayət Partiya Komitəsində əyləşənlərin qapısını gündə-günəşırı açıb-örtmürdü. Yalnız Vilayət Partiya Komitəsində keçirilən rəsmi mərasimlərdə iştirak edirdi. Bir də ki, redaksiyanın işi ilə əlaqədar həftədə, ayda bir dəfə katiblərin, şöbə müdirlərinin yanında olurdu. Bu gün Şirxan İsmayilzadənin Nazim İlham barədəki xoş sözlərindən sonra Orxan Kamalovun eyni açılmışdı. Bilirdi ki, bu gündən Nazim İlhamla nəinki dalda-bucaqda görüşmək, hamının gözü qabağında çiyin-çiyinə gəzib dolaşmaq olar.

Orxan Kamalov bu gün işlərini yoluna qoyduqdan sonra mütləq Nazim İlhamla görüşüb onunla sərbəst söhbət etmək qərarına gəldi.

* * *

Nazim vilayət qəzeti redaksiyasının birmərtəbəli binasında yerləşən kiçik kabinetinə çəkilib, cib dəftərçəsindəki bəzi qeydləri təkrar-təkrar nəzərdən keçirirdi. O, Mamırlı rayonunda baş verən əhvalat barədəki sözlərin altından nazik cızıq çəkib dərin fikrə getdi və yazı masasına əyilmiş qəddini düzəldib, dalğın baxışları ilə sol tərəfdəki pəncərədən aydınca görünən qayçıquyruq qaranquşlara və onların palçıqdan səliqə ilə qurduqları

çopur yuvalarının seyrinə daldı. Və xəyalı zərif quşların kövrək qanadlarında Mamırlının kəndlərini dolaşdı. Nə düşündüsə, əsəbləşən kimi oldu, həssas qəlbini nifrət hissləri çulğadı. Əlindəki qələmin qulağına pıçıldayırması kimi, özündən asılı olmayaraq dodaqlarından: - Pul! Ata! - kəlmələri qopdu. İkrəh doğuran bu xəfif səsi kabinetdəki yığın-yığın kağız-kuğuzdan, rəflərdəki kitablardan başqa heç kim eşitmədi. Nazim nəyinsə əzabını çəkirmiş kimi təəssüflə başını yırğaladı. Həmin hadisə kino lenti kimi Nazimin gözləri önündə dayandı. Mamırlıda ağızdan-ağıza gəzən qanqaraldıcı söz-söhbət sanki kabinetin divarlarında yenidən əks-səda doğurub, Nazimin tüklərini ürpəşdirdi. Həmin müdhiş hadisə neçə həftə qabaq olmuşdu. Özü də bu cür.

Uzun müddət inzibati orqanlarda yüksək vəzifə tutan, polkovnik rütbəsində istefaya çıxandan sonra Rayon Rəhbərlik İdarəsində rəis işləyən Səfalət Savalanov Çovdarlı kəndində yeni istifadəyə verilən telefon qovşağının açılışında iştirak edirdi. Kənd rayon mərkəzindən xeyli aralı olduğuna görə Səfalət Savalanov altındakı üçyaşar atı nə qədər yeyin sürsə də, Çovdarlıya gün əyləndə çatmışdı. Kənd adamları illərdən bəri kənar şəhərlərdə yaşayan qohum-əqrəbası, yaxın-uzaq dostları ilə telefonla danışmaq üçün yayın istisində, qışın şaxtasında nə zillət çəkirdilər, onu bircə Allah bilir. İki-üç kəlmə telefon danışığı üçün gərək rayon mərkəzinə bir gün ayaq döyəsən. Çovdarlıdakı telefon qovşağından ətrafdakı yeddi para kəndə də xətt çəkilmişdi. Ona görə də Çovdarlıda toy-bayram idi. Kəndin ağsaqqal-ağbirçəkləri poçt rəisi Səfalət Savalanova dil-ağız eləyib, onun dünyadan gedən yeddi arxadönəninə rəhmət oxuyurdular. Əslində də bu, balaca iş deyildi. Maşın, araba işləməyən, dağların, təpələrin arasındakı Çov-

darlı kəndindən uzaq-uzaq şəhərlərlə telefonla birbaşa danışmaq hamıya möcüzə kimi gəlirdi. Kənd toy-bayram içində idi. Uşaqlar sevindiyyindən qarğı atlarını minib, ora-bura səyirdirdilər. Bəziləri də təzə poçt binasının ətrafındakı ağaclara dırmaşib, həyəət toplaşanların qarşısında çıxış edən Səfalət Savalanovun bəburuduna baxıb, onun ağzından çıxan hərərətli sözlərə heyranlıqla qulaq asırdılar. Hamının çöhrəsində sevinc ifadəsi vardı. Kəndin sayılan adamları bir-bir barmaq qaldırıb söz alır, hökumətdən razılıq eləyir, səbəbkara minnətdarlıqlarını bildirirdilər...

Telefon qovşağının açılış mərasimi başa çatanda, günəşin saraltısı qalmışdı. Çovdarlını əhatə edən dağlar, meşələr getdikcə sükuta dalırdı. Poçt rəisi kənd camaatı ilə sağollaşib, kənarda bağlanmış atına tərəf yönəlmək istəyəndə, qapısından qonaq-qara əskik olmayan Həs-rət kişi irəli yeriyib onun qabağını kəsdi və:

- Yoldaş Savalanov, dünya dağılsa da buraxmaram, - dedi. - Bu gecə qonağımsan! Bu qaranlıqda tək-tənha yola çıxmaq xatalıdır. Şər deməsən, xeyir gəlməz, elə ki, gün batdı, bu həndəvərdə qurd-quşun əlindən tərpənmək olmur. Getdin, Allah eləməmiş, başına bir qəzavi-qədər gəldi! Ondan sonra eşidib-bilən bizə nə deyər?! Deməzlər ki, Çovdarlıda bir başıpapaqlı tapılmadı, qabağa çıxıb poçtun böyüyünü evində qonaq eləsin?!

Alçaq boyu, sarışın sifəti olan Səfalət Savalanov yaşlı səksəni haqlayan Həs-rət kişiye razılığını bildirib:

- Həs-rət əmi, görürəm ürəyiaçıq adamsan, qonaqpərvərliyinə görə də çox sağ ol, - dedi. - Ancaq belə bir məsəl var: Yolçu yolda gərək. Getməliyəm, qalsam, sabah işə vaxtında çata bilmərəm. Tərs kimi də nazirliyimizdən adam gəlib, neçə gündür idarəmizdə yoxlama gedir.

Həs-rət:

- Nəçənnik, illaf iki dünya bir olsa da, buraxan deyiləm! Gecənin zülmətində meşə yolunda azıb eləyərsən, el içində rüsvay olarıq. Saqqalımın bu çağında sözümü yerə salma! Əziz başın üçün, əldə bəsləmə bir qara öyəcim var, quyruğu yernən sürünür! Elə sən kimi hörmətli qonaq axtarıram ki, qabağında kəsim. İndi özün öz ayağınla gəlib çıxmısan. Belə girəvə bir də ələ düşməz. Söz bir olar. Bu axşam qonağımsan, vəssalam. Bir də ki, nəçənnik, üstümü unlu görüb məni dəyirmançı hesab eləmə haa! - əlavə etdi. - Yoxsa qorxursan ki, qonaq üçün əməlli-başlı şəraitim olmasın?! Sağlığına, dəmir karavatımız, yaz yunundan ipək yorğan-döşəyimiz, yeməyə də təknə dolu təndir çörəyimiz...

Həs-rət kişi sözünü deyib ərkyana poçt rəisinin qoluna girdi. Səfalət Savalanov gördü ki, Həs-rət kişi bərkindən yapışib, əl çəkən deyil, inad eləmədi... Həs-rət kişi cilovun ucunu əlinə dolayıb, at da yedəyində qonaqla çiyin-çiyinə evə tərəf yönəldilər.

Hündür boyu, yer hanasında toxunmuş qara çuxası, sallaq sifəti, ötkəm danışığı olan və ağ saqqalı sinəsinə sallanan Həs-rət kişi varlı-hallı adamıdı. Vaxtilə kənddə sədr, briqadir işləmişdi, yeddi oğul evləndirib, üç qız köçürmüşdü. Hamısı da atalarının başına and içirdi. Övladlarının əli çörəyə çatandan sonra özünü ağır işə vermirdi. Qapısındakı mal-qaraynan başını qatırdı. Kənddə də bir sözü iki deyildi. Qonaq-qarası da əskik olmazdı. Hamı deyirdi ki, Həs-rət kişi çörəyinin düşmənidir. Deyirdi ki, qonağın ruzusunu Allah yetirir. Bir çörək verənə, Allah beş əvəzini qaytarır.

Onlar həyəətə daxil olanda uzun zənciri dəmir mıxa bağlanan sarı köpək sahibini saya salmadan mırıldanıb qonağa tərəf dartındı. Həs-rət kişi itə təpinib, qonağı kənara çəkdi və:

- Bəridən gəl, - dedi, - quduz dəymiş çox saqqat itdi, yad adam ki, gördü, qurtardı getdi, qabağında durmaq çətindi.

Səfalət Savalanov təmkinli görkəm alıb, istehza ilə gülümsündü və:

- Həsərət kişi, otuz il paqon gəzdirmişəm, - dedi. - Çekistlər itin də dilini bilir. Ona görə də sən bu qıllı köpəyin nə qədər atılıb-düşsə də, mənə yaxın gələ bilməz. Eşitməmişən, itin yanından bəy kimi, bəyin yanından it kimi... Hansı it olur-olsun, bir balaca hiss etsə ki, ondan qorxub-çəkinirsən, daha da şirnikib adama cumar.

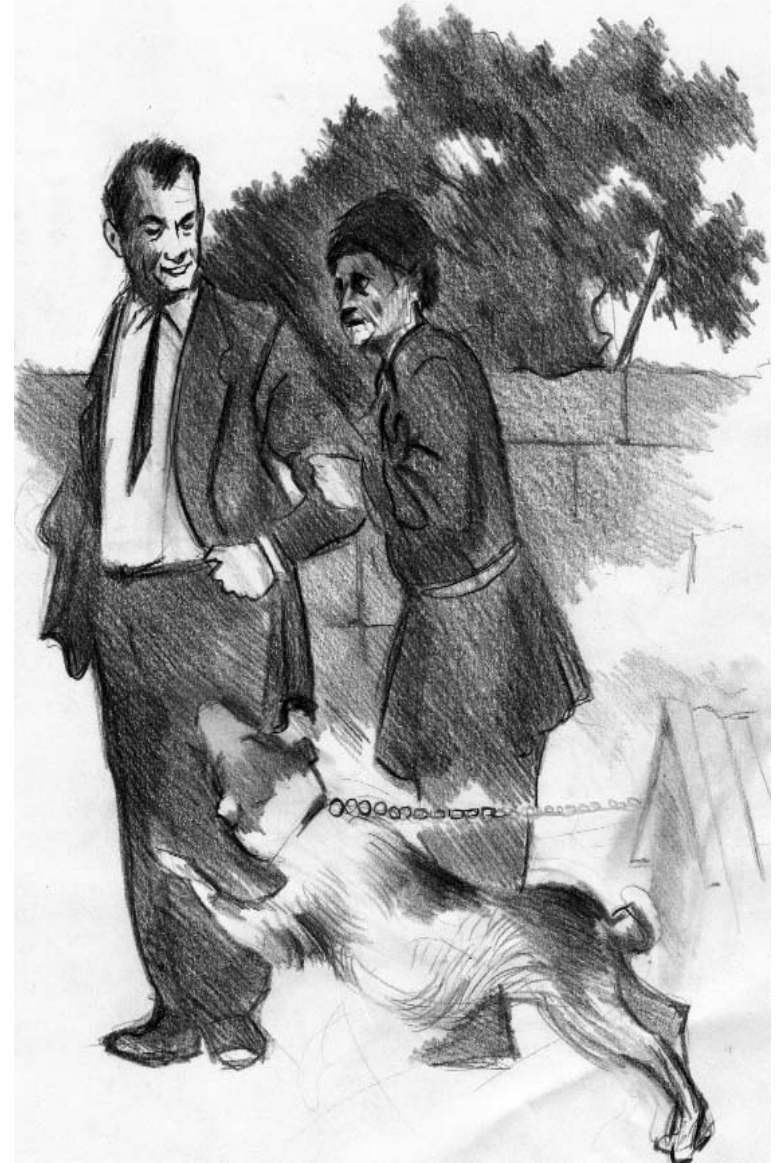
Səfalət Savalanov bunu deyib, cəsarətini nümayiş etdirmiş kimi:

- Nu, ladna! Spokoyna! Spokoyna! Zamaç! - rusca deyinə-deyinə sarı köpəyə tərəf irəlilədi və - Bağlı olduğu üçün havalanıb, ona görə bu cür zəncir gəmirir, - dedi. - Açıq saxlansaydı, ayağımı yerə vuran kimi quyruğunu qısıb susardı.

Həsərət kişi gördü ki, qonaq sözə baxmır, addım-addım itə tərəf gedir, onun qolundan yapışib geri dartdı və təşvişlə:

- Nəçənnik, qadan alım! Gözünü qan örtməsin, geri dur! Tutub eləyər, peşmançılıq olar! Eşitməmişən ki, ata, itə, arvada etibar yoxdur?!

Səfalət Savalanov ev sahibinin yalvarışını qulaqardına vurub, itə tərəf bir-iki addım da yaxınlaşdı. Hürməkdən ağzı köpüklənən sarı köpək isə yad qonağı didib parçalamaq üçün boynundakı zənciri gəmirir, gah da gücü gəldikcə dartınıb mıxı yerindən çıxartmağa çalışırdı. Həsərət kişi itin üstünə nə qədər çəmkirirdi, sarı köpək onu saya salmırdı.

Səfalət Savalanov isə:

- Hə, çox da atılıb düşmə! Sənin kimi ovçarkaları çox görmüşəm, əlimdən qurtara bilməzsən! Mənə də çekist Səfalət deyərlər. Səni elə yumşaldım ki, cıncırın da çıxmasın, - deyib əlini irəli uzatdı və girəvələdi ki, qəfil itin boynundan yapışsın.

Ev sahibi bu dəfə əlini arxadan qonağın belindəki enli qayısa keçirib, onu var gücü ilə geri dartmaq istəyəndə it hücum çəkib Savalanovun biləyindən yapışdı...

Səfalət Savalanovun sağ biləyinə üç diş batmışdı. Həsərət kişi dilxor halda başını bulaya-bulaya:

- A yoldaş Savalanov! Mən köpəyoğlu dilimlə dedim ki, quduzdəymişi açıqlandırma! İt mənimdisə, xasiyyətinə bələdəm. O şəhər yerindəki qonaq ötürən itlərə ağlın getməsin. Kənd itləri atlını atdan salır, piyadanı da yoldan eləyir. Mən mənliyimlə etibar eləyib ona yaxın düşmürəm.

Səfalət Savalanov isə özünü sındırmırdı. O, pencəyinin qolunu geri çəkib biləyindən axan qana əhəmiyyət vermirmiş kimi:

- Eybi yoxdu! Eybi yoxdu! Bir-iki damcı qan axmaqla dünya dağılmaz. Bu, cins itə oxşamır, yəqin canavardan-zaddan qarışığı var, yoxsa məni görəndə çoxdan quyuğunu bulayıb ayağımın altına döşənmişdi. Doğrudan da bu, çox saqqat itdi. Sən düz deyirsən. Belə ki, görürəm, sahibindən də keçməz. Bu cür axmaq iti nahaq saxlayırsan! Təpəsinə bir güllə vur, rədd elə getsin. Özünə yönlü bir ənik tap.

Bu hadisədən pərt olan Həsərət kişi onun dediklərini dilucu təsdiq etdi və axmaqda olan qanı qurutmaq üçün tez əski yandırıp külünü isti-isti itin diş batan yerə basdılar. Tələm-tələsik sandıqdan təmiz cuna çıxardıb, qonağın yarasını bağladılar.

Axşam çağı belə bir xoşagəlməz əhvalatın şahidi olan ev sahibləri sanki yasa batmışdılar. Qonaq bunu hiss edib yaranmış dilxorçuluğu aradan qaldırmaq üçün sifətinə süni gülüş ifadəsi verib, cürbəcür baməzə sözlərlə özünü şən göstərməyə çalışırdı.

Həsərət kişi qonağın hayfını almaq üçün əlinə keçən uzun lobyə payası ilə iti şil-küt elədi. Ağac qalxıb-endikcə zəncirli sarı köpəyin zingiltisi kəndin o başına gedirdi. İçəridə çay-çörək tədarükü görən Xoşqədəm arvad onu döyürmüşlər kimi itin çığırtısını eşitdikcə təbdən çıxıb öz-özünə ərinin qarasına deyirdi:

- Əli qurumuş iti niyə döyür? Dilsiz-ağızsız heyvanın nə günahı var?! Qonaqsan, qonaq yerində otur. O boyda vəzifənin sahibi qanı başa düşmür ki, tanımadığı itə səmtiməzlər! Həm çörəyimi ye, həm də itim döyülsün! Bunu heç göydəki Allah da götürməz! Qaradaban qonaqdan elə çoxdan zəhləm gedir. O da gəlib ürcahıma çıxıb. Kişi də beləsini evimə gətirib, qabağında erkək kəsir...

Xoşqədəm arvad küçüklüyündən yalladığı sarı köpəyin bu cür insafsızcasına döyülməsini özünə sığışdırma bilmirdi: İt olanda noolar, onu da Allah yaradıb ki, həyət-bacaya həyan olsun, qapını oğrudan, əyridən qorusun. Kəndə telefon çəkdimisən, sağ ol! Qapıma qonaq gəlmisən, gözümüz üstə yerin var! Tay qapının itinə niyə sataşırsan? O dilsiz-ağızsız heyvanın qarğışından qorxmursan?!

Səfalət Savalanovla Həsərət kişi dəhlizdən keçib evə daxil olanda Xoşqədəm arvad incikliyi bürüzə vermədən qonağa - xoş gəlmisən deyib, adəti üzrə yağmağını yuxarı çəkdi və üzünü daxili bir ikrahla əks tərəfə çevirdi. Həsərət kişi ilə Səfalət Savalanov yemək stolunun arxasında qabaq-qənşər əyləşdilər. Həsərət kişi qonağa üzünü tutaraq:

- Düz deyirsən, iti bağlı saxlayanda havalanar, gərək açıq buraxasan. Ancaq bizim bu itin bir pis xasiyyəti odur ki, yoldan ötən arvad oldu, kişi oldu, fərqi yoxdu, cumur üstünə, həm də daşa gedəndi. Ona görə də məcburam bağlı saxlayım. Gəlib-gedənimiz çox olduğundan bağlayıram ki, bir xata çıxardar. Sən də ki, pir olmuş, məni eşitmədin, yaxınlaşmasaydın, heç bu cür dilxorçuluq olmazdı. Bir də ki, qəzadan qaçmaq olmaz. Yəqin bu da bir qismətdi. Çıxan qan damarda qalmaz. Ancaq tay onlardan keçib, olacağa çarə yoxdu. İncəvara yaralar çox dərinə getməyib, quduz dəymiş üstədən dişdiyib. Eybi yoxdu, rayona qayıdanda bir-iki dəfə yoddan-zaddan vurdursan, sağalıb gedəcək, sonra heç yeri də bilinməyəcək...

Süfrəyə çörək gəlməmiş Həsərət kişi çəkinə-çəkinə:

- Yoldaş Savalanov, - dedi. - Dilimə bir söz gəlib, qorxuram deyəm, acığın tuta.

- Buyur, Həsərət kişi, buyur, səni yaxından tanımasam da, uzaqdan-uzağa eşitmişəm. Elə bir yersiz söz işlətməzsən ki, səndən inciyəm. Nə demək istəyirsənsə, məndən çəkinmə, buyur.

- Sənin barəndə deyə bilmərəm, amma indiki vəzifəlilərin çoxu Allaha, peyğəmbərə inanmır, hamısı ateist olub gedib. Ancaq bizim bu Çovdarlı camaatının inamı var, əksəriyyəti oruc-namazından qalmır. Maa elə gəlir ki, bu gün telefon məsələsində gözə-nəzərə gəldin. Allah-taalanın da bədnəzərdən xəbəri yoxdur. Ona görə də bu axşam durduğun yerdə zavalə gəldin. Kommunist olsan da, icazə ver, bizim bu arvada deyim, bir üzərlik yandırсын...

- Həsərət kişi, bilirsən ki, mən köhnə çekistlərdənəm. Vaxt vardı, qılıncımın dalı da kəsirdi, qabağı da. Polkovnik Savalanov gəlir! deyəndə, hamı zağ-zağ əsirdi.

Ancaq bu məscid, din, oruc, namaz... üzərlik yandırmaq... bədnəzər boş şeylərdir. Şəxsən mənim beynimə batmır. Ancaq sən məsləhət görürsən, etirazım yoxdur. Qoy bir üzərlik tüstülətsinlər.

Savalanovun ağzından söz qurtaran kimi Həsərət kişi təntənə ilə arvadını səslədi:

- Xoşqədəm! Xoşqədəm! Aaz, əlindəki işi qoy qırağa, əvvəlcə bir üzərlik yandır, çay-çörəyi sonra gətirərsən.

Xoşqədəm arvad tez dəhlizə çıxıb, neçə ay bundan qabaq sütundan asılan qupquru üzərlik çöplərinin bir neçəsini xırda-xırda doğrayıb mis qaba qoydu və sonra da kibritlə alışdırdı. Üzərlik mis qabda tüstülənə-tüstülənə qonağın başına hərlədilər. Axırda da alovlanmaqda olan üzərliyin üstünə bir-iki çimdik duz səpdilər. Ocaq çırtıldadıqca Həsərət kişi dediyini sübuta yetiribmiş kimi fəxrlə:

- Gördün?! Gördün necə çırtıldıyırmı?! Hamısı bədnəzərin gözüydü, yandı kül oldu.

Səfalət Savalanov gülərək:

- Ay Həsərət kişi! Xatirinə dəyməsin, belə şeylərə o qədər də inanma! Bu oyunların hamısı köhnəliyin, geridə qalmağın əlamətidir. Bədnəzər nədir?! Üzərlik nədir?! Neçə ildi sovet hökuməti qurulub, camaatımız hələ də avamçılıqdan qurtara bilmir!

- Nəçənnik, küfr eləmə, Allahın acığına gedər. Saqqalımın bu çağında təzədən müsəlmançılığımı dana bilmərəm. Yeri, göyü, ərşi-kürşü yaradan bir qüvvə var, ya yox?! Ona necə inanmayım? - Həsərət kişi hörmətli qonağa etirazını bildirdi.

Bayaqdan bəri mətbəxdə xörək hazırlayan Xoşqədəm arvad da bu söz-söhbətləri eşitdikcə içəridən odlanırdı. Qonağın üzünə çıxıb açıq danışa bilməsə də, öz-özünə oyalanırdı:

- Keçmə bizim kişinin bu xasiyyətindən! Hər yoldan ötüb keçəni dartıb evə gətirməzlər. Qadam heylə qonağın ürəyinə! Çörəyimi itə verərəm, dinsizə yox! Elə o əqidənin sahibidir ki, sarı köpək daraşib əl-ayağını yeyirdi. Bu qapıya yüz adam gəlib-gedir! Sarı köpək onlara niyə dəyib-dolaşmır?! İt itliyinən bilir ki, kimi tutmaq lazımdır. Sarı köpək elə haqqına elədi! Beləsinə o da azdı!

...Yemək-ichmək əsnasında Səfalət Savalanovun gözü divara vurulmuş qəzetə sataşdı. Qəzetin üçüncü səhifəsindəki iri məqalənin altında Nazim İlhamın imzasını görəndə sifətini turşudub ikrahla başını buladı:

- Bu həngamələrin hamısı bax, o mərdimazar oğlu mərdimazar müxbirin zibilləridir, - dedi. - Yoxsa mənim dağda-daşda nə işim vardı ki, it də əlimi bu kökə salsın.

- Nə danışırısan, nəçənnik?! Xatirinə dəyməsin, bu barədə səhvən var! Bax, o bəyənmədiyin Nazim İlhamın yazısı kəndin dadına yetdi. - Həsərət kişi poçt rəisinin məqalə müəllifi barədə dedikləri ilə razılaşmadığını açıq-aşkar bürüzə verdi. - Əşşi, bu telefon məsələsindən ötrü neçə illərdir əlləşib-vuruşuruq. Bakıdan, Moskvadan belə yazmadığımız yer qalmamışdı. Di gəl ki, bir adam irəli durub bu işə əncam çəkmirdi. Axırda əlacsız qalıb qəzetə yazdıq. Aradan heç onca gün keçməmişdi, bax, o gözüne döndüyüm müxbir gəlib çıxdı kəndə. Dedi, sizin şikayətinizə görə gəlmişəm. Yoldaş nəçənnik, bir var balığın başından yapışasan, bir də var quyruğundan. Düzdür, o Nazim İlhamın adını eşitmişdik, ancaq üzünü görməmişdik. Cavan olanda nolar, canlara dəyən oğlandır. Yəqin nəslə-nəcabəti var. Hamımıznan bircə-bircə görüşüb söhbət elədi. Biz də nə var, dedik. Özü şahid oldu ki, telefon sarıdan nə zillət çəkirik. Ancaq bu barədə bizə qəti bir fikir demədi. Axır sözü o

oldu ki, əlimdən gələni eləyəyəm. Çalışaram şikayətiniz yerdə qalmasın. İşini qurtarandan sonra nə qədər üz vurdum ki, dönək evə, bir loxma çörək kəs, razı olmadı. Fikirləşdim ki, yəqin utanıb-eləyir, bəlkə də vacib işi var. Ona görə də tay bərkini tutmadım. Gəlməyiynən qayıtmağı heç iki-üç saat çəkmədi. Aradan bir həftə keçməmişdi ki, dedilər müxbir aləmi qatıb bir-birinə. Çovdarlının telefon məsələsindən ötrü rayondakıları da, Bakıdakıları da tulasifət eləyib qoyub orda. Ondan sonra düşdülər vəlvələyə. Elə yaxşı deyiblər ki, ilan ulduz görməsə ölməz. Başladılar, nə başladılar! Dirək basdıran kim, məftil çəkən kim, sağlığınıza, bir ayın içində telefonumuz çəkildi. İndi Çovdarlı camaatı oturub-durur, o müxbirin ömrünə dua oxuyur.

- Həsərət kişi, dediklərindən belə çıxır ki, Çovdarlıda müxbirə bir heykəl də qoymaq lazımdır. - Səfalət Savalanov ev sahibinə kinayə ilə cavab verdi.

Həsərət:

- Nəçənnik, sözüümü qəribçiliyə salma. Danışığından görürəm ki, o müxbirdən xoşun gəlmir, ancaq nahaq yerə! Maa qalsa, heylələrinə heykəl də azdır. Kim ki, bizi sayıb karımıza gəlir, yetim-yesirə əl tutur, camaatın qəlbində özünə heykəl qoyur. O dünyada da yeri cənnətdir. Bir də ki, nəçənnik, özün dünyagörmüş adamsan, otuz il tufəng-tapança gəzdirmisən. Savadsız kəndçi olsam da, maa elə gəlir ki, insanlar cürbəcürdür. Eləsi var yuxarıdakıların bığının altından əyilə-əyilə keçir, amma özündən aşağıdakılara dirsək göstərir. Yəqin o müxbir mərd adamdır ki, bu kəndçi-küdəni zabitəli adamların ayağına vermir. Gözümüzün qabağında Çovdarlı camaatına görə böyüklərlə kəllə-kəlləyə gəldi. Mən ki, qəzətdə o gücü gördüm, indi onun qələmi olmasaydı, kim idi bizim ağzımıza qurut verən. Nəçən-

nik, acığına getsə də, getməsə də deyəcəyəm. Gördüyün kimi köhnədən papiros çəkənəm. Həmişə də tənəkini ovub qəzet kağızına bükürəm. Əziz başın üçün, o telefon barədəki məqalədən sonra qəzet kağızından papiros qayırmıram. Tənəkini uşaqların cırıq-curuq dəftər kağızına büküb tüstülədirəm. Elə bilirəm, qəzetə tənəki büküb yandırmaq günahdır.

Həsərət kişinin qəzet, müxbir barədə dedikləri Səfalət Savalanovu açmadı:

- Yazmağa nə var e, xalam da yazar! Hünər odur ki, qolunu çırmayıb daşı daş üstə qoyasan. Bir ətək pul töküüb xərc çəkən biz, sağolu alan da müxbir. Nədi-nədi, iki-üç vərəq kağız korlayıb. Həsərət kişi, bu barədə səninlə şərək deyiləm.

Həsərət:

- Yoox, nəçənnik, səhvin var, o müxbir burda yoxdur, Allahı burdadır. Bu işin əsas baiskarı odur. Vur deməklə vurmaq, elə yarıdır. Gəl ikimiz də mərdi-mərdənə boynumuza alağ ki, o müxbir bu məsələyə qələm çalmasaydı, camaatımız telefon üzünü görməzdi. Görərdi ee, Allah bilir haçan. Dəvənin quyruğu yerə dəyəndə. Onacan da kim ölən, kim qala.

Səfalət Savalanov gördü ki, Həsərət kişi müxbirin tərəfini verən deyil, sözü uzatmadı. O, uzaq yol gəldiyindən yorulmuşdu. Bir tərəfdən də yarası soyuduqca, sızılısı artırdı. Ona görə də söhbət eləməyə həvəsi yoxuydu. Onu tez-tez yuxu basır, çənəsi sinəsinə enib-qalxırdı. Odur ki, soyunub başını yastığa atdı və bir təhər axşamı səhər elədi. Sübhün şəfəqləri söküləndə yerindən qalxıb, qıs-qıvraq geyindi. Uzun lüləyi olan mis aftafadan öz əli ilə su töküüb, bir təhər əl-üzünü yudu. Yüngülvari nahar eləyib, ayağa qalxdı və ev sahibləri ilə xudahafizləşib atın belinə aşırıldı.

Poçt rəisi həyətdən çıxanda sarı köpəyə çəpəki nəzər saldı. Başını yoğun biləklərinin üstünə qoyan sarı köpək yad qonağa altdan-altdan baxsa da, səsinə çıxarmadı. İtin ağzından su axırdı və onun ölgün gözlərindən hiss etmək olurdu ki, xəstəhal kimidir. Səfalət Savalanov - yəqin Həsərət kişi onu lobyaya payası ilə o ki, var döy-düyünə görə it halsızlaşıb, hələ də özünə gələ bilmir, - daxilən düşündü. Kənddən aralaşandan sonra Savalanovun qəlbində başqa bir şübhə baş qaldırdı: “Həsərət kişinin itində quduz xəstəliyi də ola bilər. Yoxsa axşam sahibinin yanında o cür hücum çəkib mənə yaralamazdı. Yox əşsi, mən də nə fikirləşirəm e?! Quduz-zad nədir?! Görünür, sahibi döyüb gözünün odunu aldığına görə səhər üstümə mırıldanmadı. Mənə görə yazıq-yazıq gözünü döydü. Dəyənək onu necə tutubsa sarı köpəyin son nəfəsidir, elə bil can verirdi”. Bu ziddiyyətli şəkk-şübhələr Səfalət Savalanovu tərk etmirdi. Yol boyu onun ağlına cürbəcür qorxunc fikirlər gəlirdi. Gah da düşünürdü ki, Mamırlının kəndlərində neçə adamı it tutub, onlardan hansı qudurub?! Yox canım, nahaq yerə bədgüman oluram. Qorxaqlar iki dəfə ölürlər. İnşallah mənə heç nə olmaz. Əbəs yerə özümü şübhəyə salıram. Bir də ki, eybi yoxdu, rayona çatanda bu barədə həkimlə məsləhətləşərəm. Amma bu çağacan eşitməmişəm ki, kənd-kəsəkdə it tutana iynə vursunlar. Düzdür, kənd adamlarını it tutanda onlar vecinə almır. Əlbəttə, bu, avamçılıqdandır. Məncə, it tutan adam mütləq həkimə müraciət etməlidir. Həkim müayinəsindən keçib, quduzluğa qarşı profilaktiki tədbirlər gördürməlidir...

Səfalət Savalanovun qəlbində ziddiyyətli fikirlər getdikcə güclənib onun əhvalını korlayırdı və Çovdarlıya getdiyi üçün daxilən öz-özünü danlayırdı: “Deyən gərək,

Səfalət Savalanov, sənin Çovdarlıda nə işin vardı ki, gedib itin ağzına düşəsən?! İndi də qarnına sancılar dolub ki, birdən it quduz olar, qudurub eləyərəm. Bir var dünyadan öz əcəlinlə köçəsən, bir də var qudurub urvatsız öləsən...”

Səfalət Savalanov özünü yaşıl meşələrlə örtülmüş dağların, dərələrin arasında quş kimi səkən atın üstündə hiss etmirdi. O, sanki uzun qış gecələrində olduğu kimi qarmaqarışıq yuxular görürdü.

Səfalət Savalanov fikirlər deryasında üzə-üzə rayon mərkəzinə çatdı. O, əvvəlcə idarəyə baş çəkib, ayaqüstü işçilərdən hal-əhval tutub, bəzi tapşırıqlar verdikdən sonra evə döndü. Həyəcanlı olduğundan sarışın, bir qədər də çopur sifəti avazıymışdı. Həyat yoldaşı Şərqiyyə ərinin kefsiz olduğunu hiss edib, onun könlünü almaq üçün:

- Dünəndən bəri harda qalmısan, ay kişi, bu ev-eşik sənsiz olmasın, - deyib işvə ilə gülümsündü.

Savalanovun qaş-qabağı açılmadı. O, başını bula-yaraq:

- Arvad, insanın başına nə gəlirsə, öz ağlının ucbatından gəlir. Durduğum yerdə özümü əngələ salmışam, - dedi. - Ehtiyatsızlıq elədiyimdən qaldığım evin iti məni tutub, qorxuram sonra...

Savalanov sözünü tamamlamamış Şərqiyyə xanım məzəmmətlə:

- Hə?! Qorxursan?! Nə olsun?! Otuz il tufəng-tapança, paqon gəzdirmisən, indi də böyük bir idarənin başında durursan, danışanda da hamıya ağıl öyrədirsən. Səni tanımayan yad itin yanında nə işin vardı ki, o da səni bu kökə sala?! - Ərinin sarınmış əlinə işarə etdi. - Ehtiyatlı olaydın, tutmuyeydi. Bir də ki, tutub-tutub, canın sağ olsun, dünya qara geymiyib ki, dava-dərman

eləyərik, qurtarıb gedər. Ondan ötrü niyə ürəyini sıxırsan! Düzdür, can şirin şeydir, adamın barmağına tikan batanda dözmür. İndi onlardan keçib, təzədən neynəmək olar? Adamın başına iş gələr.

Savalanov:

- Bilirsən, Şərqiyyə, yaradan qorxmuram, ehtiyat eləyirəm ki, it quduz olar.

- Elə səfeh şeyləri başından çıxart. Quduz-zad nədir? Hər it tutan qudursaydı, dünyada adam qalmazdı. Bu rayonda bir belə adamı it tutub, hansı qudurub?! Elə qorxaqlığından o günə qalmısan. Özündən xəbərin yoxdur, sir-sifətin da ağarıb. Adam var qolunu kəsirlər, heç “uf” da demir. Bunu it tutub deyə, elə bil dünya dağılıb! Bu sözü mənə dedin, eybi yoxdur. Başqalarının yanında danışib camaatı özünə güldürmə. Yenə zibilliklərdə sülənən ara-bərə iti olsaydı, adamın ağlına qaraltı gələrdi. İndiyə kimi qapı itinin qudurduğunu nə eşitmişəm, nə də görmüşəm.

Səfalət Savalanovla Şərqiyyə otuz ilin ər-arvadı olsalar da, çox vaxt sözləri düz gəlmirdi. Buna səbəb bəlkə də züryətlərinin olmamasıydı. Savalanova qalsa, uşağa görə Şərqiyyəni çoxdan boşayıb, bir başqasını alardı ki, uşağı olsun. Onun qabağını kəsən tutduğu vəzifə, bir də ki, cibindəki partiya bileti idi. Ona görə də məcbur olub Şərqiyyə ilə bir təhər dil tapıb dolanırdı. Dolanırdı deyəndə, ailədə hökmranlıq Şərqiyyənin əlində idi. Əsas söz onunkuydu. Kişi də abırına qısılib, arvadının çaldığıynan oynayırdı. Yaşa dolandan sonra artıq hər ikisi anlayıb başa düşürdü ki, təzədən onların arvad alıb, ərə gedən vaxtları keçib. Ona görə də qabaqlara nisbətən son vaxtlar bir qədər mehribanlaşmışdılar. Topdağıtmaz ev-eşikləri vardı. Yığdıqları yatarın üstündə əsim-əsim əsirdilər. Evin açar-kilidi də Şərqiyyənin əlində idi.

Şərqiyyə də ki, işləyib-eləmirdi. Evdə də qulluqçu saxlayırdı. Əlini ağdan-qaraya vurmurdu. O qədər enlənmişdi ki, özünü çəkib apara bilmirdi. Yeriyyəndə yer tərpenirdi. Hamı da ona qızılı Şərqiyyə deyirdi. Toya-düyünə gedəndə boyun-boğazından daş-qaş yağırdı. Ərinin nə həddi vardı onun bir sözünü iki eləsin.

Səfalət Şərqiyyənin töhmət-tənəsindən sonra quduzluq söhbətinin üstünə gəlmədi. Axşam tərəfi qonşuluqdakı yaşlı həkimi çağırıdırıb yarasını göstərdi. Həkim əvvəlcə yaranı marqansla təmizlədi, sonra üstünə sarı rəngə çalan ruvanol qoydu və qəddini düzəldib soyuq-qanlıqla:

- Yara çox da dərin deyil, - dedi. - Dışlərin yeri üzdədir. Elə bir qorxusu yoxdur. İki gündən bir açıb sarğısını dəyişərik, qurtarıb gedər. Sağalandan sonra heç yeri də bilinməyəcək. Buna görə narahat olmağa dəyməz. Bizdə belə şeylər çox olur, - həkim əlavə etdi. - Təxminən on gün bundan qabaq dağ kəndindən yanıma cavan bir oğlan gəlmişdi. Deməsinə görə doqquzda oxuyur. Ona baxanda dərşətə gəldim. Məktəbdən evə qayıdanda naxırçının iti qəfildən cumub üst-başını cırıq-cırıq eləmişdi. Sifətinin ətinə necə qopartmışdısa, neçə yerdən tikiş qoydum. Oğlanın vecinə də deyildi. Elə bil qurd ürəyi yemişdi. Üstündə bir saata qədər əməliyyat apardıq, heç “uf” da demədi. Voobşe, bu kənd adamlarının canı bərk olur, qorxu nədi bilmirlər.

Həkim sözünə fasilə verib ayağa qalxdı, əlini yuyub, təmiz dəsmalla quruladıqdan sonra bayaqkı yerində əyləşib, üzünü Səfalət Savalanova tutdu:

- Tibbi nöqtəyi-nəzərdən yanaşsaq, it tutan adamı mütləq həkim nəzarəti altında saxlayıb, quduzluğa qarşı ona qırx gün iynə vurmaq lazımdır. Xüsusilə kənd yerlərində. Çünki şəhərdə əksər hallarda itlərdə quduzluğa

qarşı peyvənd aparılır. Kənddə isə buna fikir verilmir. Əslində buralarda quduzluq halları təsadüfdən-təsadüfə olur. Şəxsən mən bu cür hadisəyə rast gəlməmişəm. Quduzluq bizim eradan əvvəl birinci əsrdə Selsi tərəfindən aşkar edilmişdir. Ötən əsrin axırlarında Haster quduzluğa qarşı yaxşı effekt verən vaksin hazırlamışdı. Vabeş, Neqri, Remminger bu sahədə böyük tədqiqat işləri aparmışlar. Axmaq xəstəlikdir. Çox pis fəsadları olur. Əgər sizin eyninizə qaraltı gəlersə, sabahdan iynəyə başlaya bilərik. Burada çətin bir iş yoxdu.

Həkimin ağzından söz qurtarmamış Şərqiyyə xanım kinayə ilə:

- Sən allah, nəhs-nəhs danışib, kişini qorxuya salma, - dedi. - İndi də o qalmışdı ki, havayı yerə qarın-qartasını iynə ilə dəşik-dəşik eləyək. Qonşu, lətifəsi səndən uzaq olsun, indiki həkimlər pulun dərindən qaşınmayan yerdən qan çıxartmaqda bir candılar. Xata olur deyəsən, həkim, bir yerim ağrıyır. Yoxlayıb o qədər azar-bezar çıxarırlar ki, dediyinə də peşman olursan. İtdi, tutub-tutub, beş-on günə sağalıb gedər. O Pasternidi, Vaqəşdi, Neqriddi nədi, onlar nə deyib, bilmirəm, kişini heç nədən vahiməyə salma. Birini bilirsən, birini yox. Səfalət iş adamıdır, idarənin min cür dərdi-səri var. Evin milləri əyilib, pəncərələr əməlli-başlı açılıb-örtülmür, həyətin çəpərini götürüb, daş hasar çəkdirməliyik. Hansını deyim?! Dərd birdi-ikidi?! Vallah, başımızı qaşımağa vaxt tapmırıq. Bu iki daşın arasında, sən də başlamısan ki, gərək neçə gün iynə vurula! İndi iynə vurmaq vaxtıdır?! Bir də ki, axı nə təhər oldu, neçəsini it tutdu, dava-dərmansız sağaldı, amma Pasterin deyir ki, gərək Səfalətə iynə vurula. Yarasını açıb, dərman qoydun, sağ ol, Allah balanı saxlasın. O iynə məsələsini də başından çıxart

getsin. Bizi camaata güldürmə. Hər it tutana o qədər iynə vurulsa, dünyada iynə qalmaz...

Şərqiyyə xanım hikkəli-hikkəli üzünü ərinə tərəf tutaraq:

- Düzünü de, uşaq vaxtı səni neçə dəfə it tutub? - soruşdu.

- İki dəfə.

- Atan rəhmətlik. Mən özüm hələ beşinci sinifdə oxuyurdum. Nənəm məni qonşuya dördəyaq dalınca göndərəndə Hacı Həsənin balalı qancığı yumşaq yerimi necə dağıtmışdısa, bir həftə yanı üstə yatdım. Vallah, yeri indi güclə bilinir. Onda guya qırx gün iynə vurdurmuşdum?!

Səfalət Savalanov dillənmədi. Həkim isə dediklərinə peşman olub tərəddüdlə:

- Əslində Şərqiyyə xanımın sözlərində müəyyən həqiqət var, - dedi. - Düzdür, it tutanda mütləq demək olmaz ki, sabah bu, xoşagəlməz fəsadlar verə bilər. Ancaq hər ehtimala qarşı məsələyə tibbi nöqteyi-nəzərdən yanaşmalıyıq. Şər deməsən xeyir gəlməz. Sonra bədbəxt hadisə baş verə biləcəyini nəzərə alıb bəri başdan işimizi etibarlı tutmalıyıq. İynəmizi vurub profilaktiki tədbirlərimizi görsək, yaxşı olar. Ancaq bir halda ki, Şərqiyyə xanım lazım bilmir, mən nə deyə bilərəm, məsləhət özünüzdür.

- Elə mən də Şərqiyyə xanımın dediyi fikirdəyəm. - Səfalət Savalanov söhbətə qarışıb, arvadın fikri ilə razılaşdı. - Bu iynə məsələsi mənim də ürəyimdən deyil. Havayı yerə özümüzə əziyyət verməyə. Şərqiyyə xanım demişkən, cavan vaxtlarımızda bizi də it tutub, ancaq vecimizə almamışıq. Öz-özünə sağalıb gedib. Ona görə də mənə elə gəlir ki, bundan şəkk-şübhəyə düşüb, lüzumsuz yerə vaxt itirməyə dəyməz.

Şərqiyyə xanımın ayağı daha da yer aldı və rişxəndlə:

- Həkim, sən də özgəsi deyilsən, bizim bu kişinin çoxdankı xasiyyəti, - dedi. - Yanından bir balaca yel ötdü, düşür əl-ayağa. O həkim qalmır, özünü göstərməsin. Yaşlaşandan bəri də illaf vasvası olub. Üzünə deyirəm, indi ürəyində yüz yerə yozacaq ki, görəsən itdə quduzluq olmaz ki?

Şərqiyyə xanım bunları deyib, tənə ilə güldü. Həkim gördü ki, Şərqiyyə xanımı fikrindən döndərmək çətindi, ayağa qalxıb:

- Qonşu, həkim kimi fikrimi deyib borcumdan çıxıram, sonrasını özün bilərsən, - deyib Səfalət Savalanovla xudahafızlaşdı.

Bir neçə gündən sonra it və quduzluq məsələsi yaddan çıxdı. Yara da qaysaqlanıb, sağalmağa başladı. Səfalət Savalanov daha qayğıdan qurtarmışdı. Onun kefi doxsan doqquz vururdu. Şərqiyyə xanım da oturubdurub ərinə deyirdi ki, qədrimi bilmirsən, mənim sözü-mə baxmasaydın, o həkim tovlayıb, başına min oyun açmışdı. Vəzifəynən deyil e, vallah bircə gün olmasam, başını itirərsən. Şərqiyyənin qədir-qiymətinə öləndən sonra bilərsən! Amma indi, toya-bayrama geyməyə maa bir dəst layiqli paltar almağa canın çıxır.

Şərqiyyə xanım əsib-sovurduqca Səfalət Savalanov onun qarşısında kiçilir, mütiləşir, lazım olmadan irişib həyat yoldaşının dediklərini təsdiq edirdi və onun xətri xoş olmaq üçün zarafata salıb deyirdi:

- Arvad deyil e, yıxılı evin dirəyidir. Ağıl-kamalda da professorlar sənin yanında qələt eləyir.

Arvad kişinin gözünün odunu necə almışdısa, Şərqiyyə xanımın üzü bir balaca güləndə Səfalət Savalanovun qırışığı açılırdı. Elə bil qaranlıq məhbəsdən işıqlı genişliyə çıxırdı.

Adətən insanlar öz ailə həyatını qeyri-yetkin çağlarında qururlar. Ona görə də ilk anların qızgın intim hissələri onların dərrakəsinə hakim kəsilir. Ehtirasın alovları sönükləşdikcə, ağıl, kamal baş qaldırır. Qovuşan vüsəlin qüsurları üzə çıxır... Ancaq daldan atılan daş kimi sonrakı peşmançılıq faydasız olur. Əksər evlənənlər yol verdiyi səhvlərin əsirinə çevrilirlər və ömürlərinin sonuna qədər atdıqları yanlış addımlarının əzabına dözmək məcburiyyətində qalırlar. Bəziləri də qurduqları həyatın bünövrəsini uçurdub, yenidən “divar” hörmək niyyətinə düşürlər. Hər iki yolun eyni dərəcədə necə əzablı olduğunu təsəvvür etmək çətindir. Və sevib-sevilənlərin həyatları boyu bu əzabı çəkməkdən başqa çarələri qalmır. Ülvə məhəbbət üzərində həyat sərdabəsi ucaltmaq bəxtəvərliyi isə hər adama müəssər olmur...

Səfalət Savalanovun ad-san, şan-şöhrət, vəzifə xatirinə Şərqiyyə xanım ilə bir təhər dil tapıb süründüyü həyat yolu axır ki, onu faciəli bir sonluqla üzləşdirdi... Səfalət Savalanovun evinə dəstə-dəstə girib-çıxan yaxınları hüznü görünürdülər. Kimin ağlına gələrdi ki, poçt rəisi it tutduğuna görə qudura bilər. Ölümün min sifəti olsa da, iki adı var: şərəfli və şərəfsiz. Hər ikisi tale yazısıdır. Lakin urvatlı ölüm hər adama nəsib olmur. Dəhşətli ölüm İlahinin son cəzasıdır. Səfalət Savalanov bəlkə də çiyində zərli paqon parlayanda, etdiyi qəbahətlərin ucbatından Tanrı onu ən dəhşətli bir cəzaya məhkum etmişdi. Firavan həyatını çox urvatsız və acınacaqlı tərk edirdi. Yaxınları Səfalət Savalanovun başına gələn bu ağır faciədən, dərddən çox xəcalət çəkirdilər...

* * *

Uzun müddət Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin paqonunu gəzdirən, istefaya çıxandan sonra Mamırlı

Rayon Rəhbərli İdarəsində rəis işləyən Səfalət Savalanovun başına gələn əhvalat dildən-dilə düşmüşdü...

Yaşından əvvəl ağarmış uzun saçları boynunun ardına tökülən, qara bıqları, kosa sifəti, dümağ dişləri, göy gözləri olan və ağıllı görünmək üçün təkəbbürlü baxışları süni təmkin ifadə edən rayon prokuroru Şimşək Şəkərli bu məsələdə ağ xalatlı həkimlər kimi mərhumun həyat yoldaşı Şərqiyyə xanımın çaldığı ilə oynamırdı. O, ölümün səbəbini araşdırmaq üçün hadisə ilə əlaqədar dərhal cinayət işi qaldırmışdı. Çovdarlı kənd sakini Həsərət Təhməzov gündə-günaşırı istintaqa çağırılır, uzun-uzadı sorğu-suala tutulur, şahidlər dindirilir, üzləşmələr aparılırdı.

Həsərət kişi yol boyu deyib, öz-özünü söyürdü: “Həm çörəyin yeyilsin, həm də yaxandan yapışsınlar ki, itin adam tutub, gəl cavab ver! Dünyanın işinə bir bax e! Durduğum yerdə iş düşmədim?! Deyən görək, a köpəy-oğlu Həsərət, hər gəlib-gedəni yallamaq təkə sa qalıb?”

Şimşək Şəkərli onu ilk dəfə sorğu-suala tutanda Həsərət kişi:

- Qadan alım, prokuror, kənd yerində nə qəsdinisə var, nə də ki, stolovoy. Gələn qonaq harda yeyib yat-sın?! Mən adamlığımı göstərdim. Düzdü, kişi olan kəs, görək elədiyi yaxşılığı dilə gətirməsin. Rəhmətlik Savalanovu evimə apardım, qabağında qoyun kəsdim ki, Allahla xoş gedər. Qonaqdı, uzaq yol gəlib, kəndə telefon çəkdirib, qoy camaatımızdan razı qalsın. İndi o, haqq dünyadadır, biz nahaq. Ölənin dalınca danışmazlar. Zalım oğlu həyətə girən kimi başladı itnən oynamağa. Nə qədər dəlil-dəlalat eləyib dil tökdüm ki, kişi, itə etibar yoxdur, ona baş qoşma! Məni eşitmədi! Dedi, yox e, Savalanovun qabağında it əyən-bəyən eləyə bilməz!

Köhnə çekistəm, itin dilini bilirəm. Özün verdi itin ağzına. Mən boynu sınmış da qanadıma baxmışdım?! Hardan bilim ki, it qudurub. Bütün kənd şahiddir ki, it gecə-gündüz zəncirdə olur. Savalanovu tutandan bir-iki həftə sonra it yala yaxın durmadı. Hərdən mənim də üstümə dartınırdı. Sən demə it qudurub. Bir səhər də baxdım ki, elə zəncir boynunda ölüb. Heç onda da ağlıma gəlmədi ki, it qudurub ölüb. Əgər bilsəydim, tez rayona qaçıb rəhmətliyə xəbər verərdim ki, əşsi, it quduzumuş, başına bir çarə qıl, həkimlərə də, dava-dərman eləsinlər, sonra gec olar. O qızıldan qiymətli başın üçün, prokuror, bilməmişəm! Əgər bilib deməmişəmsə, atama lənət. Yoldaş prokuror, indi özün də, bu işdə günahım nədi?! Əgər təqsirim varsa, özüm öz ayağımla gəlmişəm. Elə bu dəqiqə tut sal qəzəmətə. İllaf vur məni öldür. Uf desəm kişi deyiləm.

Həsərət kişi danışdıqca həyəcanlanırdı. Lakin Şimşək Şəkərlinin qulağının dibində elə bil arı vızıldayırdı. Həsərət kişinin səsinə eşitsə də, nə dediyi dərrakəsinə çatmırdı. Prokurorun fikri tamam başqa yerdəydi. O, müqəssirin sözünü kəsib, cantaraq bədəni, qısıq boynu, müti davranışı olan müstəntiq Fədail Fərzəliyevi kabinetinə çağırırdı. Müstəntiq kabinetə daxil olan kimi prokuror ədalət görkəm alaraq:

- Bu vətəndaş bayaqdan bəri çərənləyib, baş-beynini aparır, - Həsərət Təhməzovu işarə etdi. - Özü də bilmirəm nə demək istəyir. Apar məşğul ol! Dindirmə protokolu yazandan sonra rayondan kənara çıxmamaq barədə dilindən iltizam al! Hələlik burax getsin. Həbs qərarı vermək tezdir. Səhər, ya birisi gün Çovdarlıya get! İstintaqa əlavə şahidlər cəlb etmək lazımdır! Bütün qonşular dindirilməlidir! Görək onlar yeni nə deyir. Nəzərə almalıyıq ki, rayonun məsul işçisi ölüb.

Prokuror bir qədər də ciddiləşdi:

- Məncə səbəbini kənar yerdə axtarmaq lazım deyil. - Əlavə etdi. - Cinayətin əsl səbəbkarı, bax, elə bayaqdan bəri boş-boş danışib baş-beynini aparan bu qoca yaramazın özüdür. Başa düşdün də nə demək istəyirəm?!..

- Aydınır, yoldaş Şəkərli! - Müstəntiq prokurorun qarşısında qəddini əyib onun dediklərini təsdiq etdi və müqəssirə tərəf çönüb: - Gedək, - dedi.

Həsərət kişi prokurora tərəf baxmadan, sakitcə ayağa qalxıb, müstəntiqin arxasınca kabinetdən çıxdı.

Poçt İdarəsinin rəisi Səfalət Savalanovun quduzluqdan ölməsi və rayon prokuroru Şimşək Şəkərlinin bu işi haqq-nahaq yoğurub-yapıb, Həsərət kişinin boynuna qoymaq üçün dəridən-qabıqdan çıxması barədə gedən söz-söhbət bütün Mamırlı rayonuna yayılmışdı. Bu əhvalatı eşidib-bilənlərin əksəriyyəti prokurorun ədalətsizliyindən, Həsərət kişinin haqsız yerə güdaza getməsindən təəssüflə danışır və onların qəlbində prokurorluğa qarşı ikrah hissi yaranırdı. Prokuroru yaxından tanıyanlar dalda-bucaqda danışdırlar ki, Şimşək Şəkərli ağa qara deyən adamdı, qanun-zad qanan deyil. Onunku puldu, ver, milçəyi fil eləsin, fili də milçək. Həsərət kişi Allahın bacısı oğlu olsa da, xeyri yoxdur. Puldan-zaddan verib, Şimşək Şəkərlinin ağzını yummasa, qanı getdi. Haqq-nahaq ağır maddə verib gedər-gəlməzə göndərəcək.

Prokurorun atası Kərbəlayı Mirzəxan kişi mərd və abırlı adamıdı. Oğlunun barəsində əskik söz eşidəndən bəri xəcalətindən camaat içinə çıxma bilmirdi. Hərdən oğlunun qarasına giley-güzar eləyib deyirdi ki, mənim belimdən gəlsə də, dayılarına tərəf çəkib, südü xarabdı. Mirzəxan kişinin övladlarının içində fərlisi Şimşək Şəkərliydi. Qalanları oxuyub bir peşə sahibi olmadıqlarına

görə, orda-burda başlarını gırləyib daşdan çörək çıxarırdılar. Hamısı da Şimşək Şəkərlinin əlinə baxırdı. Şimşək isə öz aləmindəydi. Nə ata-anasına, nə də ki, qardaş-bacılarına əməlli-başlı kölgə salmırdı. Qardaşları aylarla onun üzünü görmürdü. Hərdən Mirzəxan kişi oğlundan giley-güzar eləyib deyirdi ki, noolsun oğlumdur, böyük bir rayonun prokurorudur, amma qanı soyuqdur, kor qız ondan yaxşıdı. Mirzəxan Çovdarlı Həsərət kişinin məsələsini eşidəndə məcbur olub bir səhər qıs-qıvraq geyinib, içəridən qırıla-qırıla rayon mərkəzinə yollandı. Oğlu prokuror işlədiyi dörd il ərzində birinci dəfəydi onun kabinetinə ayaq basırdı. Ancaq elə bil oğlunun yanına yox, Sibirə gedirdi. O, gözlənilmədən oğlunun kabinetinə daxil olanda Şimşək Şəkərlinin ovqatı korlandı. Lakin dilxorçuluğunu büruzə vermədi. Ayağa qalxıb süni ehtiramla atasına salam verdi və hal-əhval tutduqdan sonra:

- Birdən-ikiyə sən buralara gələn deyilsən, xəbərsiz-zadsız səndən nə əcəb?! Bəlkə bir hadisə-zad...

- Yox, oğul, sağlığına elə bir nigarançılığımız yoxdu. Nigarançılıq odur ki, qulağıma bir-iki səfəh söz dəydi, narahat oldum. Gəldim görüm bu nə məsələdi. Əslində anan gəlməyimə razı olmurdu. Dedi ki, kişi, ara-bərə sözünə inanıb özünü yüngülsaqqal eləmə. Şimşək oğlumuz olsa da, hökumət adamıdır. Bəlkə deyilənlər kimi deyil. Hər itin-qurdun sözüynən bədgüman olub, oğlumuzun işinə qarışma. Ancaq özümü saxlaya bilmədim. Dedim, yox e, getməliyəm. Heç özüm də bilmədim niyə gəldim. Elə bil nə isə məni dartıb gətirdi. - Mirzəxan kişi axır kəlmələrini çox könülsüz, xəcalət çəkə-çəkə, peşman olubmuş təki dedi.

Şimşək Şəkərli gülümsündü:

- Görürəm, sözlü adama oxşayırsan, - dedi. - Axı nə

olub?! O səfəh söz nədi?! Bizi istəməyənlər çox söz danışa bilərlər. Sən ağsaqqallıqda olan kişi gərək hər deyilənə inanmasın.

- Oğul, o Çovdarlı Həsərət kişini sən dərinədən tanı mırsan. Həftə bazarına gedəndə qonşu kəndli kimi onnan çox yol yoldaşı olmuşam. Dar ayaqda bir-birimizə əl tutmuşuq. Neçə dəfə karıma gəlib. Süfrəmin başında oturub, çörəyimi kəsib. Mən də onun evinə gedəndə erkək kəsib, plov qazanı asdırıb. Bizim tərəflərdə Həsərət kişini ağır-ağayana, sözübütöv, karagələn adam kimi tanıyırlar. Onun getdiyi yerdə qan bağlanır. Oğul evləndirən, qız köçürən Həsərət kişiye gənəşir. Qapısı da qonaq-qarasız olmur. Haracan desən, çörəkli adamdı. O poçtun böyüyü məsələsini eşidəndə, düzü, mən özüm də çox pərt oldum. O işin içindəyəm. Nəyə desən and içərim ki, burada Həsərət kişinin heç bir təqsiri yoxdur. Atalar elə doğru deyib ki, günah öləndə olar. O rəhmətliyin özü itə yaxınlaşıb. Kimin ağlına gələrdi ki, boynu zəncirli it qudurub adam dalayar. Yəqin o rəhmətliyi əcəl hərləyirmiş. O da gəlib Çovdarlı Həsərət kişinin başında çatlayıb. İndi ordan bura gəlməkdə məqsədim budur ki, dağdan ağır kişini gündə-günaşırı get-gələ salma. Eşidib-bilənlər bu işə ayrı cür don geydirir. Orda-burda danışirlər ki, guya prokurorun bu işdə ayrı təmənnası var. Tay onları xırdalayıb qanını qaraltmaq istəmirəm. Allah göydən baxır. Əsl həqiqətə gələndə, əgər bu işdə mənim günahım varsa, onun da var. Həsərət kişinin barəsində mərdimazar iş tutub, iki kəndin arasına soyuqluq salma. Bir də ki, haqsız iş görərsən, gələcəkdə qabağına çıxar. Əgər hesab eləyirsən ki, Həsəratın bu işdə günahı var, onu mən atana bağışla. Birdən eyninə gələr ki, məni bura Həsərət kişi

öyrədib göndərib. Ətəbə, bura gəlməyimdən onun xəbəri yoxdur.

Şimşək Şəkərli kürəyini əyləşdiyi stulun arxasına söykəyib, qıçını qıçının üstünə aşırıdı. Dünyanın ən ağıllı, çoxbilmiş adamlarına xas olan əda ilə xəfifcə gülüm-sündü və:

- Ata, kim nə qələt eləyir eləsin, bu elə bir ağır məsələdir ki, ondan ötrü gərək gəlməyəydin. İndi ki, gəlmişən, çalışıb mümkün qədər nəzərə alırıq. Qonşu kəndli kimi onun barəsində mən də uzaqdan-uzağa eşitmişəm. Ancaq qanun dostluğa-tanışlığa, ağsaqqala, qarasaqqala baxmır. Mən özüm də qanuna tabeyəm. Burda ölüm hadisəsi baş verib. Rayonun məsul işçisi faciəli surətdə həlak olub. Səbəbkarı da heç də başqa birisi yox, bayaqdan bəri tərifləyib, minnətinə gəldiyin Çovdarlı Həsərdir. Onu buraxsam, gərək özüm Həsərdin yerinə dama girəm. İndi sən buna razısan?! Xətir üçün xəstə yatmaq elə bizə qalıb?! Bir də ki, Həsər sənənin əmin oğlu deyil, dayın oğlu deyil. Cinayət eləyib, canı çıxsın, özü də cavab versin.

- Yoox, oğul, nə danışırısan, rayonda adın-sanın var. Heç vaxt istəməyəm ki, kimə görə başından birçə tük əskik olsun. Deyirəm yəni, el-oba adamıdır. Sabah qabaq-qabağa gələndə üzümə vurub deməsin ki, oğlun haqq-nahaq maa pislik elədi. Atalar demişkən, min dost azdır, bir düşmən çox. Həsər də arxalı adamdı, bir bölük qohum-əqrəbası var. Çovdarlıda uşaqdan-böyüyə hamı onun başına and içir. Ona görə istəmirəm kövşən-kövşənə olduğumuz böyük bir kəndin camaatını özü-müzə düşmən eləyək. Dünyanın quyruğu uzundur. Mən bu işin gələcəyini fikirləşirəm.

- Xətirinə dəyməsin, atam olsan da üzüyümşaq adamsan. Özün deməsən də bilirəm ki, kimsə səni baş-

dan çıxardıb göndərib bura. Neçə dəfə demişəm ki, hər adama inanıb etibar eləmə. O Çovdarlı Həsərdi sən deyən qədər də əməlisaleh adam bilmə. Eşitməmişən ki, xəmir yeyənin fəqarası olmaz?! O ki, qaldı çovdarlıların bizdən inciyib, narazı qalmasına, onların öz işidi. Yadında saxla ki, nə qədər varam, heç kəs yel olub yanımdan ötə bilməz. Yüz qarğaya bir sapand daşı.

- Yox ee, oğul, sən oxumuş adamsan, hamısını da düz deyirsən. Ağıl yaşda deyil, başdadır. Özün bilən yaxşıdır. Ancaq qanı qanla yumazlar. Düz-əyri, bir qəzadı, durduğu yerdə gəlib o kişinin başına. Mən də neçə ildi onnan öz ağırlığımızda duz-çörək yemişik. Deməyim odur ki, yəni bir balaca işıq ucu varsa, Həsərdə kömək elə. Onda Allah da xoş gedər, bəndələrinə də. - Mirzəxan kişi bunu deyib susdu və onun nurdan düşmüş baxışları oğlunun təzəcə qırılıb ətirlənmiş dolu sifə-tində donub qaldı.

Şimşək Şəkərli düzəlməsi mümkün olmayan çətin işə düşübmiş kimi qaşlarını çatıb, xəyallandı və atasına laqeyd nəzər salaraq:

- Qanuna qalsa, bu cinayət hadisəsinə görə Həsər kişiyyə ya güllələnmə verilməlidir, ya da ki, on il həbs cəzası. Bir halda ki, zəhmət çəkib ordan bura gəlmişən, sənənin xətirinə çalışaram, mümkün eləyə bilsəm, güllələnməkdən qurtarım, həbs cəzasını da bir az aşağı salım. Bundan artıq güzəşt eləmək mümkün deyil. Onu da bil ki, belə bir riskə getdiyim üçün başım ağrıya bilər. Çünki dəvədən böyük fil var. Yuxarılardan gəlib yoxlayan olsa, yaxamdan yapışib deyərlər ki, güllələnməyə düşən bir adama yüngül cəza verməkdə məqsədin nədir?! Yəqin burda şəxsi təmənnan olub. Bax, ata, - o, gözlərini geniş açaraq - birini bilirən, birini yox, - dedi.

- Axı, məsələnin başqa tərəfi də var. Bunun üstündə paqonumu açıb, özümü də atarlar bayıra.

Ata oğlundan bu sözləri eşidəndə sarsıldı və dediklərinə peşman oldu:

- Yoox, oğul, yox! - dedi. - Heç vaxt istəməyirəm ki, bu işdən ötrü başından bir tük əskik olsun. Özün bax dayna, hər halda qanunları məndən yaxşı bilirsən. Elə elə ki, ortalıqda nə şiş yansın, nə kabab. Nə üzünə söz gəlsin, nə də ki, o Həsərət kişi bədbəxt olsun. Səni məcbur eləmirəm ki, onu biryolluq buraxasan. Deyirəm, yəni bir balaca işıq ucu varsa, üzdən get, işi dərinə salma.

Şimşək Şəkərli qaşqabağını sallayıb ayağa qalxdı. Üzərinə məxmər çəkilmiş stolunun arxasından hərlənib atası ilə üzbəüz dayandı:

- Ata kimi hörmətini saxlamaq borcumdu, - dedi. - Ancaq savadın çatmasa da, başa düşməlisən ki, onu tamam buraxmaq olmaz. Bir halda ki, əziyyət çəkib gəlmişən qanunu pozmalı olsam da, sənin xatirinə çalışaram mümkün qədər yüngül keçsin. Məhkəməynən-zadnan da danışaram, görüm bu işə nə don geyindirmək olar. Yuxarılarda məsələyə necə baxırlar?! Elə bilirsən, hər şey mənim əlimdədir?!

Mirzəxan kişi daha bərkini tutmaq istəmədi. Fikirləşdi ki, sözü çox çevirsəm, qiymətdən düşər. Necə olsa, oğlumdur. Mənə görə üzə düşüb güzəştə getsə, sonra öz başı ağrıyır. Bir kəlməmlə ki, Həsərət güllədən qurtardı, böyük işdi. Həsərət kişi getsin bir yesin, beş nəzir-niyaz paylasın ki, güllənin ağzından qurtardı. Dost dostu tay bundan artıq neyləyə bilər.

O, ağır-ağır ayağa qalxdı və:

- Sağ ol, oğul, - dedi. - Kölgən qalın olsun. Sən ki, saqqalımın bu ağ vaxtında məni mülahizə eləyib, sözü-

mü yerə salmadın, Çovdarlı camaatının yanında xar eləmədin, üzün ağ olsun.

Onlar xudahafizləşəndə prokurorun atasına axır sözü bu oldu:

- Boynuna minnət qoymaq istəmirəm, bu işdən ötrü məndən çox adam xahiş eləyib, ancaq hamısına “yox” deyib, kabinetdən qovmuşam. Başqa cür də eləyə bilməyirəm. Çünki prokuror qanun yox, onun müdafiəçisidir. Mən isə ata kimi sənin xatirinə qanunu pozmaq məcburiyyətində qalıram. Bir də ki, xatirinə dəyməsin, xahiş edirəm, indən sonra belə məsələlərdən ötrü buralara üzükmə. Savadsız adamsan, birini bilirsən, beşini yox! Səni başa düşürəm, kiməsə yaxşılıq eləmək istəyirsən. Ancaq fikirləşmirsən ki, belə şeylərin üstündə sonra başım ağrıyır.

- Düz buyurursan, oğul, özün bilən yaxşıdı. Yəqin bu barədə səhvim olub, orasını fikirləşməmişəm. Görünür, qocalıqdandı, bir də ki, elmsiz adamam dayna, elə bilirəm ki, hər şey sənin əlindədi, istəsən dağ dağ üstə qoyarsan. Uşaq elə bilər ki, atasından güclüsü yoxdu. Mən də çal vaxtımda elə bilirəm ki, oğlum prokurordu, əlinin üstə əl yoxdu. Kəsdiyi başın sorğu-sualı olmaz. İndi görürəm, sən deyən düzdü, boynuma alıram ki, bu dəfə səhv addım atmışam, quru bir sözdü, demişəm, deməmiş olum. Nahaq yerə sənə əziyyət verdim.

Bu söhbətdən sonra Mirzəxan kişi gəldiyinə peşman olsa da, oğlunun kabinetindən çıxanda özündə bir xoşhallıq hiss edirdi. Daxilən iftixar hissi keçirirdi ki, oğlum mənə görə ağır işin altına girdi, bircə kəlməmlə Çovdarlı Həsərət güllədən qurtardı. Neynək, Həsərət bir az yaşlı olsa da, hələ canı suludu, bir də ki, insanın üzü bərk olur. Beş-on il qazamat çəkmək ona təfəvüt eləməz. Axırda da ev-eşiyinə sağ-salamat qayıdıb gələr.

Nəinki, Allah heç kafir bəndənin başına gətirməsin, gedib güllənin qabağında durub it kimi gəbərəsən...

Kərbəlayı Mirzəxan rayon mərkəzindən çıxmamış, könlündən keçdi ki, oğlunun evinə dönüb, bir stəkan çay içib, dincələndən sonra yola düzəlsin. Ancaq ayaqları getmədi. Çünki ayda, ildə bir dəfə oğlunun evinə güzəri düşəndə ona yad kimi baxırlar. Bir vaxt qucağından yerə qoymadığı istəkli nəvələrinin baxışlarında da özünə qarşı bir soyuqluq hiss edirdi. Mirzəxan kişi oğul evində isti münasibət görmürdü. O, bunu içinə salıb özünə dərd eləsə də, süni danışqları, gülüşü, şirin dili ilə özünü o yerdə qoymurdu. Mirzəxan kişi neçə yeri gəzib dolaşsa da, təmtəraqlı evlərdə olsa da, dincliyini, rahatlığını öz-cə komasında tapırdı. Ona görə də mərkəzi küçədən keçəndə oğlunun sol tərəfdə ucalan evinə yad nəzər salıb, yoluna davam etdi. “Bir vaxt üzümü Allaha tutub - Oğlum olsun!, Qızım olsun! - deyib Tanrıdan övlad payı diləyirdim. Bu da oğul, qız. Xala xətrin qalmasın deyə, hərdən ata-analarına ötəri baş çəkirlər ki, qıraqdan baxanlar deməsin, Mirzəxanın övladları naxələf çıxdı”- düşündü.

Kərbəlayı Mirzəxan rayon mərkəzindən xeyli aralanmışdı. Yemşan, daş armudu, qaratikan kollarının arasından keçən və sel sularının yuyub yəndəmsiz hala salmış çala-çuxur, kələ-kötür yol arxada qalmışdı. İrəli-dəki yoxuşu qalxanda tənənfəs oldu. Ayaq saxlayıb ətrafına göz gəzdirdi. - Hə, deməli qocalıq yavaş-yavaş məni haqlıyır. O vaxtkı canım qalмайıb, - öz-özünə düşündü. Mirzəxan hər qarışında ayaq izləri olan bu sərt yolları payı-piyada çox getmişdi. Canı saz olanda eniş də, yoxuş da ona bir idi, yollarda kəklik kimi səkirdi, yorulmaq nədi bilməzdi. Nə qədər çətin yol olsun, yeriyəndə tövşüməzdi. İndi isə... Aşırımı qalxanda çoxdankı

əhvalat yadına düşdü. Qışın oğlan çağıydı. Tüpürəndə göydə donurdu. Onda Şimşək hələ uşağıdı, məktəbə getməyinə bir il qalırdı. Ağlının yoxluğundan tay-tuşları ilə bəhsə girib, tərəli-tərəli çoxlu qar yemişdi. Deyirdilər kəlləmanqov olub, yorğan-döşəyə düşmüşdü. Kənddə həkim məntəqəsi olmadığı üçün dava-dərmandan ötrü Mirzəxan çarx ayazda rayon mərkəzinə yollandı. Qayıdanbaş qaranlığa düşdü. Həmin bu yoxuşu aşaaşda qəfil tufan başladı. Qarlı çovğun Mirzəxan kişini necə karıxdırırsa, yol-rizi itirdi. Canını dişinə tutub, birtəhər özünü yoldan bir neçə metr aralıdakı, dibi görünməyən qaranlıq kahaya saldı. Yalquzaq canavar tək ulayan külək Mirzəxan kişinin qəsdinə durubmuş kimi qarı kahanın dərinliklərinə qədər çırpırdı. Mirzəxan bir qədər də kahanın dibinə çəkildi. Hovxurub nəfəsi ilə əllərini isitdi. Əvvəlcə əlini cibinə salıb Şimşək üçün aldığı dərmanların islanıb-islanmadığını yoxladı. Sonra tənbəki kisəsinə çıxarıb barmaqları əsə-əsə bir papiros бүkdü. Çaxmaq qabla papirosu yandıranda, ətrafa səpələnən qılgılcımın işığında gözünə qaralmış ocaq daşları, üst-üstə yığılmış quru çırpı deydi. Mirzəxan daşlara yaxınlaşanda onun sifətinə həlim bir isti toxundu. - “Çoban-çoluq işidi, yəqin gündüz burada ocaq qalayıblar” - düşündü. Ocaq sönsə də külünün istisi hələ getməmişdi. Ocağı qurdalayanda altında tək-tük qor işıldadı. Mirzəxan quru çırpıdan bir neçəsini sındırıb ocağın üstünə atdı, papağı ilə yellədi. Ocaq tüstülənib alışdı, şölələndi. Kahanın bir küncü işıqlandı. Mirzəxanın buz sifəti isinməyə başladı. O, sevindi: - Deməli, Allahdan ipim üzüməyib, bu ocaq da ki, göydəndüşmə oldu. Yoxsa əhədim kəsilmişdi. Səhərə sağ-salamat çıxma bilməzdim. Elə bu qaranlıq kahada ölüb qalardım. Meyidimi də tapan olmazdı, qurda-quşa yem olardım.

Şükür Tanrının kərəminə, bir tərəfdən bağlayanda bir tərəfdən açır. Əşşi, mən cəhənnəm, yaşadığımı yaşamışam, səhər dərmanı çatdırı bilməsəm, Şimşəyin başına bir iş gələr. Mən ölüm, təki Şimşəyə zaval gəlməsin. - Mirzəxan bunları düşündükcə ocağın qırağında xumarlanır, göz qapaqları yumulurdu. Alovun söndüyünü hiss etdikcə, yerindən qalxıb ocağa bir-iki çırpı atırdı. O, əsla özünü düşünmürdü, fikri-zikri Şimşəyin yanında idi. Şimşək soyuq və qaranlıq kahadakı ocağın yanında büzüşən atasının yuxusunda dərman içib sağalır, şadşalayın gəzib dolaşır, yeddi yaşına çatır, əli çantalı məktəbə gedir, Mirzəxan kişi onun boy-buxununa baxdıqca sevinci yerə-göyə sığmır, oğlunu bağrına basırdı...

Dibi görünməyən qaranlıq kahanın dərinliklərindən gələn əcaib səslər ocağın kənarında büzüşüb huşa gedən Mirzəxanı səksəndirib oyatdı. Gözlərini ovuşdurub yuxulu-yuxulu ətrafı vərəvurd elədi. Kahada kənd yerində gecəgəzən deyilən yarasalar uçuşurdu.

Mirzəxan kişi çöməlib bir neçə dəfə əlini ocağın qorunda isidib üzünə çəkdi və sübhün şəfeqləri sökül-hasöküldə yoluna davam etmək qərarına gəldi. Qar qurşağa çıxırdı. Kahanın qabağına sanki ağ divar çəkilmişdi. O, qalın qarı yara-yara bir təhər yola çıxdı. Övlad istəyindən doğan gücün qarşısında qalın qar, sal buzlar Mirzəxanın iti addımlarına tab gətirmirdi. O, bir göz qırpımında dağları aşıb, dərin-dərin dərələrdən, sərt yamaclardan keçib, naxır örüşə çıxmamış özünü kəndə yetirdi...

Mirzəxan yoxuşun başında dayanıb, qonur qayalara baxanda, neçə il bundan qabaq üzləşdiyi həmin qarlı, çovğunlu günləri, yoldan aralıdakı kahada necə gecələdiyi, sübhə qədər ocaq qaladığı məşəqqətli anlarını xatırladı. Sonra da Tanrının kərəminə şükür etdi ki, indi

Şimşək yekəlib, yekə kişi olub, rayonda beş kişinin biridir. Paqon taxıb ortalığa çıxanda hamı ona həsəd aparır, qarşısında baş əyir. Bu gün də Çovdarlı Həsərin qanının arasına girdim. Necə olsa oğuldu, bir kəlməmnən qanunun üstündən keçdi, Həsəti güllələnməkdən qurtardı. Həm Allah-taalanın qarşısında savab qazandım, həm də el-oba arasında hörmət sahibi oldum. Öləndə də hamı mənə rəhmət oxuyar, cənnətin qapıları üzümə açılar. Pis züryət kimə lazımdır?! Atasına, anasına başucalığı gətirməyən oğulun vayına oturum. Başda Şimşək olmaqla oğul-qız sarıdan bəxtim gətirib, yolumu saxlayırlar, hörmətimi gətirirlər, bir sözümlə iki eləmirlər.

Kərbəlayı Mirzəxan kəndə çatanda gün əyilmişdi. Yolda rastlaşdığı bir nəfər Çovdarlıdan Həsərət kişiylə si-fəriş göndərdi ki, vaxt tapıb vacib iş üçün ona baş çəksin. Həsərətə deyiləsi sözüm var, amma ləngiməsin, yağ da daşsa, dayanmasın gəlsin, sonra iş-işdən keçər. Həsərətə denən ki, başını orda sulat, burda qırxdır. Səni səbirsizliklə gözləyirəm.

Sifəriş Həsərətə vaxtında çatsa da, evdə qonaq olduğundan həmin gün Qarabaşlıya gedə bilmədi. Ancaq əsas səbəb başqaydı. Həsərət Kərbəlayıdan incikliydı. Bir-iki yerdə gileylənmişdi ki, dostu etibar yoxdu. Neçə həftədi bu yaşında, günahsız yerə Çovdarlıyla rayon mərkəzinin arasında əsir-yesir olmuşam. Şimşək Şəkərli başımın üstündə qılnc oynadır. Bıçağı boğazıma dirəyib ki, Səfalət Savalanovun ölümünə bais sənsən, cəzan da güllədi. Amma Mirzəxanla bir pud duz-çörək kəsməyimiz bir yana qalsın, Kərbəlayı ola-ola bir dəfə dilindən qıfıl götürüb oğluna demir ki, Həsərin bu işdə günahı yoxdu, onnan işin olmasın. İndi də sifəriş göndərək ki, başını orda islat, burda qırxdır. Görəsən, gün hardan doğub ki, sonradan-sonraya məni yada salıb?!

Bəlkə Kəblə Mirzəxanın könlündən keçir ki, gedib onun bığının altından keçim?! Ayağının altına yığılmı?! Boğazımı çəkim ki, mənə o prokuror oğlundan xilas elə?! Amma ölərəm, o cür sifətə düşməyəm! Yad, tanımayan adam olsaydı, ayrı məsələ, gedərdim. Adamın başına iş gələr. Dəm eniş olar, dəm yoxuş. Ancaq belə bir dar məqamda yüz illik dostuma boyun əyim?! Yoox! Mənə də Çovdarlı Həsərət deyirlər, ölərəm, əyilmərəm! Yəni axırı ölüm deyil?! Mən ölümümdən də qorxmuram. Əzrayıla bir can borcluyam, o da nə vaxt gəlsə hazıram. İndi Şimşək Şəkərlilərin dövrəsidir, qoy nə bilir eləsin. Qədim dostum Kərbəlayı Mirzəxan da fəxr eləsin ki, asıb-kəsən oğul böyütmüşəm. Amma belə-belə işlərin üstündə Kərbəlayıdan incisəm də onnan haqq-salamı üzümərəm... Düzdür, uman yerdən küsərlər. Gərək Kərbəlayı Mirzəxan başıma qəza gəldiyini eşidən günü başı alovlu mənə arayıb axtarıb, dərdimə şərik olaydı. İş-işdən keçəndən sonra, indi ayılıb, mənə yada salıb.

Kərbəlayı Mirzəxanın bu məsələdə yaxasını kənara çəkməsi, bərk ayaqda dostunu itirib axtarmaması Həsərət kişiye bərk yer eləmişdi. Ancaq səhərisi qonağını yola salıb, mal-heyvanı yerbəyer eləyəndən sonra Qarabaşlı kəndi ilə kövşən-kövşənə olan Çovdarlıya yollandı. Kəndin ortasında qırmızı taxtapuşlu evi olan Kərbəlayı Mirzəxan dostunun gəlişini uzaqdan-uzağa görən kimi gödəkçəsini çiyinə salıb ağır addımlarla Həsərin qabağına çıxdı. Onlar əl verib həmişə çay içib çörək yedikləri, xalı-xalça döşənmiş orta otağa keçdilər. Həsərət neçə dəfə prokurorluqda sıxma-boğmaya salındığından xeyli sınıxmışdı. Bunu Mirzəxan da hiss etdi. Ancaq Həsərət kişi söz-söhbətində özünü əsla sındırıp təmkinini pozmadı. Kərbəlayı Mirzəxan əlindəki kəh-

rəba təsbəhin dənələrini bir-bir sayırmış kimi qonağın üzünə baxmadan:

- Həsərət, - dedi, - o Səfalət Savalanovun əhvalatı ucundan-qulağından mənə də çatıb. Bəzi ağzıgöyçəklər üzdə deməsələr də, dalda-bucaqda danışirlər ki, guya bu bədbəxt hadisənin baiskarı sən sən. Bu qanı da haqq-nahaq yoğurub, yapıb sənə boynuna qoymaq istəyirlər. Birdən eyninə qaraltı gələr ki, bu arada səni itirib axtarmamışam. Onda ağsaqqal vaxtında babal yuyarsan. Bu məsələdə səndən bətdər narahat deyiləmsə, kəsdiyimiz duz-çörək mənə qənim olsun. Əvvəl eşidəndə mən özüm də pis oldum. Ancaq götür-qoy elədim ki, Səfalət Savalanovun ölümü sənə deyil. Həsərət qoltuğuna baxmışdı ki, görsün it qudurub, ya yox?! Bu, bir qəzadı gəlib onun başına. Ancaq sonra ağızdan-ağıza eşitdim ki, məsələ bir qədər yoğunluyur, səni də get-gələ salıblar, dünən ayağımı qoydum rayona. Dedim, oğul, əyər mənə inanırsansa, o poçt nəçənniyyənin qudurub ölməsində Həsərin heç bir təqsiri yoxdu. Nahaqdan onu bu qan işinə qatma. Çovdarlı Həsəri hamı halal, karagələd adam kimi tanıyır. Mənim də yüzillik dostumdu.

- Bəs Şimşəkdən nə cavab çıxdı? - Kərbəlayı Mirzəxan fikrini tamamlamamış, Həsərət sözarası soruşdu.

- Şimşək oğlum olsa da, qulluq adamıdı, o da qanundan qorxur. - Kərbəlayı Mirzəxan sözünə davam etdi. - Çox minnət-sünnətdən sonra dedi ki, ata, burda rayon adlı-sanlı adamı ölə, bunun da əyən-bəyəni yoxdu, hamı bilir ki, səbəbkarı Həsərətdi. Bir halda ki, köhnə dost, yaxın qonşu kimi ondan ötəri durub bura gəlmisən, köməyimi əsirgəməyəm. Gücüm də ona çatır ki, güllə məsələsindən bir təhər keçim. Sənə xatirinə beş-on il qəzəmət verərik gedər. Həsərət, səni də bura

çağırmaqda məqsədim odur ki, məsələdən hali olasan. Bax, iş bu yerdədir, sağ olsun Şimşəyi, güllədən qurtarmağa boyun oldu. Sonrası da Allah kərimdi. Sənin xatirinə oğluma dübarə ağız açaram. Görək qəzəməti bir az azalda bilər, ya yox?! Düzdü, kişi gərək elədiyi yaxşılığı heç vaxt dilə gətirməsin. Ancaq bunları açıb tökməkdə məqsədim odur ki, sən elə hesab eləməyəsən ki, çəkilib kənarda durmuşam. O kişilərdən deyiləm ki, yaxamı qırağa dartıb deyəm ki, - məndən ötdü, qardaşıma dəydi, elə bil saman çuvalına dəydi. And olsun bizi yaradana, bu bəd xəbəri eşidəndən bəri səndən bətrə dilxor olmuşam. Dediym kimi deyilsə, getdiyim yol, qıldığım namaz mənə qənim olsun!

Kərbəlayı Mirzəxanla Həsərin arasında bu barədə xeyli söz-söhbət getdi. Axırda da ölçüb-biçib belə bir qənaətə gəldilər ki, Həsərət səhərdən o tərəfə ləngiməsin, bir də Şimşək Şəkərliyə baş çəksin və görsün ki, Şimşək Şəkərli atasının görüşəndən sonra Həsərət barəsində nə fikrə gəlib.

...Həmin axşam Həsərin gözlərinə yuxu getmədi. İlan vuran yatdı, Həsərət yox. Səhərin aləqaranlığında yerindən qalxıb rayon mərkəzinə yollandı. Bu dəfə Şimşək Şəkərlinin kabinetinə ərklə daxil oldu və ona dostunun oğlu kimi xoş qasqabaqla salam verdi. Şimşək Şəkərli isə onu əvvəlkindən də sərt qarşıladı və sifətini turşudaraq:

- Vətəndaş! - dedi. - Görünür, üzli adama oxşuyursan! Keçən səfər dedim ki, burada köhnə kommunist, polkovnik, adlı-sanlı çəkist, əmək veteranı, böyük bir rayonun poçt nəçənniyi ölüb. Onu da bil ki, səbəbkarı sən Həsərsən! Qapında quduz it saxlamısan! Bir insanın həyatına qəsd eləmişən! Bütün bunlardan sonra onu-bunu üstümə minnətçi salıb, sudan quru çıxmaq

istəyirsən! Ancaq cıdanı çuvalda gizlətmək olmaz. Müqəddəs qanunlarımızın keşiyində duran bir prokuror kimi tam qətiyyətlə deyirəm, sən də bil! Belə bir ağır cinayəti ört-basdır etmək olmaz! Buna mənim təmiz vicdanım da yol verməz! Atamı da nahaq yerə üzdən-gözdən salıb bu işdən ötrü yanıma göndərmişdin! Atam Mirzəxan gəlməsin, kim gəlir-gəlsin, xeyri yoxdu. Qanunlarımızın aliliyi mənim üçün hər şeydən müqəddəsdir! Hələlik istintaq gedir, cinayət işi də obyektiv şəkildə yekunlaşdırılıb, bu yaxınlarda məhkəməyə veriləcək. Sənə yeganə hörmətim o ola bilər ki, məhkəməyə qədər həbsə almaram. Özü də gələndə mənim kabinetinə yox, müstəntiq Fədail Fərzəliyevin yanına get! Çünki işin istintaqı ilə o məşğuldur. Müstəntiqin də işinə qarışmıram. Çünki istintaqa cavabdeh mən yox, odu.

Şimşək Şəkərli Həsərət kişini yaxşı tanıyırdı. Atasını Kərbəlayı Mirzəxanın yaxın dostu olduğunu da bilirdi. Həsərət Kərbəlayı Mirzəxanın sifarişi ilə Qarabaşlı kəndinə gedib, Şimşəyin atası ilə olan söhbətlərini xatırladı və bütün bunlardan sonra gözləmədi ki, Şimşək Şəkərli ona bu cür boz sifət göstərsin. Ona görə də Həsərət çaşbaş qalmışdı ki, dünən Kərbəlayı Mirzəxanın dedikləri hara, bu gün oğlunun ona dedikləri hara?! Özü də elə ağır sözlər ki, bir eşşəyə yükləsən götürməz. Gördü ki, dillənməyin yeri deyil, ağzını açmadı. Altdan-altdan Şimşək Şəkərlinin səliqəsiz darlanmış dağınıq saçına, kosa sifətinə, şümür gözlərinə, gülümsəyəndə qara bıqlarının altında ağaran seyrək dişlərinə, tez-tez pencəyinin qolunu geri çəkib fəxrlə baxdığı bahalı qızıl saatına diqqətlə nəzər yetirdi. Həsərətə elə təsir bağışlayırdı ki, ədası kabinetinə sığmayan, qırx-qırx beş yaşlı prokuror Çovdarlı Kərbəlayı Mirzəxanın belindən

gəlməyib. Hansı gözəgörünməz qüvvə isə Şimşək Şəkər-lini səmanın ənginliklərindən, uzaq-uzaq planetlərdən Mamırlı rayonuna prokuror əta eləyib. O, heç kəsə mü-yəssər olmayan əlçatmaz məxluqdur və beləsinə əzra-yıl da cəsarət edib yaxın düşə bilməz. Mamırlını əhatə edən qəlbi-qəlbi dağları da elə Kərbəlayı Mirzəxanın oğlu Şimşək Şəkərli yaradıb.

Həsərət bunları düşündükcə dodaqları qaçdı, onun daxili aləmində acı istehza, dərin nifrət dolaşdı. Həsərət əyləşdiyi stuldan qopa bilmirmiş kimi ağır-ağır, çətinliklə ayağa qalxdı. Şimşək Şəkərlinin hüsurunda olsa da, gözünü qıyıb ona elə baxırdı ki, sanki prokuror onun cəmi iki metrliyində yox, uzaq bir səhranın üfüqə qovuşan qurtaracağında dayanıb. Həsərət ondan kömək əlini üzüb, qəzəmətə gedən əzablı, işgəncəli yolu gözünün önünə gətirdi. Yüzlərlə günahsız günahkarlar kimi prokurorun kabinetini tərk etdi və tutacağı sürtülmüş, meşin üzlüklü qapıdan çıxanda arxaya belə baxmadı.

Həsərət Təhməzovu fikir götürmüşdü. Bilmirdi Kərbəlayı Mirzəxana inansın, yoxsa onun prokuror oğluna.

- Yoox, Kərbəlayı Mirzəxan sözübütöv adamdı, mənə saxta söz deməz. Yəqin oğlu mənə qarşı naxələflik eləyir. Vəzifə Şimşəyi yolundan azdırıb, gözü ayağının altını görmür. Neynək, dözüm, görək bu işin axırı hara çıxır. Qismət ilahiynəndi, hər yoxuşun bir enişi, hər gecənin bir gündüzü var. - Həsərət bunları fikirləşə-fikirləşə prokurorluğun binasından aralandı.

- Həsərət əmi, salam! Həsərət əmi!- Sağ tərəfdəki döngədən gələn bu məhrəm səs Həsərti daxili fikirdən ayırdı və çönüb həmin səmtə baxdı. Əslən Çovdarlıdan olan Nəsinin oğlu Nicat idi. Onlar çoxdan ata-baba yurdlarını tərk edib, rayon mərkəzinə köçmüşdülər. Nəsin uzun müddət idi dəmir-dümür dükanında satıcı

işləyirdi, hətta rayon mərkəzindəki bu yeganə təsərrüfat malları mağazasına camaat arasında Nəsinin dükanı deyirdilər. Oğlu Nicat da prokurorun maşınıni sürürdü. Nicat özünün-sözünün yerini bildiyinə görə idarədə yaxşı hörmət qazanmışdı. Onun vaxtında dörd prokuror dəyişilmişdi, Nicat isə qalıb işləyirdi. Hər təzə prokuror sifətə-sifətə sürücünü dəyişmək fikrinə düşürdü. Ancaq Nicata beləd olandan sonra ondan dördəlli yapışırdı. Bilirdilər ki, zərərsiz adamdı. Prokurorluğun da açarkilidi onun əlindəydi. Ağzibütöv adam olduğu üçün ona inanıb etibar eləyirdilər. İş düşənlərin çoxu ondan yapışırdı.

Hal-xoşdan sonra Həsərət istədi el-oba adamı kimi başına gələnləri Nicata açıb danışsın. Haqq-ədalət kəlməsini dilinə gətirmək istəyəndə Nicat onun sözünü kəsdi:

- Əşşi!! Yaşca məndən böyük olsan da, haqq nədi, ədalət nədi?! Gedib oturmusan Çovdarlının dərəsində, dünyadan xəbərin yoxdu. İndi haqq da, ədalət də bunun başındadı, - Nicat şəhadət barmağı ilə baş barmağını bir-birinə sürtdü. - Hər şeyi pul həll eləyir. Sənin məsələndən az-çox xəbərim var, başımı bu xarabada ağartmışam. Özüm də işin içindəyəm. Prokuroru, müstəntiqi maşınla ora-bura aparanda nə dediklərini qulağımla eşitmişəm. Düzünü bilmək istəyirsənsə, səni ilişdirmək üçün əllərində əsaslı dəlil-sübut yoxdu. İtin açıq olsaydı, o rəhmətlik Səfalət Savalanovu başqa yerdə tutsaydı, ayrı məsələ. İtin öz qapında zəncirdə olub, rəhmətliyi də əcəl girləyirmiş, nədi, özünü itin ağzına verib. İndi ayının min oyunu varsa, bir armudun başındadı. Səni də gündə, günəşirə apar-gətir eləyib, sıxma-boğmaya salmaqda məqsədləri odur ki, bir az qəpik-quruş qopartsınlar. Hər şeyi öz arşınınla ölçürsən,

başlamısan ki, haqq belə gəldi, ədalət belə getdi. Atası Kərbəlayı Mirzəxanı Şəkərlinin yanına minnətə göndərməkdə səhv eləmişən. Nə Kərbəlayı?! Nə dədə?! Nə qanun?! Pul! Pul! Pul! Dağdan soruşublar ki, nədən qorxursan? Deyib, puldan.

Həsərət nə demək istəyirdisə, Nicat imkan vermədi və:

- Həsərət əmi, danışığ dananı qurda verir, - dedi.- Təzədən o barədə müzakirə açıb vaxt itirməyək. Bilirəm kəndə gedirsən. Sən yol üstündəsən, mən də idarəyə tələsirəm, vacib işim var. Necə olsa həmkəndliyə, səni başqalarının ayağına vermərəm. Bu qanunun quyruğundan yapışmağın xeyri yoxdu. Şəriət avamlar üçündür. Mən nə deyirəm ona qulaq as. Yeganə çıxış yolu odur ki, get, maldan-heyvandan sat, lazım gəlsə, qonum-qonşudan borc elə, bir az pul-para düzəlt, həftənin axırınacan çatdır maa. Sonrasını özüm bilərəm. Prokurorla aramız açıqdı, mənə də inanıb etibar eləyir. Pulu ki, gördü, qurtardı getdi. Ondan sonra əlli Səfalət Savalanov ölsün, sənə zaval yoxdu. Ancaq Həsərət əmi, bəri başdan deyirəm, bu sirr ikimizin arasında qalmalıdır. Necə olsa, o idarənin çörəyini yeyirəm. Onlara xəyanət eləyə bilmərəm. Sən bilirsən ki, bizim tayfa-törəmədə satqınlıq olmayıb. Di ləngimə! İndi adamlar qazdan ayıqdır. Bizi bir yerdə görsələr, işlər korlanar.

Həsərət təmkinini pozmadan:

- Nicat, oğul, - dilləndi. - Elə yaxşı deyiblər ki, ağıl yaşda deyil, başdadır. Avam olsam da, indi anladım nə demək istəyirsən. Maa da ki, doğru yol göstərdin, ömrün uzun olsun, bircə agah elə görüm, o qəpik-quruşu hazır eliyəndən sonra səni harda görüm?! Pulu necə çatdırım?!

Nicat gözünü qıyıb, nə isə fikirləşdikdən sonra:

- Həsərət əmi, üzümüdə gələn bazar günü, tufəng qarovuldan düşəndə, şəhərin yuxarı girəcəyindəki barama idarəsinə ayrılan yolun döngəsində səni gözləyərəm, - deyib tez ondan aralandı...

...Onlar deyilən vaxt şərtləşdikləri yerdə görüşəndən iki gün sonra Həsərət rayon prokurorluğuna çağırıldı. Həmişəkindən fərqli olaraq bu gün idarənin divarları da sanki onun üzünə gülürdü. Şimşək Şəkərli Həsərət kişini cinayətkar yox, əziz qonağı kimi hörmətlə qarşılayıb, ona armudu stəkanda çay gətirdi. Onlar məhrəm adamlar kimi söhbət edirdi. Şimşək Şəkərli təbəssüm yağan üzünü ona tutaraq indi tamam başqa hava çalır:

- Həsərət kişi, - dedi. - Əvvəlcə bizi ayrı cür başa salmışdılar. Ona görə də prokurorluq sizin barənizdə pis fikirdəydi. Açığını deyim ki, barənizdə həbs qərarı verməyə hazırlaşırıd. Lakin mən ədaləti gözləyən adamam. İşlədiyim dövrdə kiminsə barəsində hər hansı haqsızlığa yol verməmişəm. Bir də ki, insanların hüququnu müdafiə etmək bizim doğma vəzifəmizdir. İstintaqın gedişi göstərdi ki, ədalət naminə Səfalət Savalanovun quduz xəstəliyinə tutulmasında sizin heç bir günahınız yoxdu. Ona görə də barənizdəki cinayət işini xətm etdik. Sizə də zəhmət verib bura çağırmaqda məqsəd odur ki, dindirmə sənədlərinin bir neçəsində sizin xeyrinizə dəyişiklik etmişik, ona qol çəkməlisiniz. - Prokuror bunu deyib Həsərət kişiye bir neçə yazılı kağızın altından imza etdirdi...

Prokuror stulundan qalxıb yan tərəfdəki dəmir seyfın qapısını açanda, Həsərət kişinin gözü iki gün bundan qabaq barama idarəsinin yaxınlığında Nicata verdiyi bükülü kağıza sataşdı. Həsərət kişi verdiyi pulu öz əli ilə sayıb, üç vərəq cızıqlı dəftər kağızına bük-

müşdü. O, tez üzünü yana çevirib, özünü görməməzliyə vurdu və başa düşdü ki, prokuroru yumşaldıb, onunla bu cür nəcib, səmimi danışdıran nədir. Həsərət kişinin nəfəsi tıncıxdı, kədərli bir ah çəkib, getmək üçün prokurordan icazə istəyəndə Şimşək Şəkərli ayağa qalxdı və qapının ağzına qədər onu müşayiət etdi.

Həsərət kişi kabinetdən çıxmaq istəyəndə Şimşək Şəkərli əlini onun çiyinə qoyub dayandırdı və baxışlarına təmkinli ifadə verərək:

- Görürəm, sadəqəlb adamsınız, - dedi, - Ona görə də sizə axırıncı olaraq bir sözüm də var. Biz əlləm-qəlləm bir zamanəyə gəlib çıxmışıq. Ona görə də sizi aldadada bilirlər. Başına belə şeylər çox gəlib. Bu məsələdə haqlıdınız, ona görə də prokurorluq işi ədalətlə həll etdi. Prokuror olmaqdan əlavə bu, mənim vicdani borcum idi. Bəzən belə olur ki, dəllalın, dələduzun biri böyükdən çıxır ki, Həsərət kişi, məsələnizi mən həll etdim, bu yolla səndən nə isə qopartmaq istəyir. Əlbəttə, bu, prokurorluğun adına qara ləkədi. Bunu deməkdə məqsədim odur ki, sizi aldadıb eliyən olar. Öz aramızda deyim ki, bizim öz aparatımızda da o cür dəyyuslar var. Hətta özcə sürücüm də bəzən çirkin məqsədlə orda-burda adımdan istifadə edir.

Şimşək Şəkərli qaşlarını yuxarı dartıb, gözlərini geniş açaraq:

- Bax, bunları deməkdə məqsədim odur ki, çirkin zamanədə yaşayırıq. Birdən sizi aldadıb-eləyən olar, danışdıqlarımız da bu kabinetdən kənara çıxmalıdır...

Həsərət kişi prokurorun qarşısında key kimi dayanmışdı. Sanki onu don vurmuşdu. Şimşək Şəkərli axıra qədər dinləsə də, ona bircə kəlmə söz demədi...

* * *

Nazim İlham əlini çənəsinə verib pəncərənin çölündə cövlan edən balaca-balaca ağköynək, qayçıquyruq qaranquşların çevik uçuşlarına baxsa da, xəyalı Mamır-lıda, Çovdarlı Həsərət kişinin yanında dolaşırdı. Sanki “qanun və pul” adlı səssiz bir aləmdə cərəyan edən hadisələr onu heyrətləndirib, əsəblərini tarıma çəkirdi. Şimşək Şəkərlinin ikibaşlı oyun oynamasını, Kərbəlayı Mirzəxanın oğlunun ayağına minnətçi düşməsini, Həsərət kişinin başına gələnləri... gözlərinin önünə gətirib öz-özünə hiddətlənirdi. Onun pak qəlbini amansız nifrət hissləri çulğayırdı. Nazim İlham kitab rəfindəki qalın cildli əsərlərə nəzər saldı. Şeksprin, Sofoklun pul barədəki kəlamlarını xatırladı:

Pul məsum ürəkləri pozur, əxlaqsız edir,
İnsanlara bəd əməl, riyakarlıq öyrədir.

Çirkini gözəl edir, günahı - haqq, ədalət,
Alçaqları ucaldır, qorxağa verir cürət.

Bəli, odur mindirən quldurları hörmətə,
Onlara ad-san verən, əyanlığa qaldıran.
Cavanlara qartımış, qarıları aldıran...

Nazimin gözlərinə qaranlıq çökdü. O, özünü balaca kabinetində yox, ona yad olan qorxunc bir uçurumun başında hiss edir və qulağına bədheybət səslər gəlirdi. Xəyal dünyasında “qanun və pul” adlı iki məxluq üz-üzə dayanmışdı. Qanun pulun hökmran bazburudu qarşısında miskin görkəm alıb yalvarıcı dillər töküdü: “İnsafın-mürvətin olsun, ey ağalar ağası pul!!! Məni bihörmət eləyib, ayaqlar altına saldığın bəsdir! Adı it

dəftərində olmayan Lağar Xeybər balaca bir benzin-doldurma məntəqəsində işləyirdi. Onu o dərəcədə qudurtdun ki, yolunu azdı, nə Allah tanıdı, nə peyğəmbər. Axırda da keflənib günün-günorta çağ, hamının gözü qabağında yetim Xangəldini sürdüüyü maşının altına salıb o dünyalıq elədi. Məndən olsa, Lağar Xeybəri gə-dər-gəlməzə göndərib, işıqlı dünyaya həsrət qoyardım. Ancaq ey namərd pul, araya girib imkan vermədin. Mə-murları tilsimləyib, dilini-ağzını necə bağladınsa, Lağar Xeybərə gözün üstə qaşın var deyən olmadı. Yetim Xangəldinin qanı ara yerdə batdı. Nə əməl işlətdinsə sürdüüyü maşınla adam basan Lağar Xeybəri daha da böyüdüb nazirlərin naziri qoydular. Boynuma alım ki, məndən qat-qat güclüsən, ey namərd pul!! İndi Lağar Xeybər ölkədə at oynadır, kəsdiyi başın sorğu-sualı yox-du. Dinənin dilini kəsdirir, görəninin gözünü çıxartdırır. Çünki arxasında müdriklərin əl çirki adlandırdığı sənciyəz dayanıb. Görüm lənətə gələsən!! Səndəki hök-mün qabağında içi mən qarışıq bütün qanunlar qələt eləyir. Lağar Xeybər indi atını sağa da səyir, sola da. Mənə qanun adı verib, səni görəndə arxamdan qaçan rəzil, əlçatmaz ağaların boyuna ip tutum. Arxamda duran olmadığı üçün, kəsərdən düşüb hamıya gülünc yeri olmuşam. Quruca adı mənə veriblər, gücü-qüdrəti sənə! Ey pul, sən olan yerdə gərək mən yaranmayay-dım. Kim mənim ətəyimdən yapışır, qalır düzdə, uşa-ğının qarnını doyurmağa çörək də tapmır. Sənə güvənən bəxtəvərlərin bəxtəvəri olur. Ona görə də Lağar Xeybər kimi nanəcib, nakəslər məndən on ağac kənar qaçır, səndən isə dördəlli yapışır. Çünki səndəki gücü görüblər. Göz gördüyünə inanar, qulaq eşitdiyinə. Hamı əlinin içi kimi bilir ki, xeyir-bərəkət, xoş gün-güzəran, cah-cəlal sənin əlindədir. Sən olan yerdə, mən

qanuna bir qoz. Gücüm-qüdrətim olsa, mizan-tərəzi qurub Lağar Xeybəri ayağıma gətirdərəm. Soruşaram ki, xalası göyçək, bir böyük külfətin var, səndən başqa da heç biri zəhmətə qatlaşıb, tər töküüb, əl qabardıb bir qəpik qazanmır. Sən Lağar Xeybərin də aldığı donluq arvad-uşağın əyniynən-qarnını ancaq görür. Balam, belə olan təqdirdə bəs Daşlı bulağın kənarındakı meşədə, Çiçəkli dağın ətəyində, dənizin qırağında milyonlara başa gələn imarətləri hansı hesaba dikəltmisən?! Mən mən olsam, Lağar Xeybərin həzm-rabedən keçirdiyi haram tikələri qusdurub burnunun deşiklərindən gətirdərəm. Di gəl ki, ey pul, məndə o güc qalmayıb. Ey qaragöz yüzlüklər, qırmızı-qırmızı onluqlar, indi dövrən sizindir. Lağar Xeybər kimi neçələri insan cildindən çıxıb, bu vilayətdə fironluq eləyir. Sözdə gur bir səslə adımı çəkib, - Qanun! Qanun! - deyənlər, əməldə Lağar Xeybərin başına sığal çəkirlər. Vəzifənin yağlısını Xey-bərlərə verirlər. Mən də qalmışam qıraqdan baxa-baxa. Qanun kimi ölkədə şahlıq etməliyəm. Di gəl ki, məni nökr yerinə də qoymurlar. Toz basmış kağızların üzə-rində qalmışam. Ancaq sən şahlar şahısan, ey pul! Ona görə də - Qanun! Qanun! - deyəndə xəcalətimdən ölüb yerə girirəm. Sən yaranan günə daş yağaydı, ey pul! Elin tənəsindən başımı saralıb-solub, toz basmış "Qanun" adlı kitabların arasına soxmuşam. Üzə çıxı bilmirəm ki, mənə gülərlər! Dalda-bucaqda bir təhər girlənirəm ki, yalandan olsa da, adımın altından qol çəkib, möhür basan lənətə gəlmiş sahiblərim lovğalanıb desinlər ki, bizim də qanun var! Bax, ey pul, sinəmə belə-belə çalın-çarpaz dağlar çəkmisən! Məni heç eləyib qoymusan orda! Hökmüm olmadığı üçün ölkədə özbaşınalıqdı. Beş-on nəfər Lağar Xeybərlər kef çəkir, millət əziyyət! Görüm lənətə gələsən, ey pul! Bütün bu pəstahları törə-

dən sənsən, sən alçaq! Ancaq səbr edən aparar. Ölməz Xədicə, görər nəvə-nəticə. Bilirəm, adın qulağına dəyib. Ancaq çox da öyünmə, ey pul! Adın əl çirkidir. Vaxt gələr başımıza çıxartdıqların ayaqlar altına düşər. Ah, qadınları fahişəliyə, kişiləri qeyrətsizliyə sürükləyən mələun! Şimşək Şəkərli onu müsibətlə böyüdü bəyabaşa çatdıran Kərbəlayı Mirzəxan kimi mötəbər atanın sözünü Çovdarlı Həsərin qapı-qapı düşüb, ona-buna əl açıb borc aldığı beş-on qəpikdən ucuz tutdu. Bax, ey yaramaz, budu sənin murdar, namərd sifətin! Atanı oğulun, qardaşı qardaşın gözündən salmağı özünə rəva bilirsən...

Qanun bu sözləri yana-yana, ürək ağrısı ilə deyirdi. Lakin pula elə gəlirdi ki, onun qulağının dibində milçək vızıldayır. Pul birdən qəhqəhə çəkib rişxəndlə:

- Çərənləmə, ey adı var, kəsəri yox qanun! Mənim nələrə qadir olduğumu bütün aləm bilir. Tirlərdə, bulvarlarda çömələn qoca qarılar sənə yazıldığın ucuzdan ucuz kağızların saralıb-solmuş vərəqlərinə qaynamış noxud, qovrulmuş günəbaxan büküb satırlar. Birdəfəlik anlamalısan ki, gücün boş sözlərdən, ucuz kağızlardan ibarətdir. Mənnən öcəşməyin gülüncdür. Çünki gəddədan tutmuş şahlara qədər hamı mənim qulumdur. Bax, mən pulun! Cibini doldurduqlarım özünü dünyanın çoxbilmiş, dahilər dahisi hesab edir. Tanrıdan belə qorxub çəkinmirlər...

Qanun ona nə cavab vermək istəyirdisə, koridordan hənirti gəldi. Nazim İlham daldığı xəyal dünyasından ayrıldı. Bayaqdan bəri seyr etdiyi qanun və pul səhnəsi onun gözləri önündən bir kölgə kimi çəkilib yox oldu. Nazim fikirli-fikirli əlinə qələm alıb yazı masasının arxasında qəddini əydi və yazısına "Qanun və pul" başlığı qoydu. Üçüncü səhifəyə keçəndə kabinetinin

qapısı açıldı. Vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblı şəstlə içəri daxil olub gülürüzlə:

- Salam, qardaş, yenə nə yazıb-pozursan, - deyib Nazim İlhamı təntənəli salam verdi.

Aylarla bu kabinetin qapısını açmayan Tofiq Talıblının birdən-birə onunla bu cür şən görüşməsi və "salam, qardaş" kəlməsi Nazim İlhamı təəccübləndirdi.

Əlindən artıq yaşı, qarayanız sifəti, qalın qaşları, səliqə ilə daranmış saçları, nazik bıqı, siqaret tüstüsündən qaralmış seyrək dişləri olan Tofiq Talıblı uzun illərdir ali məktəblərin birində müəllim işləyir, jurnalistikadan dərs deyirdi. Ailəsi böyük olduğundan aylıq maaşı maddi ehtiyacını güclə ödəyirdi. Aldığı bir dəst kostumu iki-üç il geyirdi. Yerlilərindən biri yüksək vəzifəyə keçəndən sonra ulduzu parladı. Mətbuat sahəsində səriştəsi olmasa da, onu vilayət qəzetinə redaktor qoydular. Necə deyərlər, qara qızın bəxti açıldı. Tofiq Talıblının dərin elmi olmasa da, helmi vardı. Yuxarıdakıların nəbzini tutmaqda bir can idi. Bilirdi ki, qəzetdə hansı məqaləni vermək olar və Şirxan İsmayılzadənin xoşuna gəlmək üçün kimdən, nədən və necə yazmaq lazımdır. Və oturub-durduğu adamlara da fikir verirdi. Şirxan İsmayılzadənin və onun əsəblərinin xoşu gəlmədiyi adamlardan həmişə gen qaçırdı və çalışırdı ki, yuxarılara səmt olanlarla oturub-dursun. Hətta iclas vaxtı Şirxan İsmayılzadənin ürəyinə yatmayan adamlarla bir cərgədə oturmazdı. Şirxan İsmayılzadənin gözündə qalxmaq üçün ona mərhəm olanlarla yanaşı əyləşməyi özünə fəxr bilirdi və bu bərədə dərrakəsindən razıydı.

Tofiq Talıblı yaxşı bilirdi ki, Şirxan İsmayılzadənin Nazim İlhamdan zəndeyi-zəhləsi gedir və Şirxan İsmayılzadənin iki gülləsi olsa, birini Nazim İlhamın təpəsinə

çaxar. Ona görə də Nazim İlham olan tərəfə üzük-mürdü. Çünki gözü çıxan qardaşı görmüşdü. Bilirdi ki, neçə-neçə vəzifəli şəxs Şirxan İsmayılzadənin arası olmayan adamla yaxınlıq etməsinin güdazına gedib. Odur ki, nəinki Tofiq Talıblı, vəzifə sahibi olan ayıq-sayıq zamanə adamları da Nazim İlhamdan uzaq olmağa çalışırdı.

Bu gün Tofiq Talıblının gülə-gülə onun kabinetinə daxil olub, əlini bərk-bərk sıxıb, üstəlik də ona qardaş deməsi Nazim İlhamı möcüzə kimi gəlirdi. Tofiq Talıblı mənalı-mənalı Nazim İlhamın üzünə baxdı və soruşdu:

- Sizin Şirxan İsmayılzadə ilə şəxsi görüşünüz axırıncı dəfə haçan olub?

- Dəqiq deyə bilmərəm, ancaq iki aydan çoxdu onnan təkbətək görüşüm olmayıb, yalnız Vilayət Partiya Komitəsinin keçirdiyi rəsmi mərasimlərdə bir-birimizi görürük. Necə bəyəm, deyəsən sözlü adama oxşayırsınız, olmaya təzə xəbər var? - Nazim İlham müsahibinin sualına sualla cavab verdi.

Tofiq Talıblı bic-bic gülümsündü və Nazim İlhamın dediklərinə inanmırmış kimi tərəddüdlə:

- İndicə onun yanından gəlirəm, - dedi. - Şirxan Qasımoviç vilayətin bütün qəzet redaktorlarını çağırtdırmışdı. Mətbuatla əlaqədar bəzi göstərişlər verdi. Qəribədir, İsmayılzadə bu dəfə sizin barənizdə geniş danışdı. Dedi ki, düzdü, Nazim İlhamın bir neçə tənqidi məqaləsinə görə yuxarılardan üzümüzə söz gəlib. Bəzən ondan inciyririk. Ancaq nahaq! Onun Ziyad Kərimli barədəki məktubunun əks-sədası Moskvaya qədər gedib çıxmışdı. Əslində Nazim İlham düz mövqe tutmuşdu, axırda da haqlı olduğu sübuta yetdi və məlum oldu ki, Ziyad Kərimli yaramaz bir ünsürdür. Ancaq onu başımıza çıxartmışdıq. Karamel fabrikinin direk-

toru, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Ali Sovetinin deputatı, nə bilim nə, nə... nəhayət, Ziyad Kərimlinin iç üzü açıldı. Özü cəhənnəm, bizi də bütün respublikada rüsvay elədi. Etiraf edirəm ki, bütün bunlar bizim, şəxsən mən Şirxan İsmayılzadənin, elə siz qəzetçilərin də siyasi korluğunun nəticəsiydi.

Tofiq Talıblı danışdıqca özündə bir yüngüllük hiss edirmiş kimi gözlərini Nazim İlhamdan çəkmədən söhbətinə fəxrlə davam etdi:

- Şirxan İsmayılzadə sizi qaldırıb qoydu göyün yedinci qatında. Ondan heç gözləməzdim, bizə dedi ki, bax, Nazim İlhamdan nümunə götürmək lazımdır. Ciddi, prinsipial, nöqsanlarla barışmayan, həm də yüksək intellektual səviyyəsi olan jurnalistdir. Bu gün bizə təkcə mətbuat yox, partiya, sovet, təsərrüfat sahəsində də bu cür yetkin, mübariz kadrlar lazımdır. Şirxan İsmayılzadə bir də onu dedi ki, Nazim İlham razılıq versə, elə bu gün onu istədiyi rəhbər vəzifəyə irəli çəkərdim. Hətta dedi ki, sizdən nə gizlədim, mənim belə bir qəti fikrim var.

Redaktor söhbətinə ara verib, Nazim İlhamdan soruşdu:

- Düzünü de, Şirxan Qasımoviçin belə bir təklifi olsaydı, siz hansı vəzifəni seçərdiniz?

Nazim İlham gülümsəyərək:

- Əvvəla, Şirxan Qasımoviçin dediyi xoş sözlərə görə ona təşəkkür edərdim. O, doğrudan da mənim barəmdə bu cür yüksək fikirdədirsə, sağ olsun. Mənə vəzifə vermək niyyətinə gəldikdə... - Nazim fikrini tamamlamadı. Təəccüb və tərəddüd mənasında başını çiyinə tərəf əydi və: - Bu barədə fikrimi bilmək istəyirsinizsə, öz peşəmdən narazı deyiləm, - dedi. - Hər hansı böyük vəzifəyə keçmək təmənnam da yoxdur. Ola da bilməz.

Tofiq Talıblı əyləşdiyi stulu bir qədər də Nazim İlhamı tərəf yaxınlaşdıraraq, onları güdən varmış kimi xısın-xısın:

- Çox şeydən xəbəriniz yoxdur, - dedi. - Şirxan İsmayılzadənin danışığından hiss etdim ki, sizə qarşı doxsan dərəcə dəyişib. Qəbul qurtarandan sonra redaktorları buraxdı, məni isə saxladı. Kabinetdə ikimiz qaldıq. Əvvəlcə məndən iş şəraitinizi soruşdu. Şirxan Qasımoviç dedi ki, onun stol-stulları köhnəlibsə, təzəsi ilə əvəz etmək lazımdır. Bir yana getmək istəyəndə öz min-diyn maşını verərsən. Həmkar kimi Nazim İlhamın ailə şəraiti ilə də maraqlan. Sizin qəzetə məqalə verəndə yüksək qonorar yaz. Öyrən gör nəyi çatmır. İmkan daxilində lazım gəlsə köməklik göstər. Gücün çatmayanı mənə de. Onun barəsində başqa fikrimiz var.

Tofiq Talıblı qəddini düzəldib qəti bir inamla:

- Mənə elə gəlir ki, bütün bu sözlərdən sonra sizin Şirxan Qasımoviçə inanıb etibar etməməyə, onun barəsində bədgüman fikirlərə düşməyə haqqınız yoxdur.

Nazim İlham redaktoru diqqətlə dinləsə də, onun dediklərinə münasibətini bildirmədi. Tofiq Talıblı ondakı inamsızlığı hiss edib ayağa qalxdı:

- Mənə inansanız da, inanmasanız da, bir həmkar kimi sözümü deyib borcumdan çıxdım. İndən sonrasını özünüz bilərsiniz, - deyib Nazim İlhamın kabinetindən incikli çıxdı.

Nazim İlham əlini çənəsinə verib redaktoru dedikləri barədə hələ də fikirləşirdi. Telefonun cingiltisi onu daxili düşüncələrindən ayırdı. Dəstəyi qaldıraraq qulağına yaxınlaşdırdı. Vilayət Partiya Komitəsinin ideoloji sahə üzrə şöbə müdiri Orxan Kamalovun məhrəm səsinə eşidəndə rəngi duruldu. Orxan Kamalov nikbin əhval-ruhiyyə ilə:

- Privet, Nazim!

- Salam, Orxan!

- Haralarda olursan?! Yenə aya-günə dönmüsən, xeyli vaxtdır görünmürsən.

- Mən meyhanaya getmirəm, sən də məscidə. Belə olanda necə görüşək? - Nazim İlham Orxan Kamalova incə bir zarafatla cavab verdi.

Onlar telefonda gülüşdülər. Orxan Kamalov söhbəti ciddiləşdirdi:

- Səninlə vacib işim var, - dedi. - Başın çox qarışıq deyilsə görüşək.

- Harda və haçan?!

- İmkanın varsa, elə indi, mənim kabinetimdə.

- Sənin kabinetində?!

- Bəli, burda, Vilayət Partiya Komitəsində.

- Deyəsən qurd ürəyi yemisən?! Şəfdən ehtiyat eləmirsən?! Ora gəlsəm, şefin söz alıb-satanları birinin üstünə beşini qoyub o dəqiqə başının üstündəkinə çatdıracaqlar. Mənə nə var?! Dəvəsi ölmüş ərəbəm. Ondan sonra vay sənin halına...

Orxan Kamalov:

- Nazim, bu kin-küdurətindən əl çək. Sənin çox şeydən xəbərin yoxdur. Ona görə də köhnə ab-hava ilə danışırısan. Şef indi əvvəllər təsəvvür etdiyin kimi deyil. Tamam dəyişib. Yaxşı mənada Şirxan Qasımoviçin dilindən düşmürsən. Son vaxtlar haqqında rəğbətlə danışır. Bunlar telefon söhbəti deyil. Gələrsən, ikilikdə ətraflı danışarıq...

Nazim İlham çoxdan bəri başında dolaşan və qələmə aldığı "Pul və qanun" satirik hekayəsinə bir neçə sətir əlavə edib, yorğun-yorğun ayağa qalxdı və Orxan Kamalovla görüşmək üçün Vilayət Partiya Komitəsinə tərəf yollandı. Partiya iqamətgahının

qarşısında hər adama müyəssər olmayan “ZİM” maşını dayanmışdı. Şirxan İsmayılzadə ümumi qapıdan çıxıb bayaqdan onu gözləyən “ZİM”-ə yaxınlaşanda gözü Nazim İlham sataşdı. Birinci katib onu görən kimi ayaq saxlayıb həmişəkindən fərqli olaraq nikbin əhval-ruhiyyə ilə:

- Ooo, ya kovo viju! - deyib Nazimə tərəf irəlilədi və ona təntənə ilə əl uzatdı. - Belə olmaz, yoldaş jurnalist, xeyli vaxtdır sizi görmürəm, bizdən qaçırsınız. Düzdür, yığıncaqlarda gözümə dəyirsiniz, ancaq görüşlərimiz çox az olur. Partiya evindən uzaq düşməyin, - əlavə edib gülə-gülə: - Qoy indi də mən sizi tənqid edim. Siz tənqid eləyəndə olar, biz tənqid eləyəndə yox?!

Nazim İlham həmişə onun kölgəsini qılınclayan vilayət başçısından birdən-birə bu cür xoş münasibət gözləmirdi. Ona görə də tutulan kimi oldu, lakin dilənmədi. Onun iradlarını etiraf etmək mənasında gülümsəyib başını tərpətdi.

Bu təsadüfi görüş çox qısa çəkdi. Şirxan İsmayılzadə təşəxxüslə maşına əyləşdi. Nazim İlham kənarda dayanıb hər şeyə göz qoyan milis işçilərinin təəccüblü baxışlarının müşayiəti ilə içəri daxil oldu və Orxan Kamalovun kabinetinə tərəf döndü. Nazim İlhamla rastlaşan bəzi “zəmanə” adamları birinci katibin qəzəbinə gələ biləcəklərindən ehtiyatlanıb, ona ötəri salam verir və tez də üzlərini əks tərəfə çevirərək arxalarına baxmadan uzaqlaşdılar. İdeoloji şöbənin yerləşdiyi otağa daxil olanda Orxan Kamalov onu gülərüzlə qarşıladı və üzünü Nazim İlham tutaraq ərkə:

- Boynuna al ki, xeyli vaxtdı bu kabinetin qapısını açmırsan, ancaq nahaq yerə, - dedi. - Düzdü, səni başa düşürəm. Bir neçə ay bundan qabaq buralara üzük-məməkdə bəlkə də haqlı idin. Yazdıqların Şirxan Qası-

moviçi hövsələdən çıxartmışdı. Kişinin ovqatına lap soğan doğramışdın. Sən də, necə deyərlər, üz ki var, ətdəndi, katiblə qabaq-qənşər olmaqdan çəkinirdin. İndi isə bizdən kənar gəzib dolanmağa əsasın yoxdu. Şirxan Qasımoviç artıq sən görən adam deyil. O, sənə qarşı tamam dəyişib. Adın gələndə elə sözlər deyir ki, öz qulağınla eşitməsən, inanmazsan. Şəxsi söhbətlərimizdə tam inandım ki, vilayətdə sən xatirini istəyib, qeydinə qalan beş nəfər varsa, onun biri, bəlkə də birincisi Şirxan İsmayılzadədi. Adamın üstündə Allah var, nə məsələdisə onun qəlbində sənə qarşı heç bir kinküdurət qalmayıb. O barədə ürəyin buz kimi olsun. Özü də bu sözləri mən deyirəm, səni ürəkdən istəyən Orxan Kamalov.

- Sənə inanmaya bilmərəm, - Nazim İlham keçirdiyi tərəddüdlər burulğanında əziyyət çəkirmiş kimi sakitcə dilləndi. - Ancaq insan çiy süd əmib, bu az yaşımda dili ilə əməli bir gəlməyənləri çox görmüşəm. Bir də ki, Şirxan Qasımoviç yüksək vəzifə sahibidi, atam yerində kişidi, onnan qoç döyüşünə çıxmaq niyyətim yoxdur. Sadəcə olaraq, ən etibarlı dayaqları Şirxan İsmayılzadələrdən ibarət olan partiyanın mətbuat sahəsində müəyyən etdiyi vəzifəni yerinə yetirməyə çalışıram. Mətbuat partiyanın uzaqvuran artilleriyası, kəskin silahı hesab edilir. Sabirin təbirincə desək, yaxşını yaxşı, pisi pis, əyrini əyri, düzü düz yazmalıyıq. Tənqid etdiklərimdən ənam gözləməyim sadələvhlik olardı. Bildiyin kimi, ötən il Mamırlı rayonunda yolların bərbad vəziyyətə düşməsinə tənqid etdiyim üçün birinci katib neçə ay mənnən burnunu salladı. Telefon zənglərimə belə cavab vermək istəmirdi. Bu, məni heç də narahat etmir. Çünki bir nəfəri incik salıram, yollardan isə minlərlə insan keçir. Məni də ayrı-ayrı fərdlərin yox, min-

lərin, milyonların mənafeyi düşündürür. Belə olan təqdirdə tənqid edənə tənqid olunanın arasında xoş münasibət... - Nazim İlham başını buladı - yarana biləcəyinə inanmaq ağılsızlıq olardı. Xüsusilə Şirxan Qasimoviç kimi iddiası yerə-göyə sığmayan kinli, ağa qara deyən bir şəxsə...

Orxan Kamalov ona etirazını bildirdi:

- Yanılırsan, Nazim, - dedi. - Dost kimi bunu deməyə haqqım çatır ki, sən özün də azacıq aşın duzu deyilsən. Öz aramızdı, tənqidin də bir əndazəsi var. Sizin qəzeti diqqətlə oxuyuram. Baş məqalədən tutmuş redaktorun imzasına qədər bir sətir belə diqqətimdən yayınmır. Sənin jurnalist həmkarlarının əksəriyyətinin yazılarından yaltaqlıq, kimə isə yarımaq qoxusu gəlir. Arzu etməzdim ki, sən də o cür ixtiyar, iqtidar sahiblərinin kölgəsində sürünən, bivec jurnalistlərin yolu ilə gedəsən. Ancaq atam mənə kor deyib, gəlib-gedənə vur deyib mülahizəsilə də işləmək olmaz. Yoldaşlarla münasibət saxlamaq lazımdır. Əlinizə qələm alanda dostluğu, yoldaşlığı, xətir-hörməti də gözünüzün qabağına gətirin. Şirxan Qasimoviç böyük bir vilayətin başçısıdır. Yuxarılarda ona inanıb, etibar eləyirlər. Sən isə öz aramızdır, bəzən bunları mülahizə eləmirsən. Necə deyərlər, gəmidə oturub gəmiçi ilə savaşımaq olmaz. Şirxan İsmayılzadə ilə qoz-qoz oynamaq sənə heç də başucalığı gətirməz. Xüsusilə indiki məqamlarda. Bütün bunların müqabilində heç bilirsən bu son vaxtlarda sənin barəndə necə yüksək fikirdədi?! Sən də elə hərəkət et ki, yaranmaqda olan bu xoş münasibət korlanmasın. Müdriklər deyib ki, kim mənə tərəf beş addım atsa, mən ona tərəf on addım ataram. Şirxan İsmayılzadənin mənən olan son söhbətlərindən sonra sənin ona qarşı başqa cür hərəkət etməyə haqqın yoxdur.

Onun səmimi söz-söhbətlərindən belə bir qəti qənaətə gəlmişəm ki, aranızdakı buzlar artıq əriməkdədi.

Nazim İlham müsahibinin sözünü kəsərək:

- Orxan, səni başa düşürəm, - dedi. - Bütün bunlar məni qorumaq istəyindən irəli gəlir. Ancaq məni çıxılmaz vəziyyətdə qoyursan. Yəni deyirsən, əqidəmdən dönüb Şirxan Qasimoviçin çaldığı ilə oynayım?! Xeyr, Orxan, bu barədə üz vurma. Şirxan Qasimoviç Allahın bacası oğlu olsa da, ona məddahlıq eləyə bilmərəm. Onsuz da Şirxan İsmayılzadəyə çəpik çalanlar çoxdu.

Orxan Kamalov təəssüflə başını buladı:

- Eh, Nazim! Nazim! Qızıl kimi oğlansan, bilirsən ki, xatirini dağlarca istəyirəm. Di gəl ki, bu cür tərsliyin olmaya, - dedi. - Görünür, məni düzgün başa düşmürsən! Sənə tənqidi məqalə yazmağı qadağan edən yoxdu. Əksinə Şirxan Qasimoviç kəskin yazılarını qəlbən təqdir edir, hətta Karamel fabrikinin direktoru rəhmətlik, hərçənd ona rəhmətlik düşmür, Ziyad Kərimli barədə yazdığın səslə-küylü yazın da onun ürəyincədi. Baxmayaraq ki, məqaləyə görə yuxarılarda onu çox sıxışdırırlar.

Nazim İlham xəyalə daldı. Vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblı ilə söhbətlərini, bir neçə dəqiqə bundan əvvəl Şirxan Qasimoviçlə görüşünü, indi də özünə məhrəm bilib, inandığı Orxan Kamalovun dəlil-dələlətinə qəlbində saf-çürük elədi və:

- Bəlkə nahaqdan bədgüman oluram?! Doğrudanmı Şirxan İsmayılzadə birdən-birə mənə qarşı məkrli mövqeyini dəyişib?! Bütün bunlar qurulmuş tələyə oxşamır ki?! - Öz-özünə düşündü və Nemət Rəcəblinin dilindən düşməyən - atam, mən bu işə matam - sözlərini xatırlayıb gülümsündü.

Orxan Kamalov müsahibini keçirdiyi daxili tərəddüdlərdən ayıraraq:

- Deyəsən fikrin yenə də uzaqlara getdi?! - ona yoxlayıcı sual verdi. - Ancaq nahaq yerə, mən burda bir Quranlıq söz danışdım ki, bir-birimizi düzgün başa düşək. Ancaq baxışlarından hiss edirəm ki, yenə də qara şübhələrdən uzaqlaşa bilmirsən.

Nazim İlham baxışlarına mülayim ifadə verib:

- Nemət Rəcəblinin bir sözü düşdü yadıma, xoşun gəlsə də, gəlməsə də deməliyəm. Onu sən də yaxşı tanıyırsan. Köhnə jurnalistdi. İndi heç yerdə işləmir. Təqaüdə çıxıb. Hərdən darıxanda yanıma gəlir. Ona həmişə hörmətlə yanaşıram. Noolsun ki, vəzifəsi yoxdu. Aqlını, dərrakəsini ki, əlindən almayıblar. Şirin söhbətləri var. Zarafatından qalmır. Deyir ki, məni saxlayan deyib-gülməkdir. Qaraqabaq adamdan xoşum gəlmir.

- Hə, hə, onu mən də tanıyıram, elə bir yaxınlığım yoxdu, bildiyimə görə pis adam deyil. Vaxtında adlısanlı jurnalist olub. Hərdən gözümə dəyir. Çox düşüb, yəqin səksənə yaxın yaşı olar? - Orxan Kamalov Nazimin köhnə jurnalist Nemət Rəcəbli barədəki fikrinə münasibətini bildirdi.

- Hə, yetmişə çoxdan keçib, gərək ki, iki ildən sonra səksən yaşı tamam olmalıdır. - Nazim İlham müsahibinə cavab verib sözünə davam etdi. - Bir dəfə kefinin duru vaxtı zarafata salıb dedi ki, Nazim, mənə gülməsəydin deyərdim ki, vəzifələrin çoxundan qəbirqazan peşəsi yaxşıdır. Qəbirqazana nə var ki, əlində belin, düşərin olsun, bir də ki, qazacağın qəbrin enini, uzununu, dərinliyini bil. Ondan sonra papağını əyri qoy, göz. Ömür boyu yeməyə bir loxma çörəyin var. Qulağı dinc yaşa. Onların işinə nə partiya, hökumət qarışır, nə də ki, çiyni

paqonlular. Töhmət-tənələrdən, qanqaraldıcı söz-söhbətlərdən uzaq olan peşənin sahibləri xoşbəxtdir. Elm, texnika nə qədər inkişaf etsə də, qəbirqazana ehtiyac var. Elə Şirxan Qasimoviçin özü də tezi-geci ona möhtac olacaq. Dünyaya insan kimi gələn, insan kimi də getməlidir. Kiçikliyindən, böyüklüyündən, kimliyindən asılı olmayaraq, bütün vəzifələr, taxt-tac ötürəkdir. Qəbirqazan elə qəbirqazandır. Dünyanı qanına qərq eləyənlərə, şəhər və kəndləri viran qoyanlara, insanlığa qənim kəsilənlərə qəbir qazmaq fəvqəladə bir peşədir. Onlar həm də şan-şöhrətə biganədirlər. Düşərlərini başlarının üzərinə qaldırıb torpağa endirəndə əlçatmaz ağalarla zavallı kasıblara əsla fərq qoymurlar. Bircə zalımların qəbrini azaylana-azaylana, söyə-söyə, lənətləyə-lənətləyə qazırlar. İndiki iqtidar-ixtiyar sahibləri qəddarcasına insan ömrünü yonub onlara diri-diri dərin quyular qazırlar. Məsələn, Şirxan İsmayılzadələr kimi. Qəbirqazanlar isə... Bir də ki, quyu qəbirdən çox-çox dərindir. Ona görə ki, hökmdarlar qəbirqazanlardan qəddardırlar.

Orxan Kamalovun istehzal baxışlarında acı təbəssüm dolaşdı:

- Cəfəng fikirdir, canım, - dedi. - Danışdıqların fantastik hekayə təsiri bağışlayır. Daha çox qızdırmalı adamın sayıqlamasına oxşayır. Belə bayağı sözlərə əhəmiyyət verməyə dəyməz.

- Bu barədə səninlə mübahisə etmək fikrində deyiləm. Ancaq cəfəng hesab etdiyin sözlərdə izahı çətin olan incə bir həqiqət də var. - Nazim öz fikrində qaldı.

Orxan Kamalov:

- Nazim, nə demək istədiyini az-çox başa düşürəm, ancaq onlardan keçib. Gəl, söhbətimizi yekunlaşdıraq. Biz hansı mühitdə yaşadığımızı dərindən dərk etməliyik.

Qisası odur ki, bir çox məqamlara göz yumub Şirxan Qasimoviçlə dil tapmaq lazımdır. Niyəsini sonra bilər-sən. Elə məsələlər var ki, onu indidən demək istəmirəm. Şirxan Qasimoviçlə görüşüb söhbət edəndə, ola bilsin özü bəzi qaranlıq mətləblərə aydınlıq gətirsin. Həm də nəzərə al ki, səninlə dost olsam da, Şirxan İsmayılzadənin də tabeliyində işləyirəm. Aranızda xoş münasibət yarandığı təqdirdə özümü rahat hiss edərdim. Məşhur bir yazıçının dili ilə desək, insanlar arasında ünsiyyət tellərindən qiymətli şey yoxdur.

İçəri daxil olan iki nəfər nazirin gəlişi bayaqdan bəri onların arasında gedən gərgin söhbəti yarımçıq qoydu. Nazim İlham ayağa qalxaraq:

- Məni bağışlayın, - deyib, kabinetdən çıxdı.

Nazim İlhamın getməsi nazirlərin ürəyincə oldu. Çünki elə məsələlər var ki, onu kənar adamın, xüsusilə də Nazim İlham kimi tükü-tükdən seçən jurnalistin yanında açıb-ağartmaq olmazdı.

Nazim bayıra çıxanda dayanıb ani olaraq nə isə fikirləşdi. O, “qanun və pul” barədəki yazısını tamam-lamaq üçün kabinetinə qayıtmaq istədi. Lakin yorğun olduğundan qərarını dəyişib, asta, ağır addımlarla evinə tərəf yönəldi. Rabitə idarəsinin yanından keçəndə onun qarşısında şəhərlə dəmiryolu vağzal arasında işləyən avtobus dayanıb, əfi ilan kimi fısıldadı və arxadan buraxdığı tüstünün pis qoxusu gəldi. Avtobusdan düşən sərnəşinlər tələm-tələsik hərəsi bir səmtə üz tutdu. Hərbi geyimdə olan otuz-otuz beş yaşlı zabit isə avtobusdan beş-on metr aralanıb dayandı və kimi isə axtarırmış kimi ətrafa göz gəzdirdi. Hündür boyu, gümrah baxışları, dolu sifəti, xurmayı saçları olan hərbiçi davranışından nabeləd adama oxşayırdı. O, çəkinə-çəkinə Nazim İlhamı səmtiyib:

- Bağışlayın, sizdən bir söz soruşmaq olar?! - deyib bir-iki addım da ona tərəf irəlilədi.

- Buyurun, - Nazim nəzakətlə cavab verdi.

- Hərbi hissə hansı tərəfdədir, ora necə getmək olar?

Sir-sifətindən mərdlik, səmimiyyət yağan zabit ilk baxışda Nazim İlhamı xoş təsir bağışladı və nabeləd qonağa:

- Gedək göstərim. Elə mən gedən tərəfdədir, - deyib, onu yanına saldı. - Bu küçənin qurtaracağında sola burulan daş yol birbaşa hərbi şəhərçiyə gedir, - əlavə etdi. - Ancaq piyada əziyyət olar. Azı iki kilometr yoldur. Tərs kimi də oralara hər saat maşın işləmir. Eybi yoxdur, gedək. Bir şey fikirləşərik.

Onlar ilk görüşdə bir-birinə xoş təsir bağışladı və ehtiramla əl verib tanış oldular. Gənc zabit özünü Nazim İlhamı təqdim etdi:

- Rafiq Əmiraslanov, - dedi. O, əvvəlcə fikrini azərbaycanca izah etmək istədi. Lakin sözləri qırıq-qırıq tələffüz etdiyi üçün rus dilində danışmağa başladı: - Bu yerləri ilk dəfə görsəm də, Azərbaycan barədə az-çox təsəvvürüm var. Atam Bakıda doğulub. Ancaq taleyi elə gətirib ki, özündən asılı olmayaraq yer-yurdundan didərgin düşüb. Moskvaya köçməli olub, orda da məskunlaşıb. Elə təhsilini də Moskvada alıb. Özü də həkimdir. Tibb İnstitutunu bitirəndən sonra öz tələbə yoldaşı ilə, yəni mənim anamla evlənilib, - gülümsündü. - Anam Aksana Puqaçova ukraynalıdır. Özümüz bir bacı, bir qardaşıq. Hər ikimiz valideynlərimizin yolunu tutmuşuq. Bizə həkim ailəsi deyirlər. Peşəmizdən razıyıq. Özüm urologiya üzrə cərraham. İki il bundan qabaq namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişəm. Orta məktəbdə oxuyanda qarşıma məqsəd qoymuşdum ki, yazıçı ya da jurnalist olum. Ədəbiyyata əvvəldən həvəsim var.

O vaxt hərdən şer, hekayə də uydururdum. Sonra valideynlərimin təsiri ilə fikrimi dəyişdim. Tibb sahəsinə getdim. İnstitutu bitirən kimi təyinatla məni hərbi hissəyə göndərdilər. Hazırda hərbi qospitalda işləyirəm. Bilirsiniz cərrahlıq necə məsuliyyətli işdir?! Ancaq xoşbəxtlikdən indiyədək əlimdən xəta çıxmayıb.

- Siz mənim ağrılı yerimə toxundunuz. - Nazim İlham müsaibinin sözünü kəsdi. - İki dəfə bıçaq altından çıxmışam. Başıma gəlib, cərrahiyyə əməliyyatının nə demək olduğunu bilirəm. Böyrəklərim məni ərsə çəkirdi. Gördüm ağrısına tab gətirə bilmirəm, operasiya olundum. İndi böyrəyimin biri yoxdur. Tək böyrəklə yaşamağın nə demək olduğunu özünüz yaxşı bilirsiniz.

- Əlbəttə, çətindir. - Həkim başının hərəkəti ilə onun halına acıdığını bildirdi. - Gərək özünüzü gözləyəsiniz, mütləq pəhriz saxlamalısınız, ondan sonra qorxusu yoxdu. Xüsusilə də yemək-içməyinizə fikir verməlisiniz. Allah eləməmiş gələcəkdə bir problem yaransa, mütləq mənimlə əlaqə saxlayın. Moskvaya ayağınız düşsə, gələrsiniz, hər ehtimala qarşı yoxlamadan keçirərəm. Buralara baxma, Moskva necə olsa mərkəzdir. Bizdə xaricdən alınmış müasir tibb aparatları var. Xəstələrə hər cür köməklik göstərmək olur.

Həkimin qaşları düyünləndi:

- Burdakı qospitaldan teleqram gəlmişdi, - sözünə davam etdi. - Zabitlərdən birinin vəziyyəti ağırdır. Verilən məlumata görə böyrəyinin birində çürümə prosesi gedir. Nə qədər ki, baxmamışam, hələlik bir söz deyə bilmərəm. Ola bilsin xəstənin vəziyyəti deyilən qədər də ağır olmasın. Yəqin ki, səbirsizliklə yolumu gözləyirlər. Əslində mən iki gündən sonra gəlməliydim. Moskvadan teleqram vurmuşdum ki, dəmiryol vağzalında məni qarşılasınlar. Ancaq xəstənin vəziyyətinin ağırlaş

biləcəyini nəzərə alıb, tez gəlməli oldum. Ona görə də burdakı yoldaşlar gəlişimdən xəbərsizdilər. Yoxsa mənə vağzalda qarşılayardılar.

Rafiq Əmiraslanov həsrətli baxışları ilə şəhərin binalarına, ətraf dağlara göz gəzdirib sözünə davam etdi.

- Atam bu yerlərdən o qədər danışmış ki... Yaşlaşdıqca buralar onu çəkir. Azərbaycandan ötrü burnunun ucu göynəyir. Hərdən deyir ki, başıma bir iş gəlsə, tabutumu Azərbaycana aparın. Ruhum yalnız oranın torpağında dinclik tapar. Anam da Ukraynanı arzulayır. - Zabit gülümsündü. - Mən də zarafata salıb onlara münislik eləyirəm. Deyirəm elə Moskva yaxşıdır. Daş düşdüyü yerdə ağır olar. Çünki mən özüm gözümü açıb Moskvanı görmüşəm.

Həkim dərindən köks ötürdü:

- Hərənin bir cür qisməti var, - sözünə davam etdi. - Vətən məfhumu çox genişdir. Ancaq harda doğulubdünyaya göz açdın, ora yuvadır. Vətəninə uzaq düşən insanların nəcabətindən üz döndərməsi mənə miskin təsiri bağışlayır. Yaşadığım binada bir azərbaycanlı ailəsi var. Onlar da çoxdan köçüblər. Ailənin başçısı Xəlil Süleymanlı Bakıda məsul vəzifələrdə olub. Sonra Moskvaya dəyişiblər. Orda partiya aparatında işləyirdi. Savadlı, həm də sadə adamıdı. Xeyir-şərdə görüşürdük. Həyat yoldaşı Mərqufə də səmimi qadın idi. Hər ikisi dünyasını dəyişib. Yurdunda bir oğlu, bir qızı qalıb. Ailə Mərqufənin kiçik bacısı Rəziyyənin ümidinədi. Rəziyyəni hərdən bir görürəm. Bacım Roza ona tez-tez baş çəkir. Yaşadığımız binanın yaxınlığındakı kitabxanada işləyir. Rəziyyə Moskvada yaşasa da, oturuşu, duruşu, geyim-kecimi, adamlarla rəftarı, xarakteri, bir sözlə, millətinə xas olan insani keyfiyyətləri əsla dəyişməyib. Saçları topuğuna düşür. Allah-taala da ondan gözəllik

payını əsirgəməyib, özünü də kişi kimi aparır. Bizim məhlədə hamı ona qibtə edir. Di gəl ki, bəxti gətirməyib. İndiyə kimi özünə ailə həyatı qurmayıb. Düzdür, istəyənləri çox olub. Ancaq nəyə görə isə ərə getməyib. Bizim Rozanın deməsinə görə institutda işləyərkən kasıb bir oğlana vurulubmuş. Elə indinin özündə də onun həsrəti ilə yaşayır. Gecə-gündüz ondan danışır. Lakin oğlanın kimliyini demir. Sevgisinə, vətəninə sadıq olan, millətinə şərəf gətirən o cür azəri qızlarını görəndə iftixar hissi keçirirəm.

Xəlil Süleymanlı... Mərqufə... Rəziyyə... Bu cavan həkim gör kimlərdən xəbər verir, ilahi... Nazim onların adını eşidəndə bütün bədəni təlatümə gəldi. Baş gicəllənən kimi oldu. - Eh, Rəziyyə! Rəziyyə! Rəziyyə!!! Sənin barəndə qulağım nələr eşidir. Deməli, mənə hələ də unutmamısan. Əhd-peymanına xilaf çıxmamısan. Məni qəlbinin həssaslığında yaşadırsan. Bu, qarşılıqlı olsa da, məndən etibarlısan, Rəziyyə!.. Səni axtarıb tapa bilərdim. Dərdinə şərik olardım, könlünü alardım... Sevginin əzablarına düşər olmaq nə böyük dərd imiş, ilahi! Ulu dağların tab gətirmədiyi dərdlərə sənin incə qəlbin necə dözür, Rəziyyə?!

Nazim İlham həkimdən Rəziyyə kəlməsini eşidəndə xəyal dünyasında qanad açıb illərdən bəri həsrətini çəkdiyi o müqəddəs məxluqun vüsəlinə qovuşdu. Günahlarını yumaqdan ötrü Rəziyyənin qarşısında diz çöküb, ondan dönə-dönə üzr istədi. Nazim İlham artıq özündə deyildi. Birdən halsızlaşan kimi oldu. Onun keçirdiyi daxili həyəcanı həkim də hiss etdi və əlinin arxasını Nazim İlhamın alnına qoyub qayğıkeşliklə:

- Birdən-birə sizə nə oldu?! - soruşdu və sonra Nazimin nəbzini yoxladı.

Nazim İlham həkimi şübhədən çıxarmaq üçün xəyal dünyasında Rəziyyədən ayrılıb özünü ələ aldı və heç bir şey olmaybmış kimi: - Bir balaca böyrəyim sancdı. Narahat olmayın, keçib getdi, - deyib özünü şux tutdu və Rafiq Əmiraslanovun söhbətinə münasibətini bildirdi:

- Fikrinizə şərikəm, - dedi.

Həkim bayaqkı söhbətinə davam etdi:

- Qanın çəkməyi də var. Kökdən ayrılmaq olmur. Anam ukraynalı olsa da, atam tərəfi mənə daha çox doğma gəlir. Atam təkid edir ki, Azərbaycan dilini mükəmməl öyrənim. Artıq xeyli söz bilirəm. Ancaq fikrimi istədiyim kimi ifadə etməkdə çətinlik çəkirəm. Danışanda dilim dolaşır. Onda da sıxılıram. Buna baxmayaraq, gərək dilimizi mütləq öyrənim. Dünyanın işini bilmək olmaz. Elə bir vaxt gələr ki, Azərbaycana qayıtmalı olaram. Onda xəcalət çəkməyim. Özün azərbaycanlı olasan, dedə-babanın dilində danışa bilməyəsən?! Yəqin yerlilərim üzümə deməsələr də, ürəklərində mənə qınayırlar. Şübhə etmirəm ki, siz özünüz də fikirləşirsiniz ki, ad-familiyamla dilim düz gəlmir. Bəzən özüm-özümü qınayıram ki, necə ola bilər ki, mənsub olduğum millətin dilində səlis danışa bilməyim?! Bu barədə atam mənə çox məzəmmət eləyir. Ona söz vermişəm, gec də olsa, gərək Əmiraslanovlar nəslinin dilini ağıllı-başlı öyrənim. Onda babaların da ruhu şad olar. Bəlkə də bu söhbətin yeri deyil. Sizinlə öz dilimizdə danışmaq istəyəndə çətinlik çəkdiyimi hiss etdiniz və yəqin ki, bu, sizə heç də xoş təsir bağışlamadı. Ona görə də sizə qaranlıq qalmasın deyə, dil barədəki qüsurumu, bəlkə də səhvimi etiraf etməyə məcburam. Bir də ki, mən dərinə tanımadığım adama bu tezlikdə inanıb, yovuşan deyiləm. Nədənsə bu bir neçə dəqiqənin

ərzində qəlbimi fəth etdiniz. Elə bilirəm, on ildi sizinlə oturub-durub, dostluq edirəm. Bəzən dərin-dərin xəyal-lara dalıram və mənə elə gəlir ki, nə vaxtsa dünyaya bir dəfə gəlmişəm və bu doğma diyarda ömrümü başa vurmuşam. Və mən ikinci, bəlkə də üçüncü dəfədir doğuluram. Moskvaya düşməyim bir təsadüfdür. Sizin bu yerlərin insanları da, daşı da, torpağı da, səması da elə ilk baxışda mənə heyranətə gətirdi.

Rafiq həkim Nazim İlhamə yoxlayıcı nəzər yetirib gülümsündü:

- Bəlkə də nostalji hisslərə qapılıb, bu cür danışmağım təbii olaraq sizdə təəccüb doğura bilər, - dedi. - Düzü, bu yerlərin ab-havası, şəhərin söykəndiyi dağlar, təpələr, sizin timsalınızda tanımadığım bir şəxsin bu cür qayğıkeşliyi mənə atamın dediklərini xatırlatdı. Düzü həyəcanlandım. Bilmirəm, bax, bu anlarda ürəyimdən keçənləri necə izah edirəm?!

Nazim İlham:

- Dediklərinizi və demək istədiklərinizi üzünüzdən oxuyuram, - dedi. - Bizlərdə belə bir xalq sözü var: El içində, öl içində. İnsan belədi ki, yad yerdə nə qədər xoş gün keçirsə də, ömür boyu ata-baba yuvasının həsrəti onu tərk etmir və yaşa dolduqca bu nisgil ağır bir dərdə çevrilib onun qəlbindən daş kimi asılır.

Rafiq Əmiraslanov fikrini ona çatdırmağa bildiyi üçün məmnun oldu. O, yana çönüb Nazimlə üzbəüz dayandı və:

- Etiraz etməsəydiniz, vizit kartımı sizə verərdim, - deyib əlini qoltuq cibinə saldı, üzərində zərli hərflərlə Əmiraslanov Rafiq Bədəl oğlu sözləri, telefon nömrəsi, ev ünvanı yazılmış barmaq boyda ünvan vərəqini Nazim İlhamə uzatdı. Nazim isə cib dəftərinin bir vərəqinə öz ünvanını səliqə ilə qeyd edib mü sahibinə verdi və dedi

ki, bu, bizim son görüşümüz olmamalıdı. Dağ dağa rast gəlməsə də, insan insana rast gələr.

Əks tərəfdən sürətlə şütüyən və qabağında hökumət nişanı olan təzə “Pobeda” onlara çatanda dayandı. Qartal baxışları, gülər üzü olan otuz-otuz beş yaşlı çəlimsiz sürücü maşının kabinəsindən başını çıxarıb, onlara salam verdi və Nazim İlhamı müraciətlə:

- Bəlkə bir yerə getmək istəyirsiniz, hara lazımdı aparım. Bilirsiniz ki, gecə-gündüz qulluğunuzda hazıram. - Bu sözü deyəndə bir balaca qıymışdı. Nazim İlham da nə isə gülümsündü və tez də təmkinli görkəm alaraq:

- Təşəkkür edirəm, Orucəli, idarənizdən axtarib eləyərlər. İstəmirəm bizə görə üzünə söz gəlsin. Lazım olsa başqa maşın taparıq, - deyib, ona razılığını bildirdi.

- O barədə narahat olmayın, Sərdar Səfəroviç burada yoxdur, məzuniyyətə çıxıb, iki gün bundan qabaq Soçi sanatoriyasına yola salmışam, indi öz əlimdi, öz başım. Elə bir vacib işim də yoxdu. Xahiş edirəm əyləşin, hara lazımdı aparım. - Sürücü bunu deyib “Pobeda”nın qapılarını açdı və Nazim İlhamla onun yanında dayanan tanımadığı adamı təkidlə maşının təpəzə kabinəsinə dəvət etdi.

Nazim İlham məmnun baxışları ilə onu süzərək başını bulayıb ərklə:

- Eh, Orucəli! Orucəli! Mərd oğlansan. Heyf ki... - sözünü tamamlamadı və üzünü qonağa tutaraq: - Bu qoçaq oğlan Vilayət Kooperativlər İttifaqında işləyir, sədrin maşınıni sürür. Elə yerinə düşdü, bir halda ki, təkid edir, sözünü sındırmayaq. Sizi bu maşınla yola salım. Etibarlı, üzüyola oğlandı, hara desəniz aparsın.

Nazim İlhamla Rafiq həkim bir neçə saat bundan qabaq görüşüb tanış olsalar da, elə bil yüz ilin dostu idilər. Onlar münasib bir vaxtda görüşmək üçün vədə-

ləşib ayrıldılar. Rafiq Əmiraslanov məmnun əhval-ruhiyyə ilə qəddini əyib maşının yumşaq kabinəsinə keçdi və Nazim İlhamdan ayrılmaq istəmirmiş kimi irəlindəki döngədən sola burulana qədər gözlərini ondan çəkmədi.

Nazim durduğu yerdən tərpənmədən hələ də onun arxasınca baxırdı. Hərbi həkimin dilinə gətirdiyi Rəziyyə kəlməsi onu sanki sehləmişdi. Fikri Qarabağ institutundakı kitabxanada Rəziyyə ilə qarşı-qarşıya dayanıb onun süzgün baxışlarıyla lal-dinməz danışdığı unudulmaz anları xatırlayırdı: “Ötüb keçən bu neçə ili onsuz necə yaşaya bilmişəm, ilahi?! Bəxtinə düşən qeyri-adi insanlıq, ülvî gözəllik payı qədər də taleyi kəm olan o qızın halı kim bilir indi necədir?! Görəsən mənə sevgisinə dönük çıxan etibarsız bir məxluq kimi ürəyində lənətləyirmi?! Yoox, mən yanırlam, bu, ola bilməz. Allah da şahiddir ki, mən onu bütün varlığım qədər sevirəm. Xoşbəxtliyimi onun vüsəlinə qovuşmağımda görürəm. Bu gün Səriyyə ilə ailə həyatı qursam da, qəlbən, ruhən Rəziyyə ilə yaşayıram. Rəziyyə gəlin adını daşımamaq üçün ərə getməmək barədə mənə dediyi qətiyyətli sözlərdən sonra Səriyyə ilə evlənmək məcburiyyətində qaldım. Ancaq sevgi dünyamın yeganə fatehi yalnız və yalnız Rəziyyədir”. Hərbi həkim gedəndə elə bil Nazim İlhamı ərməğan etdiyi Rəziyyə kəlməsini də elə “Pobeda” maşınında apardı.

Nazim sanki yerində quruyub qalmışdı. Yoldan keçən yaxın bir adamın onunla salamlaşması Nazim İlhamı Rəziyyəli günlərindən ayırdı. O, sakit addımlarla Puşkin küçəsindəki evinə tərəf yönəldi. Üçüncü mərtəbəyə qalxıb mənzilə daxil olanda dilxorçuluğunu hiss etdirməmək üçün qeyri-təbii hərəkətləri ilə özünü şən göstərməyə çalışdı. Səriyyə - “Yenə işdə nə olubsa, qanı

qaradır” - öz-özünə düşündü və: - Atanız yorğundur, səs salmayın, - deyib uşaqlara çəmkirdi.

Nazim yorğun-yorğun divanda əyləşib məktəbli övladlarını yanında oturtdu. Onları bir-bir sual-cavaba tutub, bu gün dərslərindən nə qiymət aldıkları ilə maraqlandı. Onu qane etməyən cavablarına görə bəzilərinə iradlarını bildirdi. Sonra da etdiyi məzəmmətdən yaranan gərginliyi aradan qaldırmaq üçün hələ məktəb yaşı çatmayan sonbeşiyinin yumşaq saçını nəvazişlə sıgallayıb, məzəli-məzəli sözlərlə kefinə soğan doğradığı bacı-qardaşlarını güldürdü. Ərinin şənləndiyini görən Səriyyənin də eyni açıldı. Çay-çörək hazır olandan sonra ailənin bütün üzvləri süfrəni dövrəyə aldılar. Ailə üzvləri arasında yaranan xoş ovqat evin ab-havasını da dəyişdi. Otaqların divarları, tavandan asılan çilçıraq, Səriyyənin silib-təmizlədiyi mebellər, sonbeşiyin yan-yana düzülmüş balaca-balaca kuklları da sanki adamın üzünə gülürdü. Ancaq bu gün hərbi həkimin Rəziyyə barədə dedikləri Nazimin yadına düşdükcə başqalaşır, üzücü xəyallarının qanadında bir andaca üçüncü mərtəbədəki mənzilini, yaşadığı şəhəri tərk edib, onu uzaqlara, çox uzaqlara aparırdı. Ancaq süni davranışı ilə daxili aləmini büruzə verməməyə çalışırdı. Onun xasiyyətinə yaxşı bələd olan ömür-gün yoldaşı Səriyyə Nazimin kimin haqqında düşündüyünü ağına belə gətirmir, onun nə barədəsə qələmə alacağı mövzunu fikirləşdiyini zənn edirdi.

* * *

İki gün həkimdən səs çıxmadı. Üçüncü gün telefonla əlaqə saxlayıb, günortaya yaxın şəhər mehmanxanasının qabağındakı istirahət parkının girəcəyində görüşdülər.

Rafiq Əmiraslanov:

- Zəhmətim hədəf getmədi, - dedi. - Xəstəni bir təhər vəziyyətdən çıxarda bildim. Ağır operasiya idi. Üç saatdan çox çəkdi. Daha qorxusu yoxdu. Dünən axşam yola düşməliydim. Hətta qatara bilet də sifariş vermişdim. Ancaq sizə söz verdimə görə qaldım. Fikirləşdim ki, Moskvaya bir gün gec qayıtsam, dünya dağılmaz. Ancaq sonra sizin üzünüzdə çıxma bilməzdim.

Nazim İlham:

- Düz eləmisiniz. Mən bir az qəlbi nazik adamam. Görüşməmiş getsəydiniz, inciyə bilərdim və açığımı deyim ki, etibarsız adam kimi sonra adınızı belə çək-məzdim.

Rafiq həkim:

- Təzə tapdığım bir dostu itirmək mənim üçün də ağır olardı, - dedi. - Özüm özümü bağışlaya bilməzdim. Dostu itirməyə nə var ki, tapmaq çətindir.

Nazim əlini onun çiyinə qoyub razılıq mənasında silkələdi.

Nazim İlham söhbəti çox uzatmadı. Orucəlini tapdırıb Rafiq Əmiraslanovla birlikdə onun maşınına əyləşdilər.

Rafiq:

- Soruşmaq ayıb olmasın, hara gedirik?

Nazim zarafatya:

- Qonaq ev sahibinin dəvəsidir, - dedi. - Harda hıxlasa, orda da yatmalıdır. Elimizin adəti belədir.

Onlar gülüşdülər. Nazim üzünü sürücüyə tutaraq:

- Orucəli, sür, - dedi. - Birbaşa “Şəlalə” restoranına. Ora sakitlikdir. Həm də yaxşı mənzərəsi var.

Orucəli maşının sürətini artırdı. Onlar şəhərin darısqal, çala-çuxur yollarından dolaylanıb çinar, qoz, palıd ağaclarının əhatəsindəki qırmızı taxtapuşlu ağ binanın

qarşısında dayandılar. Tünlükdən kənar olmaq üçün maşından düşüb iyirmi-otuz metrlikdəki dərəyə tərəf endilər. Dibindən su axan qollu-budaqlı ağacın kölgə saldığı yemək stoluna yaxınlaşıb, qabaq-qənşər əyləşdilər. Buradan baxanda ətraf meşələrdən və mavi göy qübbəsindən başqa heç hara görünmürdü. Uzaq dağlardan baş alıb gələn iki dəyirmanlıq su dərənin boğazındakı hündür qayadan tökülüb sal daşların üstündə çilik-çilik olur, sonra da köpüklənə-köpüklənə üzü aşağı baş alıb gedirdi. Orucəli Nazimlə Rafiqin söhbətinə mane olmamaq, həm də maşına göz qoymaq üçün onlardan aralı, “Pobeda”ya yaxın stolda oturdu. Nazim İlham onu öz stollarına təkidlə dəvət etsə də, Orucəli razılaşmadı və:

- Siz narahat olmayın, - dedi. - Bura da yaxşıdı, həm də qənşərdən maşına baxıram.

Əynində ağ xalat olan pavilyon xidmətçisi təzə müş-tərilərin bazburudundan və kənarda əyləşmələrindən onların vəzifə sahibi olduqlarını zənn edib, tez Nazim İlhamla Rafiq Əmiraslanovun hüzurunda müntəzir gör-kəm alıb ədəblə:

- Sizi eşidirəm, - dedi.

- Yeməyə nəyiniz var?

- Ürəyiniz nə istəsə, - xidmətçi xörəklərin adını sadaladı...

Sual-cavabdan sonra Nazim İlham qərrib qonağın hansı xörəyə meyl olduğunu soruşub yemək sifariş verdi.

Xidmətçi xalatının cibindən pavilyona məxsus xüsusi dəftərçəsini çıxarıb bir-bir qeyd etdi və cəld bir hərəkətlə geri döndü.

Nazim İlham başqa mətləbə keçərək:

- Əslində jurnalistlərlə cərrahların sənətində müəy-

yən oxşarlıq var, - dedi. - Cərrahın bıçağı insanları dü-çar olduğu xəstəlikdən xilas edib onlara şəfa verir. Jurnalistlərin qələmi də cəmiyyətdə mövcud olan əxlaqi, mənəvi naqislikləri aradan qaldırır, sağlam mühit yaranmasına xidmət edir.

Hərbi həkim başının hərəkətilə müsahibinin fikrini təsdiq etdi.

Nazim İlham:

- Bu sözü elə-belə, təsadüfən işlətmədim, - dedi. - Hər dəfə bizim bu sürücünü görəndə - əlilə kənarda oturmuş Orucəlini işarə etdi, - onun başına gələn əh-valat yadıma düşür. Özlüyümdə həm gülürəm, həm də mütəəssir oluram və həyatda üzləşdiyim neçə-neçə əcaib əhvalatlar gəlib durur gözümün qabağında.

Qayadan süzülən şəlalənin səsinə dinləyən Rafiq həkimdə Nazimin bu sözlərinə qarşı maraq oyandı:

- Jurnalistlər qələm əhli olmaqdan əlavə, həm də söz sərrafıdılar, ona görə də sizi diqqətlə dinləyirəm, - dedi.

Nazim:

- Bildiyiniz kimi, ittifaq qəzetlərindən fərqli olaraq, respublika qəzetlərinin müxbirlərinə maşın verilmir, - dedi. - Ona görə də bir yerə gedəndə maşın üçün kiməsə müraciət edib, onun minnətini götürməyə məcburuq. Təxminən bir il bundan əvvəlın söhbətidir. Rayona getməkdən ötəri Vilayət Kooperativlər İttifaqının sədri Sərdar Səfəroviçə zəng vurub ondan maşın istədim. O da bax, bu Orucəlini göndərdi. Üçüncü dəfəydi ki, Sərdar Səfəroviçin maşınında əyləşirdim. Orucəlini də elə-belə, kənardan-kənara, sürücü kimi tanıyırdım. Ona görə də yol boyu dinib danışmırdı, yalnız nə soruşurdumsa, ona cavab verirdi, vəssalam. Mənim yanımda əsla qırışığı açılmırdı. Bütün diqqəti getdiyimiz yoldaydı. Çalışır ki, çala-çuxur yolda maşını bizi atıb-tutmasın.

Təxminən saat yarımından sonra rayonun ərazisinə varid olduq. Üzərində təzə körpü salınmış Qanlı çayın sağ sahilini addayanda “Pobeda”-nı saxladıb, maşından düşdüm. Ağlım kəsəndən təbiət vurğunu olduğum üçün çayın səsinə dinlədim, sahil boyu uzanıb gedən yaşıllıqlara, tütün və pambıq plantasiyalarına, yuxarıdakı dağlara, çılpaq təpələrə, çopur qayalara göz gəzdirdim. Doğma kəndimizi xatırladım, kövrək hisslər keçirdim. Bu kimsəsizlikdə qulağıma gülüş səsi gəldi. Çönüb həmin tərəfə baxanda təəccüb məni götürdü. Dili-ağızı yoxumuş kimi yol boyu bir kəlmə belə dinib-danışmayan həmin bu Orucəlinin, çayın burulğan yerinə baxa-baxa şaqqanaq çəkib gülməyi məni heyratə gətirdi. Orucəli üçüncü dəfəydi ki, çayın sahilində dayanıb, özündən cürbəcür hoqqalar çıxarırdı. Dəli sərsəri kimi gah gülür, gah çırtıq çalıb oynayır, sonra da qəlbi bir daşın üstünə çıxıb çayın burulğanına atılmaq istəyirdi. Onun bu hərəkətlərini görəndə yəqin etdim ki, burada bir sirr var, yoxsa onu cin-şeytan oynadır?! Hər halda qəlbimdə ağlagəlməz şübhələr baş qaldırdı. Və nə yolla olur-olsun, Orucəlinin bu cür müəmmalı hərəkətlərinin səbəbini öyrənmək qərarına gəldim. Orucəli ona təəccüblə baxdığımı görəndə xəcalət çəkirmiş kimi susdu. Onun utancaq çöhrəsinə xəfif qızartı yayıldı. Suçlu baxışlarını məndən çəkmədən etdiyi şit hərəkətlərinə görə onu sorğu-suala tutub məzəmmət edəcəyimi gözləyirdi. Mənsə Orucəliyə heç bir söz demədim. Lakin onun müəmmalı gülüşünün yaratdığı şübhə məni tərk etmirdi. Ona görə də heç bir şey olmayıbmiş kimi sakitcə maşına əyləşdim. Orucəli uşaq kimi atılıb-düşməsindən, dəlicəsinə gülüşündən, əcaib hərəkətlərindən xəcalət çəkə-çəkə “Pobeda”-nın sükanı arxasına keçdi. Bir qədər getdikdən sonra Orucəlinin yumşaq damarın-

dan tutub, müxtəlif suallarla onun qəlbini ələ almağa başladım. Və nəhayət ki, çayın burulğan yerinə baxarkən şaqqanaq çəkib gülməsinin səbəbini soruşdum. Məşhur telepat Volf Missinqsayağı sürücünü ağıllı-başlı sehləmişdim. Aramızdakı şübhə, inamsızlıq səddi ərilyib yox oldu. Dilindən qıfıl asılan Orucəli artıq mənə inanıb etibar etdiyi sirdaş kimi danışmağa başladı.

Ortalığa çay-çörək gəldiyi üçün Nazim İlham söhbətinə fasilə verdi. Rafiq həkim çəngəl-bıçağa əl atsa da, fikri Nazim İlhamın başladığı söhbətdə qalmışdı. Nazim onu diqqətlə dinləyən müsahibinin marağını nəzərə alıb, çörək yeyə-yeyə sözünə davam etdi:

- Orucəli irəlindəki düzənlikdə maşını yolun kənarına verib “Pobeda”dan düşdü və başına gələnləri dilə gətirməyi özünə rəva bilmirmiş kimi xəcalət çəkə-çəkə:

- Nazim müəllim, - dedi. - Bu, Sərdar Səfəroviçlə mənim aramda olan elə bir gizli sirrdir ki, onu açıb-ağardıb aləmə yaymaq mənim üçün çətindir. Çünki desəm, eşidib-bilən məni satqın, fırıldaqçı, boşboğaz kimi lənətləyər. İdarədə töhmət-tənə hədəfi olaram. Hamının yanında hörmətdən düşərəm. Daha Orucəli adlı adama etibar eləyib yaxın duran olmaz. Özüm öz çörəyimə bais olaram.

Orucəli inad etməkdə haqlı idi. Lakin mən bu sirri açıb-ağartmayacağıma qəti söz verdim. Orucəlidə şübhə yeri qalmasın deyə, hətta müqəddəs Qurana and içdim. Axır ki, Orucəlini bir təhər yola gətirdim. O, andıma sadıq qalacağıma əmin olduqdan sonra artırıb-əskiltmədən ürəyini mənə açdı:

- Sərdar Paşayevə qədər üç sədrə işləmişəm, - sözə başladı. - Hamısı da başıma and içirdi. Bir də ki, axı mən kiməm? Adi şofer! Bilirəm ki, taleyim ikicə cümlədən ibarət əmrədən asılıdır. Xozeyin istəsə ikicə dəqiqənin

içində haqq-nahaq, bir bəhanə tapıb mürdar siçan kimi quyruğumdan tutub kənara atar. Ona görə də mənə yeri deyəndə yüyürürəm. Əlacım nədi?! Bir tikə çörəyin dərdindən hara buyursalar - Bəli! Baş üstə! - deyirəm. Sürdüyüm maşını da gecə-gündüz silib tərtəmiz saxlayıram ki, əlləri işləməyə yer qalmasın. Sərdar Paşayev ilk günlər məni burunlayırdı. Görməyə belə gözü yoxuydu. Fikirləşirdim ki, yaqın bir başqasını tapan kimi məni bayıra atar. Ancaq - heyvan iyləşə-iyləşə, insan dilləşə-dilləşə bir-birinə isinişir - deyiblər. Getdikcə mənə qarşı yumşaldı. Axır ki, bu dördüncü xozeynimlə də işləməyin çəmini tapdım. İnsaf üçünə, əvvəl-əvvəl özünü çox təmiz aparırdı. Hamı Paşayevi düz, tamahsız, haqqı nahaqqa verməyən adam kimi tanıyırdı. Bir neçə ay keçəndən sonra vəzifə onu dəyişdirdi. Çönüb tamam bambaşqa adam oldu. Elə ki, pulgirliyə qurşandı, gözü ayağının altını görmədi. Hiss etdim ki, bu hərif ağıllı-başlı rüşvət azarına tutulub. İş o yerə çatıb ki, idarənin süpürgəçilərindən də pul umur. Hətta onun yanında əlimi cibimə salanda gözləri əlimdə qalır. Gözləyir ki, ona nə isə verməliyəm. Tay düşünmür ki, lütün biriyəm, aldığım beş-on manat mənə ayın başınacan güclə çatır. Ailədə məndən başqa qazanc gətirən yoxdu. Hamısının yükü mənim boynumdadı. Atamın cındırından cin hürkür. Başından bir kəviz darı töksən, biri də yerə düşməz, palıtarındakı yamaqların sayı-hesabı yoxdu. Anamın əlinədən iynə düşmür. Nənəm hərdən deyir ki, bala, iynəli gündə təzə, iynəsiz ildə təzə. Barmaqlarının ucu qanaq-qanaqdı. Di gəl ki, xozeynimin gözü doymur. Çox vaxt mənə aldırdığı papirosun pulunu vermir, onu da qənimət bilir. Mənsə özümü elə göstərməyə çalışıram ki, guya onun əməllərindən xəbərim yoxdu. Sərdar Səfəroviçi mürdar suya qoy iç. Adamların gözündə özünü

bax beləcə, aydan arı, sudan duru göstərir. Məni lap axmaq-annamaz yerinə qoyub. Ona elə gəlir ki, dünyanın işləklərindən xəbəri olmayan avamın, bivecin biri-yəm. Orucəlinin başına vur, çörəyini əlindən al. Tay demirdi ki, Orucəli şofer olsa da, şeytana papaq tikir. Özü həmişə düzlükdən, təmizlikdən, halallıqdan dəm vurur, idarəmizdəki bəzi axmaqlar kimi mən də onun dediyini təsdiq edirəm. Zalım oğlu tərəfdən ötrü ölür, haqqında yaxşı söz deyəndə canına yağ kimi yayılır. Yaltaq, yalatu adamlardan xoşu gəlir.

Orucəli həyəcanlandığı üçün hərdən nəfəsi tıncıxır, boğulan kimi olur, sözünün rabitəsi pozulurdu. Buna baxmayaraq, sanki sinəsini boşaltmaq üçün əlinə düşən fürsətdən istifadə edib söhbətinə fasilə vermədən, görüb şahidi olduqlarını ehtirasla danışdı:

- Həmişə olduğu kimi yenə də Sərdar Paşayevlə ayın başında rayonlara səfər etməli olduq. Əvvəlcə Gümüşlü rayonundan başladıq. Qoyduğu qaydaya görə rayon və kənd istehlak cəmiyyətlərinin başçıları ona aylıq haqq verməli idi. Kim ki, gecikdirdi, vay onun halına, gününü göy əskiyə düyüb, yoxlamayı yoxlama dalınca göndərüb anasını ağladır. Kimin nə cürəti var Paşayevin bir sözünü iki eləsin?! Xülasə, rayon mərkəzinə çatanda əvvəlcə İcraiyyə Komitəsinə döndü. Bu heyndə arxamda dayanan qırmızı zolaqlı milis maşınının xüsusi signalını eşitdim. Zəhmədən tüklərim ürpəşdi. Nəcənnik milisəy-nən KQB-nin rəisi qırmızı zolaqlı maşından düşüb Sərdar Səfəroviçin arxasınca ispalkom sədrinin kabinetinə daxil oldular. Xozeynimin də xasiyyəti belədi ki, gözünə qırmızı papaq sataşanda elə bil qutuda ilan görür. Ona görə beşcə dəqiqə keçməmiş Sərdar Səfəroviç ispalkomdan qanıqara çıxıb, tez maşına əyləşdi. Mənə dedi ki, ə, Orucəli, qaza bas, aradan çıxmaq, ilanın zəhləsi yarpızdan

gedir, o da gəlib yuvasının ağzında bitir. İspalkom sədri ilə şirin söhbət etdiyim yerdə, bilmirəm bu çiyi paqonlu oğraşlar hardan peyda oldular?! Qanımı lap it qanına döndərdilər. Sür Armudlu kəndinə. Oranın camaatı Selpo sədrindən narazılıq edir. Baxmaq görə, nə məsələdi. Maşının sürətini bir qədər də artırdım. Armudlu Selpo-sunun sədri kabinetində oturub bizi gözləyirdi. Yoldaş Paşayev şəstlə onun kabinetinə girib, qapını bərkdən örtüdü... Aradan onca dəqiqə keçməmiş yenə milis maşını tozhatozla gəlib Selponun qarşısında dayandı. Nəcənniklərin ikisi də maşından düşüb mübahisə edə-edə Selpo sədrinin kabinetinə keçdilər. Onların içəri girməsiyənən, Sərdar Səfəroviçin kabinetdən çıxması ikicə dəqiqə çəkdi. Paşayevin rəngi bozarmışdı, hiss etdim ki, kişi bərk əsəbləşib. Çırtma vursan qanı çıxmazdı. Özünü güclə maşının kabinəsinə təpdi. Onu arxadan qovurmuşlar kimi - Orucəli, tez sür, bu xarabadan uzaqlaş. Sən hələ bu qırmızıpapaqlıları yaxşı tanımırısan. Yaxşılıqdan başqa əllərindən nə desən gəlir. Elə bil mərdimazarlıq onların boyuna biçilib. Düşmənimin də qırmızıpapaqlılara işi düşməsin. Əllərinə girəvə düşsə, dədələrindən də keçməzlər. İndi də onları belə ki, görürəm, bir xata çıxartmasalar yaxşıdır. Sür Sünbüllü Selposuna. Kənd yollarını da bilirsen də?! Hamısı çalaçuxurdu, maşının atasını yandırır. Sürəti bir balaca artıranda, toz duman kimi qalxıb, kabinəyə dolur. Şüşələri də bağlayanda içəridə istidən boğulurduq. Axır ki, bir təhər Sünbüllü kəndinə çatdıq. Selpo sədri idarənin qabağında o baş-bu başa var-gəl eləyirdi. Maşınımızı görəndə qısa hal-xoşdan sonra idarəyə keçdilər. Mən əski götürüb maşınının toz-torpağını təmizləməyə başladım. Əyilib təkərləri sildiyim yerdə qulağıma signal səsi gəldi. Fikirləşdim ki, yəqin yenə də həmin milis

maşınıdı. Elə bil ürəyimə dammışdı. Böyrü qırmızı zolaqlı “Pobeda” hərlənib Selponun idarəsinə tərəf döndü, içərisində də həmin nəçənniklər. Düzü, mən özüm də qorxuya düşdüm. Düşündüm ki, yəqin hardansa qulaqları çalıb ki, Sərdar Səfəroviç Selpo sədrilərindən aylıq pul yığır. Ona görə də bizi daban-dabana izləyirlər. Onlar idarəyə daxil olanda gözümün qabağına gətirdim ki, bu həngamədən sonra Sərdar Səfəroviçi mütləq yaxalayıb, içəridən qolubağlı çıxardarlar. Xoşbəxtlikdən belə bir hadisə baş vermədi. Sərdar Səfəroviçə dəyib-dolaşan olmadı. Selpo sədri Paşayevi maşına qədər ötürüb, özü tez nəçənniklərin yanına qayıtdı. Sərdar Paşayevin əlləri əsirdi. Onun dodaqları təpimişdi. Danışanda dili topuq vururdu. Üzü ölü sifəti kimi ağap-paq ağarmışdı. Tez-tez nəbzini yoxlayır, əlini ürəyinin üstünə qoyurdu. Düzü, ona yazığım gəldi. İçərisinə pul qoyduğu və həmişə özüylə gəzdirdiyi kilidlənən sumka güclə bağlanmışdı. Şübhəsiz ki, sumkadakı adi idarə kağızları yox, Selpolardan yığıdığı qədərsiz pullar idi. O, daha üç Selpoya baş çəkməli idi. Lakin nəçənniklərin qarabaqara onun arxasınca düşməsindən şəklənib fikrini dəyişdi. Mənə dedi ki, Orucəli, bu tiplərdən ağlım bir şey kəsmir. Maşını tez rayon mərkəzinə qaytar. İspalkom sədri məni gözləyir. Ona ayaqüstü baş çəkim, bir-iki kəlmə sözü var, deyim, qayıdaq gedək. Bu gün mənimki gətirmədi. Elə bil üstümə it asqırıb. Özüm də məəttəl qalmışam! Bilmirəm bu mərdimazarlar hardan qəmiş oldular. Dalmıza düşməkdə yəqin iy alıblar. Sür! Sür! Bacardıqca bərk sür! Bu xarabadan rədd olaq gedək! Düzdü ey, nəçənnik olmasın kim olur-olsun, mənim yanımda heç kimdilər. Deputatam, Vilayət Partiya Komitəsinin üzvüyəm, toxunulmazlıq statusum var. Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi Şirxan Qası-

moviç xatirimi dağlarca istiyir. Onnan aramızdan su da keçmir. Yanında bir sözü iki deyil. Həm də rüşvətxorluğa, zəhmətsiz gəlir əldə edənlərə qarşı mübarizə komissiyasının sədriyəm. Namizədliyimi də Şirxan İsmayılzadə özü verib. Mənə özü qədər inanıb etibar edir. Ona görə də prokuror, nəçənnik milisiyə, KQB olmasın, kim olur-olsun, yel olub yanımdan keçə bilməzlər. Mənim meydanımda at oynadan hələ anasından olmayıb. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, şər deməsən xeyir gəlməz. Hər ehtimala qarşı işimizi ehtiyatlı tutmalıyıq. Bəzən quymaq da diş çıxardır. Çalış, yaxan belələrinin əlinə keçməsin. Nazim müəllim, başınızı nə ağrıdım, bir sözlə Sərdar Paşayev bərk qorxuya düşdüyündən indi mənnən şofer yox, tay-tuş, inanıb etibar etdiyi sadıq dost kimi davranırdı. Maşının sürəti yüzdən yuxarı qalxmışdı. Rayon İcraiyyə Komitəsinin binasına çatanda ispalkomun sədri qapını bağlayıb harasa getmək istəyirdi. Bizi görəndə geri qayıtdı. Paşayev də daban-dabana onun kabinetinə daxil oldu. Aradan onca dəqiqə keçməmiş yenə qırmızı zolaqlı göy “Pobeda” gəlib dayandı bizim maşının yanında. Nəçənniklərin ikisi də maşından düşüb öz aralarında nə barədə işə mübahisə edə-edə ispalkomun kabinetinə tərəf getdilər. Ürəyimdə dedim: - Lənət sənə, kor şeytan, bu nə işdi düşdük?! Yəqin Sərdar Səfəroviçin aldığı pullardan xəbərdardırlar. Sərdar Səfəroviç nə qədər acgöz, naqis adam olsa da, onu qolubağlı görmək istəməzdim. Ona yazığım gəldi. Fikirləşdim ki, necə olsa vilayətdə beş adamın biridir. O boyda vəzifənin sahibidir. Bir bölük külfəti var. Bunlar o tərəfə qalsın, nə müddətdir onunla oturub-dururam, yoldaşlıq eləyirəm. Mənə də elə bir pisliyi keçməyib. Necə deyərlər, mənə dəyməyən qurd yüz il yaşasın. Həm də düşünürdüm ki, onun biabır ol-

ması idarəmizin adına ləkədi. Gözüm ispalkom sədrinin kabinetinin qapısında qalmışdı. Allaha yalvarırdım ki, başına bir qəza-qədər gəlməsin. Yaxası ələ keçsə, xatası mənə də dəyə bilərdi. Şahid kimi ora-bura çəkib deyə-cəkdiilər ki, Sərdar Səfəroviçdən nə bilirsən de. Ondan sonra Orucəli, gəl ölünü qoy dirini ağla. Əlqərəz, xozeyin içəridən çıxana qədər gedib o dünyanı görüb gəldim. Elə bil Allah-taala mən yetimə rəhm elədi. Sərdar Səfəroviç ispalkomun dəhlizindən keçib, tələsik addımlarla özünü maşına yetirdi. Onun üz-gözümdən tər axırdı. Sir-sifəti bozarmışdı. Maşına oturub, onu arxadan təqib edirmişlər kimi, həyəcanla: - Orucəli, sür! Bizi xata hər-ləyir. Sür, bu xarabadan rədd olub gedək! Atalar demiş-kən, ağacı içindən qurd yeyər. Yəqin öz idarəmizdən gözü götürməyənlər mənə bu əclaflara satıb. Onların qulağı bir şey çalib ki, səhərdən bəri bizi hər-im-hər-im hər-ləyirlər. Yəqin görüşdüyüm Selpo sədrilərini də mən-dən sonra sorğu-suala tutmamış olmazlar. Amma inan-mıram, onlar satqın çıxsın. Yaxşı bilirlər ki, rüşvəti verənlə alanın cəzası eynidir. Ona görə də Selpo sədr-lərinin boynuna diri ilan salsalar da, aramızdakı sirri açıb-ağartmazlar. Bir də ki, Selpo sədr-lərinin hamısı bizim adamdı. Çoxu orda-burda it döyürdü. Adicə mağaza müdirliyinə də qoymurdular. Mənim hesabıma adam olublar. Hərəsinə yağlı bir vəzifə vermişəm. Gen-bol dolanırlar. İnsafən, etibarlı adamlardır. Heç vaxt haqqımı itirmirlər. Onların ağzından sözü kəlbətinlə də çəkib çıxartmaq olmaz.

Qorxudan Sərdar Səfəroviçin dərdi açılmışdı. Yol boyu ağzına gələni danışdı. Bəlkə də bu sözləri mənə eşitdirir, suda boğulan saman çöpünə əl atan kimi, üzləşdiyi bu dar məqamda sürücüsündən kömək göz-ləyir, nə isə bir çıxış yolu axtarırdı. Mənsə ona nə yol

göstərə bilərdim. Keçəl dərman bilsə, elə özcə başına yaxar. Dərin bir ağlın sahibi olsaydım, tay niyə gəlib Sərdar Səfəroviçin əlinin altında nökrəçilik eləyirdim. Şoferlik də elə nökrəçilik kimi bir şeydi. Gecə-gündüzüm yoxdu. Səhərdən axşamacan it kimi ora-bura qovub, ayın başında beş-on manat tula payı verirlər. Ona görə də qulağım müdirdə olsa da, gözüm yolda, əlim sü-kanda, dinib-danışmadan maşını sürürdüm. Hərdən bir də: - Yoldaş Paşayev, doğru buyurursunuz, - deyib ona ürək-dirək verirdim ki, xətri xoş olsun. Tay fikirləş-məsin ki, bu dar ayaqda şoferim də mənə saymır, söz-lərimi qulaqardına vurur.

Nazim İlham əlindəki çəngəli boşqaba qoyub, başını buladı:

- Sürücünün uzun-uzadı çərənləməsi mənə lap bezikdirib, hövsələdən çıxardı. Dedim, Orucəli, qısa elə. Mənə maraqlandıran çayın burulğanına baxıb gülmə-yindi. Sən isə mənə Məlikməmməd nağılı danışsın. Konkret de görüm, səni şaqqanaq çəkib gülməyə, mey-mun kimi atılıb-düşməyə vadar edən nə idi?! Bax, mə-nim bu suallarına qısaca cavab ver.

Stola düzülmüş ləziz yeməklər Rafiq həkimin yadın-dan çıxmışdı. O, bütün diqqətini sürücünün Nazim İlhamı danışdığı əhvalata yönəlmişdi və məsələnin nə ilə nəticələncəyi barədə düşünürdü. O, Nazim İlhamın sözünü kəsərək:

- Bayaqdan sizi diqqətlə dinləyirəm, - dedi. - Danış-dıqlarınız mənə Çexovun, Qoqolun, Saltikov-Şedrinin əsərlərini xatırladır. Elə bil maraqlı hekayə oxuyuram. Bu cür hadisələr nadir hallarda baş verir. Yaxşı deyiblər ki, qulaq gündə bir söz eşitməsə kar olar.

- Xörəyiniz soyudu, xahiş edirəm, siz yeyə-yeyə qu-laq asın. Bu, uzun bir əhvalatdır, danışmaqla qurtaran

deyil. - Nazim İlham bunu deyib, nəyə duruxdu və: - Bilmirəm harda qaldım, - deyib xəyallandı. - Hə, hə, yadıma düşdü. - Sözüne davam etdi: - Orucəli uzunçuluq etdiyi üçün əsəbləşdiyimi başa düşüb:

- Nazim müəllim, acığın tutmasın, - dedi. - Bir halda ki, maraqlanırsınız, imkan verin, nə olub hamısını yerli-yataqlı danışım. Məzəlisi hələ qabaqdadır.

Mən daha dillənmədim, susdum. Orucəli söhbətinə davam etdi:

- Rayon mərkəzindən tələsik keçib, magistral yola çıxanda Sərdar Səfəroviç azad nəfəs aldı. Hiss etdim ki, qırmızıpapaqlılardan uzaqlaşdığımız üçün kefi durulub. O, şən əhval-ruhiyyə ilə dedi ki, Orucəli, bu əclaflardan yaxşıca sovuşduq. Səndən nə gizlədim, qəlbimə yüz qaraltı gəlir. Ağzında qırmızıpapaqlı deyirsən. Onlara etibar var? Heç bilirsən haqq-nahaq neçəsini gedərgəlməzə göndərib, komalarını kor qoyublar? Sərdar Səfəroviç bu sözləri deyəndə arxadan həyəcan siqnalı gəldi. Bu cür siqnallar yalnız inzibati orqanlardakı maşınlarda olur. Tam yəqin etdim ki, siqnal verən bayaqdan bəri bizi girinc eləyən qırmızı zolaqlı maşındır. Sərdar Səfəroviçi ayıq salmaq üçün dedim ki, yoldaş Paşayev, yenə onlardı, arxamızca gəlirlər. Bunu deyəndə xozeynin nitqi tutuldu. Bilmədi neynəsin. O, tez-tələsik papkasını açıb içində olan pulların hamısını oturağın altına soxdu. Ciblərini yoxlaya-yoxlaya mənə yalvardı ki, Orucəli, nə gücün var, maşını tez sür, körpüyə çatanda saxla! Mən maşından düşüb su başı bəhanəsilə yolun solundakı cəngəlliklərə dönəcəyəm. Sən pulları yığışdırıb, maşındakı köhnə əskiyyə büküb, aparıb bir daşa bağlayıb çaya atarsan! Başa düşdün də nə demək istəyirəm?! Dedim ki, aydındı, Sərdar Səfəroviç, arxayın olun, bu pulların başını elə əkim ki, fələk

də gəlsə tapa bilməsin. Artıq milis maşını bizi haqlamışdı. Aramızda bir neçə yüz metr məsafə qalmışdı. “Pobeda”nın sürətini iki yüzə qaldırdım. Ölümü gözümlün qabağına almışdım. Fikirləşirdim ki, maşın aşar, cəhənnəmə aşsın. Ölərik, onlardan canımız qurtarar. Qolubağlı milis qabağına düşməkdənsə, ölüm yaxşıdır. Körpüyə çatar-çatmaz maşını saxladım. Qırmızıpapaqlıların maşını hələ görünmürdü. Sərdar Səfəroviç maşından düşüb, şalvarının qayışını aç-aça, özünü kolluğa verdi. Mən tez pulları yığışdırıb, maşının başqa bir yerində gizlətdim. Həmişə “Pobeda”nı sildiyim köhnə əski parçasına ağır bir daş büküb çayın tən ortasına atdım. Sərdar Səfəroviç bunu görəndə səsini qaldırıb sinəsini döyə-döyə - Di gedin, ananızı belə-belə eləyim! Mənə də Paşayev deyərlər! İndi gəlin! Gəlin görüm məndən nə taparsınız?! Siz çekistsinizsə, mən də Paşayevəm. Sizin kimilərin yüzünü çaya susuz aparıb susuz gətirərim. - Paşayev bunu deyib arxayınca maşına əyləşdi. Körpüdən addayıb çayın sol sahilindəki yeməxanaya döndük. Təzəcə oturmuşduq ki, qırmızı zolaqlı maşın siqnal verə-verə hərlənib yeməxananın qabağında dayandı və Sərdar Səfəroviçə salam verib bizdən bir-iki stol aralıda oturdular. Sərdar Səfəroviçin kefi durulmuşdu. O, altdan-altdan nəçənniklərə baxıb, aşağıdan ayağımı basdı və rişxəndlə dedi ki, Orucəli, gördün də onların atasını necə yandırdım. Həriflər elə bilir ki, dəvə uşaqdı. Sərdar Səfəroviç bu sözü deyəndə gülməkdən özümü güclə saxladım. Hərəməz bir stəkan çay içib, yüngülvari çörək yeyib ayağa qalxdıq. Sərdar Səfəroviç onları vecinə almadan ağızucu - xudahafiz - deyib təşəxxüslə maşına əyləşdi. Artıq onun kefi doxsan doqquz vururdu. Qanadı olsa uçardı. Hərdən papağının dalını qaldırıb pəsdən bala-bala deyirdi və məndən

soruşurdu ki, Orucəli, kişi kimi düzünü də, necə oxuyuram, səsim xoşuna gəlir? Mən də onun qoltuğuna verib tərifləyirdim. Yalan yargan deyil ki, yığılasan qol-qıçın qırıla. Məndən nə gedir, Sərdar Səfəroviçə bir tərif vururdum ki, gəl görəsən. Dedim ki, yoldaş Paşayev, sizi belə bilməzdim, əziz başınız üçün əla səsiniz var. Oxumaqda Xan Şuşinski də sizə çata bilməz. Tərifli sözlərim onun canına yağ kimi yayılırdı. Əslində mənim kefim onunkudan yuxarıydı. Çünki qəpiyə güllə atan Orucəli indi qom-qom pulların üstündə oturmuşdu. Əlli il əlləşib-vuruşub tər töksəydim, bir belə pul qazana bilməzdim. Oğrudan oğruya halaldır. Mənimki göydəndüşmə oldu. Onun hesabına kasıbçılığın daşını biryolluq atdım. Dördəyaxlıdan qapımızda it-pişik də yoxuydu. Dədəm bazardan altı buzovlu bir inək aldı, evin sökülüb-dağılan yerlərini düzəltirdim. Arvad-uşağın pal-paltarını təzələdim. İndi də oturub-durub o qırmızıpapaqlıların atasına rəhmət oxuyuram. Öz-özümə deyirəm ki, adamın işini görək Allah rast gətirə. Həmin gün mənimki gətirdi. Ona görə də sizdən nə gizlədim, hər dəfə körpünü addıyıb çayın həmin burulğan yerinə baxanda, Paşayevin hərcayi sözü yadıma düşəndə, özümdən asılı olmayaraq, məni gülmək tutur, hətta yanımda adam olmayanda sevindiyimdən qol götürüb oynayıram. Sizə havayı gəlməsin, dədəli-babalı əlli il işləsəydik, o qədər pul qazana bilməzdik. Yenə də deyirəm, Allah o qırmızıpapaqlıların ömrünü uzun eləsin. Paşayevə qalsa, adama kor qəpik də qıymaz. Acından yığılıb ölsəm də, əlini cibinə salmaz. Allah da yuxarıdan baxır. Onun xəsisliyini görəndə, elə bir iş işlədir ki, əlində-ovcunda olanın hamısını mənim kimi lütkomlara qismət eləyir.

Həkim əlini-əlinə vurub qəşş elədi və çönüb iyirmi-otuz metr aralıdakı stulda əyləşən Orucəlini birinci dəfə

görürmüş kimi, ona diqqətlə baxdı. Orucəli öz aləmindəydi. Yeyib-içib məst olmuşdu. Şəlalənin səsinə dinləyib bu cənnətməkan guşənin məftunedici axar-baxarını seyr edir, arabir xumarlanır, göz qapaqları yumulurdu və tez də diksinib yuxulu gözlərini ova-ova maşına tərəf boylanırdı.

Nazim İlham sürücünün yorğun simasına baxıb:

- Sonra mən milis maşınının Sərdar Səfəroviçi izləməsi faktı ilə maraqlandım. Sən demə bu, bir təsadüf imiş. Moskvanın verdiyi məlumata görə xarici kəşfiyyat İrandan bizim tərəfə agent ötürüb. Agentin tapılıb zərərsizləşdirilməsi üçün sərhəd rayonlarının bütün təhlükəsizlik orqanlarına gizli tapşırıqlar verilib. Ona görə də Rayon Milis Şöbəsi və Təhlükəsizlik Komitəsi bir həftədir gecə-gündüz agentini axtarırmışlar. Paşayev suçlu olduğu üçün öz-özündən hürkürmüş. Beləliklə də, Orucəlinin bəxti gətirib. Əslində əlinə beş-on manat pul düşsə də, o vaxtdan müdir Orucəlinin gününü göy əskiyyə düşüb. Çünki sürücünün yanında gözükölgəlidir. Həm də Sərdar Səfəroviç istəmir ki, onun rüsvayçılığının şahidi olan şəxsi yanında saxlasın. Bir tərəfdən də ehtiyat edir ki, sürücünü işdən çıxmağa məcbur eləsə, Orucəli də onun sirrini orda-burda açıb-danışar. Bıçaq sümüyə dirənəndən sonra üzünə də dirənə bilər. Ancaq mən bu işi bir balaca qaydasına qoymuşam. Bir dəfə sürücünü Sərdar Səfəroviçə təriflədim. Həm də ona eşitdirdim ki, Orucəlidən müğayət ol. Eyhamla başa saldım ki, insan çiy süd əmib, quyruğunu tapdalayarsan, o da açar sandığı, tökər pambığı. Orucəliyə nə var, bu maşın olmasın, o biri maşın olsun. Dərziyə dedilər köç, iynə-sini taxdı yaxasına. Özünü dilə-dişə salıb, ləkələyə bilərsən. O boyda vəzifən əldən gedər. Sərdar Paşayevə anladım ki, başçılıq etdiyi idarədən, onun hərəkətləri

barədə mənim də qulağıma bəzi şeylər çatıb, ehtiyatlı olmaq lazımdır. Sərdar Səfəroviç udqundu, hiss etdi ki, onun barəsində nə isə bilirəm. Odur ki, hələlik Orucəli ilə işi yoxdur. Paşayev də çörəyi qulağına yemir. Qazdan ayıq adamdır. Ancaq onu belə bilməzdim. Sən demə, vəzifə bəzilərini adamlıqdan çıxarıb eybəcərləşdirir, əclafın biri eləyir. Ağıma gəlməzdi ki, həmişə düzlükdən, halallıqdan, təmizlikdən dəm vuran və özünü son dərəcə sadə aparən bir şəxs birdən-birə simasını dəyişsin. İndi Orucəli bir tükəndən asılıdır. Bilir ki, əlimi üstündən çəksəm, Sərdar Səfəroviç o dəqiqə maşını əlindən alıb atar bayıra. Ona görə Orucəli ətəyimdən beşəlli yapışıb. Deyir ki, Nazim müəllim, mənimki göy-də Allahdır, yerdə siz.

Nazim İlham Rafiq həkimin üzünə baxaraq:

- Eh, dostum, biz jurnalistlərin də özümüzə məxsus cərrahiyyə əməliyyatlarımız var. Təsəvvür edin ki, sizə danışdığım dolaşq bir kələfdir. Onun ucundan tutub, düşünlərini aç-aça axıra qədər getməliyəm... Sizin cərrahiyyə bıçağınız nə qədər iti olsa da, Vilayət Kooperativlər İttifaqının mübtəla olduğu mənəvi xəstəliyi operasiya etmək iqtidarında deyil. Belə məqamda iti jurnalist qələmi lazımdır.

Həkim jurnalistin bənzətməsində müəyyən həqiqət olduğunu təsdiq etdi. Hər ikisi gülüb, ayağa qalxdı. Nazim İlham:

- Bax dostum, belə-belə işlər. Bütün bunları eşitmək, bilmək, demək asandı. Lakin onun kökünə gedib çıxmaq, cəmiyyəti Sərdar Səfəroviçlərdən xilas etmək üçün aylarla vaxt lazımdır. Vilayət Kooperativlər İttifaqının bədənində əmələ gələn "Sərdar" adlı bədxasiyyət şişi böyüyüb metastaz verməmiş kəsib atmaq sizə asan gəlməsin. Bu cür cərrahiyyə əməliyyatı heç də asanlıqla

başə gəlmir! Bax, bu da bəzilərinin qibtə etdiyi, bəzilərinin bəyənmədiyi, kiminsə ağız büzdüyü və asan bir iş hesab etdiyi, lakin çətindən çətin, mürəkkəbdən mürəkkəb, qalmaqallı, gecə-gündüz düşündürən, yuxulara haram qatan, əsəbləri tarıma çəkən jurnalist peşəsi!

Həkimin ağıllı baxışları qayğılı ifadə aldı:

- Dünyada asan peşə yoxdu, - dedi. - Ancaq nüfuz qazanmaq bəxtəvərliyi yalnız daşdığı vəzifənin ağırlığını, həm də məsuliyyətini dərindən dərk edib, onun şərəfini yüksək tutanlara müyəssər olur. Bunu eyni dərəcədə bütün peşə sahiblərinə aid edərdim.

Onlar söhbətlərini bitirib ayağa qalxdılar. Rafiq Əmiraslanov müsahibindən aralanıb dərənin əks tərəfindəki sal qayanın üstünə çıxdı və həsrətli baxışları ilə dörd bir tərəfə göz gəzdirdi. Sonra aşağı enib Nazim İlhamə yaxınlaşdı və:

- Nazim, məni qınama, - dedi. - Bu yerlər mənə o qədər doğma gəlir ki, bayaq dediyim kimi, vallah, elə bil haçansa burada doğulmuşam, yaşamışam. Bu dağları, dərələri, təpələri, çölləri, çəmənləri qarış-qarış gəzmişəm və yüz ildənmi, min ildənmi, milyon ildənmi sonra ikinci dəfədi doğuluram. Məni gətirdiyin bu məftunedici yerləri sanki ikinci dəfədi gəzirəm. Kim bilir, bəlkə buralarda daşlaşmış, torpaqlaşmış babalarımın ruhu dolaşır. Əgər sizin kimi jurnalist olsaydım, keçirdiyim daxili hissləri daha aydın izah edərdim.

Nazim İlham onun qoluna girib gülümsüyərək:

- Kommunist olsam da, xoşbəxtlikdən ateist deyiləm və bütün bu maddi varlığın yaradıcısını inkar etmək axmaqlıqdır. Mən Allaha inanıram. Görünür, hansı gözə görünməz qüvvə isə sizi buralara çəkir. Bir xəstədən ötrü Moskvadan vurub bura gəlməyin də yəqin ki, təsadüf deyil. Məgər respublikada cərrah qəhət idi? Ba-

kının özündə də hərbi hissə, qospital, təcrübəli həkimlər olmamış deyil.

- Doğrudur, - Rafiq Əmiraslanov onun sözünü təsdiq etdi.

Onlar söhbətləşə-söhbətləşə maşına əyləşib şəhərə qayıtdılar. Rafiq Əmiraslanov pencəyinin qolunu geri çəkib, saatına baxdı və:

- Nazim, bu axşam yola düşməliyəm. Artıq Moskva qatarına bilet almışam. Bu yerlər xoşuma gəlir, məndən olsa beş-on gün də qalardım. Ancaq hərbi intizamı poza bilmərəm. Mütləq bu axşam çıxmalyam.

Nazim İlham:

- Onda Orucəli sizi aparsın, mən qatar tərpənənə qədər dəmiryol vağzalına gəlib sizi yola salaram, - dedi.

Rafiq Əmiraslanov onun fikri ilə razılaşmadı:

- Yox! Yox! Lazım deyil. Həmkarlarım indi məni gözləyir. Sizə artıq əziyyət vermək istəmirəm. Elə burdaca xudahafizləşək. Tanış olduğumuz bu az müddətdə bütün qəlbimi fəth etdiniz. Hərdən zəng vurun, məktub yazın, vaxt tapa bilsəniz gəlin, Moskvada yolunuzu gözləyəcəyəm. Burada eşidib gördüklərimi jurnalist dili ilə desək, atama ərməğan aparıram.

Nazim İlham Moskvadan gəlmiş qonaqla razılaşdı. Onlar şəhər kitabxanasının yaxınlığındakı yaşıl xiyabanda gəzinə-gəzinə cəmi bir neçə dəqiqə söhbət edib xudahafizləşdilər. Həkim Orucəlinin idarə etdiyi "Pobeda" maşınına, Nazim İlham isə evə tərəf yönəldi.

* * *

Axşama yaxın hava qarışmışdı. Şəhərin səmasında, ətraf dağların zirvəsində qara buludlar getdikcə sıxlaşırdı. Göydən düşən tək-tük yağış birdən-birə şiddətlənib bağları, parkları, asfalt küçələri, binaların dəmir

və şifer örtüyünü bir andaca yuyub təmizlədi. Şəhərə həlim bir sərinlik yayıldı. Nazim İlham fikirli-fikirli iş otağının taybatay açılmış geniş pəncərəsindən uzaqlara baxır və gözlərini duman-çənin daha da qatılaşırdığı gecənin dərinliklərinə zilləyib sanki nəyi isə axtarırdı. Uşaqlar şam yeməyindən sonra yan otağa çəkilib səhərki dərslərinə hazırlaşırdılar. Səriyyə mətbəx işlərini qurtarıb, evi yır-yığış eləyəndən sonra ensiz koridordan asılmış iri bədən aynasının qabağında kürəyinə tökülən dağınıq, qara saçlarına daraq çəkib səliqə ilə hördü və əyin-başını düzəldib, ətirlənib, xoş əhval-ruhiyyə ilə həyat yoldaşının iş otağına keçdi. Nazim İlham Moskvadan gəlmiş hərbi həkimə qoşulub gedən və Rəziyyənin həndəvərində dolaşan üzücü fikirlərindən ayrılı bilmirdi. Günbatan tərəfdə hava bir qədər ayazıymışdı. Təmiz səmadən asılı qalan bir parça çəhrayı bulud Rəziyyənin geydiyi libasın rəngini xatırladırdı: "Bəlkə elə onun özüdü, bu qərrib axşamda, yağış-yağmurda, xəyalın qanadında uça-uça gəlib, uzaq-uzaq dağların arxasından, bulud laylarının arasından oğrun-oğrun mənə tərəf boylanır. Üzləşəcəyimiz anda, qarşısında günahkar olduğumu etiraf edib, xəcalət tərinə qərq olacağıma qıymadığı üçün mənə səmtimək istəmir. Yeri-göyü lərzəyə gətirən ildırımlar da ülvi məhəbbətimizin odu qarşısında aciz imiş kimi usanıb geri çəkilir. Və indi Rəziyyə, göyün bir parça bakirə maviyindən mənə həsədlə baxır. Təsəllim odur ki, kədərli, sevincli günlərimin bir anında belə onu unutmamışam. Bizi xəlp eləyən o gözəgörünməz şahiddir ki, mən eşqimizə xilaf çıxmamışam. Rəziyyə həsrəti zülmət gecələrimdə, parlaq gündüzlərimdə, yuxularımın şirinliyində məni tərk etmir. Mən Səriyyə ilə ər-arvad kimi məhriban həyat sürsəm də, qəlbimin məhəbbət dastanını

vərəqləyəndə, onun ilk səhifəsində silinməz hərflərlə sətirlənən Rəziyyə kəlməsi gəlib durur gözümün önündə. Valideynlərimin dəlil-dələlətilə evləndiyim Səriyyə ilə həyat sürsəm də, qəlbən, ruhən Rəziyyə ilə yaşayırəm və bütün varlığım ona bağlıyam. Bəlkə Rəziyyə ilə bir planetə sığınmağımın özü də Tanrının mənə bəxş etdiyi ilahi xoşbəxtliyi. Həm də sevginin dərsləri məni öyrətdi ki, onsuzluğun dərdindən ağır cəza yoxdur. Bütün bunlar izahı çətin olan etirafdır. Sevən qəlbərin diktə etdiyi etiraf!”

Səriyyə pəncəsinin ucunda hiss olunmadan Nazim İlhamla yaxınlaşıb zərif əlləri ilə arxadan onun gözlərini yumdu. Nazim İlham diksinən kimi oldu və tez özünü ələ alıb xəyal dünyasının Rəziyyəli anlarından ayrıldı. Gülümsünüb Səriyyənin biləklərindən yapışdı, onu özünə tərəf çəkib üzünü Səriyyənin yarıcağıq sinəsinə söykədi. Onlar gülüşüb şəfqətlə bir-birinə baxdılar. Səriyyə yan-yana düzülmüş stulların birini altına çəkib, sevinc ifadə edən baxışlarını Nazim İlhamdan yayındırmadan işvə ilə qaşlarını çatdı və:

- Nədi, yenə fikir səni götürüb, - dedi. - Dəryada gəmin batıb? Eşitdiyimə görə deputatlıq eşqinə düşmüşsən! Təbrik edirəm! Bəs məndən niyə gizlədirsən? - Bu sözlərdən sonra Səriyyənin munis baxışlarında güclə sezilən xəfif istehza dolaşdı.

- Nə deputat, olmaya yuxu görürsən?! - Nazim İlham təəccüblə Səriyyənin üzünə baxdı.

- Mənnən gizlədə bilməzsən?! Bu gün özcə qulağımla eşitmişəm, KQB-nin rəisinin arvadından. Mənnən bir məktəbdə dərs deyən Sənubər müəllimədən. Onlar Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi Şirxan İsmayılzadə ilə bir evli kimidilər. Bildiyimə görə Qulubəyli ilə İsmayılzadənin arvad tərəfdən qohumluqları da var.

Gündə, günəşırı Rahib Qulubəyli İsmayılzadənin evində olur. Sən o Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimli barədə yazanda Sənubər mənnən ağzı əyri gəzirdi. Danışığından belə başa düşdüm ki, o haylı-küylü məqalə Qulubəylinin də şəstinə toxunub. Buna təəccüb eləmirəm. Çünki Şirxan İsmayılzadə də, Rahib Qulubəyli də, həmin o gorbagor olmuş Ziyad Kərimli də, Nifəq Zamanoviç də, hamısı bir şaykaydı. Ona görə də bu son vaxtlara qədər Sənubər müəllimə məni görəndə üzünü o tərəfə tuturdu. Bu dəfə gün hardan doğmuşdusa, gülə-gülə mənə yaxınlaşıb gözyəşliliyi verdi. Dedi ki, Nazim qardaşın deputat verilməsi münasibətilə sizi təbrik edirəm. Düzü, ayağımın altından yer qaçdı, and-aman elədim ki, Sənubər xanım, vallah-billah, belə bir şey eşitməmişəm. Olsaydı, Nazimin məndən gizli sirri yoxdu, çoxdan demişdi.

Nazim İlhamın qaşları düyünləndi:

- Yəqin səndən söz almaq istəyirmiş, - dedi. - Əvvəla, deputat seçkilərinə hələ bir neçə ay var. İkincisi də, elə bir hal olmayıb ki, respublika qəzetlərinin zona müxbirlərini deputat seçsinlər. Nə məqsədləsə bu, mənim barəmdə uydurulan növbəti şayiədir.

Bu şad xəbəri eşidəndən bəri Səriyyənin sevinci yerə-göyə sığmırdı. Ancaq ərinin cavabından sonra elə bil qəlbində şölələnən ümid çırağı bir andaca söndü və onun göz yaşardıcı tüstüsü çözlənib otağın havasını ağırlaşdırdı. Yarım бүкүлү barmaqlarını dodağına aparıb, məyus görkəm aldı:

- İndiki adamlardan nə desən çıxar. Əvvəlcə mən özüm də məəttəl qaldım, - dedi. - Fikirləşdim ki, bəlkə nə məqsədləsə məni yoxlamaq üçün söz alır, yoxsa zarafat eləyir. Ancaq Sənubər müəllimə elə yerli-yataqlı danışdı ki, məndə şübhə yeri qalmadı. Sənubərin demə-

sindən belə çıxdı ki, ötən gecə ər-arvad Şirxan İsmayılzadəgildə olublar. Şirxan İsmayılzadə hökumət telefonu ilə haraynan danışmışsa, deyib ki, respublika qəzetinin xüsusi müxbiri Nazim İlhamın namizədliyini nəzərdə tutmuşuq. O, mütləq deputat seçilməlidir. Nazimin barəsində başqa fikrimiz var. Ümidverici kadr kimi nazir səviyyəsində olan vəzifələrin birinə irəli çəkməliyik. Əminəm ki, etimadımızı doğruldar. Hələlik bu barədə özünə bir söz deməmişik. Ancaq sabah, birisi gün Nazim İlhamla şəxsən özüm söhbət etməliyəm. Şirxan İsmayılzadə telefonu yerə qoyandan sonra, ərim olduğuna görə demirəm, insaf üçün bizim Rahib də Nazim İlhamı o ki var təriflədi. Dedi, prinsipial yoldaşdır. Həmişə obyektiv yazır, iti də qələmi var. Deputatlığa layiqdir. Onu hansı vəzifəyə qoysanız yanılmazsınız.

- Sənubər müəlliminin dediklərinə inandın?! - Nazim əlini həyat yoldaşının saçında gəzdirə-gəzdirə Səriyyənin sözlərini istehza ilə qarşıladı: - Bir gün səs yayılır ki, əzrayıl uşaq paylayır, aqillər deyir ki, bizimkinə dəyməsin, onun verdiyini istəmirik. Doğrudan da belə bir söhbət olubsa, bu, Şirxan İsmayılzadənin əzrayılsayağı uşaq paylamasına bənzəyir. Özü də kimə, kimə, gözünün düşməninə. - Nazim təəccüb mənasında başını yellədi.

Səriyyənin çöhrəsinə xəfif qızartı çökdü:

- Sənubərin ağzından çıxanları deyirəm. Bir də ki, axı onu nə vadar eləyir yalan danışsın?! Yəqin bu söhbət olub ki, o da mənə nöqtəsinəcən danışdı.

Nazim İlham xəyala getdi, onun alnındakı qırıqlar sıxlaşdı, gözləri qıyıldı, vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblı ilə, şöbə müdiri, ürək dostu Orxan Kamalovla olan söhbətlərini xatırladı. Sənubər müəlliminin Səriyyəyə dediklərini özlüyündə saf-çürük elədi:

“Bütün bu deyilənlərdə bir uyğunluq var. İnsanları bilmək olmaz. Bəlkə elə doğrudan da Şirxan İsmayılzadənin mənə olan məkrli münasibəti dəyişib?! Dünya yamanlığa yaxşılıq eləyənlərdən xali deyil. Hərçənd mənim ona yamanlığım keçməyib, aramızda şəxsi ədavət də yoxdu. Sadəcə olaraq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Pul, şan-şöhrət Ziyad Kərimlinin gözlərini örtüb yolundan çıxarmışdı. O, qadın düşkünü olmuşdu. Arı yeyib namusu atmışdı. Neçə-neçə bakirə qızı bədbəxt etmişdi. Şirxan İsmayılzadə ilə can-ciyər idi deyə onun iç üzünü açıb, ifşa etməməliydim?! Vicdanım heç vəchlə buna yol verməzdi. Bütün bunların müqabilində çətin ki, Şirxan İsmayılzadənin ürəyi mənənnən düzəlsin. Çox güman ki, tənqidə görə qəzet işçilərini gözümçixdıya salmasını yuxarılarda ona irad tutublar. Eşitdiyimə görə hətta Mərkəzi Komitədən ona əməlli-başlı qulaqburması verilib. İndi özünü duruluğa çıxartmaq üçün guya məni deputat vermək, yüksək vəzifəyə çəkmək istəyir?! İnanan daşa dönsün! Bir də ki, onun tük üzü içəridədir. Şirxan İsmayılzadənin qarnının altından fələk də baş çıxara bilməz. Onda hər cür sifət var. Şöhrətpərəstin biridir, bəlkə doğrudan da mənim barəmdə xoş niyyətə düşüb?! Məni əldə bəlgə eləyib, mətbuat işçilərinin təəssübünü çəkən, tərəfini saxlayan katib kimi ad çıxarmaq istəyir?” Nazim bütün bunları daxilən nə qədər götür-qoy eləsə də, qəti bir qərara gələ bilmirdi. Bilmirdi ki, Şirxan İsmayılzadəyə yaxınlıq eləyib ona bel bağlasın, yoxsa həmişəki kimi onunla rəsmi qaydada rəftar etsin?!

Səriyyə bir stəkan çay gətirdi. Nazim İlham çayı içə-içə Səriyyə ilə söhbət etsə də, daxili tərəddüdləri onu tərk etmədi: “Bir də ki, nahaq yerə bədgüman olub, hamıdan şübhələnirəm. Onsuz da dünyada mütləq pis

və ya mütləq yaxşı adam yoxdur. Şirxan İsmayılzadə nə qədər pis adam olsa da, yaxşı keyfiyyətləri də olmamış deyil. Hamıya qara eynəklə baxmaq olmaz". Nazim İlham daxilən özünü ittiham etdi: "Sənubər müəlliminin Səriyyəyə dediyi bir yana qalsın, axı bu son görüşümüzdə də Şirxan İsmayılzadə mənə mehriban danışdı. Adamın üstündə Allah var. İnsafən onun səsinin ehtizazında özümə qarşı qabaqlar olduğu kimi heç bir kin-küdurət hiss etmədim".

Nazim İlham bayaqdan bəri onu təhdid edən qara fikirlərdən ayrılıb, Səriyyənin könlünü almaq üçün onun əlini sıgallaya-sıgallaya:

- Səni də qınamıram, Səriyyə, - dedi. - Eşitdiyini deyirsən. Bir tərəfə baxanda, Sənubər müəlliməyə nə düşüb ki, bizə yalan danışsın?! Ola bilsin ki, onun dediklərində müəyyən həqiqət var. Bu cür söhbətlər düz-əyri, mənim də qulağıma çatıb. Özü də bu, ara sözü yox, rəsmi adamların dilindən çıxıb. Ona görə də hələlik tələsik qərar çıxarmaq lazım deyil. Özün yaxşı bilirsən ki, şan-şöhrətə uyan adam deyiləm. Deputat olmaq, yuxarı vəzifələrə getmək, mənə bütün bunlar fərziyyədir.

Nazim yazı masasının üstündəki qələmi Səriyyəyə işarə edərək:

- Bax, bu, cavanlığımın silahı, ahıllığımın əsasıdır. Büdrəyib yıxılmamaq üçün əbədi olaraq ondan yapışmışam. Bu qələmdən ayrılısam, şüurlu surətdə dayağımı itirmiş olaram. Dayaqsız adam da həyatda müvazinətini saxlaya bilməz. Mənim həyat devizim belədir. Müdriklər demişkən, sən düz ol, kölgənin əyilməsindən əsla narahat olma...

Səriyyənin qayğılı baxışları duruldu, onun yanaqları təbəssümləndi və:

- Doğru deyirsən, hamısından yaxşısı özün biləndi. - Həyat yoldaşının fikrini təsdiq etdi. - Orası da var ki, adamın yüz gün kotanı işləyincə, bircə gün bəxti işləyə. Bizdə də o bəxt hardadır ki, səni deputat seçib, məşinli, kabinetli bir vəzifə sahibi eliyələr?! Gecə-gündüz güvəndiyin bu qələmlə işləməkdən barmaqların qabar olub, qəzetçiyə, qəzetə qiymət qoyan var?! Acığına getməsin, baş ağrısı xeyrindən çoxdu... Ode, gözümüzün qabağında adını güclə yazanlar süd gölündə üzürlər. Biz də günləri sayırıq ki, ay nə vaxt tamam olur, vedomosta qol çəkib, beş-on manat qəpik-quruş ala. Müxbir olmaq düşməni qazanmaq. Heç bilirsən ayağımızdan nə qədər çəkən var?! Hamısı da o yazdığı tənqiddə görədi. Yoxsa kimə güllə atmışıq?! Burda ikimizdən başqa heç kim yoxdur, mənim də özümə görə aqlım var, nəcə ilin də müəlliməsiyəm. Günahın çoxu elə o yuxarıda oturanlardadır. Sözdə sizi qızıqdırıb deyirlər ki, tənqiddə daha çox fikir vermək lazımdır. Tənqid nöqsanın aynasıdır, nə bilim tənqid olmasa ölkədə durğunluq hökm sürər, irəliyə doğru hərəkət olmaz... Əməldə isə tənqiddən heç kimin xoşu gəlmir. Biri, elə vilayətin başında duran Şirxan İsmayılzadə. Tənqid sözünü eşidəndə od götürür. Amma tərifləyəndə elə bil canına yağ yayılır. Nə partiyadan baş açmaq olur, nə hökumətdən. İrəli durana bə, geri qalana da gic deyirlər. Sənin o tənqidi yazılarına görə başımız az ağrıyıb?! Yediyimiz, içdiyimiz də zəhər-zəhrimardır. Tay bu nə yaşamaq oldu?! O Sənubər müəlliminin dedikləri düz çıxsaydı, bu müxbirliyin daşını biryolluq atardın. Bu işıqlı dünyada biz də bir ağ gün görərdik.

Nazim həyat yoldaşının qəlbinə toxunmamaq üçün dedikləri ilə razılaşmadığını bürüzə vermədi və onun əlini ovcuna alaraq, sözünü zarafata saldı:

- Öz aramızdı, ağıllı-başlı siyasət adamı olmusan ha, Səriyyə! Səni belə bilməzdim. Əgər şagirdlərə də bu ruhda dərs vermişənsə, vay o şagirdlərin halına. Mənim gözəl Səriyyə! Həyat mübarizə meydanıdır. İgidin başı qalda gərək. Hərçənd özümü igid hesab etmirəm.

- Eh! Səni tanıyıram?! Yüz kərə desəm də fikrindən dönən deyilsən. Elə əvvəldən tərslik sən qanındadır.

- Tərslik yox, düzlük, prinsiplilik, haqq, ədalət... - Nazim Səriyyənin sözünə düzəliş verdi.

- Yaaxşı, sən deyən olsun. Ancaq göstərdiyin o prinsipliliyə görə bu gözlərimin qabağında başın neçə dəfə daşdan-daşa dəyib. Amma hələ də ibrət götürməmişən. Redaktor işləyəndə düz-əyri, katibin dediyi ilə oturub-durmadın. Onun yaxın adamlarından biri ayağını əyri qoyan kimi doladın qələmə. Axırda başın nə çəkdi özün yaxşı bilirsən!.

Səriyyənin bu sözü Nazim İlhamın köhnə yaralarına toxunduğundan bir qədər ciddiləşdi:

- Bəli, onda hiyləgər rəqiblərin qurduğu tələyə düşməyimə az qalmışdı, - dedi. - Lakin haqqın görünməz əlləri dadıma yetdi. Uçurumun başından uzaqlaşdım. Haqlı olduğum sübuta yetdi. Birinci katib əlinin dalını yerə qoydu. İşdən çıxmağım barədə qəbul olunan ədalətsiz qərarı yuxarıda ləğv edib vurdular başına. Sonra da şələ-şüləsini qoltuğuna verib atdılar bayıra. İndi səsi türmədən gəlir. Əyri yolun sonu faciədir. Düzə isə heç vaxt zaval yoxdur.

- Onları mən də bilirəm, noolsun?! Haqq yerini tapınca bizimki bizə dəydi. O vaxt üzde uşaqlara, heç sənə də bildirmirdim, ancaq içəridən nə çəkirdim, onu bir Allah bilirdi. Ürəyimdən qara qanlar axırdı. Gecələr gözümə yuxu getmirdi. İndi fikrin nədir?! Deyirsən, ömrümüzü bu cür qalmaqallarla başa vuraq?! Yəni baş-

qa bir qulağıdinc iş başına qəhətədi?! Ocaq yanmasa tüt-tüs çıxmaz. Gözdə-qulaqda ol! Sənubər müəllimənin mənə danışdıqları düz çıxsın, boyun qaçıрма. Bəlkə elə bu uşaqların Allahı Şirxan İsmayılzadənin qəlbinə rəhm salıb. Sənubər müəllimənin dedikləri həqiqət olsa, yetim-yesir sevindirərəm. Tay mən axırıncı sözümü deyib, borcumdan çıxdım. Sonrasını özün bilərsən. Onsuz da bildiyini heç kimə verən deyilsən! Səni tanıyıram?!

Səriyyənin sözləri Nazim İlhamın beyninə batmasa da, söhbəti çözləyib, axırını aparıb incikliyə çıxartmaq istəmədi və əlini Səriyyənin ona söykənmiş biləyinə toxunduraraq:

- Yaxşı, bu barədə çox dərinə gedib qanımızı qaraltmayaq, mənim maralım! İndən sonra çalışaram hər şey sənə ürəyincə olsun, - deyib xoş dillə Səriyyənin könlünü aldı. Sifətinin ifadəsini dəyişib, yazı masasına tərəf döndü. Qələm götürüb, hələ tamamlamadığı məqaləsinə düzəlişlər etməyə başladı. Onun diqqəti dönə-dönə yazıb-pozduğu cümlələrin üzərində cəmləşdikcə, alınndakı qırıqlar sıxlaşır, gözləri qıyılır, qəddi əyilir, fikri hərəsa gedib çıxır, nəinki Səriyyənin yanında olduğunu, özünü belə unudurdu.

Səriyyə xasiyyətinə yaxşı bələd olduğu həyat yoldaşını əsəbləşdirməmək üçün xəfifcə gülümsəyib, demək istədiyini daha dilinə gətirmədi. Sakitcə stulundan qalxıb, Nazim İlhamın qabağında soyuyub buza dönən çayı təzələmək üçün mətbəxə keçdi.

Otağın qapısı aralandı. Nazimin ikinci sinifdə oxuyan oğlu başını içəri salıb, əlini qapının tutacağından çəkmədən utancaq bir səslə:

- Ata!

Nazim İlhamın fikri qarşısındakı yazıda olduğundan oğluna tərəf baxmadı. Sanki qulağı heç nə eşitmirdi.

- Ata!

Eyni qaydada bu səs ikinci dəfə təkrar olundu. Elə bil Nazim İlham adlı adam yoxuydu. Ona görə də atası yenə də başını yuxarı qaldırıb oğluna tərəf baxmadı.

- Ata! - Fəzail atasının diqqətini qarşısındakı kağızlardan yayındırmaq üçün səsini bir qədər qaldırdı.

Səriyyə əlində çay içəri daxil olanda, Fəzailin atasına nə isə demək istədiyini və Nazimin ona məhəl qoymadığını görüb hirslandı:

- Bayaqdan uşaq qapının ağzında dayanıb səni çağırır! Niyə dillənmirsən? Eşit, gör nə deyir! Bəlkə körpənin vacib bir sözü var?! Yazın qaçmır ki, genə sən ol, kağız-kuğuz olsun! - ərinin Fəzailə qarşı saymazıyana hərəkətinə etirazını bildirdi.

Səriyyənin iradından sonra Nazim qəddini düzəldib geri döndü:

- Sənsən, Fəzail?! Fikrim başqa yerə gedib. Nə deyirsən, eşidirəm! - Oğlunu rıqqətlə süzdü.

- Səhərki dərslərimi öyrənmişəm. İndi məni kinoya aparmırsan?!

- Özün görürsən ki, əlimdə yazı var, indi heç hara gedə bilmərəm, mənim quzum. - Ata oğlunun könlünü almaq üçün üzrxahlıq etdi.

- Ata!

- Bəli, eşidirəm.

- Axı həmişə özün deyirsən ki, adam gərək yalan danışmasın.

- Əlbəttə, yalan pis şeydir. Necə bəyəm?

- Dünən bu vaxtı demişdim ki, məni kinoya apar, baxım. Sən də söz verdin ki, bu gün başım qarışıqdır,

sabah mütləq apararam. İndi bəs - Sözüünün dalını gətirmədi.

Nazim İlham balaca Fəzailin haqlı iradının qarşısında acizləşən kimi oldu, deməyə söz tapmadı. Qələmi yerə qoyub ayağa qalxdı:

- Gedək, oğul, - dedi. - Dünənki söhbətimizi lap unutmuşdum. Yaxşı ki, yadıma saldı.

Nazim İlham saatına baxdı:

- Hələ vaxta çox var, - dodaqları pıçıldadı və oğlunun totuq əlindən tutub evdən çıxanda Səriyyə nəvazişlə:

- Bax, sənin qənimin Fəzail olsun! Yoxsa stola yapışib qalmışdın. Yerindən tərpənmək istəmirdin.

Nazim İlham, balaca Fəzail eşitməsin deyərək, oğlunun əlini buraxıb, Səriyyəyə yaxınlaşdı və astadan:

- Uşağın yanında yalançı ola bilmərəm, - dedi. - Dünən ona söz vermişdim. Pedaqoq kimi, yəqin sən özün də fikrimə şərik olarsan ki, övladına düzlüyü təlqin edən valideyn onu təqlid edən uşağı heç vaxt aldatmamalıdır. Əks-təqdirdə verdiyimiz öyüd-nəsihətin faydası olmaz. Tərbiyə verənin özü tərbiyəli olmalıdır.

Səriyyə başının hərəkəti ilə həyat yoldaşının sözünü təsdiq etdi. Nazim İlham yenidən balaca Fəzailin əlindən tutub, pilləkənlərlə aşağı endi.

Onlar həyətdən çıxıb irəlidəki küçəyə addayanda saçlarını oğlansayağı vurdurub əyninə şalvar geyinmiş, çiynləri, sinəsi yarıcaq, dodaqları boyalı olan orta yaşlı rus qadınının gəzdirdiyi ovçarka mırıldayıb Nazim İlhamla Fəzailə tərəf dartındı və gözlənilmədən sahibinin əlindəki zəncirdən açılib, onların üstünə cumdu. Nazim İlham özünü itirmədən tez Fəzaili çiyninə qaldırıb, başındakı velür şlyapasını itin ağzına verdi. Sahibi dərhal özünü yetirib ovçarkanı boğazladı və əlindəki

zənciri itin başına keçirib güc-bəla ilə Nazim İlhamdan araladı. İncəvara onlara diş batmamışdı. Nazim İlhamın velür şlyapası didilib atılmalı olmuşdu. İt sahibi təqsirini etiraf edib, Nazim İlhamdan dönə-dönə üzr istədi.

Nazim İlham qadına heç bir cavab vermədi. Ona ikrahla nəzər salıb, üzünü əks tərəfə çevirdi. Və oğlunu çiyindən yerə qoyub, yoluna davam etdi. Qorxudan Fəzailin rəngi qaçmışdı, onun əlləri əsirdi. Nazim İlham isə heç bir şey olmayıb kimi oğlunu məzəmmət etdi:

- Sənin bu cür öddək olduğunu bilməzdim. Axı, sən kişisən! Kişi də itin qabağından qaçar?! Bir də ki, o, öyrənmiş itdir, hürsə də tutmaz. - Oğluna ürək-dirək verdi. - Mən özüm hər ehtimala qarşı qəsdən papağımı itin ağzına verdim ki, birdən sarsaq layıb əl-ayağımı dişləyə bilər.

Fəzail dinmədi. Nazim İlham xəyallandı və öz-özünə: "Eh, Fəzail, Fəzail! Hərdən söz düşəndə qoca nənəm deyirdi ki, oğula-qıza etibar var? Hamısı bir çıxmır. Bəzən nə əzab-əziyyətlə böyüdürsən, ürəyinin yağını yedirdirsən, sonra zəhmətin hədəf gedir. Elə ki, evləndi, oğul arvad tərəfə yığılır, qız da ər tərəfə. Barın-bəhrəsin başqaları görür. Nə bilmək olur, bəlkə mənəm bu Fəzailim də gələcəkdə görkəmli sərkərdə, dərin alim, böyük dövlət xadimi oldu, ya da ki, nəslə-nəcabətə töhmət gətirən sarsağın biri. Ya da ki, Rəziyyənin qardaşları kimi arvadlarının sözü ilə analarından üz döndərən nanəcib, naxələf! Necə ki, Rəziyyə qardaşı arvadlarının qaynatasına olan münasibətinə görə gəlin kimi ülvə bir addan imtina etdi! Gəlin adlanmamaq naminə bütün varlığı ilə sevdiyi oğlanla həyat qurmağı özünə rəva bilmədi. O, hələ də gəlin olmaqdan, belə bir cəzanı çəkməyi özünə şərəf bilir. Bu, mənə də sağalmaz bir dərd olub. Elə bir dərd

ki, onu dağ da çəkə bilməz. Ancaq mən çəkirəm. - Nazim İlham Fəzailə öləri nəzər yetirərək: - Yox, mənəm Fəzailim Rəziyyənin qardaşları kimi nadürrüst, nanəcib olmaz. Çünki qanı başqadır", - düşünüb balasını sinəsinə sıxdı. Fəzail atasının qəlbindən keçənləri duyubmuş kimi, Nazim İlhamın biləyindən bərk-bərk yapışb onun qolunu boynuna saldı.

... Nazim İlham kinodan evə dönəndə Səriyyə ona çatdırdı ki, siz qapıdan çıxanda Təhməz Tərhanov zəng vurmuşdu, Baharlı rayonunun birinci katibi. Dedim evdə yoxdur. Harasa çıxıb, bir azdan gələr.

- Xeyir ola, gecənin bu vaxtı?! - Nazim İlham bu xəbəri eşidəndə təəccübləndi.

Səriyyə tərəddüdlə başını yana əydi:

- Nə deyim, vallah. Xeyirdi, şərdi, bilmədim, - dedi. - Ancaq onun sözündən belə çıxdı ki, indilərdə bir də zəng vuracaq.

Səriyyənin ağzından söz qurtarmamış yazı masasının üstündəki ağ telefon cingildədi. Nazim İlham dəstəyi qaldıraraq:

- Eşidirəm!

- Privet, Nazim müəllim! Baharlıdan Tərhanovdur. Nədi, yenə bizi itirib-axtarmırsınız! Neçə aydır buralara ayaq basmırsınız. Baharlıni biryolluq yaddan çıxarmısınız.

Təhməz Tərhanovun bu sözləri kənardan aydınca eşidilir və Nazim İlham məhrəm olan bir adamın səmimiyyətiindən irəli gələn ərkyanalıq kimi səslənirdi.

- Ola bilsin, gileyniz haqlıdır, ancaq başım o qədər qarışıq olur ki, vaxt tapa bilmirəm. Ancaq siz desəniz də, deməsəniz də bu günlərdə ora gəlməliyəm.

- Onda bu günlərdə yox, elə səhər yolunuzu gözləyirəm.

- Sabaha söz versəm, yalançı olaram. Maşın tapan kimi, nə vaxt gələcəyimi telefonla deyərəm.

- Maşına görədirsə, səhər saat doqquzda sürücü orda olar. Evə gəlsin, yoxsa idarəyə?

- Sizə əziyyət vermək istəməzdim. Lakin bu cür təkid edirsinizsə, dediyiniz vaxt sürücü redaksiyanın qabağında olsun.

Onlar razılaşırdılar. Təhməz Tərlovun “Villis” maşını deyilən vaxtdan da yarım saat qabaq vilayət qəzeti redaksiyasının qarşısında dayandı. Nazim İlham ləngimədən papkasını qoltuğuna vurub “Villis” maşına əyləşdi. Sürücü maşını Baharlı yoluna doğru istiqamətləndirdi.

* * *

Orta boyu, dolu bədən, sarı sifəti, nazik burnu, ensiz alını, iti baxışları olan Təhməz Tərlov lazım oldu-olmadı, həmişə, hər yerdə Şirxan İsmayilzadədən xoş sözlər danışır, vilayət başçısının tərifini göylərə qaldırırdı. Hətta dörd qızdan sonra doğulan yeganə oğlunun adını Şirxan qoymuşdu. Bütün bunlar Şirxan Qasımoviçə çatmışdı. Ona görə də Şirxan İsmayilzadə cəmi ikicə ilin içində Tərlovu adi aqronomluqdan kənd təsərrüfatı idarəsinə rəis, oradan da Baharlı Rayon Partiya Komitəsinə birinci katib təyin etmişdi. Şirxan İsmayilzadə adamları vəzifəyə qoyanda heç də onun aqlını, kamalını, səriştəsini yox, özünə olan sədaqətini nəzərə alırdı. Tərlov anlayıb başa düşürdü ki, bildirçinin bəyliyi darı sovulanacandı. Nə qədər ki, Şirxan İsmayilzadə vilayətin böyüyüdür, ona zaval yoxdu. Ona görə də Tərlov Şirxan İsmayilzadənin ətəyindən beşəlli yapışmışdı. İsmayilzadəyə yaxın olanların bığının altından keçir, onun ayağından çəkənlərə arxa çevirirdi. Razı olardı ki,

Şirxan İsmayilzadənin ayağına dəyən daş Tərlovun başına dəysin. Şirxan İsmayilzadə onun dilindən düşmürdü. Oturub-durub Şirxan İsmayilzadənin qeyri-adi rəhbər olmasından danışır. Şirxan İsmayilzadənin dostuna dost, düşməninə düşmən kimi baxırdı. Nazim İlhamla Şirxan İsmayilzadənin arasında yaranan sərnlilik Təhməz Tərlov da sirayət etmişdi. Ona görə də həmişə Nazim İlhamı görəndə burnunu sallayıb ondan yan keçirdi. Əlacı olsaydı Nazim İlhamın qanını içərdi. Nazim İlham bunları hiss etdiyi üçün Baharlıya tərəf çox da üzükürdü. Yalnız vacib iş düşəndə Baharlıya getməli olurdu. Hərdən Nazim İlhamın Baharlıya ayağı düşəndə, Tərlov onunla üz-üzə gəlməmək üçün kabinetinin qapısını bağlayıb, bir bəhanə ilə aradan çıxırdı. Bu dəfə onun zəndeyi-zəhləsi gedən jurnalistin evinə zəng vurub ədəb-ərkanla rayona dəvət etməsi, öz “Villis”ini onun arxasınca göndərməsi Nazim İlham üçün gözlənilməz bir hadisəydi. Altındakı “Villis” maşın işə yarıasfalt, yarıtorpaq yolların dolaylarından saatda yüzlə gedirdi. Nazim İlham Arazın hər iki sahilində laldinməz bir-birinə həsrətlə baxan dağların nisgilini hiss etdikcə, ovqatı korlanır, dərdinin üstünə ağır bir dərd də gəlirdi. Araz bu ayrılığın baiskarı kimi məlul-müşkül öz məcrasına sığınıb, səssiz-səmirsiz, mənhus sərhəd məftillərinə toxunmadan Xəzərin maviliyində öz günahını yumaq üçün üzə aşağı baş alıb gedirdi. Nazim İlhamla elə gəlirdi ki, çaylarla insanların xislətində bir oxşarlıq var. Dayaz çaylar həylli-küylü olur, dərin çaylar sakit axır. İnsanların da dərinliyi, dayazlığı var...

“Villis” maşınında əyləşmək bəxtəvərçiliyi hər adama müyəssər olmur. Bu cür maşınlar respublika rəhbərliyinin xüsusi sərəncamı ilə yalnız rayonun iki əsas başçısına verilirdi. “Villis”in kimə məxsus olduğunu

bilən rayon sakinləri maşının tozhatozla gəldiyini görəndə özlərini yığışdırır, tez yoldan kənara çəkildilər. “Villis” boş olanda belə xofu adamları basırdı. Nazim İlham şəhərin nəzərə çarpan hissəsində ucalan ağ bina-nın sübh tezdən yuyulub təmizlənmiş asfalt həyətinə maşından düşdü. Tərlanovla onun soyuq münasibətini bilən işçilərin təəccüblü baxışlarının müşayiəti ilə ümumi qapıdan keçib, birinci katibin kabinetinə daxil oldu. Əvvəlki görüşlərdən fərqli olaraq bu dəfə Tərlanov qonağı xüsusi bir ehtiramla qarşıladı və təntənə ilə:

- Jurnalistləri bir belə etibarsız bilməzdim, - dedi.- İnanırsınız mı, sizdən ötrü necə darıxmış ıq?! Ona görə yox ki, bizdən yaxşı bir şey yazasınız. Eto samosaboy. Mən həmişə ürəyimə yatan, səviyyəli, müdrik adamlarla oturub-durmağa, onların maraqlı söz-söhbətlərini dinləməyə mənəvi ehtiyac duyuram.

Nazim İlham onun boğazdan yuxarı gələn ibarəli sözlərinin təsirinə düşmədən özünəməxsus təmkinlə raykom katibinə təşəkkürünü bildirdi və baxışlarının süni ifadəsi, başının hərəkəti ilə Tərlanovun göstərdiyi iltifatdan məmnun olduğunu hiss etdirdi.

Təhməz Tərlanov zəngin düyməsini basıb köməkçisini çağırırdı və:

- Gözləmə zalındakıları başa sal ki, bu gün onları qəbul etməyə vaxtım yoxdu, - dedi. - Yuxarıdan məsul yoldaş gəlib, bu gün qonaqla məşğul olmalıyam. İçəri də heç kimi buraxma!

Katib köməkçisi - baş üstə, - deyib geri döndü və qəbula gələnləri gözləmə zalından çıxartdı.

Təhməz Tərlanov stulundan qalxıb Nazim İlhamla qabaq-qənşər əyləşdi və fəxrlə:

Bəri başdan sizi təbrik edirəm! - deyib onun əlini sıxdı.

- Nə münasibətlə? - Nazim İlhamın gözləri qıyıldı və qaşları aşağı sallandı.

- Guya ki, bilmirsiniz?! - Tərlanov gülümsündü.

- İnanın ki, məni nə münasibətlə təbrik etdiyinizi bilmirəm.

Təhməz Tərlanov:

- Onda keçək arxa otağa, söhbətimizi orada davam etdirək, - deyib ayağa qalxdı.

Onlar katibin həmişə istirahət etdiyi arxa otağa keçib rahat kreslolarda əyləşdilər. Ortağa limonlu çay gəldi. Tərlanov mühüm bir sirr açmış kimi astadan:

- Yəqin Şirxan Qasimoviç bu barədə sizə deyəcək, - sözünə davam etdi. - İki gün bundan qabaq gəlmişdi. Əyləşdiyimiz bu otaq şahiddir ki, haqqınızda nələr dedi. Ondan heç gözləməzdim. Sizin barənizdə yüksək fikirdədi. Özü öz qələmi ilə sizi bizim bu rayondan veriləcək deputatların siyahısına əlavə etdi. - Tərlanov ayağa qalxıb dəmir seyfi açdı, deputatlığa namizədlərin siyahısını çıxarıb, Nazim İlhamın qarşısına qoydu. Nazim İlham adını deputatlığa namizədlərin arasında görəndə gözlərinə inanmadı. “Qəribədir, Şirxan İsmayılzadənin belə bir fikri varsa, mənə niyə deməsin?! Axı o, əvvəlcə bu barədə mənimlə razılaşmalıydı”, - öz-özünə düşündü. Ancaq adını rəsmi siyahıda görəndə onun qəlbində Şirxan İsmayılzadəyə və Təhməz Tərlanova qarşı bir inam baş qaldırdı...

- Hələlik bunu ikimizdən başqa heç kim bilmir. - Tərlanov dilləndi. - Sizin barənizdə ətraflı söhbətimiz olub. Əslində mən Şirxan Qasimoviçin çörəyini yeyirəm. Özün bilirsən ki, məni bu vəzifəyə o gətirib. Gecəgündüz əlləşib-vuruşduğum da odur ki, Şirxan Qasimoviçin etimadını doğruldum. Vilayətdə ona iki nəfər sadıq adam varsa, biri mənəm. Ona görə də məndən

gizli sirri yoxdur. Danışığından başa düşdüm ki, deputat məsələni həll eliyəndən sonra sizə yüksək vəzifə verəcək. Siz ona layiqsiniz. Bu sözü Şirxan Qasimoviçə də demişəm. İndi onun başı bir qədər qarışıqdı. Yaxın günlərdə sizi mütləq çağırıb söhbət edəcək. Nazim, məndən incisəniz də, inciməsəniz də deməliyəm ki, bir az tərsliyiniz var, sizi öz fikrinizdən döndərmək çətindi. Ancaq xahiş edirəm, bu dəfə sizə hansı vəzifəni məsləhət görsələr, etiraz etməyin. Sizi istədiyimə görə deyirəm. Düzdür e, müxbirlik də pis deyil. Ancaq baş ağrısıdı. Adam nə qədər düşməni qazanar?! Yəni bu sizə lazımdır?! Heç olmasa uşaqlarınıza yazığınız gəlsin. Guya siz yazmaqla dünya düzələcək?! Ondan-bundan maşın istə, gündə bir rayona ayaq döy, yad yorğan-döşək... Aldığın da ki, qəpik-quruş. Rahat vəzifələrin birində işləyərsiz, altınızda maşın, düşünürsünüz deputat nişanı, hörmət-izzətiniz də ki, öz yerində. Ondan sonra olarsız beş kişinin biri, kefi kök yaşayarsız. O bacarığın ki, sahibisiz, sabah relsə düşəndən sonra daha yüksək vəzifələrə gedə bilərsiz. Bütün respublikada adınız-sanınız olar. Arvad-uşağınız da bir ağ gün görər. Pir olmuş, siz də gedib yapışmırsız müxbirliyin qulpundan. Müxbirlik kimə xeyir gətirib?! Cəlil Məmmədquluzadə də çox yazdı, axırı nə oldu?! Dərdəcər eləyib öldürdülər. Sağlığında qiymət qoyan olmadı, öləndən sonra başladılar hörmətə mindirməyə.

Tərlanov bir-iki qurtum çay içib, sözünə davam etdi:

- Əlbəttə, sizə ağıl vermək istəmirəm. Buna ehtiyacınız da yoxdur. - Əlavə etdi. - Ancaq bütün bunları istədiyimdən deyirəm. Yəqin ki, məni düzgün başa düşərsiniz. Yaşca sizdən beş-on il böyüyəm. Deməli, bir şey bilirəm ki, bunları deyirəm. - Bi-zim gə-lə-cək depu-ta-tı-mız! - Tərlanov bu sözləri xüsusi intonasiya ilə

dedi və əlini Nazim İlhamın çiyinə qoyub, onu ərkyana silkələdi.

Nazim İlham bayaqdan bəri dinib-danışmırdı. Tər-lanovu dinlədikcə daxili həyəcanı artırdı. Təmiz qəlbi ziddiyyətli fikirlərin mənəşəsində əziyyət çəkirdi. O, üzünü birinci katibə tutub təmkinlə:

- Məsləhətinizə görə sağ olun! Ancaq hələlik nə deyə bilərəm?! Şirxan Qasimoviçlə görüşəndən sonra qəti bir qərara gəlmək olar. Əlbəttə, sözlərinizdə müəyyən həqiqət olsa da, çoxdan bəri öyrəşdiyim peşədən nəyinsə xatirinə birdən-birə ayrılmaq mənim üçün çətindir. Odur ki, indidən axır sözümü əvvəl deyə bilmərəm. Bu barədə fikirləşməliyəm.

- Nazim, mənim can-ciyərim, yüz fikir bir borcu ödəmir. Nə qədər fikirləşsən də, axırda yenə mən deyənin üstünə gəlməlisən. Unutma ki, bəxt adamın yanından bir dəfə keçir. Fərsəti əldən vermək olmaz. - Tər-lanov bunu deyib divardakı saata baxdı. - Günorta fasiləsinə az qalır. Gedək görək yeməyə nə var.

Onlar ayağa qalxdılar. Arxa otağın başqa bir qapısından çıxıb taxta pilləkənlərlə aşağı endilər. Səliqə ilə geyinmiş və qolunun üstündə təzəcə ütülənmiş təmiz əl-üz dəsmalı olan ağxalatlı xidmətçi qadın sol tərəfdəki qapını işarə edib: - Buyurun, - dedi və özü kənara çəkildi. Raykomun birinci katibi və Moskvadan, Bakıdan, vilayət mərkəzindən gələn mötəbər qonaqlar üçün son dəbdə düzəldilmiş yemək otağı xüsusi zövqlə qaydaya salınmışdı. Bütün stol-stullar xaricdən gətirilmişdi. Pəncərədən xırda gülləri olan ipək pərdələr asılmışdı. Döşəməyə əldə toxunma xalça sərilmişdi. Aşağı küncdə Almaniya istehsalı olan piano qoyulmuşdu. Tavandan asılan büllur çilçıraqların şəfəqi otağın ağ divarlarında bərq vururdu. Onlar müxtəlif içkilər, təmiz boşqablar,

gümüş çəngəl-bıçaqlar, büllur qədəhlər düzülmüş stolun arxasına keçdilər. Çox keçmədi ki, ortalığa ləzzətli xörəklər gəldi. Təhməz Tərhanov ayağa durub ilk bədəni Şirxan Qasimoviçin sağlığına qaldırdı. Vilayətin birinci katibi barədə uzun-uzadı tərifli sözlər dedi. Üçüncü-dördüncü qədəhdən sora Tərhanov bir balaca hallandı və sinəsi cusa gəldi:

- Mən katib keçənə qədər bu gördüklərindən əsər-əlamət yoxdu, - deyib yemək otağına göz gəzdirdi. - Hörmətli qonaq gələndə, düzü, xəcalət çəkirdim. Şirxan Qasimoviçin iradlarından sonra bunları düzəltmişəm. İndi hər dəfə gələndə burada yeyib-içib dincəlir. Yaxşı da piano çalmağı var. Vaxtilə musiqi məktəbində öyrənib. Keyfi kök olanda bir çalır ki, gəl görəsən. Özündən deyən musiqiçilər onnan bacarmaz. Bu pianonu da elə onun deməsinə görə almışam. Buralarda yönüsü tapılmadı, böyük bir çətinliklə Moskvadan gətirtmişəm. Şirxan Qasimoviçin təbi gələndə pəsdən deməyi də var. Mənə tapşırıb ki, çalıb-oxuduğumu heç kim bilməsin. Şirxan Qasimoviç ancaq burada özünü sərbəst hiss edir. Başqa rayonlara gedəndə çörək də yemir. Yalnız burada öz evindəki kimi rahatlıq tapır. Söz yox ki, hamısı mənə görədi. Xatirimi dağlarca istəyir. Bilir ki, mənə olan sirri-sözü heç vaxt kənara çıxmaz. Olduqca sadə xasiyyəti var. Düzdü, kənardan baxanda yaxşı təsir bağışlamır. Qaraqabaq, təkəbbürlü görünür. Ancaq bir adama ki, inanıb etibar elədi, qurtardı getdi. Ürəyinə yatan adamla tay-tuş kimi danışır. Mənnən arası açıqdır... Elə şeylər də var ki, onu açıb-ağartmaq olmaz - hii...hii... - bic-bic güldü. - Şirxan Qasimoviçin xasiyyətinə prosto qibtə eləyirəm. Bir dəfə bu otaqda yeyib-içəndə keyfimizin duru vaxtı özümdən asılı olmayaraq dedim ki, Şirxan Qasimoviç, Allah-taala ömrümdən kəsib sizin ömrünüə

calasın. Sözü onə ləzzət elədi. Şirxan Qasimoviçin tərifdən xoşu gəlir. Ancaq üzə mənə məzəmmət elədi, danladı ki, səfehləmə, hər adamın canı özünə şirindi. - Sonra əlini kürəyimə vurdu, dedi - partiya sizə inanıb etibar edir. Birinci katiblikdən də yüksək vəzifəyə layiqsiniz. - Ona minnətdarlığımı bildirdim.

Təhməz Tərhanov birdən susub, söhbətinə fasilə verdi və nə isə fikirləşib öz-özünə etiraz edirmiş kimi başını buladı:

- Zəhrimara qalsın bu içkini, adamı başdan çıxardır. Bu sözlərin yeri deyildi, lap çərənlədim. Şirxan Qasimoviçin qulağına çatsa, qanım getdi. Hii...hii. ... - Lazımsız yerə güldü. - Ancaq bilirəm ki, ağzıbutöv adamsan. - Əlavə etdi. - Ona görə də danışdıqlarımız kənara çıxmaz. O barədə sizdən arxayınam. Mən bir qədər ürəyi açıq insanam. İnanıb etibar etdiklərimə hər şeyi açıq danışaram. Bu da bəzən mənə bəla başa gəlir. Dilimin bəlasını çəkirəm. Şirxan Qasimoviç dönə-dönə tapşırıb ki, sizin deputatlıq məsələinizi hələlik gizli saxlayım. Ancaq çaşib sizə ürəyimi açdım.

Tərhanov qədəhi doldurub ayağa qalxdı:

- Eybi yoxdu, cidanı çuvalda gizlətmək olmaz. Əvvəl-axır bunu hamı bilməlidir. Qoy dostlar eşidib sevinənlər, düşmənlərimiz kor olsunlar. Bu bədəni də deputatlığınızın şərəfinə içək, - deyib əlindəki qədəhi son damlasına qədər boşaltdı. İçki artıqlıq elədiyinə görə Təhməz Tərhanov çəçidi və bir loxma çörək kəsib qoxuladı. - Nə qədər söz verirəm, bir, uzağı iki qədəhdən çox içməyim, özüm özümle bacarmıram. Bir də, elə sağlıqlar var, onun şərəfinə içməmək olmur. Şirxan Qasimoviçin sağlığına on dəfə də içsəm azdır. Siz də ayda-ildə bir dəfə bizim rayona təşrif gətirirsiniz. Tembole gələcək deputatınızınız. İndi deyən görüm necə içməyim?!

Nazim İlham spirtli içkiləri xoşlamırdı. Həm də böyrəyinin biri olmadığından səhhətini qoruyurdu. Tər-lanov ona nə qədər üz vursa da, Nazim İlham dolu qədəhini onun qədəhinə toxundurub yerə qoyurdu. Tər-lanov allanmış sifətini turşudaraq:

- Başım bir balaca gicəllənən kimi oldu. Şəhərdən kənara çıxsaq, yaxşı olardı. Ayna gölün ətrafındakı me-şədə bir saat gəzib təmiz hava alsaq, özümə gələrəm, - deyib ayağa qalxdı. Lakin müvazinətini saxlaya bilmədi. Səntirləyib pəncərənin qabağındakı divanın üstünə sərildi. Ayağını irəli uzadıb divanın yastığına söykədi. Nə demək istəyirdisə, öyüdü və sözünün rabitəsi pozuldu.

Nazim İlham ona mane olmamaq üçün papkasını götürüb sakitcə yan otağa keçdi. Heç kəs cəsarət edib onların əyləşdiyi otağa səmtimirdi. Ağxalatl xidmətçi vəziyyətdən hali olduğu üçün yemək otağına girib çıx-mırdı. Otaqlara mənhus bir sakitlik çökmüşdü. Yaran-mış sükutu Tər-lanovun xorultusu pozurdu. Hərdən onun nəfəsi tıncıxır, boğulan kimi olur, tez yan üstə aşırı. Nazim İlham dilxor olsa da, onu belə vəziyyətdə qoyub getməyi özünə sığışdırmırdı. O, üstündə müxtəlif ədəbiyyat olan jurnal stolunun arxasında əyləşib maraqlı yazıları oxuyur, bəzi şəkilləri nəzərdən keçirsə də, bir qulağı Tər-lanovda idi. Tər-lanov kiminləsə danı-şmış kimi onun yağlıçov dodaqları pıçıldayırdı. - Hə-rif yola gəlir... Gör kimin qabağında at oynadırsan... Ona da Şirxan Qasımoviç deyərlər... İndi ağlın gələr başına... Onda bilərsən ki, adamı saymamaq necə olar... Demişdim az içim... Mən başı yox... yenə korla-dım... Bu tula payı nədi gətirmisən?!. Ver qatığa, sürt başına... On min manat... Elə bil uşaq aldadır... Özün öləsən... Amma elə et ki, Şirxan Qasımoviç bilməsin...

Əh, cəhənnəmə bilsin... Onsuz da əlimizə düşənin çoxu onundu... Yoxsa başımızda turp əkər... Ay uşaq, maşınla işin olmasın... Get dəftər-kitabını oxu... İtdən əmələ gələn... Baharlığının pulu sizi qudurdub... Günah məndədi... Gündə bir paltar alıram...

Nazim İlham bərkdən öskürdü. Elə bil qurbağa gölünə daş atdılar. Tər-lanov öskürək səsinə eşidən kimi sol böyrü üstə çevrildi. O, daha nə xoruldayırdı, nə də ki, öz-özünə sayıqlayırdı. Əfi ilan kimi fısıldayırdı. Nazim İlhamın qəlbində cürbəcür şübhələr baş qaldırdı: “Yuxulu olsa da bəlkə mənim barəmdə danışır?! Nahaq belə düşünürəm, çox içdiyindən özünü-sözünü bilmir. Bir də ki, axı burda nə ola bilər?! - yaranan şübhələrdən uzaqlaşmağa çalışdı. - Başqa vaxtı bu sözləri desəydi ayrı məsələ, - öz-özünə düşündü. - O, sərxoş vəziyyətdə nə dediyini hiss etmir. Əslində mənə görə əndazəni aşıb bir heylə içdi. Çoxdan görüşmədiyimizə və indi-indi bir-birimizə yaxınlaşdığımızı görə... aramızdakı kin-kü-dürətə də son qoyulduğu üçün... Əslində Tər-lanov sevincindən içirdi. Yalnız mənə görə qonaqpərvərlik göstərir. İstəyir ki, mehribançılıq olsun... Ona görə canına cəfa basıb arağı, çaxırı, konyakı qatdı-qarışdırdı bir-birinə. Burada onun sərxoş vəziyyətdə sayıqla-masından şübhələnməyimə dəyməz. Bir də ki, onun dolaşq kəlmələrini düz-əməlli başa düşə bilmədim. Bəlkə eşitdiklərim yanlışdır?!”

Nazim İlham Təhməz Tər-lanovla qısa görüşdən sonra günün birinci yarısında işlərini yekunlaşdırıb geri dönməli idi. Lakin Tər-lanovun təşkil etdiyi günorta ziyafəti çox çəkdiyindən onun planları alt-üst oldu. Nazim İlham həmişə deyərdi ki, eyş-işrətə, yemək-içməyə sərf olunan dəqiqələri itirilmiş, səmərəsiz vaxt hesab edirəm. İndi özündən asılı olmayaraq, dörd saat-

dan çoxudu Təhməz Tərhanovun yemək-içmək və istirahət otağında ilişib qalmışdı. O, darıxdığından yan tərəfdəki qapını açıb o qədər də geniş olmayan işıqlı aynabəndə çıxdı. Açıq pəncərələrin qarşısında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Hündür həyət divarı şüşəbəndin qabağını kəsdiyi üçün buradan heç yer görünmürdü. Binanın arxa həyətində yaxşı becərilmədiyindən yarpaqları saralıb-tökülmüş bir neçə gül kolu gözə dəyirdi. Soluxmuş güllərlə həmdərd imiş kimi qara zolaqlı boz bir pişik divarın dibində şəllənib özünü kölgəyə vermişdi. Allahın dilsiz-ağızsız heyvanı pəncərənin qabağında fikirli-fikirli var-gəl edən Nazim İlhamın hənirtisini alan kimi başını qaldıraraq ona tərəf baxdı və yenə də yerindən tərpənmədən eyni qaydada kölgə düşmüş asfaltın üstündə uzandı.

Yemək otağından taqquqlu səsi gəldi. Nazim İlham tez dönüb içəri daxil oldu. Təhməz Tərhanov divandan aşırmışdı. Nazim İlhamı görəndə kimi tez ayağa qalxıb üzgözünü ovuşdurdu. Qızarmış gözlərini açdı və düşdüyi vəziyyətə görə xəcalət çəkirmiş kimi başını buladı:

- Bu şogərib içki belədi də, gərək əndazəni aşmayasan. Normadan ki, artıq oldu, işləri korluyur. Onu da nəzərə alın ki, bir gözüm sizdəydi. Dilinizə bir damcı da vurmadınız. Mən də acığa düşüb, sizin əvəzinizə də içdim. Düzünü bilmək istəyirsiniz, bizim rayondan deputat verilməyiniz məni vəcdə gətirdi. Ona görə də... - O, bu sözü zarafatına deyib güldü.

Nazim İlham:

- Xoşum gəldi, - dedi. - Bu qədər içməyin qabağında özünüzü itirmədiniz. Partiya qazanında bişənlər dözümlü olur. Ancaq divanın üstündə uzananda hərdən sayıqlayıb nə işə danışırıdınız.

- Ona fikir vermə, canım, yuxuda sayıqlamaq köhnə

adətindir. Nə dediyimi eşidirdin?! Artıq-əskik danışmırdım ki?! - Təhməz Tərhanov suçlu-suclu soruşdu. - Arxası üstə yatanda bir balaca xoruldamağım da olur. Ona görə də gecələr arvad-uşaq məndən qaçır. Onlara mane olmamaq üçün həmişə tək yatıram.

Birinci katib danışa-danışa vanna otağına keçdi. Əl-üzünü soyuq suyla yuyub özünə gəldikdən sonra barmağını mətbəxə aid olan zəngin düyməsinə toxundurdu və yemək süfrəsinin arxasına keçdi. Xidmətçi qadın qapının ağzında görünən kimi nikbin əhval-ruhiyyə ilə:

- Bizə yaxşı bir çay, limonu da olsun, - deyib üzünü Nazim İlhamı tutdu. - Görürəm, tələsənə oxşayırsınız. Ancaq nahaq yerə. Od almağa gəlməmişiniz ki?! Ayda bir dəfə ayağınız buralara düşür, gələndə də tez qayıtmaq istəyirsiniz. Əyləşin, çayımızı içək, söhbətimizi elə-yək, sonra siz sağ, mən salamat. Yola salaram gedərsiniz.

Katibin təklifi Nazimin ürəyincə olmasa da, etirazını bildirmədi. Təhməz Tərhanov:

- Bilirsiniz, Nazim, - dedi. - Ömrüm boyu Şirxan Qasimoviçə minnətdaram. Rayonda yüzlərlə aqronom var. Onların içindən məni seçib. Sədr, idarə rəisi, ordan da birbaşa Baharlı kimi böyük bir rayona başçı qoyub. Belə bir yaxşılığı itirə bilmərəm. Yatsam yuxuma girməzdi ki, birinci katib olaram. Siyasət aləminə atıldıqdan sonra başa düşmüşəm ki, dünyada nə var, nə yox. Az müddətdə partiya işinin, siyasətin nə olduğunu dərk etmişəm. İndi vilayətdə beş adamın biriyəm. Şirxan Qasimoviç insan sərrafıdır, bilir ki, kimə dəverit etmək olar. O fikirdəyəm ki, bizim bu vilayətə Şirxan İsmayılzadə kimi birinci katib nə gəlib, nə də gələcək. Yuxarılarda da böyük hörməti var. Hamı da başına and içir. Ona görə istəməzdim ki, belə bir nadir şəxsiyyətlə

aranızda xoşagəlməz söz-söhbət olsun. Allah rəhmət eləsin Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimliyə. Şirxan Qasimoviçin sağ əliydi. Siz isə onun arxasını yerə vurub, axırına çıxdınız. Bakıdan, Moskvadan belə məşhur olan adlı-sanlı bir adamı rüsvay elədiniz. O əhvalatdan sonra Şirxan Qasimoviç neçə ay özünə gələ bilmədi. Üzdə bildirməsə də, kişinin elə bil belini qırdınız. Bütün bunlara baxmayaraq, sizə qarşı kin-küdurət saxlamadı. Şirxan İsmayılzadə gör nə qədər alicənab insandırısa, bütün o həngamələri unutdu. İndi sizin barənizdə tamam başqa fikirdədi. Biz ikilikdə Baharlıdan seçilən deputatların siyahısını nəzərdən keçirəndə, bayaq dediyim kimi, birinci sizin adınızı çəkdi. Düzü, əvvəl qulaqlarıma inanmadım. Fikirləşdim ki, bəlkə mənim ağzımı yoxlamaq istəyir. Sonra gördüm, yoox, bu, kişinin ürək sözüdü. Onun bu cür geniş, humanist bir qəlbin sahibi olması məni heyrətə gətirdi. Sözümlənin canı odur ki, innən belə çalış Şirxan Qasimoviçlə münasibəti korlama. Bu tikanlı yazılardan əl çək. Kimin nöqsanı yoxdu?! Dərinə getsəniz, başda mən olmaqla elə hamımız zibilin içindəyik...

Nazim İlham dillənmirdi, susmuşdu, bilmirdi nə desin, birinci katibin dediyi bütün bu sözlərə necə cavab versin. Nazim İlham vəziyyətdən çıxmaq üçün qısaca olaraq:

- Aydınır, - dedi. - Sizi başa düşürəm... Çalışaram dediklərinizi nəzərə alım. Mənim barəmdəki bu yüksək fikrə görə hər ikinizə təşəkkür edirəm.

Təhməz Tərланovun pörtmüş qırmızı çöhrəsində məmnunluq ifadəsi dolaşdı və vəcdlə:

- Biz yumruq kimi bir olmalıyıq, - dedi. - Atalar demişkən, harda birlik, orda dirlik. Şirxan Qasimoviç də, siz də, mən də bir nöqtəyə vurmalıyıq.

Təhməz Tərланov Nazim İlhamı yola salanda axır sözü bu oldu:

- Deputatlıqla əlaqədar olan sənədləri təcili göndər. Tərcümeyi-hal, fotosəkil, xasiyyətnamə, ... qalanını da, nə deyim, Allaha şükür, nə lazımdı hamısını özün mənədən yaxşı bilirsən. Elə et ki, Şirxan Qasimoviç soruşub eləsə, deyim Nazim İlhamın sənədləri tam hazırdır.

Onlar zahiri səmimiyyətlə bir-birinin əlini sıxıb ayrıldılar. Nazim İlham maşına əyləşdi. Təhməz Tərланov xoş əhval-ruhiyyə ilə kabinetinə döndü.

Yaxın-uzaq kəndlərdən qəbuluna gələn bir neçə şikayətçi ayaq üstə dayanıb birinci katibi gözləyirdi. Təhməz Tərланov yazı makinasının arxasında oturub, bekarçılıqdan mürgü vuran və hərdən telefon zənglərinə cavab verən qıza təpinərək:

- Sizə demişəm ki, kim olur-olsun, bu gün şikayətçi qəbul etməyə vaxtım yoxdur. Bu adamlar nahaq yerə burda dayanıb gözlərini döyürlər!

- Sizin sözünüzü onlara çatdırmışam. Ancaq ayaqlarını dirəyiblər ki, Tərланovla görüşməsək gedən deyilik. - Katibənin günahkar baxışları Tərланovun qızarmış sifətində donub qaldı.

Tərланov üzərinə meşin çəkilməmiş ağır qapını onu gözləyənlərin üzünə çırpıb içəri keçdi.

Raykomun ikinci katibi əlində kağız-kuğuz Tərланovun yanına girmək istəyəndə katibə göz-qaşla ona işarə vurdu ki, Tərланovun qanı bərk qaradı. İkinci katib bir qədər duruxdu, sonra pencəyinin qabağını düymələyib, qalstukunu düzəldib, cəsəətini səfərbər etdi və qapını ehtiyatla açıb içəri daxil oldu. Tərланov onu görəndə ikrahla başını buladı:

- Yaxşıca buralardan uzaqlaşmışdı, - dedi. - Qulağımız da dinc idi. Yenə ayaq açıb. Bu Nazim İlhamı

deyirəm. Respublika qəzetinin müxbirini. Adını çəkməyə dilim də gəlmir. Xata oldu dedim, gedək bir tikə çörək yeyək. İnsan nə qədər içərmiş! Adamları tanımaq çətindi. Onun bu dərəcədə əyyaş olduğunu bilməzdim. Böyrəyinin birini də çıxardıblar, di gəl ki, zalım oğlu, az qalır araq butulkalarının içinə girə. Düz iki şüşə konyak, bir şampan, iki-üç butulka da pivə içdi. Siz onun görməmişliyinə baxın ki, bunların üstündən hələ bir likör butulkası da boşaltdı. Mən də məcbur olub, xala xətrin qalmasın, bir-iki qurtum içməli oldum. Axırda da nə yeyib-içmişdi, hamısını qaytardı. Öz-özümə söydüm ki, axı, beləsilə niyə oturub-durursan?! O, sənın tayın-tuşundur?! Yaxşı ki, kənardan görən olmadı. Heç xidmətçilərə də imkan vermədim ki, gedib onu pis vəziyyətdə görsünlər. Özüm bir təhər burnumu tutub iyrənə-iyrenə daroşkalrı təmizləmişəm. Nə isə, bir təhər başımdan eləyib yola saldım.

Tərlandıv qətiyyətli görkəm alıb ikinci katibə:

- Bu sözləri mən deməmişəm, sən də eşitməmişən. Danışdıqlarım kabinetdən kənara çıxmamalıdır. Nazim İlhamı nə var, arı yeyib, namusu da atıb. Ortalıqda biz biabır olarıq. Eşidib-bilən deyər ki, Tərlandıv cızmaqaraçının birinə qoşulub gününü kef məclislərində keçirir. Bundan sonra di gəl ölünü qoy, dirini ağla. Təmiz bir ad saxlamışığı, təsadüfi bir adama görə onu ləkələyə bilmərik.

- Yoldaş Tərlandıv, sizin xasiyyətinizə yaxşı bələdəm. Hər adamla oturub-duran deyilsiniz. Şirxan Qasımoviçin zəhləsi gedən bir müxbirlə yaxınlıq eləyib, onun nazı ilə oynamağınız mənə qəribə gəlir. Nazim İlhamı sizin maşında görəndə, düzü, gözlərimə inanmadım. Qonaq otağında Nazim İlhamı ziyafət düzəltməyinizi eşidəndə, lap çaşıb qaldım.

Tərlandıv qımışdı:

- Sözüñzdə müəyyən həqiqət var, - dedi. - Avazın da yaxşı gəlir. Lakin çox şeydən xəbəriniz olmadığı üçün sizi qınamıram. Elə məsələlər var ki, onu açıq-saçıq danışmaq olmaz, buna mənim ixtiyarım da yoxdur. Bir də ki, siyasət çox qəliz şeydir, yüz sifəti var. Ona görə də bu söhbətdən adda. Keçək başqa məsələyə. - Təhməz Tərlandıv ikinci katibə göz vurdu...

* * *

Nazim son günlər öz işinə əvvəllər olduğu kimi həvəslə yanaşmırdı. Redaksiyanın verdiyi tapşırıqları cəndərđi yerinə yetirirdi. Bir-iki dəfə xüsusi müxbirlər şöbəsinin müdiri bu barədə ona narazılığını bildirmişdi. Nazim İlham isə az yazmasının səbəbini səhhəti ilə izah etmişdi. O, sanki sehrlənmişdi. Elə bil kağız-qələm də Nazim İlhamdan qaçırđı. Hər gecə saat üçə, dördə qədər ayrıla bilmədiyi və buna görə Səriyyənin incikli, məzəmmətli sözlərinə məruz qaldığı yazı masasına günlərlə yaxınlaşmırdı. İndi o, ən çox deputatlığı, ona hansı vəzifənin veriləcəyi barədə düşünürdü. Artıq onun yerisinin, duruşunun, adamlarla rəftarının getdikcə başqalaşması da hiss edilirdi. Danışığılarında təkəbbürlük, ixtiyar sahiblərinə xas olan və Nazim İlham səmiyyətinə yaraşmayan bayağı bir təşəxxüs sezilirdi.

Nazim İlham iş vaxtının axırına az qalmış kabinetindən çıxmağa hazırlaşdığı yerdə təqaüddə olan qocaman jurnalist Nemət Rəcəbli şəstlə içəri daxil oldu və əzbərlədiyi eyni kəlmələri təkrar etdi:

- Atam, mən bu işə matam! - dedi. - Son vaxtlar qələmin yaxşı işləmir ha. Yarım aydan çoxdu hər gün qəzetin səhifəsini vərəqləyirəm, imzan görünmür.

- Düz başa düşmüşüz. - Nazim İlham ona həvəssiz cavab verdi. - Əvvəla səhhətim həmişəki kimi məhsuldar işləməyə imkan vermir. Bir də, açığını deyim ki, ümumiyyətlə, bu jurnalist peşəsi axır vaxtlar məni bezdirib. Bu işdən biryolluq uzaqlaşmaq istəyirəm. Gecə-gündüz əlləş-vuruş, axırı da yox! Ona görə də elə yolun yarısından qayıtsam yaxşıdı. Nə gizlədim, ölçüb-biçib belə qərara gəlmişəm ki, özümə başqa bir münasib iş seçim. Köhnə işimə qayıtmağıma da razıyam. Mülkiyyətdən yaxşısı yoxdur.

- İnsan düz-əyri, qarşısına hər hansı məqsədi qoyanda, ona haqq qazandırmaq üçün bir sıra obyektiv-subyektiv səbəb tapır. Lakin sən prinsipial, iti qələm sahibi kimi məşhurlaşdıran peşədən birdən-birə üz döndərüb, başqa niyyətə düşməyin məndə təəssüf doğurur və inanmıram ki, bu, sənə şərəf gətirsin. Belə bir yanlış addım atmağın dostlarını məyus edərdi. İstəməyənlərini isə sevindirərdi və özünü rüsvayçılıq bataqlığına atmış olardın. - Nemət Rəcəbli dostunun fikrinə qəti etirazını bildirdi.

- Neçə yaşınız var? - Nazim İlham soruşdu.

- Səksənə yaxınlaşmışam. Səndən qırx yaş böyük olaram. Necə bəyəm? - Nemət Rəcəbli cavab verdi.

- Mətbuat sahəsində neçə il can qoymusunuz?

- Əh, onu demə. Sənin yaşından çox.

- Səhv etmirsə, vilayət qəzetində ən çox, həm də cəsarətli çıxış edənlərdən biri, bəlkə də birincisi siz olmusunuz.

- Elədir ki, var. - Nemət Rəcəbli müsahibinin sözünü təsdiq etdi.

- Bunun müqabilində nəyə nail olmusunuz? Hansı təltiflərə, mükafatlara layiq görülmüsünüz? Bu gün sizi arayıb-axtaran varmı?! Ehtiyac içində yaşadığınız ki-

mi düşündürür?! Elə bir partiya, sovet işçisi, hüquqşünas tanımıram ki, maddi cəhətdən həyat səviyyəsi sizinki qədər aşağı olsun. Bunları ürək ağrısı ilə deyirəm. Bax, mənim hörmətli həmkarım, bütün bunları düşünəndə, belə bir peşəni seçdiyimə görə özüm özümü qınayıram. Odur ki, bayaq dediyim kimi, başqa yol seçməliyəm. Axı, mən dünyaya jurnalistlikdən qabaq insan kimi göz açmışam, insan kimi həyat sürməliyəm. Jurnalistlik xatirinə insani imtiyazlarımdan məhrum olmalıyam?!

Nemət Rəcəbli təəssüflə başını buladı:

- Səndən gözləmədiyim sözləri eşidirəm, Nazim. Yaxşı, tutaq ki, haqlısan. Onda məqsədin nədir?

- Hələlik fikirləşirəm. Ancaq mətbuatdan uzaqlaşmaq barədə qərarım qətidi.

- Danışığından belə nəticəyə gəlirəm ki, kimsə sənə aldadıb başdan çıxardıb. Ancaq nahaq yerə. Görünür, burda şeytan barmağı var. - Nemət Rəcəbli etirazını bildirdi və bir qədər də əsəbləşən kimi oldu.

Nazim İlham:

- Bildiyiniz kimi, bu az yaşında neçə-neçə gərgin mübarizələrdən çıxmışam, fırtınalı yollar keçmişəm. Haqqın tərəfini saxladığım üçün Tanrı mənə yar olub. Məni o qədər də sadələvh hesab etməyin. Artıq aldanan vaxtım keçib. Bunu mənə nə dost, nə düşmən, həyatın reallıqları diktə edir.

Nemət Rəcəbli kinayə ilə:

- Bəlkə şər qüvvələr sənə yolundan azdırıb, - dedi.

- Sizin heç də yerinə düşməyən bu atmacanız məni vadar edir ki, başqa bir misal çəkim. - Nazim İlham bu sözü qətiyyətlə dedi.

- Buyur. Ancaq bəri başdan deyim ki, sənə çəkəcəyin misallar, gətirəcəyin dəlil-sübutlar məni çətin

inandıra bilsin ki, yanlış yolda deyilsən və səni çaşdır-mayıblar.

- Bu barədə kimi isə inandırmağa cəhd etmək niyyətindən çox uzağam. - Nazim İlham öz inadında israrlı olduğunu bildirdi. - Yəqin Rza Ağabəyliyi tanı-mamış deyilsiniz?!

- Bəli, məşhur jurnalist idi, yazılarından tanıyırdım. Uzun müddət respublikanın bir çox mətbuat orqan-larına başçılıq edib. Ancaq yaxından bələdçiliyim yoxudu. - Nemət Rəcəbli cavab verdi.

- Məlumdur ki, dünyanı ictimai fikir idarə edir. Onu formalaşdıran qələm sahibləridir. Rza Ağabəyli bütün həyatını bu amal uğrunda mübarizəyə sərf edib. Kor-rektor otağından nüfuzlu qəzet və jurnalların redaktor-luğuna qədər əzablı yollar keçib. Hələ onu demirəm ki, Vətən müharibəsinin odundan-alovundan çıxıb. Döyüş tarixçəsini Berlində başa vurub. Adı məğlub edilmiş Reyxstaqın divarına yazılıb... Lakin ömrünün ixtiyar çağları dünyasını dəyişəndə maddi imkanlarının məhdud-luğu ucbatından onu bükmək üçün bir neçə arşın kəfən çətinliklə tapıldı. Yas mərasiminin xərcini dostları, ta-nışları çəkdi. Yurdunda qalanlar kasıbçılığın məşəq-qətlərinə dözmədi. Hərəsi bir tərəfə baş alıb getdi... Ocağı kor qaldı...

Nazim İlham müsahibini fakt qarşısında qoymaqla, onu fikrindən geri çəkilməsinə nail olduğunu zənn edib, Nemət Rəcəbliyə ötkəm nəzər saldı və:

- Bax, imtina etmək qənaətinə gəldiyim və buna görə tənəli sözlərinizlə məni topa-tufəngə tutduğunuz jurnalist sənətinin axır-aqibəti budur! İndi icazə verin tə-kidlə - peşəni əldən vermə - deməklə qocaman həmkarımın mənə qarğımasından incidiyimi sizdən giz-lətməyim. Özü də çörəyi zəhərlə yağrulmuş əzablı-

əziyyətli bir peşədən. Haqlı yazılan hər tənqidi cüm-ləsinə görə, aylarla baş ağrısı çəkdiyim məqalələrin müəllifi olduqca, çətin ki, əzabverici iztirablardan xilas ola bilim. Sadıq dost kimi məni ürəkdən istədiyinizə heç bir şəkk-şübhəm yoxdur. Lakin sizə məlum olan və ol-mayan mənada bu məsələdəki mövqeyiniz mənə heç də sevindirici uğur vəd etmir.

Nemət Rəcəblinin çalın-çarpaz qırıqlar düşmüş sol-ğun sifətinə xəfif qızartı çökdü və nə demək istəyirdisə, telefon aramsız zəng çaldı. Nazim İlham dəstəyi qula-ğına sıxdı:

- Eşidirəm, - dedi.

- Salam, Nazim, Orxan Kamalovdur. Kabinetdən danışram, kişi sizi axtarır, Şirxan İsmayılzadə. Yanında iclas var, yığıncaq qurtarandan sonra sizi gözləyəcək. Təxminən saat yeddidə-səkkizdə buyurub gələrsiniz, hər halda iş vaxtından sonra. Danışığından hiss etdim ki, sizinlə təkliddə görüşüb söhbət etmək istəyir. Görüş-məmişdən qabaq mənə dəyərsiniz, sizə bir neçə töv-siyəm var.

Nazim İlham dəstəyi yerinə qoydu. Bu anlarda Ne-mət Rəcəblinin gözləri önündə sanki həmişə rəğbət bəs-lədiyi, qələminə, şəxsiyyətinə qibtə etdiyi Nazim İlham yox, başqa, yad bir məxluq dayanmışdı. O, istehzal gülüşlə:

- Dəyişilmisən, dostum, - dedi. - Təsəvvürümdəki Nazim İlham o xşamırsan. Eys-işrət! Mal-dövlət! Ucuz şöhrət arzusu ilə hər cür sifətə düşüb iqtidar, külli imkan sahiblərinin qılığına girməyi özünə şərəf bilənlər şəxsən məndə onlara qarşı amansız nifrət hissi doğurur. Sərvət! Şöhrət! Bütün bunlar insanlığın qənimidir. Hava, su, halal çörək, azad həyat, bir də qadın olduğun bir işə ya-ramaq... İnsani xalislik üçün daha nə lazımdı?! Təəssüf

ki, bəziləri və hətta deyərdim ki, çoxları həyatın mənasını başqa cür düşünürlər. Ömrümü əziyyətlə olsa da, jurnalist peşəsinə bağlamağımdan əsla pəşman deyiləm. Və bilməlisən ki, sənün kəşf etdiyin yeni düşüncə tərzinə görə yalnız təəssüflənmək olar. Həmişə haqqında yüksək fikirdə olduğum dostumun birdən-birə tutduğu belə bir dönük mövqeyə görə onun halına acımaya bilmərəm.

Nazim İlham müsahibinin sözünü kəsdi:

- İşlətdiyim bu ifadəyə görə əvvəlcə sizdən üzr istəyirəm. Görünür, insan yaşa dolduqca onun əzaları kimi, təfəkkürü də qocalır və mövcud reallıqları doğru-dürüst dərk edib, onunla razılaşmaqda çətinlik çəkir. - Nazim İlham cavabını bir qədər sərtləşdirdi.

Nemət Rəcəbli:

- Bayaq telefonla danışanda hiss etdim ki, səni yuxarılarda gözləyirlər. Ona görə bu söhbəti sonraya saxlayaq, - deyib ayağa qalxdı. Əlini Nazim İlhamın çiyinə toxundurub həmsöhbəti ilə xudahafizləşdi və kabinetin qapısını yarıaçıq qoyub getməsi ilə incikliyi bürüzə verdi.

Nazim İlham deyilən vaxt Vilayət Partiya Komitəsində oldu və əvvəlcə özünə məhrəm bildiyi Orxan Kamalovla görüşdü. Qısa söhbətdən sonra Orxan Kamalov:

- Eşitdiyimə görə Baharlıda olmusan, - dedi. - Təhməz Tərhanov səni təmtəraqa qarşılayıb.

- Bəli, Baharlıya getmişdim, Tərhanovla söhbətimiz səmimi keçdi.

- Bilirsən ki, şefin bir nömrəli adamıdır. Tərhanov həmişə Şirxan Qasımoviçin dili ilə danışır. Yəqin sənün barəndə nə isə söhbətləri olub, yoxsa Tərhanov Şirxan Qasımoviçin xoşu gəlməyən adama heç vaxt yaxın düşməz.

- Təxminən mən də o cür başa düşürəm.

Orxan Kamalov divardakı saata baxıb ayağa qalxdı:

- Bağışla, bu dəqiqə gəlirəm. - Üzrxahlıq edib, tələsik kabinetdən çıxdı və tez də geri döndü. - Şirxan Qasımoviç kabinetində təkdir, qapıçı deyir yanında heç kim yoxdur, yəqin səni gözləyir, - dedi. - Onun sənün barəndəki fikri tamam dəyişib. Ona görə də danışqlarında ehtiyatlı ol. Öyrətmək olmasın, nəbədə Şirxan Qasımoviçlə söz güləşdirəsən. Onda hər şey korlanır. Kobud çıxmasın, biz Allah-allahnan öyrədirik, sən də day quyruğunun altına çöp qoyma. - Orxan Kamalov bu sözü deyəndə hər ikisi güldü.

Nazim İlham şöbə müdiri ilə razılaşdığını bildirib onun kabinetindən çıxdı. Uzun və darısqal koridordan keçib qırmızı fərş döşənmiş pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxdı. Şirxan İsmayılzadənin köməkçisi Nazim İlhamı görən kimi:

- Keçin içəri, - dedi. - Katib sizi gözləyir.

Nazim İlham birinci katibin kabinetinə daxil olanda Şirxan İsmayılzadə ayağa qalxıb, onu xoş sifətlə qarşıladı və əyləşmək üçün özünə yaxın olan birinci stulu göstərdi. Gözlərini qıyıb, sifətinə qayğılı ifadə verdi və:

- Az görünürsünüz, - dedi. - Bəlkə bir incikliyiniz var?

- Xeyr, tez-tez gəlib vaxtınızı almaq istəmirəm. - Nazim İlham cavab verdi.

Şirxan İsmayılzadə əlini enli alına qoyub, çəpəki Nazim İlhamı tərəf baxdı və:

- Sizi bura çağırmaqda ayrı məqsədim var, - dedi. - Məcduproçim, məqalələriniz xoşuma gəlir, - əlavə etdi. - Kəskin yazırsınız, həm də qaldırdığınız məsələlərə partiyalı mövqedən yanaşırsınız. Bu, yaxşı cəhətdi. Ümumiyyətlə, mənim mətbuata, onun əməkdaşlarına böyük hörmətim var. Başqa cür də ola bilməz. Qəzet həy-

atımızın güzgüsüdür. Həm də danılmaz bir faktdır ki, onun səfərbəredici qüvvəsi var. Təsadüfi deyil ki, Leninin vaxtında partiya formalaşdırılmamışdan əvvəl “İskra” qəzeti təsis olundu. Lenin deyirdi ki, fəhlə-kəndli müxbirlərinin yazdıqlarında bir faiz həqiqət varsa, yenə də onun müəllifinə sağ ol demək lazımdır. Lenin mətbuatı yüksək qiymətləndirirdi. Onun ənənəsinə dönmədən əməl etmək bizim müqəddəs borcumuzdur.

- Doğrudur, - Nazim İlham vilayət rəhbərinin müdrik kəlamlarını təsdiq etdi.

- Siz də ki, maşallah, bu sahədə püxtələşmişsiniz. - Şirxan Qasimoviç sözünə davam etdi. - Əksər yazılarınızda problem məsələlərə toxunursunuz. Məqalələriniz ümumi işlərimizin irəliləyişinə təkan verir. Tənqidi yazılarınız həmişə böyük əks-səda doğurur. Düzdür, bəzən tənqiddən inciyib, narazı qalanlar da olur. - Şirxan Qasimoviç sifətini turşutdu. - Onlara fikir vermək lazım deyil. Hamının şüur səviyyəsi eyni deyil. Bəziləri tənqiddən düzgün nəticə çıxarmaq əvəzinə inciyir, küsür, bəzən bizə şikayət edənlər də olur. Elələrinin dərslərini verib oturduruq yerində. Ona görə də siz öz mövqeyinizdən qətiyyənlə geri çəkilməyin. Yalnız əsəbi cəhətdən zəif olanlar tənqiddə dözmürlər. Elələrinə əhəmiyyət vermək lazım deyil. Bu barədə hər hansı maneə ilə üzləşsəniz, şəxsən mənə müraciət edin. Partiya həmişə mətbuatın arxasındadır. Cibində partiya bileti gəzdirən hər bir kommunist qəzetin və qəzetçilərin təəssübkeşi olmalıdır. O Karamel fabriki haqda yazdıqlarında haqlıydın. Düzdür, bəzi yoldaşlar mənə düzgün məlumatlandırmamışdılar, ona görə də əvvəlcə o barədə başqa fikirdəydim. Sonra gördüm ki, məqalədə yazılanlar nöqtəsinə, vergülünə qədər doğrudur.

Belədi də, - Şirxan İsmayılzadə dodağını ikrahla yana əydi. - Birinə hörmət eliyib irəli çəkirsən, sonra etimadı doğrultmur, qudurub yolundan çıxır. O, adını çəkməyə dilim də gəlmir, Ziyad Kərimliyə əlimizdən gələn yaxşılığı etmişdik. Böyük bir müəssisənin direktoru, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Ali Sovetinin deputatı, SEKA-nın plenium üzvü... mən özüm də ona az hörmət etməmişəm. Bütün yığıncaqlarda başda əyləşdirirdik. Hətta Ziyad Kərimlinin üstündə sizin özünüzlə də bəzi xoşagəlməz söz-söhbətimiz oldu. Ölənin dalınca danışmazlar, sən demə əyyaşın, rüşvətxorun, məişət pozğununun biriymiş... General Nifaq Zamanoviç də onun bir tayıymış. Yaxşı deyiblər ki, kor koru tapar, su çuxuru. Sizin prinsipliyyəğiniz sayəsində onlardan bir təhər izbavitsa olduq. Malades!! O Ziyad Kərimlinin də, inanıb etibar etdiyimiz generalın da iç üzünün açılmasında cəsarətli tərpendiniz! Biz bunu yüksək qiymətləndiririk.

Nazim İlham vilayət başçısının sözlərinə sakitcə qulaq asır və hərdən başının hərəkəti ilə onun fikri ilə razılaşdığını hiss etdirirdi. Şirxan İsmayılzadə stulundan qalxıb sol əlini şalvarının cibinə qoydu, kabinet boyu bir-iki dəfə var-gəl edib, pəncərədən asılan tül pərdənin arxasından bayıra nəzər saldı və yenə də qayıdıb təşəxxüslə yerində əyləşdi:

- Köhnə əhvalatları qurdalayıb qanımızı qaraltmağın mənası yoxdu, - dedi. - Keçək əsl mətləbə. Sizi olub keçənləri müzakirə etməyə çağırmamışam. Düzdü, bu, bir qədər məxfi məsələdir, ancaq sizə demək olar. Biz jurnalistlərə inanırıq. Bilirəm ki, dediklərimiz kənara çıxmaz. Belə bir qərara gəlmişik ki, vilayətdə ciddi kadr dəyişikliyi aparaq. Yüksək intellektual səviyyəsi olan, səriştəli, savadlı, əqidəli, qoçaq işçilərə ciddi ehtiyacımız

var. Lazımı yoldaşlarla razılaşmışıq ki, məsul vəzifələrin birini də sizə həvalə edək. Maarif, mədəniyyət naziri və yaxud, istəsən böyük rayonların birinə katib. Məncə buna etiraz etməzsiniz. Hazırda Respublika Ali Sovetinə deputatlığa namizədləri müəyyənləşdirmişik. Bilirsiniz ki, seçkilərə də az qalıb. Sizin namizədliyinizi Baharlı rayonundan irəli sürməyi nəzərdə tutmuşuq. Bu barədə raykomun birinci katibi Təhməz Tərlanova tapşırıq verilib. Yəqin o özü sizə deyəcək. Lazımı sənədlərinizi hazırlayıb, vaxtında Tərlanova çatdırmaq lazımdır. Sonra gec ola bilər. Deputat seçildəndən sonra sizə hansı vəzifəni vermək barədə fikirləşərik.

Şirxan İsmayılzadə stulundan qalxıb, Nazim İlhamı tərəf hərləndi və onunla qabaq-qənşər əyləşdi:

- Sizdən gizli qalmasın, - dedi. - Mərkəzi Komitədə deputatlığınızı da, vəzifə məsələnizi də predvaritelni razılaşdırıb həll etmişik. Burda bircə məsələ qalır, o da sizin özünüzdən asılıdır. İstəyirəm etikadan kənara çıxmayaq. Əvvəlcə nə yolnan olur-olsun, təcili müxbirlikdən çıxmalısınız. Düzdü e, onsuz da məsələni həll edə bilərəm. Lakin istəmirəm redaktorunuzla üz-üzə gəlim. Bilirəm ki, Şadər Hacıadə heç vaxt razı olmaz ki, sizin kimi fəal bir müxbiri itirsin. Ona görə də Şadər Hacıadənin dabrosu olmadan sizi vəzifəyə qoysam, aramızda razılaşdırma yarana bilər. Şadər Hacıadə də necə olsa mənim kimi Mərkəzi Komitənin üzvüdü, redaktordu, istəmirəm onun başının üstündən iş görəəm. Sonra redaktorla münasibətimiz pozula bilər. Bu, sizin də işinizi çətinləşdirər. Şadər Hacıadəni Mərkəzi Komitədə yaxşı eşidirlər. Duyuq düşsə, planlarımız pozular. Ən asan yol odur ki, özün redaktorla üz-üzə görüş və açıqca de ki, xəstəyəm, səhhətim imkan vermir ki, gündə bir rayonda ezamiyyətdə olum. Tembole bir

böyrəklə yaşayırınsınız. Redaksiya ilə üzlüşəndən sonra qalan məsələlərin həlli özümüzdən asılıdır.

Hökumət telefonu zəng çaldı. Şirxan İsmayilzadə dəstəyi qaldırdı:

- Daa! Da! - dedi, - Eşidirəm. Yanımdadı, kakraz o barədə danışırıq. Etiraz etmir... Şəkil işi, asandı, deyərəm göndərər... Ancaq Nazim İlhamla əlaqədar məsələni hələlik məxfi saxlamaq lazımdır, bunu bizdən başqa heç kim bilməməlidir...

Telefon danışığından sonra Şirxan İsmayilzadə razı halda dəstəyi yerə qoydu:

- Baharlığın katibidi, - dedi. - Təhməz Tərlov. Plakat üçün şəkil lazımdı. Hazır şəkliniz varsa, ləngitməyin mənası yoxdu, elə səhər göndərin getsin. Olmasa təzəsini çəkdirin. Nə çoxdu fotoqraf. Ancaq nə üçün çəkirdiyinizi kənar adamlara hiss etdirməyin. Şəkillər hazır olan kimi tərcümeyi-halınızla birlikdə münasib bir adamla göndərirsiniz. Ən etibarlısı odur ki, o tərəfə yolunuz düşsə özünüz aparın. Tərlov gözləyir, çalışın vaxtında çıxsın.

- Hazır şəkillərim var, seçib birini göndərərəm. - Nazim İlham cavab verdi.

- Oçen xoroşo.

Nazim İlham:

- Hiss edirəm ki, mənə böyük etimad göstərirsiniz, - dedi. - Ona görə sizə minnətdaram. Ancaq düşünürəm ki, kifayət qədər idarəçilik təcrübəm olmadığı halda, etibar etdiyiniz bu məsul vəzifələrin öhdəsindən gələ bilərəmmi? Bu məsələdə birdən-birə risk etmirsiniz ki?!

Şirxan Qasimoviçin nüfuzedici baxışları istehsalı ifadə aldı:

- Yox, canım! Narahat olmayın, o barədə sizdən

qabaq ölçüb-biçmişəm, - dedi. - Əvvəla jurnalist çoxşaxəli bir peşədir. İkincisi də, Mərkəzi Komitədə, bizim bu vilayət partiya təşkilatında işləyənlərin əksəriyyəti vaxtilə müəllim, mühəndis, jurnalist olublar. Bir də ki, idarəçiliyin qayda-qanunlarını heç kim anasının qarında öyrənməyib. Elə götürək bayaq danışdığım Təhməz Tərlovu. Kiçik bir kolxozda sırası aqronom işləyirdi. Gördük diribaş kadrıdır, oturuşunu, duruşunu, danışığının yerini bilir, pillə-pillə irəli çəkdi. İndi Baharlı kimi böyük bir rayona başçılıq edir. İnsaf üçünə, yaxşı da işləyir. Dostoyını yoldaşdı, az vaxt ərzində özünə də yaxşı nüfuz qazanıb. Sizə gəldikdə, hər hansı məsul vəzifədə işləsəniz, qısa müddətdə vilayətdə yox, bütün respublikada ad-san qazanacağınıza şəkk-şübhəm yoxdu. Bir neçə ilə sinənizdə orden-medalların parlayacağına tam əminəm. Çünki siz buna layiqsiniz.

Nazim İlham gördü ki, artıq-əskik söhbətin və ya hər hansı sual-cavabın yeri deyil, daha dillənmədi və təvazökarlıq mənasında başını aşağı dikdi. Şirxan Qasimoviç də söhbəti uzatmadı, ayağa qalxıb Nazim İlhamın əlini məmnunluqla sıxdı. Vilayət rəhbəri həmin anda daxilən nə düşündüsə, onun ətli dodaqları aralandı, ağ saf dişləri göründü və:

- Bir çox mənada söhbətimizdən razı qaldım. Sizi təbrik edib, yeni-yeni uğurlar arzulayıram, - dedi.

Nazim İlham da cavabında ona minnətdarlığını bildirib, Şirxan Qasimoviçdən məmnun əhval-ruhiyyə ilə ayrıldı.

* * *

Nazim İlhamın könül quşu qələminin illərdən bəri şimşək tək çaxdığı mətbuat aləmindən anbaan uzaqlaşır, sevinc dolu firavan bir dünyada qanad çalırdı.

Odur ki, Şirxan Qasimoviçin gözləmə otağını tərk edərkən köməkçiyə öləri nəzər sals da, dilinə - xudahafiz və ya gecəniz xeyrə qalsın - kəlməsini gətirməyi unutdu. Həyəcanlandığından aşağı mərtəbədəki kabinetində onu səbirsizliklə gözləyən yaxın dostu Orxan Kamalov belə yadına düşmədi. Növbətçi postunda ayıq-sayıq dayanıb, gəlib-gedənlərə göz qoyan xüsusi geyimli milis işçilərinə tərəf baxmadan, ümumi qapıdan elektrik lampalarının işıqlandırdığı asfalt küçəyə çıxdı. İnsanların taleyi həll olunan və yaxınlığından ötənləri xoflandırın möhtəşəm binanın qurtaracağında sağa dönəndə ayaq saxlayıb nəfəsini dərdi. Genişliyə çıxdığından onun tər basmış boyun-boğazına xoş bir sərinlik yayıldı. Əl dəsmalını çıxarıb alında puçurlanan təri sildikdən sonra bir qədər özünə gəldi. Səki boyu cərgələnən çinar ağacları baş-başa verib, aylı gecənin bəyazlığında xısnıxısn pıçıldaşıdıqca onun sevinci getdikcə əriyib yox olur, qəlbinin həssaslığını peşmançılıq hissləri çulğayırdı.

Nazim İlham elə bil yuxudan ayıldı. İndicə tərk etdiyi binada ona vəd olunan ixtiyar, imtiyaz sahibliyi Nazim İlham üçün nə qədər fərəhləndirici olsa da, illərdən bəri özünü fəda etdiyi peşəsindən üz döndərməsi ona ağır gəlirdi. Əzəmətlə ucalan bu çinar ağaclarının xəfif pıçıltısında da özünə qarşı sanki acı bir məzəmmət duyurdu. Buna baxmayaraq, həm də düşüncəli ki, artıq söz danışığından keçər. Kişi olan kəs gərək tüpürdüyünü yalamasın. Böyük nüfuz sahibi olan vilayət başçısı ilə gəldiyi razılıqdan sonra geri çəkilməyi qüruruna sığışdırı bilmirdi. Rayon qəzetindən başlamış respublika mətbuatına qədər, gecəni gündüzə qatıb qət etdiyi yolun məşəqqətlərini xatırladıqca gəldiyi son qərarına nə qədər ağır olsa da haqq verirdi.

O, ağı kəsəndən torpağın yaşıl incisi olan ağacları seyr etməkdən zövq alırdı. Və hər dəfə yolu burdan düşəndə bir anlığa dayanıb nəfəs alır, çinarların uca qamətinə heyranlıqla baxır və özündə bir yüngüllük, rahatlıq duyurdu. Əlacı olsaydı tərəddüd keçirdiyi indiki məqamda çinarları qeybindən dilə gətirər, bir neçə dəqiqə bundan qabaq Şirxan İsmayılzadə ilə olan söhbətinə münasibətini bilərdi. Və bilərdi ki, onu evdə gözləyən ömür-gün yoldaşı Səriyyə ilə nə danışsın, necə danışsın. Nazim İlham xeyli fikrə daldıqdan sonra aylı gecədə çinarların naxış saldıqı asfalt səki ilə Puşkin küçəsindəki evinə tərəf üz tutdu. Məktəbə gedən və yenicə titrək addımlar atan balaca övladlarının nəfəsi ilə rayihələnməmiş yuvasına yaxınlaşsa da qəlbini didib-parçalayan ziddiyyətli fikirlərdən uzaqlaşa bilmirdi. Xəyalı başqa aləmdə dolaşdığından özündən asılı olmayaraq, qarşısına çıxan yaxın-uzaq dost-tanışları nə görür, nə də ki, onların salam-kəlamını eşidirdi. Nazim evinə çatanda onu ilk qarşılayan ömür-gün yoldaşı Səriyyə nəvazişlə:

- Gözümə pəcmürdə dəyirsən. Yenə nə olub? - soruşdu.

Nazim onun sualını cavabsız qoyub birbaşa iş otağına keçdi. Səriyyə də ərinin arxasınca. Nazim İlham pencəyini soyunub əyləşdiyi stulun arxasına keçirdi və üzünü Səriyyəyə tutaraq:

- Yaxşı deyiblər ki, yanmasa tüstü çıxmaz. - Keçirdiyi daxili narahatçılığı bürüzə verdi. - Bir məktəbdə işlədiyiniz Sənubər müəllimənin dediklərində bir həqiqət varmış. O KQB-nin rəisi Rahib Qulubəylinin arvadını deyirəm. Yatsam, yuxuma girməzdi ki, belə bir məsələ ola bilər. Düzdü, vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblıdan, Baharlının birinci katibi Təhməz Tərhanov-

dan, mənə yaxın olan Orxan Kamalovdan bu cür sözlər eşitmişdim. Ancaq heç birinin dedişi ağıma batmırdı. Çünki başım o qədər çəkib ki, indiki adamlara inamım qalmayıb. Axır ki, bu axşam hər şey bəlli oldu. Elə atalar yerində deyib ki, niyyətin hara, mənzilin ora. Sən özün də həmişə oturub-durub üzünü göyə tuturdun ki, bu müxbirlikdən uzaqlaşsaydın, yetim-yesir sevindirərdim. Axır ki, Allah ağzından eşitdi, əhdin yerini aldı.

Səriyyə həyəcanla soruşdu:

- Oxunu atıb yayını gizlətmə. Açıq de görüm, axı nə olub?!

Nazim İlham:

- Mən Şirxan İsmayılzadəni belə bilməzdim. İndicə onun yanından gəlirəm, - dedi. - Çox qəlbi geniş, alicənab adamdır. İnsanlara dərinədən bələd olmadan onun barəsində hər hansı fikir yürütmək axmaqlıqdır. Boynuma alım ki, mən bir az qəlbiqara adamam. Xüsusilə bu axır vaxtlarda hər şeydən şübhələnirəm. Düzdü, belə bir söz var ki, adamlara tamamilə inanmaq darsa, tamamilə inanmamaq yaxşıdır. Bir nəfərin də ağzından eşitmişəm ki, hamını özünə düşmən bil, dost çıxar baxtına. Əlbəttə, bu kəlamlarda bəlkə də müəyyən həqiqət var. Ancaq bunları hamıya aid etmək olmaz. Partiyamızın şüarı belədir ki, insan insanın dostu, yoldaşı, qardaşı olmalıdır. İş əsnasında yaranan kiçik mübahisəyə və ya narazılığa görə düşmən obrazı yaratmağa dəyməz. Şirxan Qasimoviçlə bu günkü görüşümüz də mənim bu fikrimi təsdiq etdi. Onun göstərdiyi səmimiyyətin qarşısında prosto xəcalət çəkdim. Partiya qazanında bişən bu şəxs böyük qəlb sahibi imiş. Baxmayaraq ki, vilayət başçılarına toxunan kəskin məqalələrimlə Şirxan Qasimoviçi dəfələrlə hövsələdən çıxarıb, onu əsəbləşdirmişəm. Bir-iki tənqidi yazıma görə hətta

yuxarılarda onu sıxma-boğmaya salıb, ağıllı-başlı tənbeh eləyiblər. Belə bir el sözü var: Yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir. Şirxan Qasimoviçlə yaxından təmasda olanda bu sözün nə demək olduğunu başa düşdüm. O, ər kişilərdən olduğunu öz əməli ilə təsdiq etdi.

Səriyyə hövsələdən çıxdı:

- Nazim, xatirinə dəyməsin, - dedi. - Sözü çox uzadırsan e, mətləb üstə gəl, de görüm söhbətiniz nəynən qurtardı. Dünənəcən Şirxan İsmayılzadəyə nifrət edirdin, indi də qaldırıb qoyursan dağın başında. Səndən də baş açmaq olmur.

Nazim İlham gülümsündü və:

- Altı aylıq olma, - dedi. - İmkan ver aramızda nə olub, hamısını axıracan danışım, sən də ləzzət apar. Qisası odur ki, elə bu axşam qatara biletdən Bakıya yola düşməliyəm. Redaktorla görüşüb razılaşıandan sonra ərizə yazıb biryolluq işdən çıxmalıyam.

- Bəs sonra?

- Səbrini bas, arvad, - Nazim İlham bu sözü fəxrlə dedi. - Sonrası da odur ki, qayıdıb gələn kimi məni ya nazir, ya da ki, birinci katib qoyurlar. Növbəti seçkilərdə də Ali Sovetə deputat seçilirəm. İndi aydın oldu?

Səriyyənin çatma qaşları yay kimi dartıldı və boyasız yanaqları şübhə və inamsızlıq ifadə etdi:

- Nazim, - dedi. - Avazın yaxşı gəlir, oxuduğun Quran ola. Qadın olsam da, özümə görə ağlım var. Azdan-çoxdan mən də bir şey bilirəm. Qatıq görməsəm də, qatıqlı cam görmüşəm. Dediklərinlə dördəlli razıyam. Baş tutsa yetim sevindirirəm. Ancaq bu, bir az qaranlıq məsələyə oxşayır. Lətifəsi səndən uzaq - kərkinçək yuxarıdan aşağı boylanıb mişovula yalvarır ki, bu yuvadan çıxıb o biri yuvaya girsən, sənə bir ətək pul verərəm. Mişovul düşünür ki, mənzil yaxın, kirə çox,

görəsən burda nə kələk var?! Ona görə də “sövdaları” baş tutmur. İndi kərkinçəklə mişovulun nağılı olmasın, əyər o təriflədiyin İsmayılzadə düz adamdısı, səni niyə dağ-daşa salır? Yaxşı vəzifə verib, deputat seçdirmək istəyirsə, qabağını kəsən var? Şər deməsən xeyir gəlməz. Tutaq ki, müxbirlikdən çıxdın, İsmayılzadə də sözünün dalından qaçdı, Əli aşından da oldun, Vəli aşından da. Nağdını qoyub, nisyənin dalınca qaçmazlar. Düz adamdırsa, qabaqca dediyini eləsin, müxbirlikdən çıxmaq asandır...

- Orası elədi, ancaq burda sənə aydın olmayan məqamlar var. İsmayılzadə xatir üçün xəstə yatan adam deyil. O, mənə görə redaktorla münasibəti korlamaq istəmir. Deyir ki, redaksiyadan aralaşmağın mənim təkidimlə yox, öz təşəbbüsünlə olsa yaxşıdı. Ona o cür sərf eləyir. İsmayılzadə təcrübəli adamdır, nə dediyini bilir. Məncə məsələni o düşündüyü kimi də həll etmək olar. Burada mən heç nə itirmirəm. Bir də ki, bu müxbirlikdən mən özüm də rəncidəyəm. Səhhətimə görə əvvəlki kimi də işləyə bilmirəm. Bu vəziyyətdə elə üzüsulu üzülüşsəm yaxşıdır. Mənə qalsa, gedib müəllim işləyəyəm. Sən müəllim, mən müəllim. Baş-başa verib dolanarıq. Bir də ki, partiyanın inanıb etibar etdiyi böyük bir vilayətin başçısına nə düşüb ki, mənə qarşı saxtakarlıq eləsin. Mənə kişi kimi söz verib. Təzədən başqa cür hərəkət eləyə bilmərəm.

Səriyyə hiss etdi ki, Nazim İlhamın başını necə doldurublarsa, onu əqidəsindən döndərmək çətindir. Odur ki, həyat yoldaşı ilə daha höcət eləmədi. Nazim İlhamın iradəsinə tabe olmaq məcburiyyətində qaldı və:

- Təki sən deyən kimi olsun. Kor nə istər iki göz, biri əyri, biri düz. Allah hansı xeyirdi onu eləsin. Bundan başqa sözüm yoxdur, - dedi. - Sonrasını özün bilərsən.

- Bilməyim odur ki, qərarım qətidir. Hesab edirəm ki, hər şey arzumuzca olmalıdır. Olmaz, canın sağ olsun. Özü yıxılan ağlamaz. Özümə başqa bir iş taparam. Bayaq dediyim kimi, uzaqbaşı müəllim işləyəyəm...

Telefon zəng çaldı. Nazim İlham Səriyyə ilə söhbəti kəsib dəstəyi qaldırdı:

- Eşidirəm!

- Orxandır! Neçə saatdı kabinetdə səni gözləyirəm. Axırda hövsələm çatmadı, məcbur olub İsmayılzadənin köməkçisindən soruşdum. Dedi ki, Nazim İlham çoxdan gedib. Səndən çıxmayan iş. Düzü, pört oldum. Axı, sən dəqiq adamsan! Artıq ondan keçib. De görüm söhbətiniz nə yerdə qaldı?

- İradın haqlıdır. Ancaq məni üzrlü hesab et. Səni inandırırıram, başımı elə itirmişəm ki, özümü də yaddan çıxarmışam. Bu barədə səndən dönə-dönə üzr istəyirəm. O ki, qaldı görüşümüzə, pis keçmədi. Ondən gözləməzdim. Məni çox yüksək səviyyədə qarşıladı. Elə bil həmişəki Şirxan İsmayılzadə deyildi. Boynuma alım ki, bu günə qədər onun barəsində nahaq yerə bədgüman olmuşam. Telefon söhbəti deyil. Görüşəndə ətraflı danışarıq. Bu axşam Bakıya çıxmalıyam, niyəsinə sonra bilərsən.

- Mən, elə o cür də gözləyirdim, ancaq bu tələm-tələsiklikdə Bakıya...

- Belə lazımdır. Qayıdanda danışarıq. Hamısı da xeyrədir. O barədə narahat olmayın. Hələlik bircə onu deyə bilərəm ki, o kişinin şəxsiyyətinə heyran qaldım. İnsan nə qədər alicənab olarmış?!

- Nazim, dediklərin məni nigarançılıqdan çıxartdı. Bu gecə rahat yataram. Sənə yaxşı yol. Məncə hər şey danışdığımız kimi olmalıdır...

* * *

Qatarın yola düşməsinə xeyli qalırdı. Nazim belə qərara gəldi ki, vaxtdan istifadə edib ərizəsini bəri başdan yazıb hazırlasın. O, iş stolunun arxasında əyləşəndə elə bil barmaqları keyləşdi, bədənindən elektrik cərəyanı keçdi. Qarşısındakı qələmin, qəzetdə çap olunan və hələ tamamlanmayan yığın-yığın məqalələrin, ağ kağızların üzərinə qəbir sükutu çökdü. On illərlə Nazim İlhamla təmasda olan bu cansız varlıqlar sanki dilə gəlib onu məzəmmət, bəlkə də çılğın bir qəzəblə lənətləmək istəyirdilər. Nazim bunları duyurmuş kimi cəsarət edib qələmə əl uzada bilmədi. Stolun üstündəki kağızlar heç bir kənar təsir olmadan sürüşüb stolun altına, qırmızı boya çəkilmiş taxta döşəməyə səpələndi. Və Nazim İlham qəddini əyib kağızları bir-bir götürmək istəyəndə işıqlar qəflətən söndü. Bu, bir təsadüf olsa da, Nazim İlham xoflandı. Alnına soyuq tər gəldi. Qəlbində yenə də peşmançılıq hissləri baş qaldırdı. Lakin qara şübhələr tutqun səmada işıq saçan ildırım kimi tez də sönməyə başladı. Nazim İlhamın həssas qəlbi onu təhdid edən bədgüman fikirlərdən sarsıldığı üçün yazı masasının arxasından qalxdı. Sönmüş işıqlar yansa da, Nazim İlham ərizə yazmaq barədəki fikrindən daşındı. - Axşamın xeyrindənə səhərin şəri yaxşıdır. Sabah redaksiyaya çatanda bu haqda ətraflı fikirləşərəm. Bir də ki, redaktorla görüşüb onunla sözü dağ eləməmiş, ərizə yazmaq tezdir - öz-özünə düşündü.

* * *

Sərnişin qatarı fit çalıb yerindən tərpənəndə, Nazim İlham yumşaq vaqonun dəmir pilləkənindən qalxıb biletdi aldığı orta kupeyə daxil oldu. Onun dolaşq fikirləri qatara ağırlıq edirmiş kimi, parovoz onsuz da tutqun

olan səmaya tez-tez qatı tüstü buraxır və sanki birdən-birə sürəti artırmağa gücü çatmırdı. Nazim İlham hər dəfə iş üçün Bakıya çağrılarda çamadanındakı qovluğun arasında qəzet üçün bir neçə hazır məqalə aparırdı. Bu dəfəki səfərində isə idarəyə əliboş gedirdi. Çünki onun könül quşu illərdən bəri əməkdaşı olduğu redaksiyanı tərk etmişdi. Əlinə qələm alıb məqalə yazmağa artıq həvəsi qalmamışdı. Lakin vəd olunan yüksək vəzifələr Nazim İlhamı nə qədər fərəhləndirsə də, qələmindən soyuması, yazıb-yaratmaq həvəsinin sönməsi, doğmalaşdığı kollektivdən ayrı düşməsi eyni dərəcədə onun kövrək qəlbinin başından ağır bir daş kimi asılmışdı. Səhərə qədər onun gözüne yuxu getmədi. Səhərin şəfəqləri söküləndə balaca pəncərənin tərtemiz yuyulub ütülənmiş ağ ipək pərdəsini yana çəkib sakit-sakit dalğalanan Xəzərin mavi ənginliklərinə, üfüqdən baş qaldıran günəşin qızartısına baxdı. Sonra heç də xoş ovqat vəd etməyən alçaqlı-qəlbili daz təpələr, neft buruqları, orda-burda gözə dəyən mazut gölməçələri göründü.

Polad magistral üzərində qıvrıla-qıvrıla uzun yollar qət edib, neçə-neçə şəhərlərdən, kəndlərdən, dağlardan, düzlərdən keçib, yorğun-yorğun Bakı dəmiryol vağzalına çatan qatar insanların qaynaşdığı haylı-küylü perona yan alıb, mənzil başında tövşüyə-tövşüyə dayandı. Nazim İlham dünəndən bəri həmsöhbət olduğu kupe yoldaşları ilə xudahafizləşib, əlində balaca çamadan vaqondan düşdü və səhər-səhər yaxın mehmanxanaların birində özünə münasib yer tutdu. Bərbərxanada saçlarını düzəltirib, əyin-başını səliqəyə salıb, iş vaxtının başlanmasına az qalmış redaksiyaya yollandı. İdarənin yerləşdiyi və ona doğma olan bu yaradıcılıq məbədgahı indi ona yad kimi görünürdü. Və ayaqlar altında sürülüb cilalanmış mərmər pilləkənləri bura

qədəm basdığı ilk günlərdəkinə nisbətən çox həvəssiz qalxırdı.

Nazim İlham əvvəlcə şöbələrə baş çəkdi, həmkarları ilə görüşüb onlardan hal-əhval tutdu və sonra redaktorun gözləmə otağına daxil oldu. Hələ gözlə, get, sonra gələrsən, vaxtım olanda çağırtdıraram, başım qarışıqdır kimi sözlər Şadər Hacıadəyə yad idi. Ona - Şadər Hacıadə və ya Şadər Şamiloviç deyə müraciət edəndə belə ovqatı korlanırdı. Sadəcə olaraq Şadər müəllim! Vəssalam! Kabinetinin qapısı da gələnlərin üzünə daim açıq idi. Yalnız mühüm bir məsələnin həll edildiyi gərgin anlarda özündən asılı olmayaraq onun qəbuluna gələnləri gözlətməli olurdu. Redaktor kabinetində tək olduğundan Nazim İlham katibəyə salam verib birbaşa içəri daxil oldu. Redaktor Nazim İlhamı görəndə kimi stolunun arxasından qalxıb onu ehtiramla qarşıladı. Hər ikisi əyləşəndən sonra Şadər Hacıadə qayğılı görkəm alıb əvvəlcə onun səhhətini, ailə vəziyyətini soruşdu. Sonra qəzetdə gedən yazıları barədə bəzi mülahizələrini bildirdi və:

- O Karamel fabriki barədə yazdığınız məktub yuxarılarda da böyük əks-səda doğurub, - dedi və təəssüflə başını yırğalayaraq kinayə ilə: - Ziyad Kərimli! Ziyad Kərimli! Sosialist Əməyi Qəhrəmanı! Deputat! O cür şərəfli adlara layiq olmayan təsadüfi, hətta deyərdim ki, yaramaz bir adamın tərifini göylərə qaldırmışdılar. Ziyad Kərimlinin siması bəlli olandan sonra ona ləbbeyk deyən bəzi məsul yoldaşların, xüsusilə Şirxan Qasimoviçin başı çox ağrıdı. Ancaq başdakılar gördü ki, işin bir ucu da gedib onların özlərinə dirənir, başladılar malalamağa. İstəmədilər ki, məsələ dərinləşsin.

Redaktor gülümsündü:

- Şirxan İsmayılzadənin də kürkünə birə düşmüşdü, - dedi. - Ona ağır cəza vermək istəyirdilər. Sonra nə işə məsləhət olmadı. O, həngamələrdən sonra Şirxan İsmayılzadə ilə görüşməmişiniz ki? - redaktor sözarası soruşdu.

- Görüşmüşəm.

- Yəqin ki, bizdən giley-güzar eləməmiş olmaz.

- Düzdür, Şirxan Qasimoviçdən o barədə bir kəlmə də olsun narazılıq eşitməmişəm. Əksinə, görüşəndə mənə təşəkkürünü bildirdi və dedi ki, Ziyad Kərimli kəndir olub keçmişdi boğazımıza. Yaxşıca o tipdən xilas olduq. Redaktorunuzun yerinə olsaydım həmin məqaləyə görə sizi mükafatlandırırdım.

- Siz də inandınız? - Redaktorun qaşları çatıldı və acı istehza ilə:

- Şirxan İsmayılzadənin içində nə var deyə bilmərəm, ancaq son vaxtlar mənə çox mehribanlaşıb. - Nazim İlham Şirxan Qasimoviçin tərəfini saxladı.

- Şirxan İsmayılzadənin işindəki nöqsanlara bundan sonra da göz yummamalıyıq. Bu, öz yerində. Lakin nə qədər ki, partiya ona inanıb etibar edir, etikadan kənara çıxma bilmərik. Biz də birinci katib kimi Şirxan İsmayılzadə ilə normal münasibət saxlamalıyıq. Lakin unutmamaq lazım deyil ki, Şirxan İsmayılzadə dəvə kimi kinli adamdı. Onun şirin dilinə aldanmaq olmaz. O ki, deyirsən son vaxtlar sənə qarşı mehribanlaşıb, bu, çox yaxşı haldır. Siz də çalışın aranızda səmimiyyət olsun. Ancaq necə deyərlər, ev bizim, sirr bizim. Nəbədə ehtiyatı əldən verəsən! İnanmıram ki, fürsət düşsə, sizdən keçsin. Ona görə də həmişə qalxanın başının üstündə olsun. - Redaktor bu sözü deyəndə gülümsündü. - Yazılarında da heç vaxt qərəzli olma. Düzü düz, əyrini əyri. Jurnalist gərək məsələlərə birtərəfli yanaşmasın.

Bunu sizin üçün deyirəm ki, bir az ayıq-sayıq olasınız, gələcəkdə büdrəməyəsiz.

Nazim İlham redaktoru axıra qədər dinlədikdən sonra:

- Şadər müəllim, - sakitcə dilləndi. - Həmişə mənə diqqət və qayğı göstərən idarə başçısına belə bir müraciət etməyim nə qədər ağır və gözlənilməz olsa da, deməliyəm ki, bu gün bura ayrı məqsəddə gəlmişəm...

- Nə məqsəddə? - Redaktor onun sözünü kəsdi və təəccüblə Nazim İlhamın üzünə baxdı.

- Neçə illərdi bu kollektivdə pis-yaxşı, imkanım çatən qədər işləyirəm,- Nazim İlham sözünə davam etdi və demək istədiyini dilinə gətirməkdə çətinlik çəkirmiş kimi bir qədər həyəcanlandı. - Redaktor kimi sizdən və kollektivimizdən heç bir incikliyim, giley-güzarım da yoxdu. Həm də etiraf edirəm ki, çətinliklərlə üzləşdiyim bir çox məqamlarda sizin köməyiniz olmasaydı, bəlkə də nahaqdan ləkələnib sıradan çıxa bilərdim. Buna görə sizə minnətdaram. Lakin sizə deyə bilmədiyim elə səbəblər var ki, bu, məni mətbuatdan uzaqlaşmağa vadar eləyir.

Redaktor istehza ilə gülümsədi:

- Dedikləriniz daha çox yersiz zarafata oxşayır. Sizi kəsərli, obyektiv, püxtələşmiş qələm sahibi olmaqdan əlavə, ciddi yoldaş kimi tanıyıram. Lakin bu gün sizdən təsəvvür etmədiyim qəribə sözlər eşidirəm. Ola bilsin ki, mənə bəlli olmayan elə obyektiv səbəblər var ki, məsələni bu cür qoymaqda haqlısınız. Elədirsə, utanıb çəkinməyin mənası yoxdu. Bura bizim mədəni evimizdi. Mən bu evin böyüyüyəm. Açıq danışın görək, birdən-birə bu cür yanlış fikrə düşməyinizin səbəbi nədir?

- Bildiyiniz kimi, neçə dəfə cərrahiyyə əməliyyatından çıxmışam. Səhhətimə görə hazırda pəhrizlə

yaşayıram. Həmişəki kimi məhsuldar işləyə bilmirəm. İşimin də xüsusiyyəti elədir ki, hər ay bir neçə rayonda ezamiyyətdə olmalıyam. Narahat yollarda maşın silkələnməsindən bəzən iki-üç gün özümə gələ bilmirəm. Bu barədə geniş danışib vaxtınızı almaq istəmirəm. Bundan başqa da elə problemlər var ki, bir çox mənada onu burada deyib qanunuzu qaraltmağın mənası yoxdu. Nəhayət, belə qərara gəlmişəm ki, işdən azad olum, ərizəm də hazırdır.

Şadər Hacıadə fikrə getdi və:

- Dediklərinizdə müəyyən həqiqət var. Lakin bu, işdən getməyinizə tam əsas vermir. Yaradıcı kollektivdən ayrı düşməyiniz bilirsiniz nə deməkdir?! Siz artıq respublikada tanınan, məşhur jurnalistlərdən birisiniz. Zirvəyə qalxmaq nə qədər çətindirsə, ordan enmək bir o qədər asandır. Mən istəməzdim ki, siz gələcək tələyinizə bu cür biganə yanaşasınız. Həm də yazılarınızın bədii məziyyəti məndə ümid yaradır ki, siz gələcəkdə ağıllı-başlı yazıçı ola bilərsiniz. Jurnalistlik yazıçılıq məktəbidir. Bir çox məşhur yazıçılar ədəbiyyata jurnalistikadan gəlirlər. Belə bir məktəblə ünsiyyət tələlərini qırmağı özünü rəva bilirsinizsə, buna ancaq təəssüflənmək olar.... Səhhətinizə gəldikdə o barədə fikrinizə şərikəm. Söz yox ki, sağlamlıq birinci şərti. Sizi başqa işə də keçirə bilərəm. Redaksiyamızdakı şöbələrin birində oturub fəaliyyətinizi davam etdirə bilərsiniz. Tez-tez rayonlara getməkdən yaxanız qurtarar.

Nazim redaktorun onun xeyrinə olan haqlı, həm də məzəmmətli sözləri qarşısında çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü. Daxilən nə Şadər Hacıadənin dediklərinə münasibətini bildirir, nə də ki, Şirxan İsmayılzadənin ona verdiyi vədlərdən imtina edirdi.

Redaktor divardakı saata baxıb ayağa qalxdı:

- Bir neçə dəqiqədən sonra Nazirlər Sovetində müşavirə olmalıdır, - dedi. - Yoldaşlar məni gözləyir. Ona görə də bu söhbəti qurtaraq. Sizi şeytan yoldan çıxartmasın. Qayıdın gedin yerinizə. Bu ərizə söhbətini də başınızdan çıxarın getsin. Ola bilsin müşavirədən gec qayıtdım, görüşə bilmədik. Sizə yaxşı yol! - Redaktor ona əl uzadıb xudahafızlaşdı. Nazim İlhamın nitqi qurumuşdu. O, redaktorun fikri ilə razılaşıb-razılaşmadığını bildirmədən, kabinetdən çıxdı.

* * *

Nazim İlham işlərini görüb elə həmin gün geri qayıtmalı oldu. Axşam tərəfi dəmiryol vağzalına yollandı. Bilet aldığı yumşaq vaqonun altıncı kupesində ondan qabaq iki nəfər qadın üzbəüz əyləşib dünyanın ən qayğısız bəndələri kimi şən əhval-ruhiyyə ilə söhbət-ləşirdi. Nazim İlham kupeyə daxil olanda, təxminən otuz beş-qırx yaşında olan, uzun, qara saçlarının hörüyü arxasına sallanan, dolusifət qadın Nazim İlhamın bilet aldığı sağ tərəfdəki alt yerdən qalxıb həmsöhbətinin yanına keçdi. Son dəbdə geyinib, saçlarını oğlansayağı vurduran və rəfiqəsinə nisbətən cavan görünən, cazibədar baxışlı qadın Nazim İlhamı soyuq nəzər salıb üzünü əks tərəfə çevirdi. Onların ədasından hiss edilirdi ki, Nazimin kupeyə daxil olması qadınlara xoş təsir bağışlamadı. Ən çox da ona görə ki, yatanda onların biri yuxarı qalxmalıydı. İkincisi də, yad kişinin yanında istədikləri kimi danışmaq, gülmək, sərbəst hərəkət etmək qadınlar üçün bir qədər çətin idi. Nazim İlhamın lal-dinməz oturub, qaşqabağını sallaması da qadınları açmadı. Çünki Nazim İlham başqa bir aləmdəydi, başında dağınıq fikirlərin mübarizəsi gedirdi. O, özünü fransız ətri ilə rəyhələndən, dörd yerlik kupədəki nəzənin qa-

dınların əhatəsində yox, gah Şirxan İsmayılzadənin, gah da Şadər Hacızadənin kabinetində hiss edirdi.

Qatar yavaş-yavaş hərəkətə gəldi, hərə öz kupesinə çəkilib qapını örtüdü, bayaqkı səs-küy arxada qaldı. Yol bələdçilərinin yeri səhv düşən bəzi sənişinlərlə mübahisəsindən, bir də ki, dəmir relslər üzərində diyirlənən təkərlərin yeknəsək taqqıltısından başqa heç nə eşidilmirdi. Nazim İlham dinib-danışmadığından onun yol yoldaşları da susmuşdu. Yumşaq kupeyə darıxdırıcı sükut çökmüşdü. Uzunsaç qadın yerində qurdalanıb, bəlacı sumkasından kart çıxartdı və Nazimə tərəf baxaraq:

- Bağışlayın, adınızı bilmirəm. Həvəsiniz var oynayaq, vaxt keçsin, - qaş-gözünü oynatdı.

- Adım Nazimdi. Təəssüf ki, kart oynamağı bacarmıram. Yenə şahmat olsaydı...

- Tərs kimi bizim şahmatdan başımız çıxmır. Ömrümdə oynamamışam. - Uzunsaç qadın cavab verdi.

- Kart asandı, burada elə bir çətin şey yoxdu, istəsən öyrədərik, - dodağı boyalı cavan qadın söhbətə qarışdı.

- Sağ olun, həvəsim yoxdu, siz oynayın, mən də kənardan baxaram. - Nazim İlham könülsüz cavab verdi.

Qadınlar dilxor oldu. Onların qəlbindən keçənlər üzlərindən oxunurdu. Qısasaç qadın kübar ailədən çıxmış xanımlara xas olan ədalət baxışları ilə sanki demək istəyirdi ki, "noolsun səliqəli geyinib, uzun qalstuk bağlamısan, özün də boylu-buxunlu, yaraşıqlı oğlansan. Ancaq üzün gülmür, adicə kart oynamağı da bacarmırsan, bizi də saya salmaq istəmirsən. Elə bil yanındakılar qadın yox, quru kötükdür. Ağrım ürəyinə! O cür qaraqabaq kişiynən bir vaqonda yoldaş olmaq-dansa, cəhənnəmə getmək ondan yaxşıdır".

Qadınların danışığından bəlli oldu ki, uzunsaç qadının adı Nurxanım, son dəbdə geyinib-keçinmiş qisasəç qadının adı Nahidədir. Onlar kart oynadıqca hərdən Nazim İlhamı söz atır, incə bir eyhamla xoşları gələn bu qadınmız oğlanla aranı açmaq istəyirdilər. Nazim İlham isə başqa aləmdəydi və sanki onunla deyib-gülmək həvəsində olan Nurxanımın Nahidəni nə görür, nə də onların atmacalarını eşidirdi. O, xaricdə istehsal olunmuş, dəri üzlüklü düymələnən qovluğunu açıb, yolüstü qəzet köşkündən aldığı jurnalı çıxarıb vərəqləməyə başladı. Lakin fikri dağınıq olduğundan oxuduqları dərrakəsinə çatmırdı. Jurnalı baxa-baxa hərdən göz qapaqları yumulurdu. Onu qərəmət basdığından əlindəki jurnalı kənara qoyub ayağa qalxdı və üzünü Nurxanıma tutaraq ehtiramla:

- Yəqin ki, yuxarı qalxmaq sizin üçün çətin olar, - dedi. - Ona görə yerimi sizə verib, özüm üstə yataram. Etirazınız yoxdur?

Qadınlar Nazim İlhamın bu təklifindən məmnun olub ona təşəkkürlərini bildirdilər. Nazim İlham yatacağı yorğan-döşəyi səliqəyə salıb idmançı cəldliyi ilə yuxarı qalxdı və qadınlara:

- Gecəniz xeyrə qalsın, - deyib arxası üstə başını yastığa söykədi və onu hələ də tərk etməyən fikirlər dünyasının seyrinə daldı.

Gecədən xeyli keçməsinə baxmayaraq, Nurxanımın Nahidə yatmaq bilmirdilər. Onlar mübahisə edə-edə xeyli kart oynayıb, əyləndikdən sonra hərəsi öz yerinə keçdi və üz-üzə yastıqlarına dirsəklənib Nazim İlhamı narahat etməmək üçün xısın-xısın söhbətə başladılar:

- Dünən Mərkəzi univermanın girəcəyində Rəna ilə rastlaşdım. Rəhmətlik Ziyad Kərimlinin arvadı ilə. Yaman düşüb, əvvəl tanımadım. Əriyib çöpə dönüb.

Məni görəndə kövrəldi. Dedi, ay yarımçıq Moskvadaydım, orda oxuyan qızıma baş çəkməyə getmişdim. - Nahidə bunu deyib, özü də mütəəssir oldu.

Nurxanım:

- Babalı deyənlərin boynuna, eşitdiyimə görə Ziyad Kərimlinin qızını Şirxan İsmayılzadənin oğluna çoxdan ad eləyiblər. Görək ki, Ziyad Kərimlinin sağlığında öz aralarında nişanlayıb, barmağına üzük taxıblar. Məktəbi qurtarmağı gözləyirmişlər ki, toy eləsinlər.

Nahidə Nurxanımın sözünə əlavə etdi:

- Elə düz eşitmişəm. Yayılan söz yanlış olsa da, yalan olmaz. Gədəynən qız dörd ildir Moskvada bir məktəbdə həkimlik oxuyurlar. Yan-yana da iki mənzil kirə eləyiblər. Bir rus arvadı da tutublar, onlara xidmət eləsin. Qızın oğlan hər gün bir yerdə yeyib-içirmişlər, bircə yatıb-duracaqları ayırmış.

Nurxanım kinayə ilə:

- Onu tay özləri bilər, - dedi. - Ancaq odla pambığınkı tutmaz. İmanım Allah amanatı, yalan-gerçək ara-bərədə söz gəzir ki, guya qız çoxdan gönü suya verib...

Nahidə həmsöhbətinin dediyini təsdiq etdi:

- Aaz, düz eşitmişəm, elə bildiyin kimidir, - dedi. - Rəna ilə uzaqdan-uzaq qohum olsa da, məndən gizli sirri yoxdur. Ayaqüstü hamısını maa açıb danışdı. Axır illər ər-arvad kimi yaşayırmışlar. Onları da qınamalı deyil, cavanların beyni qan olur. Fikirləşiblər ki, onsuz da bu gün-sabah toyumuzdu. Ona görə də qız başıbatmış allanıb özünü əldən verib. Qız başına gələnlərin hamısını anasına danışdı. Allah heç kafir bəndəsinə də göstərməsin! Ziyad Kərimlinin başına o iş gələn kimi Şirxan İsmayılzadə geriliyib. Gecəynən qızın nişanını qaytardı. Oğlunu da qızdan aralamaq üçün Rusiyanın

hansı şəhərində isə başqa bir məktəbə düzəltdirib. İndi Rəna dizinə döyə-döyə qalıb. Qız da yaxasını yırtır ki, əyər oğlan tərəfi maa yiyə durmasa, onsuz da bədbəxt olmuşam, özümü öldürüb, qanımı da Şirxan İsmayılzadənin üstünə tökəcəm.

Nurxanım:

- Pinə eləmirəm, qohumum olsa da, hamısı öz əməllərini qabaqlarına çıxır, - əlavə etdi. - Ziyad Kərimlinin elədikləri qızının başına gəlir. Bir də ki, bacı, göydə Allah var, Şirxan İsmayılzadənin vəzifəsi ilə Ziyad Kərimlinin ad-sanı, var-dövləti üzərində bünövrəsi qoyulan ailə tez-gec uçub tar-mar olmalıydı. Necə ki, oldu.

Nahidə kədərli ah çəkdi:

- Yaxşı deyiblər ki, kiminin əvvəli, kiminin axırı. Düzü, Rənaya yazığım gəldi. Yana-yana deyir ki, əvvəldən bu işin üstünə düşüb, qabağını alsaydılar, axırı da gəlib bu yerə çıxmazdı. O canıyanmış müxbir, Nazim İlhamdı-nədi, onu saymadılar. O da nə zibilləri varıdı, qələmiynən açıb qoydu ortalığa. Qəzet yazandan sonra da nə Şirxan İsmayılzadə irəli dura bildi, nə də ki, Ziyad Kərimli. İkisi də rüsvay oldu. Yenə Ziyad Kərimli öldü canını qurtardı. Şirxan İsmayılzadənin də qalmasındansa qalmaması yaxşıydı. O boyda vəzifə sahibinin camaat arasında bir köpüklük hörməti yoxdu.

Nurxanım:

- Eşitdiyimə görə Şirxan İsmayılzadənin stolu laxlayıb, onunku da bu gün-sabahlıqdı.

Nahidə:

- Hə, İsmayılzadə indi-indi ayılıb, təzədən orda-burda müxbirin ayağının altını qazır. Yaxın bir adama deyirmiş ki, bu qisası yerdə qoymaram. O Nazim İlhamın axırına çıxmasam, Şirxan İsmayılzadə olmaram. Nişanı qaytarandan sonra qız eşitdirib ki, ya maa yiyə

durmalıdırlar, ya da ki, özümü Kremlin qabağında öldürməliyəm. Oğlanın ata-anasına da o barədə məktub yazıb. Bu sözdən sonra Şirxan İsmayılzadə cin atına minib. O məqalə yazıb, aləmi bir-birinə qatan müxbirin də qanına yerikləyir...

Nurxanım:

- Sən də gecənin bu dar vaxtı danışmağa söz tapdın. Hamısının atasına lənət. Qoy xatası bizdən uzaq olsun. Kim nə qələt eləyib, əvvəl-axır cəzasını çəkməlidir. Ölünün dalınca danışmazlar, o Ziyad Kərimlinin özü də yönlü bir adam deyildi. Elə İsmayılzadə də onun kimi. Hələlik İsmayılzadənin də eybini örtən vəzifədi. Onun axırı Ziyad Kərimlidən betər olmasa, adım ləçər qoyaram.

Nurxanımla Nahidənin kal pıçıltılarında dolaşan mənhus əhvalatlar Nazim İlhamın yuxusunu qarışdırıb tez-tez səksəndirirdi. Nazimin adı çəkiləndə instinkt olaraq diksinib yan üstə çevrildi və yuxulu gözlərini ovuşdura-ovuşdura yan-yörəsinə baxdı, lakin işıqlar söndüyündən darısqal, qaranlıq kupədə heç nə görünmürdü. Qadınlar onun oyandığını hiss edib susdular. Vaqonun altında diyirlənən dəmir təkərlərin taqqıltısından və ucu-bucağı görünməyən qatarı sürətlə çəkib aparan parovozun fit səmindən başqa heç nə eşidilmirdi. Nazim İlham qadınların bayaqdan bəri dediklərini özlüyündə yuxu hesab edib xeyli yüngülləşdi.

Qatar mənzil başına çatmağa qatda Nazim İlham geyinib-keçinib aşağı endi. Kupədə qadın olduğunu nəzərə alıb işıqları yandırmağa tələsmədi. Nurxanımla Nahidə isə kupədə kişi xeylağı olduğundan həyə eləyib səhərin gözü açılmamışdan paltarlarını geyinib hazır vəziyyətdə yerlərində oturmuşdular və vaqondan düşmək üçün qatarın dayanmasını gözləyirdilər. Şəhərin dəmiryol

vağzalına çatanda onların üçü də kupedən çıxdılar. Perona enəndə Nazim İlham Nurxanım ilə Nahidəni tanımasa da, vaqon yoldaşı kimi onlarla eyni nəzakətlə xudahafizləşib başqa istiqamətə yönəldi.

Dəmiryol vağzalını ilə şəhər arasındakı bir neçə kilometrlik yol ilk nəzərə çarpan həbsxana divarlarının yaxınlığından keçir. Nuh əyyamında hörülmüş köhnə həbsxana divarlarının dörd küncündə bir-birindən aralı olan yöndəmsiz gözətçi budkaları diqqəti cəlb edir. Taxta budkalarda gah oturan, gah da ayaq üstə dayanan xüsusi geyimli və əlində silah olan ayıq-sayıq nəzarətçilər ifadəsiz baxışları ilə hər ehtimala qarşı ətrafı diqqətlə seyr edirdilər. Təlim görmüş gümrah ovçaklar enli dillərini bir qarış çölə çıxarıb, yad məxluq görəndə kimi ağız-ağıza verib hürüşürdülər. Və sahibləri təpinən kimi quyuqlarını qısıb sakitcə bir küncdə çöməlirdilər. Dəmir barmaqlar arxasında gözləri intizarla yol çəkən, yüzlərlə günahlı və günahsız dustaq günlərini sayıb, cəza müddətlərinin nə vaxt başa çatacağını gözləyirdilər. Onlar hər gecə səbirsizliklə şəhərin açılmasını gözləyirlər ki, üfunət saçan nəm divarların arasından həyəətə çıxıb, əli silahlı nəzarətçilərin müşayiəti ilə bir neçə dəqiqəliyə təmiz hava alsınlar və gözü dolusu buludsuz və buludlu səmaya baxıb bir qədər təsəlli tapsınlar. Azadlığını itirmiş zavallı insanlar bu anlarda yalnız onu düşünürdülər ki, tezliklə qaranlıq məhbəsdən çıxıb ailələrinə qovuşsunlar və tapdıqları bir loxma yavan çörəyə qane olub, tanrılarına gündə min dəfə şükür eləsinlər.

Həbsxanadan bir qədər aşağıdakı düzənlikdə yüzillik, minillik qəbiristanlıq görünür. Sadə və mərmər başdaşlarının maliyyəti bir-birindən nə qədər fərqli olsa da, torpaq istər şah, istər gəda, onların arasında heç bir

ayrı-seçkilik qoymadan altında uyuyanları eyni bərabərdə öz soyuq ağuşuna almışdı. Bəlkə də elə ona görədir ki, bu işıqlı aləm nə qədər parlaq və cazibədar olsa da nahaq, əbədiyyətə qovuşan bütün yaranmışların məhkum olduğu zülmət məkan haqq dünya adlanır. Və bütün məxluqat ədalət və bərabərlik adlı arzularına, müqəddəs bir adın daşıyıcı olan ana torpaqda qovuşur.

Həbsxana ilə qəbiristanlıq kənarından keçənlər bütün bunların fərqi ilə əsla varmırdılar. Və heç nə onların vecinə deyildi. Çünki aydın səma altında xoş gün-güzəran keçirən bəxtəvərlərin çoxu, xoşbəxtlik məfhumunu anlamaq fəhmindən uzaq olduqlarından, yaranışdan ehtiraslarının quluna çevrilib, daim mənəbə sahiblərinin malik olduğu cah-cəlalın, mal-dövlətin həsədini çəkirlər. Nazim İlham yol boyu bunları düşündükcə bəzən ayılıb, daxilən özünü məzəmmət edirdi. Lakin dəfələrlə həyatın acısını dadmış bu mübariz, istedadlı jurnalist nə qədər ağıl sahibi olsa da, yenə də onun qəlbində baş qaldıran ülvə hisslər bir andaca yox olub gedir, Şirxan İsmayılzadənin şirin vədlərinin təsirindən xilas ola bilmirdi.

Nazim İlham Şirxan İsmayılzadə ilə görüşüb, Bakıya birgünlük səfəri, redaktorla söhbətinin nəticəsi barədə məlumat verib, onun rəyini bilməliydi. Evdə bir neçə saat istirahət edib dincini aldıqdan sonra Şirxan İsmayılzadənin köməkçisinə zəng vurub, münasib bir vaxtda birinci katiblə görüşmək istədiyini bildirdi. Bir saatdan sonra Şirxan İsmayılzadənin özü Nazim İlhamla telefonla zəng vurdu:

- Salam, nə tez qayıtmırsınız, redaktorunuzla görüşüb, söhbət edə bildinizmi?

- Bəli, Şadər Şamiloviçlə görüşüb necə lazım idi danışdıq. - Nazim İlhamın səsinə qətiyyətsizlikdən hiss

etmək olurdu ki, məsələ danışdıqları qaydada həll olunmayıb.

Müxbirin məqsədinə nail ola bilməməsi, Şirxan İsmayılzadənin ağlına damıbmış kimi sözü çox qısa oldu:

- İş vaxtının axırında gələrsiniz, danışarıq.

Nazim İlham da başa düşdü ki, onun Şadər Hacızadə ilə görüşündə bir mətləb hasil edə bilməməsini Şirxan İsmayılzadə hiss etdiyindən onunla soyuq danışdı.

Onlar deyilən vaxt görüşdülər. Şirxan İsmayılzadə ayağa qalxıb üzünü sağ tərəfdəki divardan asılmış rəngli xəritəyə tutaraq, könülsüz soruşdu:

- Daa! Redaktor nə dedi?! İşdən azad olunmaq barədə fikrinizlə razılaşıdı?!

- Xeyr. - İndiyə qədər heç kəsin qarşısında əyilməyən Nazim İlham, ona ciddi-cəhdlə xeyirxahlıq etmək istəyən mötəbər şəxslə münasibətinin korlanmaması xatirinə, verilən tapşırığı yarıtmadığı üçün günahkar kimi cavab verdi. Bu, Şirxan İsmayılzadənin yaxşı tanıdığı jurnalistin xarakterinə uymayan bir cavab olduğu, birinci katibin diqqətindən yayınmadı.

Belə bir anda Şirxan İsmayılzadənin ayağı bir az yer aldı, qınayıcı istehza ilə gülümsəyib, xəritədən gözünü çəkdi və stulunda əyləşib boynundakı zolaqlı qalstukun qırıqlarını düzəldə-düzəldə:

- Belə də gözləyirdim, - dedi. - Mənim bu sözümlə başqa cür səslənsə də, deməliyəm ki, hər halda yaşım da, həyat təcrübəm də sizinkindən çoxdu. Bir çox müsbət keyfiyyətlərinizlə yanaşı, həm də yaxşı yoldaşsınız, savadlı, mübariz jurnalistsiniz. Buna heç bir şək-şübhəm yoxdu. Lakin xatirinizə dəyməsəydi deyərdim ki, bir az sadəlövhsiniz. Hamını öz arşınınızla ölçürsünüz. Xahiş edirəm, dediklərimi qayğınıza qalan, gələcəyinizi düşünən xeyirxah bir adamın sizə olan səmimiyyəti kimi

başə düşəsiniz. Şadər Hacızadəni hər halda sizdən yaxşı tanıyıram. Düzdü, üzdən çox sadə, fəğır, mülayim görünür, lakin daxilən mürəkkəb adamdı. Siz isə gənc, sadə, təmiz qəlbli bir insansınız. Ona görə də Şadər Şamiloviçin sizi asanlıqla aldadıb, hər hansı fikirdən döndərməsi, mənə heç də təəccüblü görünmür.

- Ola bilər. - Nazim İlham Şirxan İsmayılzadənin sözünü tərəddüdlə təsdiq etdi.

- Mən ağzımda qızıl kimi söz danışiram, siz hələ də deyirsiniz “ola bilər”. - Şirxan İsmayılzadə qarşısındakı cavabın kinayə ilə təkrar etdi və əsəbləşən kimi oldu. - Heç də elə güman etməyin ki, redaktorun Nazim İlhamdan ötrü gözləri uçur. Onu maraqlandıran siz yox, əlinizdəki qələmdir. Şadər Hacızadə heç vaxt razı olmaz ki, redaktoru olduğu qəzeti nüfuza mindirən bir işçini əlindən buraxsın. Onun nə vecinədi ki, Nazim İlham böyrəyinin birini itirib, yarımcan həyat sürür, rayon və kəndlərin narahat yollarında, yad mehmanxanalarda nə kimi əzablar çəkir. Bütün bunların müqabilində bizim adi təlimatçılarımız qədər maaş almır. Ancaq dahilər demişkən, əvvəl iqtisadiyyat, sonra siyasət. Çəkdiyiniz zəhmətin müqabilində, keçirdiyiniz gün-güzəranınızı müqayisə edəndə düzü, təəssüflənirəm və açığı, sizə yazığım gəlir.

Şirxan İsmayılzadə sözünə fasilə verib nə isə fikirləşdi və sonra:

- Məncə bu barədə uzun-uzadı danışmağın mənası yoxdur, - dedi. - İndi özünüz bilin, sizin üçün deputat yeri də ayırmışıq, aldığınız maaşdan beş dəfə yuxarı əmək haqqı olan yüksək bir vəzifə də nəzərdə tutmuşuq. Rahat maşını, kabinetini, dor-dolanışığı da ki, öz yerində. İndi iki-üç günə məsələni həll eləyə bilməsəniz, özünüzdən kəsün. Onu da bilin ki, indən sonra belə bir

fürsət əlinizə düşməyəcək. Sonrakı peşmançılıq çətin ki, fayda versin...

- Sizi yaxşı başa düşürəm, Şirxan Qasimoviç və fikrinizə tam şərikəm. - Nazim İlham vilayət rəhbərinin bayaqdan bəri dediyi sözlərin təsiri altında ayağa qalxdı: - Mənə üç gün vaxt verin, məsələni danışdığımız kimi həll edəmə, - dedi və heç bir əlavə etmədən İsmayılzadə ilə eyni səmimiyyətlə xudahafizləşib, hara isə tələsirmiş kimi yeyin addımlarla kabinetə tərk etdi.

* * *

Şadər Hacıadə kabinetində əyləşib, əlində qələm bütün diqqətini qəzetin növbəti nömrəsində dərc ediləcək məktubların üzərində cəmləşdirmişdi. Nazim İlhamın qəfil qapını açıb içəri daxil olması onun üçün gözlənilməz oldu. Redaktor özünəməxsus təmkinlə qarşısındakı yazılardan diqqətini ayıraraq, başını yuxarı qaldırdı və Nazim İlhamla salamlaşaraq təəccüblə soruşdu:

- Siz hələ getməmişsiniz?
- Getmişdim, iş elə gətirdi ki, qayıtmalı oldum. - Nazim İlhamın suçlu baxışları redaktorun təmkinli sifətində donub qaldı.
- Bəlkə üç gün bundan qabaqkı söhbətimizin üzərinə qayıtmaq istəyirsiniz?
- Bəli, elədi ki, var. - Nazim İlham cavab verdi.
- Ümumiyyətlə, son vaxtlar özünüzü qərībā aparırırsınız. - Redaktor incikli kimi dilləndi. - Şöbə müdirləri gileylənir ki, onlarla vaxtlı-vaxtında əlaqə saxlamırsınız, redaksiyanın tapşırıqlarına həmişəki kimi yanaşmırsınız, tənqidi məqalələrinizin də arası, demək olar ki, kəsilib. Mən niyəsinə başa düşə bilmirəm.

- Şadər müəllim, bütün bu iradlarınızı qəbul edirəm, ancaq dedikləriniz səbəbsiz deyil, - Nazim İlham cavab verdi.

- Səbəb nədir? - Redaktorun gözləri qıyıldı.

- Səhhətim redaksiyanın tələblərini təmin edə biləcək səviyyədə işləməyə imkan vermir. Yadıңызdadırsa, keçən görüşümüzə də bu barədə söhbətimiz olub. Lakin mənə etdiyiniz hörmətin qarşısında o vaxt sözümü qəti deməyə üzüm gəlmədi. Ancaq çox götür-qoydan sonra belə qərara gəldim ki, sizin xeyir-duanızla redaksiyadan gedim. Ümumiyyətlə, müxbir işləyə bilmirəm. Bu işdən bezmişəm. Əgər mənə bir balaca hörmətiniz varsa, xahiş edirəm, ərizəmin üstünü yazın. - Nazim İlham yarım vərəqdən ibarət olan ərizəsini redaktorun stolunun üstünə qoydu və: - Razılıq verməyənsə də, bu gündən özümü redaksiyanın əməkdaşı hesab etmirəm.

Redaktor Nazim İlhamın qırımından hiss etdi ki, bu barədə yenidən söhbət açıb, aradakı pərdəni götürməyin lüzumu yoxdu. Ona görə əlini nurani çöhrəsinə söykəyib, düşüncəli baxışları ilə Nazim İlhamı dərinləndirən diqqət yetirdikdən sonra təəssüflə başını buladı və tərəddüd etmədən ərizəsinə belə bir dərkənar qoydu:

“Özünün təkidli xahişi ilə...”

Şadər Şamiloviç stulundan aralanıb Nazim İlhamla kabinetinin ortasında vidalaşdı və:

- Gedəni zorla saxlamaq olmaz, - dedi. - Ancaq düz-əyri, mənə elə gəlir ki, kimsə sizə hiylə tələsi qurub. Təəssüf ki, onun sonrakı peşmançılığından, gələcəyinə böyük ümid bəslədiyim, mətbuat sahəsində özünə ad-san qazanmış bir jurnalist əziyyət çəkəcək. Və bununla da tək-cə özünü yox, yaxın həmkarlarını da məyus edəcək... Və üzv olduğunuz kollektivə heç də başucalığı gətirməyəcək. Belə bir yanlış yol tutmağı sizə rəva gör-

məzdim... Bu, həm də bir redaktor kimi mənə miskin təsir bağışlayır...

Nazim İlham redaktorun üzünə baxmadan onun eyhamlı sözlərini dinləsə də, fikri-xəyalı vilayət rəhbərinin yanında idi və işdən çıxması ilə Şirxan İsmayılzadəni məmnun edəcəyi anları yaşayırdı.

* * *

Nazim İlham vəzifəsindən azad olmaq barədə əmrini alıb, redaksiya ilə tələm-tələsik üzülüşükdən sonra elə həmin gün qatara əyləşib, geri döndü. Səhər-səhər iş stolunun üstündəki yığın-yığın məktublara, mürəkkəbi təzə quruyan məqalələrə, ona küskün kimi görünən qələmə ötəri nəzər saldı. Şadər Hacızadənin dünən kabinetin ortasında onun üzünə dediyi dəyintili sözləri xatırladı. Həmin anda Nazim İlhamın yorğun bədənindən qərribə bir üşütmə keçdi. Qəlbində peşmançılıq hissləri baş qaldırdı və ovqatını korlayan bu qarmaqarışıq fikirləri özündən uzaqlaşdırmaq üçün uşaqların yataq otağına keçib, ayağı təzəcə yer tutan sonbeşiyi ilə əylənməyə başladı. Səriyyə həyat yoldaşının sorğu-sualdan, onun işinə müdaxilə etməkdən xoşu gəlmədiyini bildiyi üçün Nazim İlhamdan Bakıya gedib-gəlməsi barədə heç nə soruşmadı. Nazim İlham xaricən şən görünməyə çalışsa da, daxilən çox narahat idi. Çünki artıq işdən azad olunmuşdu. Şirxan İsmayılzadənin ona haçan və hansı vəzifələri təklif edəcəyi hələlik bilinmirdi. Odur ki, səbirsizliklə Şirxan İsmayılzadə ilə görüşməyə tələsirdi. O, tez-tez saatına baxıb idarələrdə iş vaxtının başlanmasını gözləyirdi və bilirdi ki, Şirxan İsmayılzadə bir qayda olaraq işə bir neçə saat gec gəlir. Ona görə də saat on ikiyə az qalmış birinci katibin köməkçisinə zəng vurub soruşdu:

- Şirxan Qasımoviç yerindədi?

- Bəli.

- Onda xahiş edirəm, bizi çağdırın. Şirxan Qasımoviçə deyən ki, Nazim İlhamdı, özü bilir.

- İndi Bakı ilə danışır, ona mane ola bilmərəm, trubkada gözləyin, qurtaran kimi çağdıraram.

Nazim İlham telefonun dəstəyini bərk-bərk qulağına sıxıb, nəfəsini dərmədən xeyli gözlədi. Bir neçə dəqiqədən sonra katib köməkçisinin səsi eşidildi:

- Sizin sözünüzü Şirxan Qasımoviçə çatdırdım. Onun başı bərk qarışıqdı. Dedi ki, hələlik adam qəbul etməyə vaxtım yoxdu, gözləsin, lazım gəlsə özüm çağıraram.

Nazim İlham dilxor oldu və nə demək istəyirdisə, əlaqə kəsildi. Telefonun soyuq dəstəyi onun qızartı çökmüş qulağına xeyli yapışlıq kimi qaldı... sonra telefon dan aralanıb yanına balaca xalça vurulmuş yumşaq divanda uzanıb, əllərini boynunun arxasında çarpazladı. Onun nigaran baxışları otağın tavanından asılmış billur çilçıraqda, xəyalı isə tərk etdiyi redaksiyada, Şirxan İsmayılzadənin qəbul otağında dolaşırdı. Düşdüyü xoşagəlməz vəziyyət, hündür bir ağacdən qopub havada ləngər vuran və hara düşəcəyi bəlli olmayan saralmış payız yarpağını xatırladırdı. Nazim İlham xəyalında üzləşdiyi qaranlıq dünyasından çıxmaq üçün işıqlı bir cığır axtarırdı. O, dalğın fikrinin məşəqqətli yollarında yorulub taqətdən düşdü, göz qapaqları yumuldu və sakitcə yuxuya daldı. Səriyyə qapını açıb onun iş otağına girmək istəyəndə həyat yoldaşının huşa getdiyini görüb ona mane olmamaq üçün tez geri dönüb, ehtiyatla qapını örtüdü.

Birinci növbədə oxuyan məktəbli uşaqlarının səsküylə qapıdan içəri daxil olması atalarını səksəndirib, yuxudan oyatdı. Nazim İlham divandan qalxıb, vanna

otağına keçdi və tər basmış üzünə bir-iki ovuc su vurub, özünə gəldi. O, həmişə əzizlədiyi əliçantalı övladlarına məhəl qoymadan telefona yaxınlaşdı və dəstəyi qaldırıb, Şirxan İsmayılzadənin köməkçisinə ikinci dəfə zəng vurdu:

- Qasid Qəniyeviç, sizi Nazim İlham narahat eləyir, vacib bir məsələ ilə əlaqədar Şirxan Qasimoviçin yanında olmalıyam. Mümkün olsa ona çatdırın ki, dediyi məsələ müsbət həll olunub. Ona görə də mütləq görüşüb bu barədə danışmalıyıq. Şirxan Qasimoviç nədən ötrü gəlmək istədiyimi bilsə, görüşməyimizə vaxt tapar...

- Nazim müəllim, indi yanında kənar adam var. Tək olanda dediklərinizi olduğu kimi çatdırıb, nəticəsini də özüm sizə zəng vurub deyərəm, narahat olmayın.

Nazim İlham katib köməkçisi Qasid Qəribova təşəkkürünü bildirdi.

Üç saatdan çoxudu onun gözü telefonda, qulağı səsdə qalmışdı. Nazim İlhamın səbri tükəndiyindən otaqda o baş-bu başa var-gəl edirdi. Nəhayət, iş vaxtının qurtarmasına bir neçə dəqiqə qalmış telefon cingildədi. Nazim İlham tez dəstəyi qaldırdı, axır ki, Qasid Qəribovun səsi eşidildi:

- Arxayın ola bilərsiniz, dediklərinizi olduğu kimi, Şirxan Qasimoviçə çatdırdım.

- Nə dedi? - Nazim İlham tələsik soruşdu.

- Nazim, öz aramızda qalsın, səhərdən qanı bərk qaraydı, sizin sözünüzü deyəndən sonra keyfi duruldu. Gülə-gülə oçen xoroşo-dedi, - aranızda nə məsələ varsa, eşidəndə az qaldı qol götürüb kabinetdə oynasın. Düzü, məəttəl qaldım. Sonra tapşırıd sizə deyim ki, inciməsin, bu gün imkanım yoxdu, həm də gecdi, sabah əlaqə saxlasın, görüşüb o haqda ətraflı danışırıq. Düz deyir, onsuz da iş vaxtı qurtarıb, qaçaqaç deyil ki, o burda, siz

burda, Allahın səhəri də ki, qurtarmır. Mənə elə gəlir ki, sabah vaxt tapıb görüşər. - Nazim İlham rəğbəti olan və onunla həmişə ərlə danışan katib köməkçisi əlavə etdi.

Qasid Qəribovun axırncı cavabından sonra Nazim İlham arxayınlaşıb həmin gecə nisbətən sakit yatdı. Səhər yuxudan erkən qalxdı. Səliqə ilə geyinib-kecinib Şirxan İsmayılzadə ilə görüşüb, iş məsələsini həll etmək üçün Vilayət Partiya Komitəsinə yollandı. O, ümumi qapıdan içəri daxil olanda əvvəlcə ideoloji şöbəyə dö-nüb, özünə məhrəm bildiyi Orxan Kamalovla görüşdü. Hal-xoşdan sonra Orxan Kamalov zarafat yana:

- Görürəm, artıq əlin böyüklər ətəyindədi, - dedi. - Neçə dəfə mənnən xəbərsiz Şirxan İsmayılzadənin yanında olduğunu yaxşı bilirəm. Birinci katiblə oturdurandan sonra şöbə müdirini neynirsən.

Nazim İlham:

- Sözün düzünü elə zarafatla deyərlər. Bu barədə haqlısan, - dedi. - Düzdü, Şirxan Qasimoviçlə görüşlərimiz olub. Lakin konkret bir nəticəyə gələ bilmədiyimiz üçün, bu barədə sənə bir söz deməmişəm. Neçə gündü sizin bu idarə ilə Bakı arasında yol ölçürəm. Çox söz-söhbətdən sonra onun dediyini elədim. İki gün bundan qabaq əmrimi alıb, redaksiya ilə üzülüşdüm.

- Nə danışırısan?! Müxbirlikdən çıxdın?! - Orxan Kamalov təəccüblə soruşdu.

- Şirxan Qasimoviç çox üz vurdu, axırda məcbur oldum. Əslinə qalsa müxbirlikdən mən özüm də bezmişdim. - Nazim İlham cavab verdi. - İndi gəlmişəm görək nə vəzifə təklif edir. Sənin yanına ona görə döndüm ki, görüm məsləhətin nədir. Bunu yalnız sənə deyirəm. Mənə ya nazir, ya da münasib rayonların birinə birinci katib vəzifəsini təklif eləmişdi. Sonra da qarşıdakı seç-

kilərdə Ali Sovetə deputat seçilməliyəm. Dünən köməkçisi telefonla evə zəng etmişdi. İndilərdə də görüşməliyəm. Görək bu axırıncı söhbətimiz necə qurtarır.

- Nazim, əvvəlcə de görüm, bu, sənin ciddi sözündür, yoxsa zarafat eləyirsən?! Doğrudan müxbirliyi atdın?!

- Bəli, ciddi deyirəm.

- Bəs iş məsələni?!

- O barədə narahat olma. İş məsələm yəqin ki, bu gün, uzağı sabah həll olunmalıdır. - Nazim İlham bunu qəti inamla deyib tələsik ayağa qalxdı. - Məni bağışla, Şirxan Qasimoviç gözləyir, onunla görüşüm, sonrasını danışarıq.

Orxan Kamalov təəccübündən stulunda donub qaldı:

- Sənin bu gizli sövdələşmələrindən baş açma bilmirəm! Bilmirəm ona inanım, yoxsa sənə. Şirxan Qasimoviç dünən günorta fasiləsindən sonra katibləri, şöbə müdirlərini kabinetinə yığmışdı. Mən özüm də ordaydım. Şirxan Qasimoviç iki ildə məzuniyyətə çıxmır. Ona görə də hələ bir həftə bundan qabaq yuxarıların razılığı ilə iki aylıq məzuniyyət götürüb. Bizə lazımı tapşırıqlar verdikdən sonra maşınla Bakıya yola düşdü. Ordan təyyarə ilə birbaşa Moskvaya uçmalı idi. Öz deməsinə görə məzuniyyətini Karlovo-Varidə keçirməli idi. Arvad-uşağını da özündən iki gün qabaq qatarla yola salıb.

Bu sözü eşidəndə elə bil Nazim İlhamın ortasından qəfil güllə keçdi. Onun gözləri qaraldı, mülayim sifəti rəngdən-rəngə düşdü və xəstəhal adamlar kimi kal səslə:

- Deməli, Şirxan Qasimoviç burda yoxdu?! - soruşdu. - Sən nə danışırısan?! Bu ola bilməz!!!

Orxan Kamalov:

- Sən inansan da, inanmasan da, vəziyyət dediyim kimidi. Şirxan Qasimoviç indi Bakıya çatmış olar. Məzuniyyətdən qayıdana qədər onu üçüncü katib əvəz edəcək, Yunis Hüseynov.

Nazim İlham Şirxan İsmayılzadənin felinə düşdüyünü zənd edib daxilən sarsıldı. Lakin süni hərəkətlərilə düşdüyü gülünc vəziyyəti pərdələməyə çalışaraq özünü o yerdə qoymadı. Bu, Nazim İlham xas olan xarakterdi. Ona bədbəxtlik üz verdiyi ilk anda sarsılır, özünü itirir. Lakin enilməz qətiyyəti, ona üz verən hər cür dərdi-kədəri, faciəni dəf edir. Odur ki, Orxan Kamalovla nə qədər yaxın olsalar da, düşdüyü tələdə çəkəcəyi əziyyəti əsla biruzə vermədi. Burda elə bir faciə baş verməyibmiş kimi, söhbəti başqa səmtə yönəldib ədəbiyyatdan, incəsənətdən, dünyada baş verən maraqlı hadisələrdən söz saldı...

Orxan Kamalov onun qeydinə qalır olmuş kimi yenə bayaqkı söhbətə qayıtdı:

- İndi nə etmək fikrindəsən? - soruşdu.

Nazim İlham süni nikbinliklə:

- Burada narahat olmağa bir əsas görmürəm, - dedi. - Əslində mən özüm də neçə ildə məzuniyyət üzünə görmürəm. İki ay həm dincəlib istirahət edərdim, həm də yaradıcılıqla məşğul olardım. Ona qədər də Şirxan Qasimoviç gəlib çıxar. Əvvəllərə baxma, son günlər onnan münasibətimiz başqa cürdü. Sən fil qulağında yatmışan, bilmədiklərin çoxdu. İndi Şirxan Qasimoviçlə aramızdan su da keçmir. Əmin ola bilərsən ki, gələn kimi bütün məsələlər hər ikimizin ürəyincə həll olunacaq. Buna heç bir şək-şübhən olmasın.

Orxan Kamalov daxili tərəddüdlə çiyinlərini çəkib:

- Buna şübhəm yoxdu, - dedi. - Ancaq yaxından bələd olduğum sən kimi təcrübəli jurnalistin, nağdını əlindən verib, nisyənin dalınca düşməsi mənə təəccüblü gəlir. Öyrətmək olmasın, əvvəlcə vəd olunan vəzifələrin birinə keçib, sonra müxbirlikdən çıxardın. Bu, daha düzgün olardı. Yoxsa...

- Əslində əvvəlcədən məsələni sən deyən kimi qoymuşdum. Şirxan Qasimoviçi inadından döndərə bilmədim. Mənə izah etdi ki, işləyə-işləyə başqa vəzifəyə keçərsən, redaksiya ilə aramızda konflikt yarana bilər. Redaktor duyuq düşsə, işlərimiz korlanar, niyyətimiz baş tutmaz. Öz təşəbbüsünüzlə işdən çıxın, qalanı öz əlimizdədi. Mən də mübahisə etmək istəmədim, onun dediyinə razı oldum.

Orxan Kamalov:

- Kaş sən deyən kimi olsun, ancaq mən yenə də öz fikrimdə qalıram, - dedi. - İncisən də, səni istəyən bir adam kimi təkrar edirəm ki, çiy iş tutmusan, səni ruhdan salmaq istəmirəm. Nahaq tələskənliyə yol vermisən. Artıq ondan keçib, ürəyini sıxma. Ras Şirxan Qasimoviç söz verib, qayıdan kimi məsələni yoluna qoyar. Ancaq... - Orxan Kamalov nə demək istəyirdisə, təəssüflə başını bulamaqla kifayətləndi.

Nazim İlham Orxan Kamalovla xoş əhval-ruhiyyə ilə danışsa da, içəridən nə çəkdi, Allah bilir. O, ayağa qalxıb eyni nikbinliklə:

- Darıxma, - dedi. - Hər şey yaxşı olar. Üçüncü kətiblə ayaq üstü görüşüb evə gedirəm. Sonra əlaqə saxlayırıq.

Kasıb ailədən çıxan, Vətən müharibəsində gözüünün biri zədə alan, Moskvada ali partiya məktəbini fərqləmə diplomu ilə bitirən Yunis Hüseynov sadə, səmimi insan kimi ictimaiyyət arasında böyük nüfuz qazan-

mışdı. Hamı ona inanıb, etibar eləyirdi. Xaraktercə Şirxan İsmayilzadə ilə əks qütbün adamlarıydı. Vəzifəcə özündən iki pillə yuxarı olan birinci kətiblə birtəhər dil tapıb dolanırdı. Üzünü sərt külək əsən səmtə tutan da deyildi. Hər kəslə öz dilində danışmağı bacarırdı. Bu da ən çox dərin bilik sahibi olmasından, hansı ictimai mühitdə işlədiyini dərk etməsindən, sadə xasiyyətindən irəli gəlirdi. Nazim İlhamla da mətbuat işçisi kimi xoş münasibət saxlayırdı. Həmişə olduğu kimi bu dəfə də Nazimi gülərlə qarşıladı və hal-əhvaldan sonra:

- Son vaxtlar yazmırsız, - dedi. - Hər dəfə qəzeti açanda birinci sizin məqalənizi axtarıram. Ancaq imzanızı görmürəm. Xeyirdimi, bəlkə qələminiz kəsərdən düşüb? - Bu sözü deyəndə onun mülayim sifətində xoş təbəssüm cəlvələndi.

Zarafatyana deyilən bu sözdə həqiqət olduğu üçün Nazim İlham bir balaca sıxıldı və onun gözlərinin altı kölgələndi:

- Bunun obyektiv-subyektiv səbəbləri də var, - dedi. - Səhhətim yaxşı deyil, bəzən yorğun oluram, bir tərəfdən də ailə-məişət problemləri...

-Yaxşı yadıma düşdü. - Nazim İlham fikrini tamamlamamış Yunis Hüseynov nəyi isə bilməyə tələsirmiş kimi hövsələsizlik edib onun sözünü kəsdi. - Bu gün kabinetin qapısını açıb içəri girəndə, plajımı soyunmamış sizin redaktorun birinci müavini Cəlil Cavanşirov zəng vurmuşdu. Onnan orta məktəbi bir yerdə oxumuşuq. Yaxşı da yoldaşdı. Tələbəlikdən bir-birimizi itirib axtarıyıq. Məndən soruşdu ki, sizin vilayət qəzetində, yaxud radioda bizi yarıda bilən qələmli jurnalist varmı? Mən də yarızarafat, yarıciddi dedim ki, qələmi olan qəzetçilərimiz çoxdu, ancaq sizin Nazim İlham kimi qələm işlətməyin çəmini bilən jurnalistə gəldikdə,

bu barədə bir söz deyə bilmərəm. Cəlil Cavanşirovun bu sualı nə üçün verdiyini soruşmadım. O da bu barədə bir söz demədi. Köhnə tələbəlik illərini yada saldıq. Sonra yaxınlarda bura gələcəyinə söz verdi...

Nazim İlham tutuldu, istədi açıb desin ki, müxbirlikdən azad olmuşam, ola bilsin ki, yerimə adam axtarırlar. Lakin fikrindən daşındı. Müxbirlikdən çıxdığını bildirməyi dilinə gətirmədi. Yunis Hüseynova belə bir qeyri-müəyyən cavab verdi:

- Mətbuat işçiləri arasında Cəlil Cavanşirovun dostu çoxdu. Ola bilsin kimsə ondan xahiş edib. Redaksiyaların, nəşriyyatların birinə təcrübəli jurnalist lazımdı.

- Onda siz dura-dura Cəlil Cavanşirov məndən niyə soruşsun?! Bizdəki mətbuat işçilərindən kimin nəyə qadir olduğunu siz ki, məndən yaxşı bilirsiniz.

- Çətin sual verirsiniz. Görünür, Cəlil Cavanşirov dostluq etdiyiniz köhnə tələbə yoldaşı kimi sizə daha çox inanır. Bəlkə də sizin səsinizi eşitmək üçün jurnalist məsələsi bir bəhanəymiş. - Nazim İlham həvəssiz cavab verdi.

Onsuz da Nazim İlham onun üçün maraqlı olmayan o cür sual-cavabdan yayınmaq istəyirdi. Redaktor müavini Cəlil Cavanşirovun Bakıdan Yunis Hüseynova zəng vurub, müxbir axtarışına çıxmasını eşidəndə dilxorçuluğu daha da artdı. Odur ki, qəlbindən keçənləri üçüncü katibə hiss etdirmədən söhbəti dəyişib təmkinlə soruşdu:

- Eşitdiyimə görə Şirxan Qasimoviç məzuniyyətə gedib?

- Bəli, özü də iki aylıq.

- Gedəndə mənimlə əlaqədar aranızda söz-söhbət olmadı?!

- Xeyr, onu bilirəm ki, axır vaxtlar sizin barənizdə

müsbət fikirdədi. Əvvəllər olduğu kimi giley-güzar eləmir. Bir-iki tənqidi yazınıza görə sizə qarşı olan narazılığını da unudub. Şirxan Qasimoviç kin-küdurət saxlayan deyil.

Hökumət telefonu zəng çaldı. Yunis Hüseynov dəstəyi qaldırıb, hansı nazirləsə mübahisəli bir məsələ barədə uzun-uzadı danışmağa başladı.

Nazim İlhamın fikri isə başqa aləmdəydi. O, daxilən özü-özü ilə danışır, peşmançılıq hissləri keçirir, günahlarını təhlil edir, yol verdiyi nöqsanlara görə özünü qınayıb ittiham edirdi: "Deməli, Şirxan Qasimoviç mənim barəmdə üçüncü katibə heç bir söz deməyib! Bu, necə ola bilər?! Axı, o, mənə ayrı cür danışmışdı. Bəlkə yol üstündə olduğu üçün yadımdan çıxıb. Yox, bu, ola bilməz. Bu səhər mənə görüşüb məsələmi həll etməliydi. Bu, Şirxan İsmayılzadənin növbəti oyununu da ola bilər. Hərçənd üçüncü katib deyir ki, o, kin-küdurət saxlayan deyil. Şübhəsiz ki, Yunis Hüseynov kimi nəzakətli, suyu da püləyə-püləyə içən bir adam, tabeliyində olduğu şəxs barədə ayrı cür danışa bilməz... Nazim! Axı rayon qəzetində işləyəndən bəri neçə dəfə başın cəncəl çəkib. Özün şahidsən ki, Şirxan İsmayılzadə gecə məktəbinin direktorunu necə qəbul etdi?! Qulağın eşidə-eşidə, gözün görə-görə onnan üzə bir cür danışdı, arxasınca ayrı cür. Bunu görə-görə, bilə-bilə gərək Şirxan İsmayılzadənin al dilinə aldanıb, onun ipi ilə quyuya düşüb, örkəninin üstünə odun yığmayaydın. Sənə bu da azdı, Nazim İlham! İndi öz cəzandı, çək!! Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimli barədəki yazın onun belini qırdı. Bilmirsən ki, Şirxan İsmayılzadə o qisası yerdə qoymaz! Heç olmasa keçən səfər Bakıdan gələndə yumşaq vaqondakı Nurxanım və Nahidə adlı qadınların söhbətini yadına sal. Onların dedikləri də sənə ibrət ol-

madı! Heç olmasa indi ayıl, ağlın başına gəlsin və bil ki, iki dünya bir olsa, Şirxan İsmayılzadə sənə vəzifə verən deyil. Katibliyi də, deputatlığı da olsa-olsa yuxunda görərsən. KQB-nin nəçənnişi Rahib Qulubəylinin arvadı Sənubərin, vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblının sözləri səni yerindən oynatdı. Şan-şöhrət hərisliyi səni başdan çıxartdı. Amma Şadər Hacıadə kimi aydan arı, sudan duru olan alicənab bir adamın sənə xeyrinə dediklərini qulaqardına vurdun. Axırda iş o yerə çatdı ki, özün-özünü rüsvay elədin. Yox, bəlkə yanılıram?! Hələlik səbr eliyim. Şirxan Qasimoviçlə qabaq-qənşər, üz-üzə, göz-gözə oturmamış, bəri başdan qərar qəbul etməyim. Bədgümanlıq insanın qəlbində yalan və xəyanət doğurur. Bu isə böyük qəbahətdi”.

Yunis Hüseynov telefon danışığını qurtarıb dəstəyi yerə qoydu və Nazim İlhamın mərd, mətanətli, eyni zamanda məyus görkəminə nəzər salaraq:

- Yaman sükuta getmisiniz, siz ki, azad peşə sahibsiniz, nəyin dərdini çəkirsiniz? - deyib xəfifcə gülümsündü.

- Sükuta getməmişəm, söhbət edirəm.

- Kiminlə, burda məndən başqa kim var?!

- Sizin qarşınızda əyləşənlə. Varlığımıza hakim kəsilən şəxslə.

- Başa düşmədim, kimdi o şəxs?!

- Mən özüm. Daxili dünyamda daim məni izləyib hesabatımı dinləyən, müsbət cəhətlərimi təqdir edən, uğuruma sevinən, səhvlərimə görə xəcalət çəkib, qəddarcasına tənbeh edən və məndən başqa heç kəsə görünməyən Nazim İlhamla. Allahdan sonra ən çox qorxduğum məxluqla.

- Qərribə fəlsəfədir, - üçüncü katib təəccübləndi.

- Müdriklərin təbirincə, insan öz mənliliyi üzərində ali hakimiyyətini təmin etdiyi təqdirdə azaddır. Müəyyən mənada bu elə insanlıq fəlsəfəsidir. - Nazim İlhamın cavabında onun daxili təlatümlərindən irəli gələn bir sərtlik sezilirdi. Bunu həssas duyumu olan üçüncü katib də onun danışığı tərzindən hiss etdi.

Nazim İlhamın Yunis Hüseynovla yoxlayıcı görüşündə əsas məqsədi Şirxan İsmayılzadənin ona bir söz deyib-deməməsini öyrənmək idi. Məlum oldu ki, onların arasında Nazim İlham barədə heç bir söz-söhbət olmayıb. Ona görə də düşündü ki, vəzifəcə vilayətdə üçüncü şəxs hesab edilsə də, bu cür məsələləri həll etmək iqtidarında olmayan Yunis Hüseynovun yanında vaxt itirməyə dəyməz və ayağa qalxıb üçüncü katiblə eyni səmimiyyətlə xudahafizləşdi.

Onun vilayət başçısının məzuniyyətdən qayıtmasını gözləməkdən başqa ikinci bir çarəsi qalmadı. - Bəs ona qədər nə etməliyəm?! - Öz-özünə sual verdi və evinə tərəf gedərkən başını yuxarı qaldırmadan yol boyu fikirləşməyə başladı: - İşdən çıxmağımı biləndən sonra hərənin ağzından bir avaz gələcək. Məsələni hərə bir cür yozacaq: “Axırda Şirxan İsmayılzadə müxbirin dizini yerə qoydu”, “Yəqin xəstəhal olduğu üçün özü ərizə yazıb çıxıb”, “Nə əngəli varımıssa şələ-şüləsini qoltuğuna verib, atıblar bayıra”, “Karamel fabrikinin direktoru Ziyad Kərimlinin adamları onu yıxdı”... Kimlə rastlaşsam məni bu cür zəhlətökən suallara tutub, qanımı daha da qaraldacaq. Əsl həqiqəti də necə deyim?! Kimə deyim ki, Şirxan İsmayılzadə ilə aramızda nə kimi söhbətlər olub. Qarın süfrə deyil ki, hər şeyi olduğu kimi açıb tökəsən. Kimi inandırasan ki, dünyanın hər üzünü az-çox görən mən boyda adamı tovluyub başdan çıxardıblar və öz əlimlə özümə quyu

qazdırıblar. Bütün bunlardan yaxa qurtarmaq üçün yaxşısı odur ki, kəndimizə gedim, atama baş çəkim, qohum-əqrəba ilə görüşüm. Onda darıxmaram da. Uşaq-lıq-gənclik illərimi yada salaram, altından vurub üstündən çıxdığım dağlarımızı, bağlarımızı, daşlarımızı, göz açdığım Çiçəklinin dərə-təpələrini doyunca gəzib dolaşaram, ov eləyərəm. Evdə boş-bekar oturub günləri saymağın nə mənası var?! O vaxtacan da Şirxan İsmayılzadə məzuniyyətdən qayıdıb gələr. Onunla görüşüb məsələni biryolluq həll edərim. Atalar demişkən, on iki imamdansa, bir Allaha yalvar. Yoxsa nə Yunis Hüseynovlardan, nə də özümə səmt bildiyim Orxan Kamilovlardan kar aşmaz.

* * *

Nazim İlham bu mülahizə ilə bir vaxtlar redaktor işlədiyi Çayqovuşan rayonuna yollandı. Ancaq rayon mərkəzinə dönmədi. Çünki doğma kəndi onu çəkirdi. Ona görə də birbaşa Çiçəkliyə getdi. Artıq gün əyləmişdi. Atasını Allahverən kişini evdə görməyəndə dilxor oldu. Dedilər, bu gün onun mal növbəsidir, indi ördüşdə olar.

Qabaqlar günümüzə işləyən naxırçılar vardı. Kəndin mal-qarasını, qoyun-keçisini, dana-buzovunu otaran xüsusi adamlar olurdu. Onların çoxu ya qocalıb əldən düşmüşdü, ya da dünyasını dəyişmişdi. Hökumət icbari təhsil barədə qanun çıxaran sonra uşaqlar yeddi yaşına çatan kimi başının üstünü kəsib zorla məktəbə qoyurdular. Əlinə orta məktəb diplomu alanları da kənddə saxlamaq olmurdu, elmini artırıb, ixtisas qazanmaq üçün şəhərlərə üz tuturdular. Bir sözlə, kənd naxırçısı qalmışdı. Ona görə mal-qara sahibləri istər qadın olsun, istər kişi, məcbur olub növbə ilə kəndin

naxırına özləri gedirdi. Mal-qara saxlayan müəllimlər də bu işdə yaxasını kənara çəkə bilməzdi. Kənddə böyükdən kiçiyə hamı Allahverəni ağır ağsaqqal, mötəbər kişi sayıb yolunu saxladıqları üçün, əksər vaxtlar onu cavan qohum-əqrəbası, kəndin cahıl-cuhulu əvəz edirdi. Təsədüf elə gətirmişdi ki, bu gün mal növbəsinə Allahverən kişi özü getmişdi. Nazim İlham axşamacan evdə oturub, həsrətində olduğu atasının ördüşdən qayıtmasını gözləməyə hövsələsi çatmadı. Həm də atasının ahıl çağında naxıra getməsinə özünə ar bilib, daxilən xəcalət çəkdi. Ancaq pərtliyini bürüzə vermədən, bu gün naxırın Alçalı dərədə otarıldığını öyrənib həmin istiqamətə üz tutdu.

Nazim dağları, təpələri aşdıqca üzləşdiyi və ona doğma olan əsrarəngiz mənzərələr bir-birini əvəz edirdi. İrəlindəki yalı aşanda yamaclarda tək-tük mal-qara göründü. Uzaqdan uçub gələn göyərçin boyda bir quş dərədən axan suyun kənarındakı alça ağacının nazik budağına qondu. Və bu yerləri ilk dəfə görmüş kimi qonduğu budaqdan tərپənmədən ətrafa boylandı və Nazim İlhamın tərəf baxdı. Nazim İlhamın onun qanadlarındakı əlvan lələkləri, sinəsindəki ağıl-qaralı xalları heç yerdə görməmişdi. Dünyanın məşhur rəssamları yığışsaydı belə, bu nadir quşa bəlkə də o cür cazibədar zینət vura bilməzdi. Quşcuğaz qonduğu budaqdan qalxıb zərif dimdiyi ilə axar sudan doyunca içdi və yenə də qonduğu yerə qayıdıb vəcdlə oxumağa başladı. Onun həzin səsinə sevinclə yanaşı, bir həsrət də vardı. “Bəlkə Rəziyyədi?! Təbiət gözəlinin qiyafəsində, dünyanın ən sakit guşəsində, heç kimə bildirmədiyim dərdimə şərik olmağa gəlib”, - öz-özünə düşündü, müxtəlif hisslər keçirdi. Nazim İlham qəddini əyib otir saçan çəhrayı rəngli bir çiçək qırdı və başını yuxarı qaldıranda quşu

görmədi. Nazim onun Rəziyyə olduğunu hiss etdiyi üçün quş bir göz qırpımında qeybə çəkildi. Nazim İlhamın indicə tapdığı təsəllini də özü ilə apardı. “Bəlkə də Rəziyyə atamın görüşünə mane olmamaq üçün yoxa çıxdı”. Bu, yalnız və yalnız Nazim İlhamın Rəziyyəsinə xas olan bir nəciblik, nəzakət idi.

Nazim İlham Rəziyyə barədəki düşüncələrindən ayrılıb yoluna davam etdi.

Allahverən qənşər bir yerdə, o qədər də hündür olmayan ağ qayanın kölgə saldığı yaşıl talada kəhər atın cilovunu qoluna keçirib yanpörtü uzanmışdı. Sinə yerə yayılmış mal-qaraya göz qoyurdu. Yuxarı dağlardan əsən xəfif meh rəngbərəng çiçəklərin rayihəsini üzəsağı uzanıb gedən yaşıl düzlərə, gen dərələrə yayırdı. Naxırdan təklənib təpənin o üzünə asmaq istəyən xam düylər Allahverən kişinin hənirtisini eşidən kimi, onun səsindeki etirazı başa düşürmüş kimi tez geri qayıtdı. Təmiz səmanın intəhasız dərinliklərində bərq vuran payız günəşi qızılı şəfəqləri ilə bakirə çölləri daha da zinətləndirirdi. Nazim ayaq saxlayıb, bu heyranedici mənzərələri rıqqətlə seyr etdi. Lakin onu sehləyən Rəziyyə timsallı quşu daha görmədi. Və sonra atasına tərəf yönəldi. Allahverən kişi nə zillətlə ərsəyə çatdırdığı, indi adlı-sanlı qəzetçi olan və çoxdan bəri görüşmədiyi oğlunun bu çöllü-biyabanda ona tərəf gəldiyini görəndə gözləri işıqlandı. Ata-oğul əl verib görüşdülər. Bu, həsrətli bir görüş olsa da, Allahverən kişi oğluna təmkinlə, bir qədər də soyuqqanlı, əl uzatmaqla kifayətləndi. Dünyada bəlkə də elə bir valideyn tapılmazdı ki, övladını Allahverən qədər sevsin. Lakin bu sevgi atanın daxilindəydi, onu bürüzə vermək Allahverən kişinin xarakterinə yad idi. Övladın boynuna sarılmaq, onu bağrına basmaq, üzündən öpmək... Allahverən kişi bu cür şit

hərəkətləri xoşlamırdı. Nazim İlham atasının xasiyyətinə bələd olduğundan ondan özünə qarşı ayrı cür nəvaziş gözləmirdi. Nazim İlhamın isə qəlbi yuxaydı. Elə bil Allahverənin belindən gəlməmişdi. Atasını görəndə özündən asılı olmayaraq, kövrəlirdi. Həmin anlarda atası Nazim İlhamı məzəmmət edirdi. Bircə kəlmə - Ağlamaq nədi! Neçə kərən demişəm ki, uşaq xasiyyətini tərgit.

Ata-bala yumşaq otların üstündə qabaq-qənşər oturub xeyli dərdləşdilər. Kəndin əzvayışından danışdılar. Nazim İlham gözünü açandan həmişə atasını köhlən at belində, ağayana işlərdə görmüşdü. İndi isə... Nazim İlham söhbətdə atasının mal növbəsinə getməsindən, naxır otarmasından nəinki xəcalət çəkdiyini, ölüb-yerə girdiyini bildirdi. Allahverən kişi özünəməxsus ləngərli gülüşlə:

- Oğul, indi ayrı zamanədi, - dedi. - Kənddə naxırçı qalmayıb. Qabaqlar eləydi ki, oxudun-oxumadın fikir verən yoxudu. Onda çoban-çoluq varıdı. İndi hökumət icbari qanun çıxardıb. Yaşı çatanı qulaqlayıb qoyurlar məktəbə. Kənddəki məktəbi bitirənlərin üstünə ilan da salsan, gedib çöllü-biyabanda dana-buzov qovalamaz. Həminin gözü açılib. Yeniyetmələrin ayağı yer tutan kimi şəhərlərə qaçır ki, elmini artırıb bir sənət sahibi olsunlar. Köhnədən qalma iki-üç nəfər naxırçı vardı, dedə-baba peşələri naxıra getməyidi. Onda camaatın da canı rahatıdı. Onların da çoxu ya qocalıb əldən düşüb, ya da ki, dünyasını dəyişib. İndi kənddə qalstuk taxan da bir cam ağartının dərindən məcburdu növbəyə getsin. Bir də ki, elnən gələn dərd toy-bayramdı. Müəllimli, həkimli, vəzifəsi olan da, olmayan da mal növbəsindən qalmır. Mənnən ötrü narahatsansa, tövləmdəki bir-iki baş heyvanı satıb-sovum, qapı qalsın boş. Ona heç özün

də razı olmazsan. Buna görə ürəyini sıxma. Kəndin qoyduğu qaydanı pozmaq olmaz. Mənim də bu gün növbəyə gəlməyim əslində bir təsadüfdü. Əksər hallarda əvəzimə qohum-qonşunun cahıl-cuhulları mal növbəsinə gedir.

Allahverən kişinin dedikləri oğlunun qəlbinə bir qədər yüngüllük gətirsə də, atasının naxıra getməsi ilə əsla razılaşa bilmirdi. Bunu özünə ağır dərd eləyirdi.

Toran düşməmiş Allahverən naxırı kəndə harayladı. Və nə qədər elədi oğlu ondan qabaq kəndə qayıtsın, Nazim İlham razılaşmadı. Ata-bala kəndə naxırla bir qayıtdı. Nazim İlham atası ilə yanaşı, naxıra getməyindən qürur duyurdu. Eşidib-bilən kənd adamları onun bu sadəliyinə qibtə edir, Allahverən kişiye bəxtəvrlik verirdilər.

Nazim İlham neçə həftə kənddə qaldı. Vaxtilə oxuduğu məktəbə baş çəkdi. Ona dərs deyən müəllimləri ilə görüşdü. Nazim İlham həmin günlər kəndin xeyrşərindən də qalmırdı. Onun bu hərəkəti Allahverənə də, Nazimə də el arasında hörmət gətirirdi.

Əslində Nazim İlhamı kəndə çəkib aparan başqa bir qüvvə idi. Onu nə Nazim bilirdi, nə də ki, atası Allahverən. Çiçəklinin adətincə ilan vuran şəfa tapmaq üçün ocağa qaçır. Nazim də dara düşəndə ümid yeri kimi atasına pənah gətirirdi. Allahverən kəndçi babaydı, əlindən nə gəlirdi?! Ancaq Nazim İlham onnan təmasda olub, atasının kövşən ətirli pal-paltarına, iri əllərinə, nur yağan sir-sifətinə baxanda, alimanə sözsöhbətini dinləyəndə özündə enilməz bir güc, dəyanət hiss eləyirdi. Bu qüvvə Nazimə hardan, necə gəlirdi onu özü də bilmirdi. Elə bir gözəgörünməz qüvvə ki, onu Tanrıdan başqa heç bir varlıq Nazimə əta eləyə bilməzdi. Nazim durulurdu, təsəlli tapırdı, başqalaşırdı...

Ancaq bunların heç biri Nazimə agah deyildi. Onu bilirdi ki, kəndi görməyə, atasına baş çəkməyə gedib.

* * *

Şirxan İsmayılzadənin məzuniyyətdən qayıtmasına az qalmışdı. Nazim İlham kəndlərini tərk edib geri qayıtdı. Ancaq söz-söhbətin dərdindən bir neçə gün evdən çıxmırdı.

Uşaqlar atalarının işdən çıxdığını bilirdilər. Ancaq bu sözü onlara Nazim deməmişdi, məktəbdə eşitmişdilər. Səriyyə xanıma da bu xəbəri Vilayət Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Rahib Qulubəylinin həyat yoldaşı Sənubər müəllimə çatdırmışdı. Özü də sevinə-sevinə:

- Aaz, Səriyyə, deyirlər Nazimi işdən pisliliklə çıxarıblar, doğrudur? - soruşmuşdu. - Xatirinə dəyməsin, Nazim qardaş da azacıq aşın duzu deyildi. Çox dikbaşlıq eləyirdi. Heç kimi saymırdı. Şirxan İsmayılzadə kimi dağ boyda kişini adam yerinə qoymurdu... Bəs onda bilmirdi ki, axırı belə olar?!

Sənubərin tikanlı sözləri Səriyyəni təbdən çıxartmışdı və ona belə bir cavab vermişdi:

- Məncə, sizin bu dediklərinizə çiyində paqon gəzdiren Rahib Qulubəyli daha dürüst cavab verərdi. Ona görə də yaxşı olardı ki, ərimin işdən niyə çıxdığını ondan soruşasınız?! Bir də ki, həyatda heç nə daimi deyil. O cümlədən də vəzifə. Ərimin çox olsa, vəzifəsini əlindən alıblar, qələmini, aqlını, kamalını, mənliyini yox. Həm də yadında saxla ki, dəvə ölsə, dərisi bir eşşəyə yüküdü, toyuq ölsə bir çəngə tük. Xahiş edirəm, dediyim bu sözü ərimin işdən çıxmasını sizə muştuluq verən o altı aşırıq boyda olan Rahib Qulubəyliyə olduğu kimi çatdırasınız. O çekist kimi başa düşəcək nə demək

istəyirəm. Onu da əlavə edim ki, Nazim İlhamın işdən çıxması bəd xəbər olsa da, bununla xatirini istədiyim Sənubər xanımı, neçəsinin qapısını nahaqdan bağlatdırıb komasını kor qoyan Rahib Qulubəyli sevirir bilibse, buna çox şadam. Bu barədə bizə minnətdar da olmalısınız. Rahib Qulubəyli sizə bahalı şuba alsaydı, heç bu qədər sevinməzdiniz.

Sənubər müəllimə verdiyi suala peşman olmuşdu. Özünü duruluğa çıxartmaq üçün nə cavab vermək istəyirdisə, Səriyyə onu eşitmək istəmiş kimi ikrahla üzünü əks tərəfə çevirib Sənubər müəllimədən aralanmışdı.

Səriyyə həyat yoldaşının qanını daha da qaraltmaq üçün Sənubər müəllimə ilə olan söhbətini Nazim İlhamla bildirmək istəmirdi. Düşünürdü ki, alovun üstünə benzin tökməyin mənası yoxdur. Və özünü elə göstərirdi ki, sanki Nazim İlhamın işdən çıxması barədə gəzən xoşagəlməz söz-söhbətdən xəbərsizdi və ya Nazimin dilxorçuluğunu artırmamaq üçün buna o qədər də əhəmiyyət vermirdi.

Nazim də özünü ailədə şən aparırdı. Onun kefinin kök vaxtı Səriyyə girəvəyə salıb ehtiyatla soruşdu:

- Eşitdiyimə görə işdən çıxma məsələni həll etmişən?! Düz eləmişən, hələ bir az da gecikmişən. Müxbirlikdə nə var e?! Guya müxbir işləməyənlər acından ölürlər?!

- Bu sözü kimdən eşitmişən?

Səriyyə ox qoyulan kaman kimi qaşlarını yuxarı dartaraq:

- Nə bilim vallah, camaat danışır.

Nazim İlham özünü sındırmadı:

- Elin sözü əvvəl-axır düz olur, - qürurla cavab verdi. - Yadından çıxmıybsa bu haqda sənə danışmışam. Elə

həmin məsələyə görə də ərizə verib çıxmışam. İkimiz də bunun arzusunda olmuşuq. Niyəsini məndən yaxşı bilirsən. Ona görə bu barədə narahat olmağa dəyməz. Hər şey bizim xeyrimizə həll olunacaqdır.

Söhbətin bu yerində telefon zəng çaldı. Nazim İlham tez dəstəyi qaldırdı. Orxan Kamalovun səsi eşidildi:

- Neçə gündü səsin gəlmir, məni nigaran qoymusan, harda itib-batmışan?! Bir yana gedəndə yerini də demirsən. - Ərk və məzəmmətlə dedi. - Şirxan İsmayılzadə məzuniyyətdən qayıdıb, - əlavə etdi. - Bu gün işə çıxıb. Dedim ki, məlumatın olsun, vaxt tapıb görüşmək lazımdır, belə olmaz, fikrini öyrən, gör nə deyir...

Nazim İlham Orxan Kamalova ona göstərdiyi diqqətə görə təşəkkürünü bildirib, telefonun dəstəyini firkirli-firkirli yerinə qoydu. Və - Şirxan İsmayılzadə məzuniyyətdən təzə qayıdıb, işə də bu gün çıxıb. Hələ yerinə toxtamamış getsəm, yaxşı düşməz. Eybi yoxdu, aya dözən, günə də dözər, onnan sabah görüşərəm, - öz-özünə düşündü.

Səhər iş vaxtının başlamasından iki saat sonra səliqə ilə geyinib-kecinib evdən çıxdı. İstehzal, tənəli, məyus və sevinc ifadə edən müxtəlif baxışların müşayiəti ilə bir-başə Vilayət Partiya Komitəsinə getdi. Yüzlərlə insanın taleyi həll olunan əzəmətli bina həmişəkindən fərqli olaraq indi Nazim İlhamla başqa cür təsir bağışlayırdı. O, ümumi qapıdan içəri daxil olanda sol tərəfdəki növbətçi otağında dayanan milis işçiləri Nazim İlhamın başı ilə verdiyi salami soyuq qarşıladılar və bir-birinə tərəf əyilib nə isə pıçıldaşıb xısın-xısın gülüşdülər. Onların gülüşündə Nazim İlhamla qarşı ikrah, istehza hiss olunurdu. Nazim İlhamla elə gəlirdi ki, üzərində addımladığı naxışlı fərşlər də bir andaca rəngini dəyişdi, bozardı, solğunlaşdı. Sabiq jurnalist minlərlə bəxtəvər,

bəxti kəm vəzifəlilərin və özü kimi vəzifəsizlərin ayaqları altında sürülüb bülövlənmiş mərmər pilləkənlərlə yuxarı qalxdı. Şirxan İsmayılzadənin gözləmə otağının qapısını açıb başısağı nə isə yazıb-pozan katib köməkçisi Qasid Qəribova salam verdi. Səliqə ilə daradığı qalın saçlarına təzəcə dəndüşən katib köməkçisinin Nazim İlhamı rəğbəti olsa da, bu dəfə sabiq jurnalistlə rəsmi qaydada, bir qədər də xəstəhal kimi görüşdü və tez də soruşdu:

- Xeyirdimi?!

- Şirxan İsmayılzadə ilə işim var. Təkdı? - suala sualla cavab verdi.

- Düz-dü, tək-di, ya-nın-da adam yoxdu,- katib köməkçisi sözləri qırıq-qırıq, həm də tərəddüdlə tələffüz etdi və: - Bəlkə sonra gələsiniz, bir az yorğun kimidi, - deyib Nazim İlhamı yoxlayıcı nəzər saldı.

- Elə məsələlər var ki, onun həllini sonraya saxlamaq olmaz. Siz burda olduğumu deyın, nədən ötrü gəldiyimi özü yaxşı bilir...

Katib köməkçisi Nazim İlhamın təkidindən sonra bir stəkan çay düzəldib, Şirxan İsmayılzadənin kabinetinə girdi. Onun katibin yanından çıxması xeyli çəkdi. Katib köməkçisi üzünü Nazim İlhamı tərəf çevirmədən qaşqabaqla:

- Sizin sözünüzü çatdırdım, düzü, katibin acığı tutdu. Dedi adam qəbul etməyə vaxtım yoxdu, getsin başqa bir vaxtda gələr. Əgər çox vacibdirsə, üçüncü katiblə əlaqə saxlasın, nə sözü var, Yunis Hüseynova desin.

Katib köməkçisinin cavabı Nazim İlhamı hövsələdən çıxardı. Vaxtilə gecə məktəbinin direktoru Fikrət İmanovu qəbul edərkən üzə mədh edib tərifini göylərə qaldırması, gedəndən sonra arxasınca onu tərbiyəsiz, boşboğaz, utanmaz adlandırması gəlib durdu gözləri

önündə. Və keçirdiyi əsəbi gərginlik Nazimin müvazinətini pozdu. Bütün bina başına hərləndi, daxilində, heç nədən qorxub çəkinmədən ağlagəlməz vasitələrə əl atmağa təhrik edən amansız bir qəzəb alovlandı. Və katib köməkçisini saya salmadan Şirxan İsmayılzadənin kabinetinə daxil oldu.

Katib köməkçisi burda çoxdan işləyirdi, neçə birinci katib yola salmışdı və bu cür xoşagəlməz mübahisələrin verdiyi acı nəticələrin canlı şahidi olmuşdu. İndi anlayırdı ki, Nazim İlhamın ifrat qətiyyəti, onu ağlasığmaz vasitələrə əl atmağa vadar edə bilər. Ona görə də sonradan katib köməkçisinin üzünə söz gəlsə də, Nazim İlhamın qabağına kəsib, Şirxan İsmayılzadə ilə görüşünə mane olmağa cəsarət etmədi.

Şirxan İsmayılzadə sabiq jurnalistin bərk əsəbləşdiyini hiss edib, tez ayağa qalxdı və Nazim İlhamı görüşmək üçün əlini irəli uzatdı. Nazim İlham isə ona yaxınlaşmadığından birinci katibin əli havada qaldı. Şirxan Qasimoviç pörtliyini bürüzə verərək:

- Sizi başa düşə bilmədim, yoldaş jurnalist, bu nə hərəkətdi?! - Narazı halda ona iradını bildirdi. - Əvvəla nəzakət qaydalarını pozub icazəsiz içəri girməyinizi nüfuzlu bir qəzetin sizin kimi əməkdaşına yaraşdırmıram. İkincisi də, mən boyda adam ədəblə əlimi uzadıram, siz isə adi nəzakət qaydalarına belə məhəl qoymadan salamımı da almaq istəmirsiniz. Ola bilsin məndən incimisiniz, ancaq nahaq yerə. - Katib dolu gərdənini dartıb, baş barmağını belindəki ensiz kəmərə keçirdi. - Eşitdiyimə görə sizi vəzifədən azad ediblər. Əlbəttə, səbəbini özünüz məndən yaxşı bilərsiniz. Mənə elə gəlir ki, heç bir idarə başçısı yaxşı işini başından eləməz. Görünür, hardasa səhvınız olub. Bunun bizə nə dəxli?! Ona görə də mənə qarşı bu cür yersiz hərəkət etməyə

əsasınız yoxdu. Məcbur etsəniz, milis işçilərini çağırıb, sizi bayıra ata bilərəm. Ancaq sizin səviyyənizə enmək istəmirəm. Ona görə də xahiş edirəm, harda olduğunuzu başa düşüb, özünüzü salıdını aparasınız!!!

Nazim İlham hələ də ayaq üstə dayanmışdı. Və onun mükəddər baxışları Şirxan İsmayılzadənin ağarmaqda olan saçlarında, təzəcə ütülənmiş kostyumunda, qırıqları sıxlaşan enli alnında, boynundan sallanan qırmızı zolaqlı qalstukunda, dodaqları aralandıqca görünən ağ, saf dişlərində, hiyləgərlik ifadə edən məkrli sifətində donub qalmışdı. Şirxan İsmayılzadə Nazim İlhamdan qisas alıb, onu hörmətdən salmaq üçün göstərdiyi cəhdin uğurlu nəticəsilə fəxr edirmiş kimi nikbin əhval-ruhiyyə ilə, bir qədər də əlçatmaz vəzifə sahiblərinə xas olan təşəxxüslə danışdı:

- Sizi başa düşürəm, iki aydı bekarsınız. Hardasa ixtisasınıza uyğun bir işlə məşğul olmalısınız. Hi...hi... - Birinci katib özündən razı haldı güldü. - Xatirimdədi, bir-iki dəfə elə belə, zarafatyana, sizi yoxlamaq üçün müəyyən söhbətlərimiz olmuşdu ki, sizdən yaxşı rəhbər işçi çıxar, deputat olmağa layiqsiniz. Hi...hi... - Yenə rişxəndlə gülərək: - Yəqin bunu ciddi qəbul etmisiniz. Bilirsiniz ki, deputatı xalq seçir. Nazir, birinci katib vəzifələrində kimin işləməsi də təkcə bizdən yox, yuxarıların da rəyindən asılıdır. Nu, xoroşo, sizi də çıxarıblar - baş barmağını kəmərdən çıxardıb kürəyini əyləşdiyi stulun arxasına söykədi. - Üçüncü katibə tapşırıram, barənizdə bir şey fikirləşər. Bilirsiniz ki, kadr məsələsi ilə bilavasitə Yunis Hüseynov yoldaş məşğul olur...

Nazim İlhamın birinci katibi axıra qədər dinləməyə səbri çatmadı və onun sözünü kəsib qətiyyətli baxışları ilə Şirxan İsmayılzadəni təqib edərək:

- Yanılırsınız, yoldaş İsmayılzadə, - dedi. - Bura iş istəmək üçün gəlməmişəm.

- Onda başqa bir xahişiniz varsa, buyurun, eşidirəm.

- Şirxan Qasimoviç, sizə ürəkdən təşəkkür etmək istəyirəm.

- Nə münasibətlə?

- Ona görə ki, xüsusi müxbirlikdən uzaqlaşmağıma səbəb olmusunuz. Və sizə elə gəlir ki, mənə qarşı pislik etmisiniz. Mən isə əksinə, bunu böyük bir xeyirxahlıq kimi qiymətləndirirəm. Çünki özünüz də dərk etmədən məni tez-tez sizin kimi adamların yüz cür rəngə düşən riyakar sifətini görmək əzabından xilas etmisiniz. Mən bundan böyük yaxşılıq təsəvvür etmirəm.

Şirxan İsmayılzadə nə məqsədləsə əlini telefonun dəstəyinə uzatdı. Nazim İlham elə gəldi ki, onu kabinetdən çıxarmaq üçün adam çağırmaq istəyir. Nazim İlham özündən asılı olmayaraq, ona mane oldu:

- Məni tovlayıb aldatmaq üçün nə kimi iyrənc vasitələrə əl atdığınız və məkrli niyyətinizə çatdığınız artıq məlumdur. İndi siz aldadansınız, mən aldanan. Lakin bu sirri ikimizdən başqa heç kim bilmir. Bilinsə, ictimaiyyət sizi lənətləyər, məni isə qınayar. Çünki aldatmaq heç də təqdir olunmayan qeyri-insani riyakarlıqdır. Aldanmaq isə sadələvhlük, ehtiyatsızlıq əlamətidir. Ona görə bu məsələnin açıb-ağardılması sizə heç də başucalığı gətirməz və əksinə, onsuz da yoxlaşan nüfuzunuz bir qədər də aşağı düşər. Odur ki, mənim səsimi kəsmək üçün adam çağırmaq və ya başqa vasitələrə əl atmaq sizə fayda verməz!! Ürəyimdə, heç kəsdən eşitmədiyiniz və eşidə bilməyəcəyiniz, lakin anlamağınız vacib olan, dərman kimi acı, həm də şəfaverici bir neçə söz var!! İstəyirəm onu biləsiniz. Söhbətimizin bu kabinetdən kənara çıxmaması üçün rica

edirəm, içəri başqa adam buraxmayasınız!! Yersiz bir söz işlədib heysiyyətinizə toxunmaq niyyətindən çox uzağam. Guya indən sonra mənə rəhm etmək istəyirsiniz?! Mənsə, sizin halınıza acıyıram! İxtiyar-iqtidar sahiblərindən ən çox etibar edib, arxa çevirdikləriniz - Tərhanovlar, Tofiq Talıblılar, Qulubəylilərdir... Unutmayın ki, bunu bütün vilayət bilir. Şəxsi mənafeləri xatirinə hər cür ləyaqətsizliyi özlərinə rəva bilən elə adamların məharətlə toxuduqları məddahlıq pərdəsinə büründüyünüz üçün ətrafınızı görüb duymaq fəhmindən xalisiniz. Başınızı dumanlandıran bayağı təriflər sizdə əminlik yaradıb ki, əvəzolunmaz şəxsiyyət, dərin dərəkə sahibsiniz. Alqışlarla qarşılanan hər adi kəlməniz sizdə intəhasız məmnunluq yaradır. Amma unudursunuz ki, layiqi olmayanlara vurulan çapanlar, müti, zavallı insanların yaltaqlıq simfoniyasıdır!!

Şirxan İsmayılzadə seyrinə düşdüyü adamlar barədə deyilənləri qulaqardına vurdu və bütün bu sözlərin ona dəxli yoxmuş kimi təkəbbürlə gözlərini qıyıb, qaşlarını çataraq:

- Görürəm, təkcə qələmdə yox, elə dildə də pərgarsınız! Təəssüf ki, həyəcanla dedikləriniz, itirdiklərinizin geri qayıtması üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Ona görə də özünüzü yormayın və unutmayın ki, gəmidə oturub gəmiçi ilə öcəşməzlər.

Nazim İlham:

- Fikrinizdə bəlkə də müəyyən həqiqətin olub-olmadığını gələcək göstərir, - dedi. - Lakin sizə dərindən bələd olan bir şəxsi aldatmaq məharətinizi alqışlayıram. Özü yıxılan ağlamaz. Onu da yadda saxlayın ki, qəbir-qazanlar külünlərini, düşərlərini məharətlə başlarının üstünə qaldırıb torpağın dərin qatlarına endirdikcə qürur hissi keçirirlər. Lakin özlərinin əbədi olaraq yaşa-

mayacaqlarını ağıllarına belə gətirmirlər. Unudurlar ki, tez-geci onlar da məzarlığın dərinliklərinə atılıb, həşəratlara ləzzətli yem olacaqlar.

- Yol-daş jur-na-list, kinayəli ibarələrinizlə vaxtımızı almayın!! Qurtaraq bu mənasız söhbətləri, - Şirxan İsmayılzadə daha da qəzəblənib, əlini stola çırpdı.

Nazim İlham:

- Sizə sərf etməyən və qərəzli kimi mənalandırdığınız həqiqi sözlərimin ləkəsi aynasında əksinizi olduğu kimi gördüyünüz üçün sizdən təşəkkür gözləyirdim. Lakin etiraf üçün səmimiyyət, ləyaqət və cəsarət lazımdır. O da ki, bədbəxtçilikdənmi, xoşbəxtçilikdənmi sizin xislətinizə yaddır. Ona görə də böyük bir vilayətin başçısına xudahafiz deməyə dilim gəlmir. Çünki xuda Tanrının adıdır, hifz olunmağınızı ona tapşırsam, böyük Yaradanın qarşısında günah işlətməmiş olaram. - Nazim İlham bunu deyib, getdikcə sərtləşən baxışlarını qapıya tərəf çevirdi və Şirxan İsmayılzadənin təmtəraqlı kabinetini tərk etdi.

Kənarda dayanıb narahat görkəm alan katib köməkçisi Qasid Qəribov Nazim İlhamı altdan-yuxarı süzərək:

-Söhbətiniz uzun çəkdi, xeyirdimi?! - söz atdı.

- Aylarla ayrı düşən sadıq-səmimi dostlar görüşəndə bir-birindən ayrılmaq istəmir.

Katib köməkçisi Nazim İlhamın məcazi mənada dediyi sözü həqiqət kimi qəbul etdi və baxışları duruldu:

- Rənginiz dəyişib, sifətiniz yaman qızarıb, - katib köməkçisi, onun qeydinə qalırmış kimi, təəccübünü gizlətmədi.

Nazim İlham burdan uzaqlaşmağa tələssə də, geri çönüb:

- Siz düz başa düşübsünüz, - dedi. - Rəvayətə görə qızılgülün rəngi dümağmış. Adəm ona baxanda gül xəcalətindən utanıb qırmızı rəng alıb. Hərçəndi, Adəmlə Şirxan Qasimoviçi müqayisə etmək azı günahdır və belə bir bənzətmə bəlkə də yerinə düşməsin. Lakin utanmaq, abır, həya, ismət insani xalisliyə dəlalət edən əlamətlərdir. Təəssüf ki, bu nəcib keyfiyyətlər İsmayılzadəyə yaddır. O cür insanları görəndə xəcalətimdən onların yerinə utanıb qızarıram. Bax, elə şahidi olduğunuz kimi.

Katib köməkçisi çaşdı. Nazim İlhamın bununla nə demək istədiyini anlamadığı üçün fikrə getdi. Səbiq müxbir isə qeyzlə geri dönüb gözləmə otağından çıxdı və birbaşa evinə yollandı.

* * *

Şirxan İsmayılzadə günorta fasiləsindən sonra ideoloji sahəyə baxan üçüncü katib Yunis Hüseynovu kabinetinə dəvət etdi. Növbəti bürodə müzakirə ediləcək bəzi mübahisəli məsələlərə dair fikir mübadiləsi aparıb, ümumi rəyə gəldikdən sonra Şirxan İsmayılzadə Nazim İlhamla əlaqədar çox şeydən xəbəri yoxuymuş kimi, qaşlarını çatıb təəccüblə soruşdu:

- Ooo xüsusi müxbir yanıma gəlmişdi. Nazim İlhamdı-nədi... Nə zibil qaynadıbsa, işdən-zaddan çıxarıb atıblar bayıra. Bu barədə nə bilirsiniz?!

Yunis Hüseynov:

- Onun işdən çıxdığından qeyri-rəsmi xəbərim var - cavab verdi. - Ancaq səbəbini bilmirəm. Bu barədə özü də bir söz demiyib.

Şirxan İsmayılzadə xarakterinə xas olan əda ilə:

- Günahı olmayan adamı birdən-birə işdən çıxarmazlar. Hardasa yəqin bir dələduzluq eləyib. Özü də

mecdu proçım, pis jurnalist deyildi. Kənd arasında belə bir misal var: “Çox süd verən inəyi satmazlar”. Onun redaktoruna da az-çox bələdəm, paryadıçını yoldaşdır. O, heç vaxt yaxşı kadri əldən buraxmaz.

- Doğrudur, - Yunis Hüseynov birinci katibin fikrini təsdiq etdi.

- Bunları deməkdə məqsədim başqadır, - Şirxan İsmayılzadə sözünə davam etdi. - Bu gün o yoldaş yanıma gəlmişdi. Xeyli də söhbətimiz oldu. Əvvəlcə özünü çox saymazyana aparırdı. İcazəsiz-filansız təpildi içəri. İstədim milis çağırıb, kabinetdən qovum, insafım yol vermədi. Onsuz da yıxılmış adamdır. Təzədən onun səviyyəsinə enməyə dəyməz. Bir də ki, kimliyindən asılı olmayaraq, jurnalistlərin hörmətini saxlamaq lazımdır. Həm də xasiyyətimi yaxşı bilirsiniz, bir az qəlbiyumşaq adamam. Onu görəndə yazığım gəldi. Başa salandan sonra özü də səhvlərini boynuna aldı, məndən dönə-dönə üzr istədi. Ancaq danışığından belə çıxdı ki, işdən çıxmağında guya bizim də əlimiz var. Ən çox da sizdən şübhələnir, sizin adresinizə bir az alt-üst danışmaq istədi, ancaq imkan vermədim.

Yunis Hüseynov dilxor olub stulundan dikəldi və birinci katibin sözünü kəsib:

- Şirxan Qasimoviç, - dedi. - Burda mən priçom! Partiya vicdanımız haqqı, necə və nə üçün çıxdığından əsla xəbərim yoxdur.

Şirxan İsmayılzadə əlinin arxası ilə işarə edərək:

- Əyləşin, əyləşin! - dedi. - Siz də tez özünüzdən çıxmayın. Partiya işçisi gərək hövsələli olsun, - dedi. - Nazim İlham öz razılığı ilə çıxıb, yoxsa çıxardıblar, bunların bizə az dəxli var. Nə isə, bu söhbəti uzatmayaq! Onsuz da necə lazımdı ona sözümü demişəm. Bu günlərdə çağır yanına, - əlavə etdi. - Bizim Radio Verilişləri

Komitəsində xarici verilişlər şöbəsi müdirinin yeri boşdu. Gecə məktəbində də dərs verdirərsiniz. Gərək ki, siyasi və elmi bilikləri yayan cəmiyyətdə də boş yer var. Xülasə, öyrən gör müxbir olanda qonorarlı, maaşlı nə qədər alırdısa, siz ondan da artıq maaş yeri düzəldin.

Şirxan İsmayılzadə sifətini turşudaraq:

- Bildiyimə görə bizim o ideoloji şöbənin müdiri Orxan Kamalovla münasibəti yaxşıdır. Ona desəniz, Nazim İlhamı başa salar. Qoy hələlik işləsin, sonrasına baxarıq. Həm də izah edin ki, başını aşağı salıb, söz-söhbətsiz işləsə, Şirxan İsmayılzadə gələcəkdə sizi daha yaxşı vəzifələrdən birinə irəli çəkə bilər. Qoy bilsin ki, hər şey onun özünü necə aparmasından asılıdır.

Şirxan İsmayılzadə bunları deyib, üçüncü katibin üzünə diqqətlə baxdı:

- Yoldaş Hüseynov, başa düşdünüz də nə demək istəyirəm. Qoy sonra gedib haqqımızda ağzına gələni danışsın. Hər halda çalışıb onu razı salmalıyıq. Sonra bizim barəmizdə orda-burda çərənləyə bilər.

Şirxan İsmayılzadənin ağzından söz çıxdıqca, üçüncü katib başını endirib-qaldırır və onun hər kəlməsini Quran ayəsi kimi qəbul edirdi.

* * *

... İnsan ona üz verən kədərə ilk anlarda çətin dözür. Ancaq çarəsizlik getdikcə onu düşdüyü vəziyyətlə barışmağa vadar edir. Nazim İlham sıxıntılı anlarından getdikcə uzaqlaşır, enilməz iradəsi ilə yeni mühitə uyğunlaşırdı. Maddi cəhətdən də vəziyyəti pis deyildi. Gündüzlər Radio Verilişləri Komitəsində çalışır, axşamlar gecə məktəbində dərs deyir, vaxt tapıb “Bilik” cəmiyyətindəki işlərini də yola verirdi. Hər ay üç yerdən, müxbirlikdəkindən də xeyli artıq əmək haqqı alırdı. Bir

sözlə, maddi tərəfdən korluğu yox idi. Özünü sındırmaq üçün həmişəkindən yaxşı geyinib-kecinirdi. Ürəyi qızan bir neçə nəfərdən başqa heç kəslə təmasda olmurdu. Əslində xüsusi müxbirlikdən çıxandan sonra onun özünü də itirib-axtaranların sayı azalmışdı. Xüsusilə, Şirxan İsmayılzadənin ona qarşı kəc rəftarını bilənlər, Nazim İlhamdan yeddi ağac uzaq olmağa çalışırdılar. Nazim İlham isə aldandığını bildirməmək üçün Şirxan İsmayılzadənin arxasınca bir kəlmə mənfi söz danışmırdı. Yeri gələndə ona yaxın, uzaq olanlara izah edib desə də ki, səhhətinə görə ərizə verib, öz razılığı ilə müxbirlikdən çıxıb, çoxları inanmırdı və bilirdilər ki, belə deyil. Bu, Şirxan İsmayılzadənin qurğusudur. Şirxan Qasimoviç nə biclik işlədibse, Nazim İlhamın saqqızını oğurlayıb, ona böyük vəzifə vermək bəhanəsilə aldadıb yoldan çıxarıb, sonra da sözünün arxasından qaçıb.

Nazim İlhamın bu cür düşünüb-daşınarlardan xoşu gəlmirdi. Çoxuna da sərt cavab verirdi. Deyirdi ki, bu barədə səhviniz var. Rahatlığımı indi-indi tapmışam. Mənə hər hansı vəzifədən əvvəl cansağlığı lazımdır. Nazim aldandığını özünə ar bilirdi. Ancaq cidanı çuvalda gizlətmək olmaz. Bu sirri Şirxan İsmayılzadənin iç adamları ağızlarından qaçırmışdılar. Şirxan İsmayılzadənin özü də kefinin kök vaxtı bu barədə yaxınlarına fəxrlə danışmışdı. Məsələ bütün vilayətə yayılmışdı. Ancaq eşidib-bilənlər vilayət başçısına yaraşmayan belə bir hərəkətə riyakarlıq kimi baxırdılar. Nazim İlham isə onun yazılarından narazı qalanlardan başqa hamı ehtiramla yanaşırdı. Bilirdilər ki, Nazim İlham haqqın tərəfdarıdır. Kimliyindən, nəçiliyindən asılı olmayaraq, heç kimin səhvinə göz yummayıb. İşlədiyi müddətdə həmişə haqlıların tərəfində dayanıb.

Aradan xeyli vaxt keçmişdi. Yazın ortaları idi. Nazim İlhamın başına gələnrlə əlaqədar orda-burda gəzən söz-söhbətlər də səngimişdi. Hamının başı yaxın günlərdə keçiriləcək deputat seçkilərinə qarışmışdı. Seçkilərə hazırlığın vəziyyətindən hali olmaq üçün Moskvadan, Bakıdan arabir nümayəndələr gəlirdi. Ali qonaqları razı yola salmaq üçün Şirxan İsmayılzadə əldən-ayaqdan gedirdi. Belə bir məqamda Ziyad Kərimlinin yeri görünürdü. Səhər-axşam qonaqların pişvazında durmaq, üzərində hər cür ləziz xörəklər olan yemək-içmək süfrəsi açdırmaq, onların hər birini zövqünə görə qiymətli hədiyyələrlə yola salmaq... Yeri be-hişt olsun, belə-belə işlərdə rəhmətliyin əvəzi yoxudu. Onun vaxtında Şirxan İsmayılzadə qonaq otağına ayaq da basmazdı. Arxayındı ki, Ziyad Kərimlinin barmağı olan yerdə hər şey öz qaydasındadır. Bir sözlə, Ziyad Kərimli Şirxan İsmayılzadənin görünən gözü, vuran əliydi. Di gəl ki, daş qayaya rast gəldi. Nazim İlham o boyda şan-şöhrət, ad-san, topdağıtmaz var-dövlət sahibini qələminə dolayıb, aləmdə rüsvay elədi. Axırda da Ziyad Kərimli dünyadan bihörmət getdi. Öləndə Şirxan İsmayılzadə də başda olmaqla, - getmə gözümdən, gedərəm özümdən - deyib, dili ağzına sığmayan ixtiyar sahiblərinin biri də vəzifələrinin qorxusundan onun yasına getmədilər.

Söz düşəndə, Şirxan İsmayılzadə vaxtilə Ziyad Kərimli ilə canbir qəlbə olmasından diqqəti yayındırmaq üçün onun pozğun əməllərinə görə goruna söyürdü. - Gül kimi adımızı batırdı - deyirdi. Ancaq daxilən onun xiffətini çəkirdi və Nazim İlhamın qanına yerikləyirdi. Çünki Ziyad Kərimli nəinki yuxarılarda, elə vilayətin özündə də Şirxan İsmayılzadənin dayağıydı. Kimin nə

həddi vardı onun yanında birinci katibin əleyhinə birçə kəlmə alt-üst danışsın?! Ziyad Kərimli bir fənd işlədib onu iki günün içində məhv edərdi. İndi Ziyad Kərimli yoxudu deyə, Şirxan İsmayılzadə qanadı qırılmış quş kimi ydi.

Şirxan İsmayılzadə səhər-səhər yuxudan qalxıb, özünü düzəldəndən sonra telefonun dəstəyini qaldıraraq qonaq otağına zəng vurdu. Qonaqlardan hal-əhval tutduqdan sonra:

- Gəlirəm, - dedi, - səhər çayını bir yerdə içərik.

Qonaqlar məmnun oldular. Respublika Nazirlər Soveti sədrinin müavini Əzizağa Gülbəliyev, Mərkəzi Komitənin məsul işçisi Cəmişid Fəqanov və üç nəfər də onlardan başqa qonaq mehmanxananın həyatında gül-çiçəklə həşiyələnmiş daş və asfalt səkilərdə sakit-sakit gəzinib, söhbətləşə-söhbətləşə təmiz hava alırdılar. Şirxan İsmayılzadənin əyləşdiyi qara rəngli "ZİM" maşını görünən kimi, ağır həyat darvazası taybatay açıldı. Birinci katib maşından düşüb şən əhval-ruhiyyə ilə qonaqlara tərəf yönəldi. Onlar görüşüb vaxt itirmədən mehmanxananın ikinci mərtəbəsindəki stol-stullar düzülmüş şüşəbəndə qalxdılar. Və ağ xalatl mətbəx işçilərinin xüsusi zövqlə düzəltdikləri yemək süfrəsini dövrəyə aldılar. Şirxan İsmayılzadə baş tərəfə keçdi. Hamı yerbəyer oldu. Cəmişid Fəqanov üzünü Şirxan İsmayılzadəyə tutaraq razılıqla:

- Sizin radio verilişlərinin səviyyəsi xeyli yüksəlib, - dedi. - Malades! Axşam sizdən sonra maraqlı bir verilişə qulaq asırdıq. Təəssüf ki, müəllifin adını yaxşı eşidə bilmədik. Deyəsən Nazim dedi, yoxsa İlham - dedi, dəqiq bilmədik. Hekayənin qəribə bir adı vardı: "Quduz it". Sizin Mamırlı rayonunun Çovdarlı kəndində baş verən bədbəxt bir hadisədən bəhs olunurdu. Görünür,

olmuş əhvalatdır. Rayon prokuroru Şimşək Şəkərlinin pulu atasından hörmətli tutması məni lap hövsələdən çıxartdı. Qanunun pul qarşısında aciz qalıb, diz çökməsi də bizi heyratə gətirdi. Reallıqdan kənar olan bəzi məqamlar yerinə düşməsə də, hər halda ibrətamiz veriliş idi... Bu səpkidə mövzuya ilk dəfədi təsadüf edirəm. Onu təkrar vermək pis olmaz.

- Təəssüf ki, hüquq keşikçisi kimi şərəfli bir ad daşıyanların arasında Şimşək Şəkərli tək şərəfsizlər də var. Elələri puldan ötrü nəinki atasını, namus, qeyrətini də hərəcə qoyub satar. - Mərkəzi Komitənin məsul işçisi Cəmşid Fəqanov üst köynəyinin açılmış düymələrini bağlaya-bağlaya müsahibinin sözünü təsdiq etdi və: - Lenin vaxtilə haqlı olaraq demişdi ki, rüşvət olan yerdə dövlət siyasətindən danışmaq əbəsdir, - əlavə etdi.

- Tamamilə doğrudur. - Yemək stolunun ətrafında əyləşənlər əllərində çəngəl və bıçaq yüksək vəzifə sahiblərinin sözlərinə haqq verdilər.

Şirxan İsmayilzadəni hekayədən betər Nazim İlham kəlmələrini eşitmək təbdən çıxartdı. Lakin birinci katib özünü o yerdə qoymadı və ağayana əda ilə:

- Ola bilər, - dedi. - Son vaxtlar istər qəzetdə, istərsə radioda, ümumiyyətlə, mətbuatda gedən materialların keyfiyyətini xeyli yaxşılaşdırmışıq. Xüsusilə tənqiddə geniş yer verilir. Belə də olmalıdır. O ki, qaldı dünənki radio verilişinə, orda qələmli jurnalistlər çoxdur. Təəssüf ki, adları yadımda deyil. Həmin hekayənin müəllifini öyrənmək olar. Siz deyən kimi, maraqlı yazdırsa, onu təkrar verdirərik. Məncə jurnalist kadrlar daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Onlara qayğı göstərməliyik. Bəzən mətbuatın tənqidinə dözmürlər. Müxbirlərə qarşı müxtəlif vasitələrlə təzyiq göstərənlər də olur. Jurnalistlərin sıxışdırılmasına qətiyyənlə yol vermək olmaz.

Cəmşid Fəqanov birinci katibin mətbuata bu cür müsbət münasibəti barədəki fikrindən məmnun oldu və:

- Mənim buna şək-şübhəm yoxdu, - dedi. - Buradakı yoldaşların eşidib-şahidi olduqları dünənki radio verilişi söylədiklərinizin əyani təsdiqidir. Məncə sizin mətbuat sahəsindəki müsbət iş təcrübənizi yaymağa dəyər.

Şirxan İsmayilzadə qonaqların tərifli sözlərindən xoşhal oldu və nikbin əhval-ruhiyyə ilə:

- Təşəkkür edirəm, - dedi. - Lakin mətbuat sahəsində qüsurlarımız da var. Ona görə də bizi çox da tərifləməyin.

- Əlbəttə, bunu sizin təvazökarlığınız kimi başa düşürəm, - Cəmşid Fəqanov cavab verdi.

Onların təbəssümlü baxışları bir-birinə qarşı məmnunluq ifadə etdi.

Qonaqlar işlərini yekunlaşdırıb şad-şalayın geri döndəndən sonra Şirxan İsmayilzadə ideoloji sahəyə baxan şöbə müdiri Orxan Kamalovu yanına çağırdı. Orxan Kamalov onun kabinetinə girəndə təbəssüsləndi. Şirxan İsmayilzadə başının hərəkəti ilə Orxan Kamalovun salamını aldı və ona oturmaq üçün yarıkənül yer göstərdi. Kabinetə darıxdırıcı sükut çökdü. Şirxan İsmayilzadə ağır başını qaldıraraq şöbə müdürünü zəhmli baxışları ilə süzərək:

- Neçə ildi şöbə müdiri işləyirsiniz?

- Üç il olar.

- Üç il!! - Şirxan İsmayilzadə kinayə ilə onun cavabını təkrar etdi və: - Lətifəsi burdan uzaq olsun, - dedi. - Qədim vaxtlarda hansı ölkənin padşahına bir fil bağışlayırlar. Fil qəflətən xəstələnir. Ancaq onu sağaltmaq üçün həkim tapılmaz. Bu heyndə bir nəfər padşahın

hüzuruna gəlib ondan iş istəyir. Padşah ondan hansı peşənin sahibi olduğunu soruşur. - Mən fil həkimiyəm, - deyər qəbula gələn cavab verir. Padşah göydə axtardığını yerdə tapdığına görə çox sevinir. Dərhal sərəncam verib həkimi işə götürür və nöqərlərinə qoşub, xəstə filini sağaltmağa göndərir. Axşam düşür, nə fildən, nə də ki, həkimdən xəbər çıxmır. Padşah vəziyyətdən hali olmaq üçün fil saxlanan yerə adam göndərir. Gedənlər görür ki, həkim hey filin ətrafına fırlanır. Padşahın adamları həkimdən filin sağlması üçün nə əncam çəkdiyini soruşurlar. Həkim nəfəsini dərib dayanır və alınının tərəfini silə-silə: - Səhərdən bəri nə qədər əlləşib vuruşuram, bu filin baş tərəfi ilə arxa tərəfini ayırd edə bilmirəm. Ona görə xahiş edirəm mənə çox yox, bircə gün də möhlət verin... - deyir.

Şirxan İsmayılzadə rişxəndlə gülərək:

- Sizi görəndə, o fil həkimi əhvalatı yadıma düşdü, - deyib ciddiləşdi. - Neçə ildi o boyda şöbəyə başçılıq edirsiniz, lakin hələ də işin mahiyyətindən xəbərsizsiniz. Təəssüf! Çox təəssüf! Görünür, sizin barənizdə zəndim məni aldadıb!

Orxan Kamalov özünü saxlaya bilmədi:

- Şirxan Qasimoviç, - dedi. - Bəlkə məndən pis bir söz eşitmisiniz?! Və yaxud hansı qəbahətə yol vermişəm ki, məndən bu cür narazı danışsınız?!

- Fikrimi bilmək istəyirsinizsə, sizə göstərilən etimadı doğrultmağa çalışmırsınız. Şöbənin yarıtmaz işinə görə də üzümə söz gəlir. - Şirxan İsmayılzadə daha da əsəbləşdi. - Başa düşürəm, hara baxırsınız?! Şöbə nə ilə məşğuldur?! Mətbuat sahəsində biabırçılıqdır! Kimin ağlına nə gəlir, yazır! Siz, Orxan Kamalov yoldaş isə susursunuz. - Katib ayağa qalxdı. - Yuxarıdan gələn yoldaşlar, xüsusilə Mərkəzi Komitənin məsul işçisi Cəmişid

Fəqanov bizim radio verilişləri barədə elə biabırçı faktlar dedi ki, cavab verməyə söz tapmadım. Xəcalətimdən yerə girdim. O nə radio komitədir?! O nə verilişlərdir?! Siz buna neçə dözürsünüz?!

Orxan Kamalov katibin qarşısında çaş qalmışdı, bilmirdi nə cavab versin, necə cavab versin. Şöbə müdiri qımıldanıb nə demək istədisə, Şirxan İsmayılzadə ona imkan vermədi:

- Deyəcəyiniz sözü saxlayın sonraya! Özünüə lazım olar! İndi mənə lazım deyil! Burdan duran kimi xüsusi komissiya yaradılmalıdır. Sabahdan gec olmayaraq, radio komitətin fəaliyyətini əməlli-başlı yoxlamaq lazımdır. Mənə elə gəlir ki, o Ziyafət Zərbəliyevdən sədr olmaz. Onun yerinə də cavan, təcrübəli kadr tapmaq lazımdır. Zərbəliyevin müavinlərindən də ağlım bir şey kəsmir. Ümumiyyətlə, elə təkzibolunmaz faktlar tapıb ortalığa qoymaq lazımdır ki, birinci o Zərbəliyevdi nə zibildi, ondan yaxa qurtara bilək. Sonra da onun ətrafına topladığı təsadüfi cızmaqaraçıları oradan rədd etmək üçün ciddi əsaslarımız olmalıdır. Bütün bunlar yoxlamanı necə təşkil etməyinizdən asılıdır.

Şirxan İsmayılzadə göstərişini verib Orxan Kamalovun üzünə baxdı və:

- Nə dediyim aydın oldu?! - soruşdu.

- Bəli, - Orxan Kamalov sakitcə cavab verdi və getmək üçün ayağa qalxmaq istədi.

- Onu da nəzərinizə çatdırım ki, əslində bu, yuxarının göstərişidi, daha doğrusu, Cəmişid Fəqanovla Əzizəyə Gülbəliyevin. - Şirxan İsmayılzadə əlavə etdi. - Ona görə də bu söhbət ikimizin arasında qalmalıdır. Məsələni də elə qələmə vermək lazımdır ki, guya bundan katiblərin xəbəri yoxdur, yoxlama şöbənin təşəbbüsü ilə təşkil olunub. Bu, sizin nüfuzunuzu da qaldırır. - Birinci

katib fikrini tamamlayıb, şöbə müdürünə - indi gedə bilərsniz, - dedi.

* * *

Əllidən artıq yaşı, çəlimsiz bədəni, batıq ovurdu, həmişə yana daranan qalın ağ saçları, hülqumu irəli çıxan nazik boğazı olan və geyim-keciminə o qədər də fikir verməyən Ziyafət Zərbəliyev ali təhsilli tarixçi olmaqdan əlavə, partiya məktəbini bitirmişdi. Vilayət komitəsində şöbə müdiri, mədəniyyət naziri vəzifələrində işləmişdi. Üç il olardı ki, yerli radio verilişləri komitəsinə sədr göndərilmişdi. Xasiyyəti sərt, iddiası böyük, həyatından küskün olduğuna və həmişə onun-bunun arxasınca deyindiyinə və heç kimi bəyənmədiyinə görə çoxunun ondan xoşu gəlmirdi. Onun özü də heç kimə yovuşmurdu. Vilayət rəhbərliyində də elə bir nüfuzu yoxudu. Hamıya şübhə ilə baxırdı. Küçə ilə gedəndə Ziyafət Zərbəliyevi tanıyanlar onunla qarşılaşmamaq üçün tez üzlərini başqa səmtə tutub yollarını dəyişirdilər.

Neçə gün idi ki, Ziyafət Zərbəliyevin kefinə soğan doğranmışdı. İdarə dərindən yoxlandığından qanı qarayı, papirosu papirosa yetirmirdi. Yoxlama komissiyasının üzvləri də əllərinə fürsət düşdüyündən Ziyafət Zərbəliyevin başında qoz sındırırdılar: “Bu sənədi ver”, “O kağıza qol çək”, “Filan dokumenti gətir...”, “Qonorrarlarda israfçılıq var...” Komissiya üzvlərindən biri ayrıca otaqda əyləşib, komitənin işçilərini sorğu-suala tutur, cürbəcür izahatlar tələb edirdi. Hamısı da keçisi bulandırması... Ziyafət Zərbəliyevi girinc eləmişdilər.

Düzdür, Radio Verilişləri Komitəsində hərdən bir müəyyən yoxlamalar gedirdi. Ancaq Ziyafət Zərbəliyev gördü ki, bu xına o xınadan deyil. Yoxlayıcılar ciddi-

cəhdlə qaşınmayan yerdən qan çıxarmağa çalışırlar. Məqsəd də odur ki, tapdıqları bir-iki nöqsanı şişirdib, milçəkdən fil düzəltsinlər və haqq-nahaq Ziyafət Zərbəliyevi danaboyu eləyib başını əksinlər. Şirxan İsmayılzadənin iç adamlarından biri söz buraxmışdı ki, guya Ziyafət Zərbəliyevi yıxıb, yerinə Nazim İlhamı qoymaq istəyirlər. Əslində isə Nazim İlhamın elə bir təmənnası yox idi. Əksinə, Ziyafət Zərbəliyevə arşını əyilmiş adam kimi, həmişə hörmət göstərirdi. Zərbəliyev də bunu hiss edib, Nazim İlhamı etibar edirdi. Bir sözlə, onların arasında mehribançılıq yaranmışdı. Ancaq Nazim İlhamın komitə sədrinin yerinə hazırlaşması söhbəti yayılandan bəri Ziyafət Zərbəliyevin üzünü ondan dönmüşdü.

Ziyafət Zərbəliyev çox götür-qoydan sonra yoxlaşmanın dördüncü günü birtəhər özünü Şirxan İsmayılzadənin kabinetinə təcili. Birinci katib ona - əyləşin, - desə də Ziyafət Zərbəliyev oturmadı. Onun gözləri hədəqdən çıxmışdı. Zərbəliyevin qansız sifətindəki qırıqlar səyriyir, əlləri əsirdi. Bunu Şirxan İsmayılzadə də hiss edib süni bir nəzakətlə:

- Sizi eşidirəm, - dedi.

Ziyafət Zərbəliyev qəzəbini cilovlaya bilmədi və birdən-birə barıt dağarcığı kimi açıldı:

- Qasımın oğlu Şirxan, - dedi. - Sizin sürünə-sürünə üç-dörd qiymətlə qurtardığınız məktəbi mən fərqlənmə ilə bitirmişəm. Bu, bir! Hansı vəzifədə necə işləmişəm, onu da özünüz yaxşı bilirsiniz. Axırda da haqq-nahaq nazir vəzifəmi, deputatlığımı əlimdən alıb məni zorla beş-on işçisi olan kiçik bir komitəyə göndərdiniz. Bunların heç birinə dinmədim! Neçə ildi Nikalaydan qalma köhnə bir binaya qısılib birtəhər başımızı girliyoruz. İki

şöbə bir darısqal otaqda yerləşir. Başqa çətinlikləri demirəm. Oturmağa bir yönlü stol-stulu da yoxdur. Bütün bunlara baxmayaraq, özümüzü oda-közə vurub, gecə-gündüz var qüvvəmizlə çalışırıq ki, verilişlərimiz dinləyiciləri qane etsin. Necə deyərlər, şapalaqla üz qızardırıq. Əlac nədir, dözüyük! Di gəl ki, sakitcə oturub işlədiyimiz yerdə ora da bir çöp uzadırsınız, əl-qol açmağa imkan vermirsiniz. Beş ildən çoxdur bu boyda vilayətdə atını sağa da çapırsan, sola da. Arvad-uşağın, qohum-əqrəban da süd gölündə üzür. Ancaq balaca bir vəzifəni də mənə çox görürsünüz. Sizin hansı fitnə-fəsadlardan çıxdığınızı bilməyən yoxdur. Belə bir misal var, qırqovul başını kola soxub, elə bilir quyruğu görünür. Amma onu bil ki, elin gözü tərəzidi, xalq hər şeyi görür. İntəhası hamı abrına qısılib dillənmək istəmir.

Ziyafət Zərbəliyev sinəsini boşaldandan sonra qoltuq cibindən əl boyda dəftərçə çıxartdı:

- İndi siz mərdi qova-qova namərd edirsiniz. Məni yoxlatdırırsınız, əlindən gələni əsirgəyən kişi deyil!! Sizin nə oyunlardan çıxdığınızı bircə-bircə bura qeyd etmişəm, - əlindəki dəftərçəni göstərdi. - Burdakı faktları Moskvanın əli ilə yoxlatdırıb, siz Şirxan Qasımoğlunun kürəyini yerə qoymasam, Ziyafət Zərbəliyev olmaram! Di xudahafiz, mən getdim, altda qalanın canı çıxsın! Görək axırda kim peşman olur.

Komitə sədri qapıya sarı yönəlmək istəyəndə, Şirxan İsmayılzadə tez yerindən qalxıb, yalvar-yaxarla onu geri qaytardı. Və Zərbəliyevin boş damarını ələ alıb, onu bir çətinliklə sakitləşdirdikdən sonra şirin dilini iş salmağa başladı:

- Yoldaş Zərbəliyev, bayaqdan sizə qulaq asıram, lakin bilmirəm nə danışırırsınız, nədən danışırırsınız, - dedi. - Mən hazırlaşıram ki, bu gün, sabah kollektivinizi

yığıb Zərbəliyev başda olmaqla, onlara təşəkkürümü bildirim, siz də başlamısınız ki, yoxlama belə getdi, bizə imkan vermirsiniz... Xəbəriniz varmı ki, bu günlərdə Mərkəzi Komitədən, Nazirlər Sovetindən gələn məsul yoldaşlar radio verilişlərinizi dinləyəndən sonra işinizə necə yüksək qiymət verdilər?! Cəmişid Fəqanov yoldaş deyəndə ki, burdakı Radio Verilişləri Komitəsinin müsbət iş təcrübəsini yaymaq lazımdır, heç bilirsiniz necə fərəhləndim?! Etiraf etmək lazımdır ki, şəxsən mənim tərəfimdən haçansa sizə qarşı müəyyən haqsızlıqlara yol verilib?! Ora sizin yeriniz deyil! İndi bu yanlışlıqları düzəltmək barədə düşünürəm. Siz isə burada ayrı hava çalışsınız. Heç gözləməzdim!! Heç gözləməzdim!! Gözlərimə inana bilmirəm ki, qarşımdakı böyük hörmət bəslədiyim Ziyafət Zərbəliyevdir!!

Elə bil odun üstünə soyuq su calandı. Bu sözlərdən sonra Ziyafət Zərbəliyev bir andaca yumşalıb muma döndü və Şirxan Qasımoviçə qarşı ittihamlarına görə peşman olubmuş kimi:

- Şirxan Qasımoviç, bəs onda bu həngamə nədir?! Neçə gündü əl-qolumuz bağlanıb, işləməyə imkan vermirlər. - Sakit-sakit giley-güzarını bildirdi.

Şirxan İsmayılzadə bu sözdən dəhşətə gəlibmiş kimi:

- Yoldaş Zərbəliyev, siz nə danışırırsınız?! Nə yoxlama?! Sizi kim yoxlayır?! Hansı vicdansız yoxlatdırır?!

Ziyafət Zərbəliyev təəccüblə çiyinlərini qaldırdı. Şirxan İsmayılzadə əsəbi halda daxili telefonla ideoloji şöbəyə zəng vurdu:

- Orxan! Ziyafət Zərbəliyev yoldaş yanımdadır! Onun deməsinə görə guya radio komitətdə yoxlama gedir. Deyin görüm, bu nə məsələdi?! Yoxlamanı kim, nə məqsədlə apartdırır?! Bundan xəbəriniz var?!

Daxili telefonun səsi kənarda aydınca eşidilirdi. Orxan Kamalov katibin suallarına dərhal cavab vermədi. Arada fasilə yarandı və sonra:

- Bəli, bəli, Şirxan Qasimoviç, xəbərim var. Yoxlamaı bizim şöbə aparır. - Orxan Kamalov cavab verdi.

- Yaxşı! Bu nə özbaşınalıqdı?! Mənim xəbərim olmadan, özünüzdən hoqqa çıxardırsınız! Birincisi təcili olaraq elə bu dəqiqə, mənnən danışib qurtaran kimi komissiyayı geri çağırın. İkincisi, mənnən razılaşımadan icazəsiz belə bir hərəkətə yol verdiyiniz üçün izahat yazmalısınız.

Birinci katib şöbə müdirinin cavabını gözləmədən, daxili telefonun dəstəyini zərblə yerinə çırpdı və üstəlik - vicdansız! kəlməsi işlətdi. Sonra üzünü Ziyafət Zərbəliyevə tutaraq:

- Belə şeylər olar, - dedi.- Ona görə əsəbləşməyə dəyməz. İşlərin mayası elə bu Orxan Kamalovun özüdür. Sizə ilişməkdə də məqsədi başqadı. Aldığım məlumatlara görə, o Nazim İlhamdı-nədi, bizim bu şöbə müdiri ilə gizləncə əlbir olub altdan-altdan ayağınızın altını qazmağa çalışırlar. Niyyətləri də odur ki, Nazim İlham sizin yerinizə keçsin. O Nazim İlhamı yaxşı tanımırırsınız, aşkarda üzünüze gülməyinə baxmayın, bilirsən nə yuvanın quşudur?! Analar hələ o cür tip doğmuyub. Ancaq necə ki, bu stolda oturmuşam, Nazim İlham radio komitetin sədrliyi yerinə qulağının dalını görər! Yönlü işçi olsaydı, müxbirlikdən qovmazdılar. Mən bir az humanist adamam, gördüm ki, qalib ortalıqda, yazığım gəldi. İki-üç yerdə iş verdirdim ki, uşaqlarını dolandıra bilsin. İndi orda-burda qulağım çalır ki, yenə baş qaldırır, vəzifə iddiasındadır. Bizim bu şöbə müdirinin də qılığına girib, onun vasitəsilə yerinizə keçmək istəyir. Bax, yoldaş Zərbəliyev, indi başa düşdün də, xəbərimiz

olmadan nə kimi gizli oyunlar gedir. Bu, məndən xəlvət gedən yoxlamanın da kökü gedib o dəyyus Nazim İlham çıxır. Ayının yüz oyunu varsa, o da bir armudun başındadı. Hələ bilmədiyiniz elə məsələlər var ki, deyib qanınızı qaraltmaq istəmirəm. Hamısını araşdırıb Orxan Kamalova divan tutandan sonra ağı gələr başına, bilər ki, birinci katibdən gizli fırıldaq işlətmək olmaz...

Ziyafət Zərbəliyev onu dinlədikcə birinci katibə deydi hər zə-hədyan sözlərin peşmançılığını çəkir, qəlbində Şirxan İsmayılzadəyə qarşı rəğbət yaranırdı. Şirxan İsmayılzadə sözünü qurtarıb ayağa qalxdı və əlini Ziyafət Zərbəliyevin çiyninə qoyaraq:

- Yəqin ki, bir-birimizi düzgün başa düşə bildik?!

- Bəli, - Ziyafət Zərbəliyev başının hərəkəti ilə kətiblə bu günkü görüşündən razı qaldığını bildirdi.

- Nə qədər ki, burdayam, get papağını əyri qoy işlə, heç kimi də vecinə alma. Bir adam sizə dəyib-dolaşa bilməz. O Nazim İlhamı da başından elə getsin. Yaxşı olar ixtisar adınan idarədən uzaqlaşdırasan ki, ağına başqa şey gəlməsin. Onsuz da onun üç yerdə işləməsi düz deyil. Adam var ki, aylarla işsizdi, uşağına çörək pulu tapmır. - Şirxan İsmayılzadə bunları deyib, fikrini tamamladıqdan sonra əlini Ziyafət Zərbəliyevin çiynindən çəkdi. Zərbəliyev ilk kəlmələrində vilayətin rəhbərinə qarşı işlətdiyi həqarətli sözlərə görə xəcalət çəkdiyini bildirib, ondan dönə-dönə üzr istədi və Şirxan İsmayılzadəyə dərin minnətdarlığını bildirib kabinetdən şad-xürrəm çıxdı.

Şirxan İsmayılzadə daxili telefonla Orxan Kamalovu yanına çağırdı. Orxan Kamalovun pərt olduğunu hiss edib fəxrlə gülümsündü:

- Savadlı oğlansan, - dedi. - Təəssüf ki, siyasi cəhətdən çox kasıbsan. Görünür, əsəbləşmişən, ancaq nahaq

yerə. - Əyləşin, - Orxan Kamalova oturmaq üçün yer göstərdi. - Bilirəm nə demək istəyirsən, ancaq ehtiyac yoxdu, sizi başa düşürəm. Ziyafət Zərbəliyev top-tüfənglə gəlmişdi. Zalım oğlu başdan-ayağa zəhər tuluğudur. Dedim bu dəqiqə büronu çağırıb sizi partiyadan da, vəzifədən də xaric eləyərəm. Qırımımı görəndə susdu, başladı yalvarmağa. Bir az da sizdən şikayətləndi, guya bu yoxlamanı Nazim İlhamı görə aparırsınız. Nazim İlham sizə nə boyun olubsa, onu Ziyafət Zərbəliyevin yerinə hazırlamaq istəyirsiniz. Nə isə, yüz cür şər-şərotə... Hamısını deyib, qanınızı qaraltmaq istəmirəm. Çox ağzı havalı danışdı. Gördüm sizin barənizdə sarsaqlayır, vurdum ağzının üstünə, danışmağa imkan vermədim. Yoxlamanı da elə sizə görə dayandırdım. Fikirləşdim ki, adınızı orda-burda halandırmasın. Atalar demişkən, qorx qorxmazdan, utan utanmazdan. O cür həyasız adamlara baş qoşmaq olmaz. Elə vəziyyətə düşmüşdü ki, qorxdum infarkt olub-eliyə, düşərək zibilə. Özünün dərisi beş köpüyə dəyməz, bizi dilə-dişə salar. Qoy rədd olsun cəhənnəmə! O Nazim İlhamdan da bir az uzaq ol. Bir halda ki, onu sizinlə əlaqələndirirlər, özünə yaxın buraxma. Onsuz da ləkəli adamdı. Eləsindən nə qədər kənar olsan, başın bir o qədər salamat qalar. Nazimin üç yerdə işləməsinə camaat yaxşı baxmır. Müəllimdi, müəllimliyi eləsin. Gecə məktəbində işlədiyi kifayət idi. Bunu da nəzərə almaq lazımdır. İndi adamlar qazdan ayıqdı, orda-burda danışrlar ki, Nazim İlhamı üç yerdə vəzifə verib qudurdan Orxan Kamalovdu. Nazim İlham kimilərindən ötrü özünüzi niyə dilə-dişə salırsınız?! Bunlar sizə lazımdır?

Vilayət başçısının qarşısında sakitcə dayanan Orxan Kamalovun ifadəsiz baxışları Şirxan İsmayılzadənin rəngdən-rəngə düşən dolu sifətində donub qalmışdı. O,

təbə olduğu “əlçatmaz” adamı dinlədikcə, neçə ay bundan qabaq, Nazim İlham barədə söylənən xoş fikirləri, cəmi beşcə gün əvvəl Radio Verilişləri Komitəsini yoxlatdırıb, Ziyafət Zərbəliyevdən yaxa qurtarmaq üçün onu qızıqsdırıb qabağa verməsini xatırlayır və daxilən düşünürdü: “İlahi, məgər insan şərə xidmət edən hiylə, fitnə-fəsad üçün doğulur?! Parlaq günəşi, təmiz havası, əsrarəngiz təbiəti olan bu gecəli-gündüzlü, aylı-ulduzlu dünyada yaşamağa layiq deyiliksə, bizi niyə yaradırdın, ilahi?! Bəlkə həyatın hələ anlaya bilmədiyimiz qanunu belədir? Müvəqqəti olan yüksək vəzifələrə çatmaq üçün hər cür naqis sifətlərə düşüb, qəbir evinə qədər daşdığı insanlıq adına xilaf çıxmasını şərəf və şücaət hesab edən bu şüurlu məxluq öz miskin hərəkətlərilə gör necə də fəxr edir!! Neçələrini hiylə toruna salıb, zəlil etməsini qəhrəmanlıq bilib, ondan qürur duymasına kənardan baxan zavallıların necə nifrət etdiyini nə vaxt anlayıb başa düşəcək, özünü ağıllıların ağıllısı hesab edən bu insan qiyafəli məxluq?! Şirxan İsmayılzadənin tutduğu məkrli mövqeyə etiraz edib, düşündüklərimi onun üzünə desəm necə?! O, məni bəd əməllərdən çəkəndirmək istəyən xeyirxahı kimi başa düşərmimi?! Əfsus ki, yox!! Əksinə, göstərmək istədiyim alicənablıq mənə baha başa gələr və onun güdaza verdiyi növbəti qurbanlardan birinə çevrilə bilərəm. İndi iki nicat yolum qalır. Ya vicdansızlığı özümə rəva bilib, vilayət başçısının həqiqətdən uzaq olan təfəkkür tərzinə uyğun hərəkət etməliyəm. Vicdansızlıq isə insanı Tanrıdan uzaqlaşdırıb axırını müsibətlərə düşürən faciədir. Bu, mənim üçün qəbul edilməz yoldur. Ya da ən yaxşısı, vəzifə hərisliyindən əl çəkib, bu şər-şeytan yuvasından aralanmalıyam. Elmi işlərimi davam etdirərəm. Elmə çəkdiyim zəhmətin bəhrəsinə qane olsam, başım göylərə

ucalar. Daha nadan, namərd kölgəsində alçala-alçala sürünməyəm. Elmin yolu məni üfunət saçan fitnə-fəsad bataqlığından uzaqlaşdırıb, haqqın dərğahına yaxınlaşdırar.

Şirxan İsmayılzadə şöbə müdirinin nə barədə isə düşündüyünü ağına belə gətirmirdi və ona elə gəlirdi ki, Orxan Kamalov vilayət rəhbərinin dediyi hər bir kəlməyə inanıb, ondan nəticə çıxarmaq barədə düşünür. Lakin hərdən sözarası verdiyi yoxlayıcı suallara laqeyd cavab aldığı üçün hiss etdi ki, Orxan Kamalov xəyaldadır. Şöbə müdiri İsmayılzadənin təmtəraqlı kabinetində yox, tamamilə başqa aləmdədir. Şirxan İsmayılzadə bunu duyduğu üçün bir qədər dilxor oldu və ona qarşı iradını bildirərək hökmran əda ilə:

- Mən burda qızıl kimi söz danışram! Sizin fikriniz isə deyəsən dağda-daşdadı?! - Əlini havada yellətdi.

- Xeyr! Xeyr! Şirxan Qasimoviç, sizi diqqətlə dinləyirəm. - Orxan Kamalov cavab verdi.

Şirxan İsmayılzadə onu düz başa düşmüşdü. Orxan Kamalov tabe olduğu "mötəbər" şəxsin dediklərini yalnız eşidirdi. Ancaq öz daxili aləmində olduğu üçün mü sahibinin dedikləri kabinetin kəsif havasında əriyib heç bir məna kəsb etmirdi.

Orxan Kamalovun xəmiri başqa cür yoğrulmuşdu. Onun anlama, dərk etmə əzaları həqiqətdən uzaq olan bayağı ibarələri qavramağa alışmamışdı. O, əliçantalı tələbə ikən təhsil aldığı, müəllimlikdə təlim-tərbiyə verdiyi sinif otaqlarındakı skamyalarla, qara kütlənin kənardan həsəd apardığı idarəçilik makinaları və onun sükançıları arasındakı uçurumun şahidi olduqca dəhşətə gəlirdi. Şirxan İsmayılzadənin yaratdığı və yalnız onun özünə sərf edən mühit Afrika cəngəlliklərində zavallı canlıların, vəhşi güclülərin əsirinə çevrilən əzablı

anları xatırladırdı. Orxan Kamalovun pak qəlbi hər gün şahidi olduğu bu müdhiş mənzərəyə tab gətirmirdi. Şöbə müdiri heç də ona xoş ovqat vəd etməyən bu mənhus tamaşanın seyrçisi olmaq istəmədi. Şirxan İsmayılzadənin normal zəkanın çərçivəsinə sığmayan son hərəkətləri, axır ki, Orxan Kamalovu gec-tez onu yaxalayacaq fəlakətdən xilas olmaq barədəki qərarını qətiləşdirdi. Bir neçə aydan sonra ərizə yazıb elmi işini davam etdirmək bəhanəsilə şöbə müdirliyindən uzaqlaşdı. Elindən-obasından bir müddət ayrı düşmək onun üçün nə qədər çətin olsa da, vaxtilə təhsil aldığı Leninqrada üz tutdu.

* * *

Ziyafət Zərbəliyev Şirxan İsmayılzadədən özü barədə tərifli sözlər eşidəndən və vilayət başçısı əlini onun kürəyinə çəkəndən bəri çönüb başqa adam olmuşdu. O gündən yerini də dəyişmişdi. Yeriyəndə dəbanı yerə dəymirdi. Bəzən verilən salamları da çətin alırdı və: - Əleykəssalam - demək əvəzinə çənəsini yüngülvari endirib-qaldırmaqla kifayətlənirdi. Onun bu cür iddialı hərəkətlərinə işçilər məəttəl qalmışdı. İdarədə pıçıldaşırdılar ki, yəqin Ziyafət Zərbəliyevi yuxarı vəzifəyə aparırlar, yoxsa o, bu cür xasiyyətin sahibi deyildi. Şöbə müdirləri ilə də həmişəki kimi mülayim rəftar eləmədi. Texniki işçiləri lap gözümçixdıya salmışdı. Süpürgəçilərdən tutmuş müavinlərinə qədər hamıya yuxarıdan aşağı baxırdı. Nazim İlhamı özünə rəqib hesab etdiyi üçün onu da dolayı yollarla burunlayırdı. Cürbəcür bəhanələrlə yazdıqlarını həftələrlə qovluqlarda saxlayıb, efirə buraxmırdı. Həm də təkrar-təkrar deyirdi ki, yuxarıdan göstəriş var. Bu gün-sabah idarədə ixtisar aparmalıyam. Kimin imkanı var, indidən özünə

gün ağlasın. Dalda-bucaqda danışdı ki, Nazim İlham üç yerdə işləyir. Qanunla birinci o, ixtisara düşür. Yaxşısı odur ki, bəri başdan özü ərizə yazıb üzüsulu getsin. Bu söz Nazim İlhamın qulağına çatanda başa düşdü ki, Ziyafət Zərbəliyev kimin çaldığı hava ilə oynayır. Dünənəcən əsə-əsə şöbə müdirlərinə “Mən gedəndən sonra vay sizin halınıza. Təzə sədr gələn kimi çoxunuzun xoruzunu qoltuğuna verib, ətrafına yaxın adamlarını yığacaq. Ona görə elə işləmək lazımdır ki, əlləri ilişməyə yer qalmasın” - deyən Ziyafət Zərbəliyev indi hamıya xox gəlib, idarədə meydan sulayırdı.

Nazim İlham əsas Radio Verilişləri Komitəsindən dolanırdı. Əvvəla yüksək maaş alırdı, üstəlik də filan qədər qonorar. Buna baxmayaraq, ab-havanı belə görəndən sonra radio komitəsindən getmək qərarına gəldi. Özünə sığışdırmadı ki, bir gün Ziyafət Zərbəliyev kimi yalotu adam ona desin ki, vəzifən ixtisara düşüb. Ona görə Ziyafət Zərbəliyevi qabaqlayıb ikilikdə dedi ki, əvvəla üç yerdə işləyirəm. Bir tərəfdən də bədii yaradıcılıqla məşğulam. Bir belə işin öhdəsindən gəlmək fiziki cəhətdən də çətindir. Son vaxtlar hiss edirəm ki, səhhətimə pis təsir edir. Bir əldə üç qarpız tutmaq olmaz. Ona görə xahiş edirəm, məni radio komitəsindən azad edəsiniz. Siyasi və elmi bilikləri yayan cəmiyyətdə də işləmək fikrim yoxdur. Müəllimlik bəsdir. Çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar. Bunları ətraflı izah etdim ki, sonra aramızda inciklik olmasın.

- Nə danışırırsınız, Nazim müəllim?! Mən buna qəti razı ola bilmərəm. Bu idarədə az-çox qələmi olan sizsiniz. Etiraf edirəm ki, idarənin üzünü ağ eləyən sizin yazılardır. Bu yaxınlarda Şirxan Qasimoviçin yanında olanda, bilirsiniz sizi nə qədər tərifləmişəm. Onun xoşuna getsə də, getməsə də, açıqca dedim ki, Nazim İlham

gələndən bəri radio komitətin verilişlərində böyük dönüş yaranıb. Buna görə Şirxan Qasimoviç minnətdarlığımı bildirdim. İnsafçinə o da fikrimə şerik oldu. Bütün bunlardan sonra... Eh! Güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış! Yox! Yox! Qətiyyəni razı ola bilmərəm. Əl-ələ verib işləməliyik. Bəlkə son vaxtlar idarədə tələbkarlığı artırdığımı ayrı cür başa düşmüşünüz?! Ancaq nahaq yerə! Bəzi işçiləri qəsdən acılıyıram ki, işlərinə məsuliyyətlə yanaşsınlar. Ancaq bunların sizə qətiyyəni dəxli yoxdur. Yuxarıda bəzi verilişlərimizdən narazılıq eləyirlər. Dayaz yazılara görə üzümə söz gəlir. Ona görə məqalələri məni qane etməyən əməkdaşları sıxışdırmağa məcburam. Bunların sizə əsla aidiyyəti yoxdur.

Ziyafət Zərbəliyev əslində yaxşı bilirdi ki, radio verilişlərini urvata mindirən Nazim İlhamın yazılarıdır və onun gəlişindən sonra idarədə xeyli dönüş yaranıb. Ancaq Ziyafət Zərbəliyevə minlərlə dinləyicinin radio verilişlərindən razı qalıb-qalmaması yox, Şirxan Qasimoviçlə üzləşəndə bircə dəfə ona xoş sifət göstərməsi lazım idi. Bir də ki, Şirxan İsmayılzadənin ona - Nazim İlham yerinizə göz dikib - deməsindən sonra Ziyafət Zərbəliyevin qarnına sancı düşmüşdü. O vaxtdan bəri Zərbəliyev yerini isitmirdi. Hər vəchlə çalışırdı ki, Nazim İlham radio komitəsindən aralaşsın. Ancaq Nazim İlhamın yuxarıdan aşağı düşməsinə baxmayaraq, Zərbəliyev onun kölgəsindən də çəkinirdi və cürbəcür vasitələrə əl ataraq çalışırdı ki, Nazim İlham bezib öz xoşuylaradio Verilişləri Komitəsindən getsin. Nazim İlhamın - işdən çıxmaq istəyirəm- deməsi Ziyafət Zərbəliyev üçün göydəndüşmə oldu. İndi o, sakit nəfəs alırdı. Həm də düşünürdü ki, Şirxan İsmayılzadənin dediyinə əməl etdiyi üçün vilayət başçısının yanında hörməti birə-beş qat artacaq. Nazim İlham da xala xətrin

qalmasın - getmə gözümdən, gedərəm özümdən- deməsi boğazdan yuxarıydı. Nazim isə Ziyafət Zərbəliyevlə arada olan pərdəni götürmək istəmirdi və özünü elə göstərirdi ki, guya Ziyafət Zərbəliyevin ona canıyananlıq etməsinə inanır.

...Nazim İlham məruz qaldığı təqibləri büruzə vermədən, özünə qarşı rəğbət doğuran nəcib, sərt və enilməz bir əzəmətlə yaradıcı kollektivin bütün üzvlərilə ayrı-ayrılıqda sağollaşmış, qətiyyətli addımlarla radio komitəsini tərk etdi. Ziyafət Zərbəliyev zahirən ehtiram nümayiş etdirmək üçün Nazim İlhamın arxasınca çıxıb onu irəlindəki parka qədər yola salmaq istədi. Nazim İlham başını aşağı salıb, geriye baxmadan sol tərəfə dönüb, irəlindəki tində gözdən itdi. Ziyafət Zərbəliyev pərt olsa da, məqsədinə çatdığı üçün özündə bir yüngüllük hiss etdi və damağına qoyduğu siqareti tüstülədən tüstülədən geri döndü. O, iddialı davranışı ilə nəyə qadir olduğunu sanki tabeliyində olan işçilərə anlatmaq istəyirdi.

Ziyafət Zərbəliyev bir neçə dəqiqədən sonra kabinetinə daxil olub, nəşə ilə stolunun arxasına keçdi. Sərbəst olmaq üçün pencəyinin düymələrini açdı, belindəki qayıq dilini geri çəkib, ortasını boşaltmış, boğazındakı qalstukunu açıb təzədən bağladı. Arxasını geri söykəyib rahatlandıqdan sonra şəstlə hökumət telefonunu qaldıraraq Şirxan İsmayılzadəyə zəng vurdu. Lakin əks tərəfdən cavab gəlmədiyi üçün Ziyafət Zərbəliyev ehtiyatla telefonun dəstəyini yerinə qoydu. - Yəqin kabinetində yoxdu, hara isə çıxıb, - öz-özünə düşündü. Bir neçə dəqiqədən sonra telefon zəngini ikinci dəfə təkrar etdi. Yenə də cavab verən olmadı. Ziyafət Zərbəliyev katib köməkçisinə zəng vurub İsmayılzadənin harada olduğunu soruşdu.

- Şirxan Qasımoviç yerindədi, heç yerə getməyib. - Katib köməkçisi cavab verdi.

Ziyafət Zərbəliyev diltən oldu və yarım saat gözlədikdən sonra hökumət telefonunun dəstəyini yenidən qaldırdı.

- Eşidirəm. - Şirxan Qasımoviçin zəhmli səsi gəldi.

Ziyafət Zərbəliyev fəxrlə:

- Məlumat üçün deyim ki, o yaramaz bir təhər başımızdan elədik getdi. Özü də ustalıqla, elə şərait yaratdım ki, könüllü ərizəsini verdi, - deyib nə əlavə etmək istədiyirdisə Şirxan Qasımoviç onun sözünü yarımcıq kəsdi:

- Yoldaş Zərbəliyev, nə demək istədiyinizi başa düşə bilmədim! Danışığınıza da fikir verin. Nəzakətli olmaq lazımdır. “Yaramaz”!, “Başımızdan elədik”! Bu nə ifadələrdir?! Bir də ki, kimi işdən çıxardırsan, kimi işə götürürsən, bu, sizin səlahiyyətinizə aiddir. Birinci katib bu cür xırda məsələlərlə məşğul olmur. Özün bilirən ki, kadr işinə baxan katib var. Sözlünüz varsa, ona deyin. Bayaقدan bəri zəngi zəng üstə vurub vaxtımı alırsınız! Birinci dəfə telefonu götürmədim, deməli əlimdə vacib işim var. Dəqiqədə bir zəng vurub məni əsəbləşdirirsiniz. Bu cür yersiz hərəkətləriniz birinci-axırıncı olsun... - Du...Du...

Ziyafət Zərbəliyev vilayət rəhbərindən səbirsizliklə gözlədiyi “ənami” ala bilmədiyi üçün, fəxrlə qaldıraraq qulağına sıxdığı yaşıl rəngli telefonun dəstəyini onun təbasmış qansız sifətindən asılı qaldı... Son vaxtlar İsmayılzadənin əlinin hərəkəti ilə isinən kürəyindən qışın çovğunlu havasında olduğu kimi soyuq gizilti keçdi. - Dünənəcən gülürüz: “Nə qədər ki, burada əyləşmişəm, sizə zaval yoxdu” - deyən mötəbər şəxs Ziyafət

Zərbəliyəvlə yenə də əvvəllər olduğu kimi sərt danışması, bir andaca onu qara şübhələrə qərq etdi...

* * *

Nazim yol boyu rastlaşdığı dost-tanışlarla həmişə olduğu kimi qürurla danışır, əvvəlkindən də şən və əzəmətli görünürdü. O, evə çatanda da daxili dilxorçuluğunu hiss etdirmədi. Övladlarının təzə-təzə dil açdığı anlarda işlətdiyi məzəli kəlmələri yamsılayıb, hamını şənləndirdi. Bəzi atmacaları ilə Səriyyə müəlliməni də güldürdü.

Şam yeməyindən sonra uşaqlar dəftər-kitabları ilə məşğul olmağa başladılar. Nazim İlham isə həyat yoldaşı ilə iş otağına keçdi. Nazim İlhamın həyatda üzləşdiyi xoşagəlməz hadisələri heç vaxt Səriyyə müəlliməyə bildirməzdi. Bu dəfə başına gələn əhvalatların bəzi məqamlarını həyat yoldaşına açıb danışmalı oldu. Adamın başına nə gəlir, ağılsızlığının ucbatından gəlir, - dedi. - Mən fanatik dindar deyiləm, ateistlərə də nifrət edirəm. Amma Allah adamıyam və qəti bir inamla deyərdim ki, Allaha, bir çox namaz qılıb oruc tutanlardan yaxınam. Çünki Tanrının və onun bəndələrinin xoşuna gəlməyən bəd əməllərdən həmişə uzaq olmuşam. Allahın naşükür bəndələrdən xoşu gəlmir. Bax, bu barədə Tanrı qarşısında günahkaram. Bəlkə də elə ona görə yaradanın qəzəbinə gəlmişəm. Anladığıma görə hər bir şüurlu məxluqun əzasında insan şəklini almağa qadir olan milyon-milyon damlalar var. Ancaq ana bətnində ətə-qana dolub, dünyanın üzünü görmək hamıya müyəssər olmur. Bu, yalnız Allah-taalanın bilinməz sirridir. Cənnətlər cənnəti olan belə bir möcüzəli dünyaya gəlmək İlahi xoşbəxtliyi. Bizə nəsib olan bu xoş-

bəxtliyi isə dərk etmək fəhmindən xaliyik. Bunu elə belə, adi hal kimi başa düşməyimiz şüurun qüsurudur. Məncə bunu qüsurlar yox, nadanlıq adlandırmaq daha düzgün olardı. Ona görə də Allah-taalanın bəxş etdiyi xoşbəxtliyin qədərsiz qədərini dərk edə bilmirik və böyük-böyük iddialara düşürük. Yüksək vəzifə, vər-dövlət, şan-şöhrət hərisliyi şüurlara hakim kəsilir. Buna aludə olanlar tələyə daha tez düşür və qəvi düşmənin şikarına çevrilirlər...

Nazim İlham əlini sinəsinə qoyaraq:

- Bax, qarşında dayanan “çoxbilmiş” jurnalist kimi. O tərəfi də var ki, ala qarğa bəzən çoxbilmişliyindən düzağa düşür. Qarğaya bənzəmək?! Bu ki, təhqirdi?! Noolsun, təhqir də cəzanın bir formasıdır. Nə qədər ağır olsa da, özümü bu cəzaya məhkum etmişəm. Özünü cəzalandırmaq hər oğulun işi deyil. Bunun üçün qətiyyət lazımdır. Dediklərim danışılması mümkün olmayan bir həqiqətdir, həm də etiraf. - Nazim İlham əsəbi, bir qədər də həyəcanlı danışığına davam etdi. - Etiraf isə insani xalisliyə xas olan keyfiyyətdir. Boynuma alım ki, xəyali iddialara düşmüşdüm. Həddindən artıq xoşbəxtliyin bədbəxtliyə aparan qeyri-rəvan bir yol olduğunu unutmuşdum. İndi onun bəlasını çəkməli olmuşam. Günah işlətmirəmsə, hər bir adamın vicdanı onun Allahıdır. Və vicdanımın qarşısında aciz və müti olduğum üçün qüsurlarımı mərd-mərdanə bəyan etməyə borc-luyam və həm də məcburam.

Bayaqdan bəri onu diqqətlə və təəccüblə dinləyən Səriyyənin dodaqları qaçdı:

- Axı, bu gün sənə nə olub? Yaman müdrikləşmişən. Lap yunan filosofları kimi danışsən, - deyib Nazim İlhamın könlünü almaq üçün incə barmaqlarını onun qalın saçlarında gəzdirdi.

- Bəzən səhv adamı müdrikləşdirir. - Nazim İlham cavab verdi. - Bir uşaq sadələvhlüyü ağılıma hakim kəsildiyi üçün özüm-özümü ittiham etmək istəyirəm.

Səriyyə fikirləşdi ki, Nazim İlham bu cür həyəcanlı, həm də yerli-yersiz danışan deyil, yəqin nə isə olub. Ona görə həyat yoldaşına mane olmaq istəmirdi. Düşünürdü ki, qoy o ki var danışb ürəyini boşaltsın.

Nazim İlham yol verdiyi qəbahətlərin Səriyyə müəlliməyə xoş təsir bağışlamadığını hiss etdiyi üçün:

- Səni başa düşürəm, Səriyyə xanım, - dedi. - Özüm-dən asılı olmayaraq, bu cür danışdım. Lap "Bilik" cəmiyyətinin sürülmüş portfel gəzdiren bivec məruzəçiləri kimi. Ancaq bu sözləri mənə hansısa gözəgörünməz bir qüvvə dedirtdir. Ona görə də istərdim ki, bu barədə məni günahsız hesab edəsən. Ancaq aqillər başlarına gələn fəlakətdən məyus olmaq əvəzinə, ondan ağıllı nəticə çıxarmaq barədə düşünürlər. Düşünürlər ki, hər bir hadisə gözəgörünməzin hökmü ilə baş verir. Yaradan heç vaxt yaratdığını darda-amanda qoymaz. Nə olsa xeyrədir. Unutma ki, qələm əhlini əymək olar, sındırmaq yox. Bu barədə ürəyini buz kimi saxla. Bir də ki, igidin başı qalda gərək. Bu da həyat məktəbidir. O məktəbin də bambaşqa dərsləri var. Onun dərinliklərinə baş vurub, imtahanından məqbul çıxmaq barədə düşünməyin məqamıdır. Mən bu imtahanı necə verəcəyəm?! Bax, Allah-taala belə yerdə adamı sınağa çəkir. Ondan başıuca çıxacağıma əmin ola bilərsən. Çünki "yalma-nından" yapıldığım qələmdə köhnə at təpəri var. İndiyəcən üç vəzifə daşıyırdım. İndi doğma sənətim olan müəllimliklə kifayətlənməli olmuşam. Sərbəstliyimin artması, bədii yaradıcılığa söykənməyim üçün ələdüşməz bir fürsətdir. Qəzet və radio yazılarının ömrü gödəkdir. Yazacağım bədii əsərlərin məni əsrlərdən-

əsrlərə yaşatmaq qüdrəti var. Bu, yazanlar üçün əbədi xoşbəxtliyin çətin, həm də şərəfli yoludur.

Səriyyənin yumşaq qəlbi Nazim İlhamın dediklərinə tab gətirmədi. O, ayağa qalxıb üzünü yumaq bəhanəsilə vanna otağına keçdi. Yaş gözdə olsa da, qəlbin hökmünə tabedir. - Can yanmasa, göz yaşarmaz, - deyiblər. Səriyyənin incə qəlbi dinlədiyi nisgilli sözlərə tab gətirmədi, səssizcə yumub tökdü və kövrəldiyini Nazimə bildirməmək üçün üzünə bir-iki ovuc sərin su vurdu. Geri dönəndə onun kirpiklərinin nəmi Nazim İlhamın diqqətindən yayınmadı.

- Aslanın erkəyi, dişisi olmaz - deyiblər. Sən isə ... Xoşum gəlmədi bu cür dəyanətsizliyindən. Nəbadə bu haqda uşaqlara bir söz deyib onların qəlbinə xal salasan. Səma həmişə təmiz olmur. Bəzən qara buludlar sıxlaşıb, bir-birinə həmlə gəlir. İldırım çaxanda əzəmətlə ucalan çinarlar özlərini ildırımın alovlarına sipər edirlər ki, torpaqdan təzəcə baş qaldıran kövrək tinglərə zaval toxumasın. Əslində burada bir faciə də yoxdur. Həyatın yolu rəvan deyil. Enişə enmək asandır, düzdən gücsüzlər də maneəsiz keçə bilər, yoxuşu qalxmaq hünər istəyir. Hər addımı fəlakət doğura bilən sıldırımları aşmaq üçün təpər lazımdır. Yaman gün Tanrı sınağıdır. Düşar olanda gərək bəxtindən gileylənməyəsən. Allah səbrli olanları sevir. Əmin ol ki, düşdüyüm çətinlik müvəqqətidir. Zülmət qaranlıqdan sonra parlaq gündüz gəlir. Ötəri çətinliklərə görə ürəyini sıxsan, gözündən düşərsən.

Səriyyə özünü şən göstərmək üçün qımışdı və:

- Ürəyimi niyə sıxıram! Əlimizdə gül kimi sənətimiz var. İkimiz də müəllimik, əl-ələ verib dolanarıq. Böyük vəzifənin əndişəsi də böyükdür. İndiyəcən xisəki çəkdiyimiz bəsd.

- Bax, bu sözündən xoşum gəldi. Deməli, səni seçib

sevməkdə səhv etməmişəm. - Nazim İlham Səriyyənin könlünü aldı. - Mən münəccim deyiləm. Ancaq haqqın gücünə inanıram. Hansı şəxsin tərəfində olsa, ona zaval yoxdur. Tez-gec xeyir şəərə qalib gəlməlidir. Ona görə də bir də deyirəm, ürəyini sıxma. Şahidi olduğun kimi, belə fırtınalı yolları çox keçmişəm. Büdrəsəm də yıxılmamışam, vıxılmaram da.

Səriyyə kədərli görkəm almışdı. Nazimin sifətində həyat yoldaşının qəlbini didib parçalayan həyəcanlı, həm də qəddar ifadə vardı. Nazim İlham başına hava gələn zavallı kimi danışdı. - Yəqin mənim bilmədiklərim də var. Ona görə bu cür çılgın hərəkət edir. - Səriyyə Nazim İlhamın arxada qalan keşməkeşli həyat yolunu göz önünə gətirdi. Onun enilməz qətiyyətinə bələd olduğu üçün təsəlli tapdı. Onların hamısı Nazimin illərdən bəri keçirdiyi əsəbi sarsıntıların bu gün üzə çıxan fəsadlarıydı.

* * *

İnsanın aldığı yaranın ağrıları ilk anda o qədər də hiss olunmur. Onu ərsə çəkən göynərtilər sonra başlanır. Ancaq bir müddətdən sonra qaysaq bağlayır və sızıltılar tədricən yox olub gedir. Nazim İlham da aldığı mənəvi zərbənin diltərlərlə günbəgün unudur və yol verdiyi qəbahətlərin doğurduğu dərdləri tədricən başından çıxarırdı. Gündüzlər evindəki iş otağında sinəsini yazı masasına verib qələm-kağızla əlləşir, ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə məşğul olur, axşamlar gecə məktəbində dərs deyirdi. Şəhərin kinoteatrlarında gedən maraqlı tamaşalardan da qalmırdı. Hər yerdə özünü həmişə olduğu kimi vüqarla, təmkinlə aparırdı. Adamlarda özünə qarşı daxili rəğbət hiss etməsindən xoşal olurdu. İmkan tapdıqca park və bağların yaşıllıqları

arasında dolaşırdı. Əzəmətlə ucalan yüzillik ağaclara baxmaqdan zövq alırdı. Kölgəsində minlərlə insan dinclik tapan təbiət incilərinin örkən dolanmaz gövdəsindəki çapıqları, nəhəng qol-budaqları seyr etdikcə xəyallanır, qəlbində acılı-şirinli xatirələr baş qaldırırdı.

Nazim İlham bürkülü bir havada şəhərdəki qədim parkın kənarında təzə tikilmiş pavilyonun həyətinə dönüb, çay içib dincəlmək üçün qıraqdakı boş stulların birində əyləşdi. Müştərilərin çox olmasına baxmayaraq, əynində ağ xalat olan cavan oğlan tez ona yanaşıb, verilən sifariş qeyd etmək üçün tələm-tələsik döş cibindən əl boyda dəftərçə, qırmızı karandaş çıxartdı və ehtiramla:

- Eşidirəm sizi, - deyib diqqətlə onun cavabını gözlədi.

- Bir stəkan çay, ancaq lumusuz. - Nazim İlham sakitcə dilləndi.

Xidmətçinin ad çəkməməsindən hiss olundu ki, Nazim İlhamı tanımır və bəlkə də ilk dəfədir görür. Çünki Nazim İlhamın belə yerlərə nadir hallarda ayağı düşürdü. Ancaq cavan oğlanın ona canfəşanlıqla xidmət göstərməsi Nazim İlhamı təəccübləndirdi.

Bir göz qırpımında stola armudu stəkanda çay, nazik dilimlənmiş limon və qənddən başqa cürbəcür konfet, şokolad gəldi. Bu dəfə Nazim İlhamın təəccübü daha da artdı və üzünü xidmətçiyə tutaraq:

- Mən sizə ancaq çay...

Xidmətçi onun qarşısında nəzakətli görkəm alıb, başını yana əydi və:

- Mən nəçiyəm, belə tapşırıblar, - cavab verdi.

- Kim?

- Nazim müəllim, mən demişəm. - Arxa tərəfdən yad və məhrəm səs eşidildi.

Nazim geri çönüb çiyinin üstündən arxa tərəfə baxdı. Aydəmir Bəşirovu görəndə ovqatı təlx oldu. - Nahaq buna rast gəldim, - düşündü. Çünki uzun müddət Mineral Suları Kombinatının təchizat idarəsində rəis işləyən və "Brilyant Aydəmir" ləqəbi ilə məşhur olan Aydəmir Bəşirov Nazim İlhamın tənqidi yazısına görə il yarım bundan qabaq vəzifəsindən kənar edilmişdi. Həmin əhvalatdan sonra onlar birici dəfəydi üz-üzə gəlirdilər. Nazim İlham indi onun artıq-əskik danışib qanını qaralda biləcəyindən ehtiyat edirdi və bura gəlişindən peşman oldu. Aydəmir Bəşirov isə xoş əhval-ruhiyyə ilə Nazim İlhamla yaxınlaşıb ona ədəblə salam verdi və:

- Etiraz etmirsinizsə, sizinlə oturum, - Nazimə müraciət etdi.

- Məmnuniyyətlə, buyurun, əyləşin, - Nazim İlham bir qədər tərəddüdlə cavab verdi.

Hiss olunurdu ki, Aydəmir Bəşirov bir balaca vurub. Və içkinin təsirindən keyfi yuxarı olsa da, müvazinətini itirməyib, danışdığı hər bir sözü ölçüb-biçir və qətiyyənlə sərhədi aşmırdı:

- Nazim müəllim, gələndə sizi kənardan görürdüm, - dedi. - Xidmətçiyə də mən tapşırıdım ki, stolunuzu düzəltsin. Ağılınıza başqa şey gəlməsin. Onu da bilin ki, ömrüm boyu sizə borcluyam. Düzdü, düşünə bilərsiniz ki, yazdığınız məqaləyə görə işdən çıxdığım üçün sizə qarşı kin-küdurət saxlayıram. Aydın məsələdir ki, tənqiddən heç kimin xoşu gəlmir. O cümlədən mənim də. Elə dərman var ki, zəhərdən betər acıdı, lakin şəfəvericidi. O cür acıdan şirini yoxdu. Mənim haqqımda yazdığınız tənqidi, bax, bu cür mənalandırırdım. Ədalət nəminə deyim ki, o məqalədə bircə kəlmə belə qərəzli söz yoxdu. İkincisi də, o yazıya görə vəzifəm əldən getsə də, insanlığım özümə qayıtdı. Buna görə sizə sağ ol

deməliyəm. Yeri gəlmişkən açıq, həm də səmimi danışmaq istəyirəm. Mən halal, xeyirxah nəsilənəm. Ancaq pul məni adamlıqdan çıxartmışdı. Hər dəfə vaqon gələndə yüz min boş butulkanın yolda qırıldığına dair saxta sənədlər uydururduq. Sonra həmin boş butulkaları dolay yolla mağazalarda yarılığına satdırırdıq. Bundan əlavə yüz cür oyun çıxarırdıq... Nə başınızı ağrıdım. Pula pul demirdim. Əlliliklər, yüzliklər xəzəl kimi axıb gəlirdi. Qiymətli daş-qaş, qızıl, brilyant... Qazandığımı qoymağa yer tapmırdım. Əlim də gətirirdi, ayağım da. Gözüm dünya malından doymurdu. Könlümdən Allahlıq keçirdi. Sən demə, hədsiz var-dövlət insanlığın qənimiymiş. Qohum-qardaşla yadlaşmışdıq. Heç kim qapımızı tanımırdı. Çünki gəlib-gedənə xoş üz göstərmirdik. Hamıya yuxarıdan aşağı baxırdıq. Pul insanı necə qudurdub yolundan çıxardarmış, ilahi!! Elə bilirdim bütün bu alçaq dağları mən yaratmışam. Özüm cəhənnəm, harınlıq arvad-uşağa da sirayət etmişdi. Özlərini elə aparırdılar ki, guya onları Allah yaratmayıb, göyün yeddinci qatından zənbillə düşüblər.

Aydəmir Bəşirov sözünə ara verib:

- Bağışlayın, sizin də istirahətinizə mane oldum. Xahiş edirəm çayınızı soyutmayın, için. Bəlkə də heç kim özü barədə bu cür açıq-saçıq danışmaz, - əlavə etdi. - Şübhəsiz ki, ağılı başında olan adam öz paxırını bu dərəcədə açıb-tökməz. Ona görə mənim haqqımda pis fikrə düşə bilərsiniz. O, sizin öz işinizdir. Mən ürəyiaçıq adamam. Ona görə də artırıb-əskiltmədən hər şeyi olduğu kimi deyirəm. O vaxt şələ-şüləmi qoltuğuma verib, kombinatdan çıxardanda əclaflar məni çox get-gələ saldılar. Qırmızıpapaqlılar nəyim vardı, əlimdən alıb məni lüt qoydular. Olub-qalanım nə vardı, arvadın boynbağısınıcan satıb özümü birtəhər qazamatın ağzın-

dan qurtardım. Başqa cür də ola bilməzdi. Tezi-geci haynan gələn vaynan getməliydi. Belə bir söz var:

Güvənmə dünya malına,
Demə yoxdu bənim kimi.
Bir müxalif rüzgar əsər,
Sovurar xırman kimi.

Doğrudan da var-dövlət dalınca qaçmağın axırı yoxdu. Mən bunu öz gözlərimlə gördüm. Yolun yarısından qayıtmaq da qənimətdi. Siz vaxtında gözümü açdınız. İndi qulağıdinc dolanıram. Minnət-sünnətlə bir təhər bu pavilyona müdir müavini qoyublar. Buna da şükür! Gün-güzəranım pis keçmir. Qohum-qardaşla qırdığım mehribançılıq telləri indi-indi qaydasına düşür. Hamıynan canbir qəlbdəyəm. Yəqin ki, öləndən sonra da goruma söyən olmayacaq.

- Bayaqdan sizə qulaq asıram, - Nazim İlham müsahibinin sözünü kəsdi. - Dediğiniz sözlərə görə gözümde qalxdınız. Ancaq o vaxt sizi Aydın Bəşirov kimi yox, idarə rəisi kimi yazmışdım. Yazmışdım deyəndə, xidməti vəzifəmi yerinə yetirmişdim. Həyatda belə şeylər olur. Mən özüm də respublikanın nüfuzlu bir qəzetində işləyirdim. İndi sadəcə müəlliməm. Axşam məktəbində dərs deyirəm. Həyatımdan da gileyli deyiləm. Məncə, sizin də hazırda işlədiyiniz sahə pis deyil. Vəzifə gəldigedər, insanlıq əbədidir. Bir halda ki, özünüz etiraf ediyiniz kimi əziyyətlərə məruz qalsanız da, düz yola qayıtmısınız. Buna çox şadam və sizə yamanlıq edən şəxsə bədxahınız yox, xeyirxahınız kimi baxmağınız nəcabətinizin şərəfini uca tutmağınızdan irəli gələn insani xalislikdir. Bu barədə sizə üzrxahlığımı bildirib, həm də təşəkkür edirəm.

- Xeyr, təşəkkür daha çox sizə düşür. Atalar nahaq yerə deməyib ki, məni güldürən yanına yox, ağladan yanına apar. Üzümə gülənlər, əslində məni bədifənaya verdilər. Siz isə... - Aydın Bəşirov ayağa qalxıb minnətdarlıqla Nazim İlhamın əlini sıxdı. Onunla xudahafizləşəndə, hər ikisinin baxışları məmnunluq ifadə etdi.

Aydın Bəşirov bir neçə metr aralaşandan sonra təzədən geriye çönüb Nazim İlhamı yaxınlaşdı:

- Bayaq bir söz işlətdiniz, yadımdan çıxdığı üçün cavab verə bilmədim. Dediniz ki, böyük bir qəzetdə işləyirdim, indi sadə bir müəlliməm. Bu əhvalatlardan azdan-çoxdan mənim də xəbərim var. İndi onu xırdalamağın yeri deyil. Ancaq bir həqiqətdir ki, siz müxbirlikdən çıxmısınız, camaatın qəlbindən yox. - Aydın ürəyində qalan bu axırıncı sözü də deyib, təkrar Nazim İlhamın əlini sıxdı və yoluna davam etdi.

* * *

Vilayət və rayon qəzetləri Baharlı rayonunun nümunəvi iş üsullarını tərifləyib göylərə qaldırmaqda sanki yarışa girmişdi. Yerli radio verilişlərinin çoxu Baharlı rayonunun və onun başçısı Təhməz Tərlanovun mədhinə həsr edilmişdi. Bu, təkcə ona görə deyildi ki, bütün vilayətin bildiyi kimi Təhməz Tərlanov Şirxan İsmayılzadənin sağ əliydi. Təhməz Tərlanov Baharlıda gedən tikinti işlərinin sürətini artırmaqdan ötrü rayonun daxili imkanları hesabına əhəng istehsalını azı on dəfə artırmaq, beləliklə də kənardan sement gətirilməsinə çəkilən izafi xərcləri azaltmaq yolu ilə milyon manatlarla vəsaitə qənaət etmək barədə təşəbbüs qaldırıb, boynuna ağır yük götürmüşdü. Bu, hamıdan çox Şirxan İsmayılzadəni heyretə gətirmişdi. Və vilayət rəhbəri bütün rayonların başçılarına Təhməz Tərlanovdan nü-

munə götürməyi tövsiyə etmişdi. Adi kənd aqronomluğundan raykomun birinci katibliyinə yüksələn Təhməz Tərланovun bu cür qeyri-adi təşkilatçılıq qabiliyyətinə hamı qibtə edirdi və heç kimdə şəkk-şübhə yoxudu ki, belə bir fədakarlığın qarşısında onu daha yuxarı vəzifələr, təltifatlar gözləyir.

Rayonun dağlıq hissəsindəki Pələng ölən deyilən yerdə, seyrək meşələrlə örtülmüş təpələrin yan-yörəsinə saysız-hesabsız ağ qayalar dikəlir. Tükənməz odun yanacağı, ağ daş... Əhəng istehsalı üçün bu xammal mənbəyi Təhməz Tərланov üçün ələdüşməz bir fürsət idi. Belə bir tapıntı Təhməz Tərланovdan başqa heç kimin ağına gələ bilməzdi. Təhməz Tərланov başda olmaqla rayonun bütün böyükləri ilk quyunun qazılmasında iştirak edirdi. Yaxın kənddən olan Mirşəfi kişi hardan gəlirdisə, onları görüb, mindiyi atın başını həmin səmtə döndərdi və bir neçə metrlikdə cilovu dartıb dayandı. Təhməz Tərланov qabaqda dayanmışdı. Üzgözündən nur yağan və ağ saqqalı sinəsinə sallanan Mirşəfi kişi arif adamıydı. Onun kimliyini, nəçiliyini bilməsə də, ədalətli duruşundan hiss edirdi ki, yol göstərənləri irəlidə dayanandı. O, ədəb-ərkanla hamıya salam verib üzünü Təhməz Tərланova tutdu:

- Oğul, vəzifəni də bilmirəm, əvvəla görülmə işə xeyir-dua verənlər, tay nəhs gətirməzlər, - dedi. - Ancaq bu sinimlə azdan-çoxdan dünyagörmüş adamam. Bu yerlərə də yaxşı bələdəm. Xoşunuza gəlsə də, gəlməsə də bir sözüm var, onu deməliyəm. Atalar buyurub ki, işi görməmişdən əvvəl gərək onu yüz ölçüb, bir biçəsən. Birincisi, bura mərkəzdən çox qıraq yerdi. Həm də yol-rizi də yoxdu. Maşın-arabanın işləməsi mümkünsüzdü. Burda hasil olan əhəngi də at-eşşəklə daşımaq müşkül məsələdi. İkincisi də, daş cəhənnəm, bir belə quyunu

yandırmağa, bu gördüyünüz meşələr duruş gətirməz. Ağacı da ki, bu cür ucdantutma doğruyub tökmək insafsızlıqdı. Meşəni qırıb, günaha batmayın. İnsan olan kəs gərək axirət dünyasını gözünün qabağına gətirib, bu dünyada xilaf iş tutmasın...

Mirşəfi kişi əlini saqqalına çəkib:

- Mən sözümü deyib borcumdan çıxıram, sonrasını özünüz bilərsiniz...

Mirşəfi kişi danışdıqca Təhməz Tərланovun diş bağıracağını kəsirdi. Xüsusilə arxasında dayanan təhlükəsizlik və milis idarələrinin çiyin paqonluları Mirşəfi kişiye göz-qaş eləyib, işarə ilə anlatmaq istəyirdilər ki, birinci katiblə bu dildə danışmaq olmaz. Mirşəfi kişiye elə gəlirdi ki, işin xeyrinə danışdığı üçün, bura toplaşanlar ona - sağ ol- deyib, atasına da rəhmət oxuyacaqlar. Lakin Təhməz Tərланov Mirşəfi kişiye sərt nəzər salaraq:

- Sizi bura kim çağırır?

- Heç kim, oğul, özüm gəlmişəm. Bağışlayın ki, isminizi də bilmirəm.

- Tərланov! Yoldaş Tərланov!

- Hə, yoldaş Tərланov, çox yaxşı, indi tanıdım, adınızı çox eşitmişəm, amma üzünüzü birinci dəfədi görürəm. Buralara da xoş gəlib, səfa gətirmisiniz. - Qoca sözünə davam etdi. - Elə belə, yol ötürdüm, çoxdan qu-lağım çalmışdı ki, burada quyu qazıb, əhəng yandırmaq fikrinə düşmüşünüz. Ona görə döndüm ki, salam verim, həm də məsləhətimi deyim.

- Bizə məsləhət-məşvərət lazım deyil! Neynədiyimizi özümüz yaxşı bilirik. - Katib əsəbi cavab verdi. - Cavan olsaydın sənə ağır söz deyərdim! Qoca kişisən, get, öz işinlə məşğul ol!

Mirşəfi kişi bir yerə baxdı, bir göyə, bir də ki, Təhməz Tərhanovla yanındakı əsəblərə: “Bu katib haqqına deyir, maa bu da azdı. Günah özümdədi, matahının ağzını açma, xiridar olmayan yerdə. Adamlıq, qanacaq vəzifəyə deyil. Axı bu gədə-güdələr nə qanır ağsaqqal nədi, qarasaqqal nədi, - daxilən düşündü. - Mirşəfi, axı sən dünənki uşaq deyilsən, dünyanın hər üzünü görmüsən, bu vəzifə adamlarını tanıya-taniya onların yanına niyə dönürsən? Bilmirsən zamana dəyişib?! İndi nə Allahı tanıyan var, nə də ki, peyğəmbərə biət eləyən. Dinməz-söyləməz atını kənardan sürüb gedə bilməzdin?! Niyə dilini dinc qoymursan ki, dədəsindən xəbəri olmayan biri də üzünə ağ ola?!”

Qoca içərisində öz-özünü danladı və cilovu təkqanad eləyib, atın başını geri döndərdi, dinməz-söyləməz yoluna davam etdi...

Təhməz Tərhanov qocanın arxasınca baxıb kinayə ilə başını buladı və ətrafındakılara:

- Bizə ağıl öyrədənə bax e, - dedi. - Rədd olub yoluy-nan getmir, gəlib bizə məsləhət verir. Məsləhətin başına dəysin.

Ətrafdakılar rayon başçısının sözünü təsdiq etdi, bəziləri də katibə xoş getmək üçün bir-birinə baxıb güldü.

* * *

...Pələng ölən meşələrinin qurtaracağındakı sinə yerdə dinamit partlayışından dərələr, təpələr lərzəyə gəlirdi. Parça-parça olan ağ qayalar göyə sovrulur, xırda çarpanaqlar səmadan daş yağırımı kimi neçə yüz metr aralıdakı kol-kosluğa səpələnirdi. Yuxarıdakı meşələrin ətəyində onlarla əli baltalı, dəhrəli doğradıqları odunu yandırılacaq quyuların yanına daşıyıb çin vururdular.

Qazılmış quyuların divarı boyunca ağ daşdan xüsusi ustalıqla tağbənd hörülürdü. İnsan ayağı dəyməyən bu sakit yerlərin vəhşi heyvanları səs-küydən vahiməyə düşüb, yuvalarını tərk edir, uzaq-uzaq meşələrin dərinliklərinə çəkildilər. Təhməz Tərhanov gündə-günəşini fəhlələrə baş çəkir, işin sürətini artırmaq üçün qan-tər içində çalışan adamlara təpinib, onlara hədə-qorxu gəlirdi... Sonra da yol olmadığından yoxuşa dirənən dar cığırla tövşüyə-tövşüyə yuxarı qalxır, xeyli aralıda dayanan “Villis” maşınına əyləşib, karxana işçilərinin yorğun, incikli baxışlarının müşayiəti ilə gözdən itirdi.

* * *

...Bir-birindən o qədər də aralı olmayan əhəng quyuları gecəli-gündüzlü tüstülənməyə başladı. Kürədə püskürən alovun istisindən ağ daşlar köz kimi qızarırdı. Birdən-birə min tonlarla əhəng istehsal etmək Mamır-lının tarixində görünməmiş bir hadisə idi. Hamı səbirsizliklə Şirxan İsmayılzadənin yolunu gözləyirdi ki, qırmızı lenti kəssin və yeni əhəng karxanasının açılışı təntənə ilə qeyd olunsun. Təhməz Tərhanovu başqa bir qayğı götürmüşdü. O, Şirxan İsmayılzadənin mindiyi mavi rəngli “M-72” markalı maşının cəngəlliklərdən keçib, qırmızı lentə yaxınlaşa biləcəyi barədə düşünüb-daşınırdı. O, xeyli məsləhət-məşvərətdən sonra kol-kosluğu qırdıraraq, maşının yeni əhəng karxanasına yaxınlaşması üçün daş-qayayı təmizləyib, müvəqqəti yol düzəltdi. Çətinliklə olsa da iki diferli maşın buradan birtəhər keçə bilirdi.

...Rayonun üzdə olan adamları Pələng ölən meşəsinin ətkələrində yaradılan əhəng karxanasının təntənəli açılışına gəlmişdi. Vilayət mərkəzindən Şirxan İsmayılzadənin lazım bildiyi nüfuzlu idarə başçıları da burada iştirak edirdi. Ətrafda dövlət başçılarının, o cümlədən

Şirxan İsmayılzadənin dərin məna kəsb edən sözləri əks olunan plakatlar nəzərə çarpırdı. Mərasimi şənləndirmək üçün bura aşıq dəstələri, zurna-balabançılar, dəf vuranlar dəvət olunmuşdu. Pələng ölən meşələrinə yaxın olan çöllü-biyabanda ilk dəfəydi bu cür bayram dəsgahı təşkil olunurdu. Əhəng karxanasının, xüsusilə Şirxan İsmayılzadənin və Təhməz Tərhanovun gözə nəzərə gəlməməsi üçün bir neçə yerdə torpağa sancılmış payaların başına çürümüş it kəllələri keçirilmişdi. Ancaq Təhməz Tərhanov bir balaca tələsikliyə yol vermişdi. Çünki quyuların odu hələ tam sönməmişdi. Bəzi tağbəndlərdə daşların arasından hələ də alov püskürürdü. İyirmi-otuz addımlıqdan quyuların istisi adamın üz-gözünü qarsıyırdı. Ancaq ehtiraslar qızıışdığından adamlar bu cür xırda kəm-kəsirlərə əhəmiyyət vermirdilər.

Gün-günorta yerinə qalxanda Şirxan İsmayılzadənin əyləşdiyi mavi rəngli maşını göründü. Meşənin əks tərəfindəki qayanın başına qonan qara qarğa bayaqdan bəri yerindən tərpənmədən vəcdlə qarılıdayıb sanki bu işə xeyir-dua verirdi. Lap uzaqlarda hərdən bir tülkü vaqqıltısı eşidilirdi.

Şirxan İsmayılzadə bir qədər aralıda maşını saxlatdırıb kabinədən düşdü. O, başını yuxarı qaldırmadan bura toplaşanların alqışları altında fəxrlə quyulara tərəf irəlilədi. Təhməz Tərhanov əhəng karxanası barədə məlumat verə-verə onunla çiyin-çiyinə gedirdi. Əlində dördqulaq dəmir yaba olan, orta yaşlı karxana işçisi Şirxan İsmayılzadənin qabağına yeriylə:

- Yoldaş İsmayılzadə, çox da irəli getməyin, - dedi. - Yamac yerdi. Çarığa baxmayın, Allah göstərməsin, çəkməniz sürüşər, peşmançılıq olar...

Əli yabalı kişinin sözü Şirxan İsmayılzadəyə xoş gəlmədi və:

- Hər halda səndən az bilmirəm! Get, öz işinlə məşğul ol! Bura çarıqla çəkməni müqayisə etməyə gəlməmişik! Mənə ağıl öyrədənə bax?! - Şirxan Qasimoviç hirsələnib, addımını bir az da yeyinlətdi.

Təhməz Tərhanov əliyabalı kişiye qaş-göz elədi ki, İsmayılzadə ilə söz güləşdirmə. O özü nə etdiyini bilir. Sən orda yuxa qulağı sulama!! Yoxsa başın bədənində ağırılıq eləyir?!

Əli yabalı kişi Təhməz Tərhanovun qırımını başa düşüb, dediyinə peşman oldu və sakitcə geri çəkildi: "Ay axmaq, niyə dilini dinc qoymursan, bir belə adamın içində elə bircə sən ağıllı çıxdın?!" - Öz-özünü danladı.

Şirxan İsmayılzadə cəsarətini nümayiş etdirmiş kimi yamac yerdə daha iri addımlar atmağa başladı. Bu heyndə ayağının altından daş qaçdı və töyəcələnin müvazinətini itirdi. Nə qədər çalışdı, özünü düzəldə bilmədi. Təhməz Tərhanov arxadan onun ətəyindən yapışib geri çəkmək istədi. Lakin cəsarət etmədi. Fikirləşdi ki, İsmayılzadə qəzəblənər. Həm də ehtiyat etdi ki, özü də sürüşüb quyuya düşə bilər. Şirxan İsmayılzadə təpəsi üstə aşdı, od püskürən quyunun qızmar daşları arasına pərçim oldu. Həmin anda quyuya sanki bir vedrə benzin atıldı. Hamı üzünü əks tərəfə çevirdi. Yanmaqda olan təzə pal-paltara, piy basmış ətli bədəne baxmağa heç kimin ürəyi gəlmirdi. Yanmış cəsədin qalıqlarını belə xilas etmək mümkün olmadı. Çünki işdən keçmişdi... Quyuyu təcili söndürmək müşkül məsələydi. Burada yangınsöndürən maşın nə gəzirdi?! Yangınsöndürənlər gəlsəydi, nə fayda?!

Bura toplaşanların hamısı bayaq Şirxan İsmayılzadəyə yorulmaq bilmədən, həvəslə əl çalırdı. İndi heç kimin, hətta arxa bildiklərinin belə gözlərindən bircə gilə yaş çıxmırdı.

* * *

...Dəfn mərasimi iki gündən sonra başlandı. Cənazə çox yüngül idi və yerdən asanlıqla qaldırıldı. Çünki tabutun içində Şirxan İsmayılzadənin kül olmuş cəsədinin xırda qır-qırıntılarından və çəkisiz günahlarından başqa heç nə yox idi. Odur ki, soyuq məzara asanlıqla endirildi. Yalnız Şirxan İsmayılzadənin yaxın qohumları, bir də ki, qəbirqazanlar dillərinə rəhmət kəlməsi gətirdilər.

O gündən Pələng ölən meşələrinin həndəvərində nə quyu tüstülənir, nə də ki, bəni-insan gözə dəyirdi. Hər-dən bir cəngəlliklərdə mərhum İsmayılzadənin başına gələn faciəli hadisənin səbəblərini araşdıran tədqiqat məmurları görünürdü. Bir neçə gündən sonra onlar da yoxa çıxdılar.

Pələng ölən meşələrində hüznü bir sakitlik yaranmışdı. Yurd-yuvalarından pərən-pərən düşmüş zavallı sakinlər öyrəşdikləri doğma yerlərinə qayıtdıqca bu bakirə çöllərə hakim kəsilən ağır sükunət də günbəgün yox olub gedirdi.

Həmin müdhiş hadisədən sonra Pələng ölən meşələrinə bitişik olan dərələr, təpələr “Qanlı yer” adlanırdı.

* * *

Mərhum katibin qırxı çıxandan sonra onun yerinə Leninqradda, Moskvada təhsil almış, bir neçə xarici dil bilən, elmi dərəcəsi olan və on ildən artıq yüksək dövlət vəzifələrində çalışan Sənan Ağazadə seçilmişdi. Əlli yaşına yaxın yaşı olan Sənan Səlimoviçin xarici görünüşü o qədər də xoşagələn deyildi. Onun hündür boyu, çəlimsiz bədən, batıq ovurdları, seyrək saçları, çopur sifəti, irəli uzanan sallaq çənəsi vardı. Həmişə ciddi və təmkinli görünür, çoxlu siqaret çəkir, həmsöhbətləri ilə danı-

şanda nadir hallarda gülümsəyirdi. İşçilərin hamısına eyni gözlə baxırdı. Heç kəslə şəxsi dostluğu yoxuydu. Adamları yalnız işinə görə qiymətləndirirdi. Onun kimə isə ögey, kimə isə doğma münasibət göstərdiyi hiss olunmurdu. Təzə birinci katibin dövründə hər bir məsələ camaatın düşündüyü, arzu etdiyi kimi həll edilirdi və hamının ürəyincə olurdu. Sənan Ağazadə vəzifə başına keçdiyi bir neçə ay ərzində haqqı nahaqqa verməyən, ədalətli katib kimi tanınıb, el arasında dərin nüfuz qazanmışdı. Həmişə sadə geyinər, çox vaxt qalstuk belə bağlamazdı. Sənan Ağazadənin gözəlliyi, müvəqqəti olan xarici görünüşündə yox, ömrünün axırına qədər onu tərk etməyən daxili aləmində olduğu getdikcə üzə çıxır və insanların qəlbində özünə, hər rəhbər işçiyə müəssər olmayan ehtiram heykəli ucaldırdı. Ancaq səhlərə, haqsızlığa qarşı olduqca amansızıydı. Elə ki, əsəbləşdi, üzünü görmə, onu tanımaq olmurdu.

Sənan Ağazadə keçirdiyi yığıncaqların birində zala diqqətlə göz gəzdirib:

- Mətbuat işçiləri bura dəvət olunubmu? - soruşdu.

Vilayət və rayon qəzetlərinin redaktorları, Radio Verilişləri Komitəsinin sədri tez ayağa qalxıb hamısı bir ağızdan:

- Burdayıq! Burdayıq! - cavab verdilər.

- Respublika qəzetinin xüsusi müxbiri Nazim İlham necə? - Maraqla soruşdu. - Mən bura gələndən gözümə dəymir, o, haralarda olur. Qabaqlar yazılarına tez-tez rast gəlirdim. Son vaxtlar məqalələri də çıxmır...

Heç kəsdən səs çıxmadı. İş heyətində Sənan Ağazadə ilə yanaşı əyləşən ikinci katib ağzını onun qulağına tutdu, nə isə pıçıldadı. Sənan Səlimoviç isə:

- Aydınır, - deyib, təəssüf mənasında başını buladı, lakin heç bir söz demədi.

... Səhərisi Nazim təzə birinci katibin tapşırığı ilə onun kabinetində oldu. Sənan Səlimoviç Nazim İlhamla ehtiramla salamlayıb, özünə yaxın stulda əyləşmək üçün ona yer göstərdi. Sonra qaşlarını çatıb ona diqqətlə nəzər saldı və:

- Düzdü, sizi birinci dəfədi görürəm. Lakin məqalələrinizi çox oxumuşam. Sizi yazılarınızdan tanıyıram. Mecdu proçim oxunaqlı, həm də kəskin məqalələr yazırsınız. Ancaq yoldaşların deməsinə görə xeyli vaxtdı mətbuatdan aralanmışınız, gecə məktəbində müəllim işləyirsiniz.

- Bəli, elədir ki, var. Xeyli vaxtdı müxbir işləmirəm, öz köhnə peşmə qayıtmışam. Əslində redaksiya məni buraxmaq istəmirdi, özüm təkid etdim. Hazırkı işimdən də narazı deyiləm.

- Gəlin, səmimi danışaq. Bura partiya evidi, siz kommunistsiniz. Hər şeyi olduğu kimi danışmaq lazımdır. Açıq, cəsarətli bir jurnalist kimi. Çünki əsl həqiqəti bilmək istəyirəm. Axı, mənə başqa cür danışblar!

Nazim İlham Sənan Səlimoviçin danışiq tərzindən hiss etdi ki, o, hər şeyi bilir. Ona görə çöhrəsinə xəcalət qızartısı çökdü və bir qədər çəkinə-çəkinə:

- Sənan Səlimoviç, sizi başa düşürəm, - dedi. - Yalan danışsam, özümü bağışlamaram, sizə də hörmətsizlik etmiş olaram. Bu, xarakterimə yad olan bir sifətdi. Lakin elə həqiqətlər var ki, onu açıb-ağartsam, çətin ki, sizə xoş təsir bağışlasın. Ona görə də bu ilk görüşümüzdə sizin qanınızı qaraldıb, çəkdiyim əzabları daha da ağırlaşdırmaq istəməzdim. Məncə təzədən bu məsələnin təfəsilatına varmağın mənası yoxdu. Necə deyərlər, olan olub, keçən keçib. Bu bir həqiqətdir ki, ən təcrübəli həkim belə, başqalarını müalicə etdiyi halda, bəzən özü də xəstəliyə mübtəla olur. Əgər burada hər hansı yan-

lışığa yol verilibsə, onun günahı heç də başqalarında yox, özündədir. Belə bir el sözü var, hər dərədə bir at öldürməsən, baytar olmazsan və yaxud özü yıxılan ağlamaz. Mənə elə gəlir ki, bu dediklərim sizin timsalınızda təcrübəli, alicənab bir şəxsin nəyisə bilməsi üçün verdiyi sualların kifayətləndirici cavabıdır.

Sənan Səlimoviç xeyli fikrə getdikdən sonra:

- Şirxan İsmayılzadənin bu əhvalatdan xəbəri olubmu? - soruşdu.

- Deyə bilmərəm. Bir də ki, ölənə dalınca danışmağı özümə rəva bilmirəm. Həm də ondan elə bir narazılığım yoxdu.

Sənan Ağazadə Nazim İlhamın bir çox mətləblərdən xəbər verən üstüörtülü cavablarından məmnun oldu və vilayətin təzə başçısı yaxşı başa düşürdü ki, Nazimin bu dedikləri heç də başını cəncələ salanların əməllərini pərdələmək niyyətindən yox, özünə olan hörmətindən irəli gəlir. Ona görə də Sənan Ağazadə söhbəti uzadıb məsələnin dərininə getmədi. Bir də ki, Nazim İlham eşitdiyi bir çox söz-söhbətlərdən bilirdi ki, Sənan Səlimoviç kimliyindən asılı olmayaraq, özündən qabaq işləyənlərin, xüsusilə dünyadan urvatsız getmiş Şirxan İsmayılzadənin arxasınca hərzə-hədyan danışanları heç də yaxşı qarşılamır.

Sənan Ağazadə söhbətin istiqamətini dəyişib, dərin bir maraqla soruşdu:

- Sizin yerinizə müxbir göndərilib?

- Hələlik yox.

- Yaxşı, bu boyda vilayəti müxbirsiz qoymaq olar?! - Sənan Səlimoviç bunu deyib, sakitcə sol tərəfdəki stolda yan-yana düzülmüş müxtəlif formalı, müxtəlif rəngli telefonlardan birinin dəstəyini qaldırdı və telefonçu qadına:

- Məni Şadər Hacıadə yoldaşla calaşdırın, - dedi.
Çox keçmədən Şadər Hacıadənin telefonu cavab verdi:

- Əşidirəm sizi, Sənan Səlimoviç.
- Şadər Şamiloviç, bizim zonada xüsusi müxbir yerinin boş qalması ilə əlaqədar sizi narahat etdim. Köhnə müxbir burada pis işləməyib. Nazim İlhamı deyirəm. Camaat arasında da yaxşı hörməti var. Özü də yanımdadır, dediklərimi eşidir. Onu niyə aralaşdır mısınız?!

- Sənan Səlimoviç, Nazim İlhamı işdən kənarlaşdıran biz yox, özü olub. Yəqin soruşsanız sizə düzünü deyər. O barədə çox mübahisəmiz oldu. Hiss etdim ki, kimsə onu ağıllı-başlı çaşdırıb. Əvvəldən şübhələnmişdim ki, kimsə Nazimi aldadıb tora salmaq istəyir. Nə qədər çalışdım, onu fikrindən döndərim, mümkün olmadı. Axırda məcbur olub ərizəsinin üstünü yazdım. Lakin onun yerinə hələ də kadr göndərməmişik. Fikirləşdim ki, Nazim İlham tezi-geci səhv etdiyini başa düşüb üstümüzə qayıdacaq. Düzü, onu itirmək də istəmirik. İndi onun özündən asılıdır, istəsə yerinə qaytara bilərik. Əlbəttə, bu barədə sizin də razılığınız olsa. Çünki orada işin içindəsiniz. Məsələnin nə yerdə olduğunu yaxşı bilirsiniz. Bəlkə elə səhvlər eləyib ki, təzədən onu yerinə qaytarmaq olmaz.

Sənan Səlimoviç gülümsündü:

- Şadər Şamiloviç, Nazim İlhamla ilk dəfə görüşsəm də yaxşı jurnalist olduğunu məqalələrindən bilirdim. İndi də bayaqdan söhbət edirik, görürəm ki, həm də mərd oğlandı. Qəlbinin təmizliyindən ad çəkmək istəmirəm, müəyyən yoldaşlar onu tovlayıb başdan çıxardılar. Onun alicənablığına baxın ki, indi də heç kəsdən təmənnası, giley-güzarı yoxdu. Artıq onlardan

keçib. Yəqin ki, Nazim müəllim sözümdən çıxmaz, Siz də xahişimi nəzərə alıb etiraz etməzsiz. Yaxşı bilirsiniz ki, jurnalistika elə sahədir ki, orada hər adam müvəffəq ola bilmir. İşin xatirinə, bir də ki, ədalət naminə düşdüyü vəziyyətdən xilas etmək üçün onu yerinə bərpa etmək olar. Lazım gəlsə bu barədə yuxarılarla da danışa bilərəm. Lakin hesab edirəm ki, biz ümumi rəyə gələndən sonra buna ehtiyac yoxdu...

Şadər Hacıadə:

- Mümkünsə, - dedi, - bir dəqiqəliyə telefonu verin ona.

Sənan Səlimoviç dəstəyi Nazim İlhamı uzatdı. Nazim İlham xəcalət çəkə-çəkə:

- Şadər müəllim, sizi eşidirəm, - dedi.

- Yəqin ki, Sənan Səlimoviçlə telefon söhbətimizi eşitdin.

- Bəli.

- Bizim məsləhətimizə əlavən var?

Nazim İlham redaktorunun məhrəm səsini eşidəndə tutuldu. Onun peşmançılığı özünə qarşı üzücü nifrətə çevrildi və titrək bir səslə:

- Xeyr.

- Məncə bunun üçün Bakıya gəlməyə ehtiyac yoxdur. Bu gündən əmrini verirəm, sabahdan başla işə. Bütün bunlar sizə dərs olsun. Əvvəlkilərə aqlın getməsin. Sənan Səlimoviç alicənab yoldaşdı, məncə sizə yaxından kömək edər. Bir də ki, çalışın buraxdığınız səhvləri qələminizlə düzəldin. Yəqin ki, nə demək istədiyimi başa düşürsünüz. Sizə yamanlıq edənlərə qarşı qərəzli olmayın. Telefonda çox danışmaq istəmirəm. Redaksiyaya gələndə söhbət edərik...

Redaktor sözünü bitirəndən sonra Nazim İlham dəstəyi Sənan Səlimoviçə verdi... Sənan Səlimoviçlə Şadər

Hacızadə telefon söhbətlərini qurtarıb, hər ikisi birbirindən razı qaldı.

Sənan Səlimoviç Nazim İlhamı öz yerinə qayıtməsi münasibətilə təbrik etdi və sonra:

- Şadər Şamiloviç saf adamdı, - dedi. - Onu çoxdan tanıyıram. Orta məktəbdə bir yerdə oxumuşuq. Tələbəlikdə çox çalışqan idi. Müəllimlər onun xatirini istəyirdi. İndi də respublikada yaxşı hörməti var. Son vaxtlar çox az-az görüşürük. Daha doğrusu, iclasdan iclasa. Vicdanlı yoldaşdı. Belələri ilə dil tapmağa nə var ki...

Sənan Səlimoviç nəyi isə xatırlayırmış kimi, gözlərini qıyıp pəncərəyə tərəf baxdı və yenə sözünə davam etdi:

- Nazim müəllim, - dedi. - Hərçənd mətbuat işçisi deyiləm, ancaq belə başa düşürəm ki, qəzetdə gedən hər bir yazı oxucu üçün öyüddür, mətbuat öyüdü. Tənqid tənbeh eləyir, tərəf fərəhləndirir, stimulyaradır. Hər kəsə əməllərinə, ləyaqətinə görə qiymət verilməlidir. Mətbuat həyatımızda cərəyan edən hadisələrin, hər bir insanın cəmiyyət arasında tutduğu mövqeyinin aynası olmalıdır. Xeyirlə şərlə, ağla qara düzgün əksini tapmalıdır. Qərəzli, təmənnalı, birtərəfli yazılar mətbu orqanları üçün təhlükəli xəstəlikdir. Elə bir xəstəlik ki, mətbuatı nüfuzdan salıb öldürə bilər. O cür qəzet və jurnallar köşklərdən zir-zibil bükmək üçün alınır. Əməkdaşı olduğunuz qəzeti də, özünüzü də o cür fəsadlardan qorumağa çalışın. Mətbuat nə qədər fəal və sağlamdırsa, təmsil olunduğu ölkə, xalq da bir o qədər güclüdür... Mətbuat hər şeyə nüfuz edib, bütün neqativ halların qənimi olmalıdır.

Sənan Səlimoviç bu sözləri deyib gülümsədi və:

- Mən mətbuat nəzəriyyəçisi deyiləm, dediklərimdə yanlışlıqlar da ola bilər. Bu, mənim gəldiyim şəxsi qə-

naətimdir, - deyib, Nazim İlhamın üzünə baxdı. - Yəqin düşünəcəksiniz ki, partiya işçisi jurnalistə qəzetçilik barədə dərs vermək istəyir, - əlavə etdi.

- Xeyr, sizdən eşitdiyim bu sözlər mənim üçün xoşdu. Bir də ki, özümü o qədər bilik sahibi hesab etmirəm ki, ağıllı məsləhətlərə ehtiyacım olmasın...

Onların təbəssümlü baxışları rastlaşdı, hər ikisi ayağa qalxıb xudahafizləşdi. Sənan Səlimoviç Nazim İlhamın əlini sıxıb ona müvəffəqiyyət arzuladı...

Mülayimliyi qədər də sərtliyi, enilməzliyi olan Nazim İlhamı tutduğu yoldan, gəldiyi əqidədən döndərmək çətindir. Lakin o, sadəliyin, səmimiyyətin, insani saflığın qarşısında çox aciz və gücsüz olur. Belə məqamlarda onu istənilən səmtə döndərmək asandan asandı. Ona görə də ədəbi Sənan Səlimoviçlə Şadər Hacızadənin sözünü sındırmağa yol vermədi. Özünə qalsa, bəlkə də yenidən müxbirliyə qayıtmazdı. Çünki yaxın-uzaq dostlarını inandırmışdı ki, səhhətinə görə ona müəllimlik müxbirlikdən sərfəli idi. İndi isə... Eşidib bilənlər haqlı olaraq düşünə bilərdi ki, Nazim İlham ikibaşlı danışır. Dünənəcən başqa hava çalır, bu gün isə... Nazim İlham maddi və mənəvi əziyyətlərə məruz qalsa da, ikidilli adam kimi tanınmağı qüruruna sığışdırmırdı. Ancaq Sənan Ağazadə ilə Şadər Hacızadə kimi mötəbər, alicənab insanların məsləhətlərini qulaqardına vurmaq onun vicdani əzabına çevrilərdi...

* * *

Nazim xeyli vaxtdı nə vilayət qəzeti redaksiyasına, nə də ki, orada yerləşən kabinetinə tərəf üz çevirmirdi. Sənan Səlimoviçdən ayrıldığı günün səhəri bir ilə yaxın bağlı qalan kabinetinin qapısını açmalı oldu. İçəri girəndə onu kəsif qoxu vurdu. O vaxtdan bəri pəncərələr

açılmadığından içərinin havası ağırlaşmışdı. Stol-stulları toz basmışdı. Künclərdən hörümçək toru sallanırdı. Yazı masasının üstündəki kağızlar rəngini dəyişmişdi. Pəncərənin maviyə çalan ipək pərdələri saralıb solmuşdu. Səhərdən axşamacan ora-bura şütüyən qayçı-quyruq qaranquşların biri də görünmürdü. Zavallı quşlar da sanki balaca kabinetin sahibsiz qaldığını hiss edib hara isə baş alıb getmişdi. Onların qurduğu yuvalardan quru çör-çöp sallanırdı. Nazim İlhamın neçə illərdən bəri yazıb-yaratdığı kabinet ona yad və incikli təsir bağışlayırdı.

Nazim İlham qonşu otaqdan səsi gələn xadiməni çağırtdırıb, kabinetin səliqə-sahmana salınmasını ondan xahiş etdi. Ailə sarıdan bəxti gətirməyən və iyirmi ildən artıq burada xadimə işləyən, sonsuz dul qadın Pakizə xala Nazimi görəndə sevincdən əllərini yuxarı qaldırıb - Allaha min şükür- dedi. Son dərəcə mehriban, təmizkar qadın olan Pakizə xala elə bil əziz-xələfini gördü. O, əlində su dolu vedrə bir göz qırpımında döşəmə ağacını, təzə süpürgəsini, tez-tez isladib sıxdığı yaş əskini işə salıb kabineti gül kimi təmizlədi. Qapı-pəncərələri taybatay açıb içərinin havasını dəyişdi. Xeyli vaxtdan bəri qəbir sükutu çökən kabinet indi adamın üzünə gülürdü.

Vilayət qəzetinin redaktoru Tofiq Talıblı Nazim İlhamı görəndə arzuolunmaz bir adamla rastlaşmış kimi ona başının hərəkəti ilə soyuq salam verib təəccüblə:

- Xoş gördük, çoxdan görünmürsünüz, - dedi. - İndi nə əcəb kabinetə gəlmisiniz?! Xeyir ola?!

- Xeyirdi, yerimə təzə adam qoyublar. İstəyirəm kabineti qaydaya salım, sonra təhvil verim, - kinayə ilə cavab verdi.

- Yaxşı olar. Ancaq nahaq özünü əziyyət verirsiniz.

Gələn yoldaş bəlkə öz zövqünə görə kabinetini başqa cür düzəltirəcək.

- Eybi yoxdu, gələn yoldaşla görüşəndə stol-stulların necə düzülməsi, hansı rəngdə pərdə asmaq barədə məsləhətinizi verərsiniz.

- Bu, sonranın işidir. Ancaq açarı Pakizə xalaya verib getsəniz yaxşıdır. Bir də əziyyət çəkib bura gəlməyinizin mənası yoxdur.

- Pis təklif deyil. Dediynizi nəzərə alaram.

Tofiq Talıblı üzünü bayaqdan kənarda dayanıb onların danışığına qulaq asan Pakizə xalaya tutaraq:

- Bu yoldaş, - Nazim İlhamı işarə etdi. - Gedəndə açarı al saxla, - deyib öz kabinetinə tərəf yönəldi.

Nazim İlhamın vilayət qəzetinin redaktoruna o ton-da cavablar verməsi, daha doğrusu, Tofiq Talıblını ələ salması özünün daxili mədəniyyətinə uymayan bir hərəkət idi. Və yaxşı başa düşürdü ki, tək redaktorla yox, hər hansı vətəndaşla o cür dəyintili dildə danışib, acı sifət göstərmək ona yaraşmaz. Lakin Tofiq Talıblı Şirxan İsmayılzadənin Nazimi rüsvay etmək üçün düşünülmüş şəkildə hazırlanmış səhnənin fəal aktyoru olmuşdu. Bundan əlavə yıxılandan sonra neçə dəfə rastlaşmışdılar, Tofiq Talıblının ona salam verməsi o tərəfə qalsın, Nazim İlhamın salamını eşitməməzliyə vurub, üzünü əks tərəfə çevirmişdi. Qələm dostunun dönüklüyü Nazim İlhamı bərk yer eləmişdi. Ona görə bu gün redaktoru görəndə əhvalı pozuldu. Özündən asılı olmayaraq, onunla kinayə ilə danışdı. Tofiq Talıblı aralaşanda Nazim İlham - Nahaq o boyda qəzetin redaktoru ilə lağ-luğazla danışdım - düşündü. - Gərək necə var o cür də düzünü deyəydim. - Daxilən peşmançılıq hissi keçirib özünü məzəmmət etdi.

Nazim İlham iş otağını qaydaya salandan sonra qapını bağlayıb Tofiq Talıblının kabinetinə keçdi. Tofiq Talıblının ona ilk sualı bu oldu:

- Açarı xadiməyə verdiniz?!
- Xeyr.
- Axı mən demişdim ki...
- Dediynizi eşitdim. Açarı kimə vermək lazımdı, onu özüm bilərəm. Siz o barədə narahat olmayın.

Redaktor nə demək istəyirdisə, Nazim İlham onun sözünü kəsdi:

- Bayaq sizə yanlış məlumat verdim. Buna görə də sizdən yox, özüm-özümdən üzr istəyirəm. Çünki həqiqətə saxta don biçməkdə acizəm. Sizin üçün xoş xəbər olmasa da, deməliyəm ki, artıq yerimə bərpa olunmuşam. Odur ki, əziyyət çəkib başqasının yolunu gözləmək lazım deyil.

Belə deyəndə Tofiq Talıblının rəngi qaçdı. O, miskin bir vəziyyətə düşdü. Üzü meyid sifəti kimi ağardı və tez ayağa qalxıb, bu şad xəbərdən sevinirmiş kimi Nazim İlhamı təbrik etdi. Onun səsinə ağır xəstələrə məxsus bir titrəyiş, zəiflik hiss olundu.

Nazim İlhamın baxışlarında məğrur və həm də qətiyyətli ifadə dolaşdı:

- Tofiq müəllim, ürəyinizə heç bir qaraltı gəlməsin, - dedi. - Sizdən də əsla incimirəm. Jurnalistin cəsarəti qələmindən süzülən mürəkkəbdən yaranır. Sizin də qələminiz var. Təəssüf ki, mürəkkəbsizdir. Cəsarəti olmayan məxluq mənliyindən məhrumdur. O, yaşamaq üçün tabe olduğu səlahiyyətliyərin əzalarından birinə çevrilməyə məhkumdur. Mənəvi yoxsulluğunuzla barışdığınız üçün bədxahlığınıza görə sizi qınamaq insafsızlıq olardı. Bədbəxtliyiiniz orasındadır ki, can atdığınız maddi zənginlik üçün riyakar rollara girməyinizlə fəxr

edirsiniz. Və bunu, siz Tofiq Talıblıya xoşbəxtlik vəd edən siyasi uğur kimi başa düşürsünüz. Belə bir mövqeyinizə görə ictimai çoxluğun nifrət hədəfinə çevrildiyinizi unudursunuz.

Redaktor Nazim İlhamın ittihamları qarşısında quruyub qalmışdı, bilmirdi ona nə və necə cavab versin. Nazim İlham ürəyini boşaldıb ayağa qalxdı:

- Arxayın olun, - dedi. - Məndən zərər görə biləcəyinizi aqlınıza belə gətirməyin. Qabaqlar olduğu kimi, yenə də çalışıb mehribancasına işləməliyik. Bilirsiniz ki, qəlbiyumşaq adamam, kin-küdurət saxlayan deyiləm. Ancaq çətin ki, köhnə vəzifəmə bərpa olunduğum kimi, köhnə dostluğumuz da bərpa olunsun. - Nazim İlham bu sözü zarafatya deyirmiş kimi dodağı qaçdı.

Kəsərli qələm sahibləri müvəqqəti vəzifə sahiblərindən çox-çox yuxarıda dayanır. Bir də ki, Tofiq Talıblı Nazim İlhamın qarşısında suçlu olduğu üçün nitqi qurumuşdu, deməyə söz tapmırdı. Nazim İlham danışdıqca redaktor hər kəlməbaşı:

- Haqlısınız, tamam doğrudur, - deyib onun sözünü təsdiq edirdi.

Redaktorun başqa çarəsi də yox idi. Arxa duranının küllü Pələng ölən meşələrinin ətəyində göyə sovrulmuşdu. İndi onun boynu qıldan nazik olmuşdu... Nazim İlhamın qarşısında özünü duruluğa çıxarmaq üçün göstərdiyi cəhd faydasız idi. O, başqa bir rəngə çalan qiyafədə Nazim İlhamın qoluna girib yağlı-yumşaq dilini işə saldı:

- Yaxşı də, siz də çox ağır çıxartmayın, - dedi. - Heç valideynlərim mənə bu qədər danlamamışdı. Boynuma alım ki, siz tamamilə haqlısınız. Olan olub, keçən keçib. Çoxdandır bir yerdə çörək kəsmirik. Kakraz günorta yeməyinin vaxtıdır. Gedək obed eləyək. Özü də bizim

evdə. Necə olsa redaktor evidir. Yəqin yeməyə bir şey tapılar. Bizim xanımın hazırladığı xörəklərdən olmaz. Bir çox günahlar duz-çörəklə bağışlanır. Vaxtilə qabağa duz-çörək gələndə qanlılar barışırdı. Allaha şükür, aramızda elə bir düşmənçilik olmayıb. Səhv hamıda ola bilər.

- Təklifinizə görə sağ olun. Təəssüf ki, xahişinizi yerinə yetirməyə imkanım yoxdur. Çünki vacib işlərim var. Qonaqlığınız qalsın sonraya. Siz burda, mən burda. Günlər də qurtaran deyil.

* * *

Vilayətin birinci katibi Nazim İlhamı obyektiv, prinsipial jurnalist kimi xüsusi rəğbət bəsləyirdi. Çox vaxt rayonlara çıxanda Nazim İlhamı da özü ilə aparırdı. Adamların gün-güzəranından, təsərrüfat işlərinin gedişindən hali olmaq üçün Nazim İlhamla kəndləri birlikdə gəzib dolaşırdılar. Sənən Ağazadə Nazim İlhamı ürək qızdırdığı üçün həyatında baş verən bəzi əhvalatları ondan gizlətmir, onunla açıq-saçıq danışdı. Nazim İlham da eyni dərəcədə Sənən Səlimoviçdən sirrini gizlətmirdi. Bir dəfə Nazim İlham Ağazadənin papiros tüstüsündən dumanlanmış kabinetinə girəndə sözarası:

- Sənən Səlimoviç, iradəmə görə sizdən çox-çox üzr istəyirəm, - dedi. - Yaman çox siqaret çəkirsiniz. Ola bilsin ki, papirosu biryolluq tərgitmək sizin üçün çətindi. Heç olmasa az-az çəkin. Fikir verirəm, siqaretin biri sönməmiş ikincisini yandırarsınız...

Sənən Ağazadə hiss edirdi ki, Nazim İlham bu sözü, onun halına acıdığı üçün deyir. Ona görə dərinə köks ötürüb, yan cibindən çıxartdığı "Kazbek" siqaretini alışırdı və əlində şölələnən kibrit çöpünü söndürüb stolun üstündəki külqabına atdı:

- Haqlısınız, - dedi. - Ancaq birini bilirsiniz, birini yox. Sizdən nə gizlədim. Gözümü açandan ata-ana üzünü görməmişəm. Hər ikisi vəba xəstəliyindən dünyasını dəyişib. Yəqin taleyin qisməti beləymiş. Dərd birdi, ikidi, hansını deyim. İki övladım var: biri oğlandı, biri qız. Qız özü ilə oxuyan ali təhsilli bir oğlanla sözləşmişdi. Oğlan kasıb ailədən olsa da, gördüm qızın ona könlü var, etiraz etmədim, verdim getdi. Ancaq oğlan zatıqırıq çıxdı, iki ildən sonra qızımın qucağında da bir körpə uşaq atdı üstümə. İndi müəllimə işləyir, özü başını dolandırır. Mənə də elə bir ehtiyacı yoxdu. Sonradan məlum oldu ki, oğlan başqa birisinə ilişib. Düzdü, qızın maddi cəhətdən elə bir korluğu yoxdu. Ancaq gedib çıxmış, subay-salıq qızın atası olmaq ağır dərddir. Oğlunun da ağılı işləmir, anadangəlmə şikəstdi. Onu bir dəqiqə nəzarətsiz qoymaq olmaz. Elə ki, gözün üstə olmadı, baş alıb harasa gedir. Anası işini-gücünü atıb səhərdən-axşamacan onunla məşğul olur. Ona görə də ailəmi Bakıdan gətirə bilmirəm. Burda tək-tənha yaşayıram.

Sənən Ağazadə bunları deyib ərkyana:

- Bax, yoldaş jurnalist, - dedi. - İndi mən olmayım, siz olun, gəl görüm papirosu necə tərgidirsiniz. Mən sizə hələ ikicə epizod danışdım. Elə dərdlər də var ki, dərinə gedib açıb ağartmaq olmur, gərək içində çəkəsən.

Sənən Ağazadə sözünə ara verib susdu, fikirli-fikirli pəncərədən çölə boylandı, onun qayğılı baxışları əks tərəfdəki parkda aydınca görünən hündür ağacların qamətində dolaşdı və yenə də Nazimə tərəf yönələrək:

- Eh, siz də söz tapdınız, elə bilirsiniz papirosu kefindən çəkirəm?! Füzuli dərd əlindən dağa çıxıb, deyirlər bəxtəvər yaylağa çıxıb. Mən özüm də bilirəm bu zəhrimar sağlamlığın düşmənidir. Semaşko demişkən,

papiros çəkənlər tək-cə özlərini yox, ətrafındakıları da zəhərləyir. Bütün bunları yaxşı bilirəm. Ancaq əlac nədi... Sadəcə olaraq özümə qəsd eləyirəm. Heç bilirsiniz axşamlar yatanda necə əziyyət çəkirəm?! Şirin yuxuya həsrətəm, gecələr dörd-beş saat yata bilmirəm.

Böyük bir vilayətə başçılıq edən yüksək vəzifəli şəxs bu dərəcə ürəyiaçıqlığı Nazim İlhamı heyretə gətirirdi. Bu sadə qəlbli insan özünü aşağı tutduqca, Nazim İlhamın gözündə gündən-günə qalxıb əlçatmaz məxluq olurdu. İstər kiçik, istərsə də böyük idarə və müəssisə başçıları onlara tapşırılan sahədə yol verə biləcəkləri səhvlərə, nöqsanlara görə, alacaqları cəzadan betər, Sənan Ağazadənin inciyə biləcəyindən ehtiyatlanırdılar. Daha doğrusu, qanundan çox onun sadəliyindən, səmiyyəyətindən çəkinirdilər. Ona görə də hər kəs öz vəzifəsinə ləyaqətlə əməl etmək üçün canından keçirdi. Nazim İlhamın özü də Şirxan İsmayılzadənin dövründəkinə nisbətən indi daha gərgin işləmək məcburiyyəti qarşısında qalmışdı. Belə bir mühit sanki onun rahatlığını əlindən almışdı. Onların arasında gedən söhbətlərin birində Sənan Ağazadə zarafata salıb:

- Heç sizdən gözləməzdim, - dedi. - Tənqidi yazılarınızın sayı azalıb, guya bununla bizə yaxşılıq eləyirsiniz?! Mən isə bunu pislik kimi qiymətləndirirəm. Deməli, səhvlərə göz yumursunuz ki, nöqsanlarımız artsın, sonra bizi məhşər ayağına çəksinlər?!

Nazim İlham bu sözdən sarsılan kimi oldu. Bunu Sənan Səlimoviç də başa düşdü. Nazimin könlünü almaq üçün:

- Əlbəttə, zarafat edirəm, - dedi. - Bir də ki, əslinə qalsa, sözün düzünü elə zarafatda deyirlər.

Onların hər ikisi gülümsündü. Sənan Səlimoviç görkəminə təmkinli ifadə verərək bir qədər ciddiləşdi:

- Bilirsiniz, - dedi. - Sizi başa düşürəm. Ola bilsin bəzi məsələlərdə məndən keçmək istəmirsiniz. Ancaq nahaq yerə. Tək əldən səs çıxmaz. Mən od olsam özümü yandıra bilərəm. Vilayətin birinci katibi bütün hadisələrdən hali olmaq üçün Allah olmalıdır. O da ki, qeyri-mümkündür. Mən özüm də Allahlıq iddiasında deyiləm.

Katibin qulağı nə eşitdisə, tez stolundan dikəlib açıq pəncərəyə yan aldı. Bina ilə üzbəüz parkda əlvan rəngə çalan alabəzək quşun uzun dimdiyi ilə ağacın gövdəsini necə döyəclədiyinə maraqla nəzər saldı və Nazimi yanına çağırıb:

- Bax, o ağacdələni görürsünüz, camaat arasında ona meşələrin sanitari da deyirlər. Bir ona baxın!..

Ağacdələn çürüməkdə olan budağın qabığını deşə-deşə yuxarı qalxdı və axırda çeçələ barmaq yoğunluqda ağ qurdu dimdiyi ilə çıxarıb məhv etdi.

Sənan Səlimoviç :

- Jurnalistin qələmi də cəmiyyətdə o cür sanitar rolunu oynamalıdır. Ola bilsin mənim bu müqayisəm yerinə düşməsin. Ancaq o cür quşlar olmasa müzür həşəratlar ağacları yerli-dibli məhv edər... Təbiətdə olduğu kimi, cəmiyyətdə də saflaşdırıcı qüvvələrə ehtiyac var. Əks təqdirdə çürümə prosesi genişləniib cəmiyyəti məhvə doğru apara bilər.

Onların hər ikisi qayıdıb yerlərində əyləşdilər. Nazim İlham özünə bəraət qazandırmaq üçün Sənan Ağazadənin işlədiyi az müddətdə yazdığı tənqidi məqalələrin bir neçəsini sadalayıb, onun yadına salmağa başladı... Birinci katib:

- Fikrinizə şərəkəm, - dedi. - Tutarlı yazılarınızı diqqətlə oxumuşam və xoşuma gəlib. Bu, doğrudur, lakin azdır. Bəzən elə şeylər eşidirəm ki, ayağımın altından yer qaçır. O cür xoşagəlməz halların kökünü kəsmək

üçün birinci mətbuat işçiləri qolunu çırmayıb, sinəsini irəli verməlidir.

Nazim İlham müsahibi ilə razılaşıdı və mətbuatın bu sahədə kifayət qədər fəallıq göstərmədiyini etiraf etdi.

Sənan Ağazadə:

- Bu danışdıqlarımı büro üzvlərinə, heç öz katiblərimə belə demirəm. Sizə özüm qədər inandığım üçün açıq-saçıq söhbət eləyirəm. Çoxları vəzifəyə maddimənəvi firavanlıq imkanları əldə etmək niyyəti ilə can atır. Xalq haqlı olaraq şəxsi mənafelərini ön plana çəkənləri heç vaxt sevə bilməz. Normal düşüncəsi olan hər bir rəhbər işçi anlamalıdır ki, daşdıqları xidməti vəzifə, malik olduqları səlahiyyət dolanmaq üçün yox, dolandırmaq üçündür.

Sənan Ağazadə bunları deyib, saatına baxdı və ayağa qalxdı:

- Mən hesab etmirəm ki, sizin üçün yeni möcüzələr danışsın, - dedi. - Bildiklərinizi təkrar edirəm. Çünki jurnalistlər hər şeydən halidir. O barədə partiya işçilərindən də qat-qat çox bilirlər. İntəhası siz təvazökarlıq edib dillənmirsiniz. Mən isə deyib heç olmasa ürəyimi boşaldıram. Sizə düşündüklərinizi adətən kağızda car çəkməyə öyrəşmişsiniz. - Katib axırıncı kəlməni işlədəndə onun baxışlarının dərinliklərində təbəssüm qığılcımları işıldadı. Kabinetindən çıxanda Nazim İlham günorta yeməyi üçün qonaq otağına dəvət etdi. Nazim İlham isə sıxıldığı üçün üzr istəyib onunla günorta yeməyinə getməkdən imtina etdi. Nazim İlham nə qədər öyilməz və qürurlu, bəzən də sərt və inadkar olsa da, açıq qəlbli, sadə, səmimi, riyasız adamların qarşısında uşaq kimi gücsüz və utancaq vəziyyətə düşürdü. Bunu Sənan Səlimoviç hiss etdiyi üçün daha bərkini tutmadı. Hörmət

bəslədiyi jurnalistin onunla günorta yeməyinə getməməsi ilə razılaşıdı.

* * *

Nazim İlham evə çatanda onu qarşılayan həyat yoldaşı:

- Bir saat bundan qabaq Bakıdan zəng vurmuşdular, - dedi. - Səni axtarırlar. Sabah redaksiyada olmalısan. Xüsusi müxbirlər şöbəsinin müdiri dönə-dönə xahiş etdi ki, onun tapşırığını sənə çatdırım.

Nazim İlham həyat yoldaşının dediyini dəqiqləşdirmək üçün tez redaksiyaya zəng vurdu. Şöbə müdiri dedi ki, tək siz deyilsiniz, sabah bütün müxbirlər redaksiyada olmalıdır.

- Xeyirdimi, nə məsələ var?! - Nazim İlham soruşdu.

- Dəqiq deyə bilmərəm, ancaq öz aramızda qalsın, deyəsən redaktor uzun müddət bir zonada işləyən müxbirlərin yerini dəyişmək istəyir.

...Nazim İlham Bakı qatarına bilet alıb deyilən vaxt redaksiyada oldu. Şadər Hacıadə kollegiya iclasından qabaq müxbirlərlə ayrı-ayrılıqda görüşüb söhbət edirdi. Nazim İlham onun kabinetinə həmişəki kimi şəstlə yox, ehtiyatla daxil oldu. Şadər Hacıadə hiss etdi ki, Nazim İlham yol verdiyi səhvlərin xəcalətini çəkir və redaktorun qarşısında dili gödəkdir. Şadər Hacıadə isə ona qarşı heç bir incikliyi və giley-güzarı yoxuymuş kimi Nazim İlhamla həmişəki kimi səmimi görüşdü və tez mətləbə keçdi:

- Belə qərara gəlmişik ki, müxbirlərdən bir neçəsinin yerini dəyişək. Sizi də Qarabağ zonasına nəzərdə tutmuşuq. Səhv etmirəmsə, vaxtilə ordakı institutda oxumusunuz, bu zonaya az-çox bələdçiliyiniz var. Düzdür, Sənan Səlimoviç sizdən çox razılıq edir. Münasibəti-

nizin yaxşı olduğundan da xəbərdaram. Lakin bir zonada on ildən artıq işləməyin mənası yoxdur. Həm də su bir yerdə çox qalanda iylənər. Bunu sizə aid etmək olmaz. Könlünüz yoxdursa məcbur eləmirəm. Müstəsna hal kimi sizi orda saxlaya bilərik. Ancaq mənə qalsa bir çox mənada dəyişilməyiniz məsləhətdir. Bura bir qədər ağır zonadır, ərazisi də çox genişdir. İşlədiyiniz vilayətdən iki-üç dəfə böyükdür. Həm də nəzərə alın ki, yeni zonada daha yaxşı baş çıxarda bilərsiniz.

Redaktorun təklifi Nazim İlhamın ürəyincə oldu və:

- Şadər Şamiloviç, bir halda ki, məsləhət görürsünüz, etirazım yoxdur.

...Elə həmin gün redaksiyanın kollegiya iclası keçirildi. Nazim İlhamın və ondan başqa altı nəfər xüsusi müxbirin yerdəyişmə məsələsi həll edildi. Redaktor onları təbrik etdikdən sonra tapşırırdı ki, əməllərini alıb vaxt itirmədən Bakıdan birbaşa yeni iş yerlərinə yola düşsünlər. Əvvəlcə rayonlarla tanış olsunlar və sonra mənzil məsələsini həll edib ailələrini köçürsünlər. Müxbirlər Şadər Hacızadənin dediyi ilə razılaşıdılar.

* * *

Nazim İlham bir neçə gün xidmət edəcəyi rayonlarla tanış olub, bəzi işlərini qaydaya salandan sonra vaxtilə burada təhsil aldığı institut binasına baş çəkmək qərarına gəldi.

Şəhər xeyli dəyişmişdi. Nuh əyyamından qalan köhnə evlərin yerində çoxmərtəbəli binalar tikilmişdi. Yeni sənaye müəssisələri yaradılmışdı. Burada istehsal olunan yeyinti məhsulları uzaq-uzaq xarici ölkələrə belə göndərilirdi. Şəhərin şimal girəcəyindəki hündür, ağ bina yerdəyişən institut bağlanmışdı və onun yerinə Tibb texnikumu fəaliyyət göstərirdi. Məktəbin ön tərəfindən

keçən magistral yolun aşağısındakı dərədən bir dəyirmanlıq çay axır və arxa tərəf yüzillik qoz, armud, alma ağacları ilə əhatə olunmuşdu. Burada dərs deyən müəllimlər, təhsil alan tələbələr yay istirahətinə getdikləri üçün həyə-t-bacada tək-tük adam gözü dəyirdi. Onlar da məktəbin bağ-bostanını becərir, həyə-t-bacaya həyan olurdular. Nazim İlham darvazadan içəri keçib daş hasara alınmış doğma binaya baxanda rıqqətə gəldi. Qəlbində kövrək hisslər baş qaldırdı. Bir anlığa ayaq saxlayıb institut vaxtı binanın ikinci mərtəbəsində yerləşən kitabxananın pəncərəsinə baxdı. Orta pəncərənin bir tayı örtülməmişdi. Havalar xoş keçəndə Rəziyyə həmin pəncərədən əks tərəfdəki bağların yaşıllığına, ağaclara dırmaşan al rəngli güllərə, rəngbərəng çiçəklərə baxmaqdan, aşağıdan hay-harayla axan çayın qıcılığını dinləməkdən həzz alırdı. Və hər dəfə Nazim İlhamı görəndə rəngi durulur, məsum baxışlarında, tərəyanqlarında təbəssüm işığı cəlvələnirdi. Və tək olanda incə barmaqları ilə Nazim İlhamı oğrun-oğrun əl eləyirdi. Nazim onun qəlbində özünə qarşı məhəbbət qığılcımı saçdığını hiss edəndə müvazinətini itirir, əhvalı pozulurdu. Hələ ülgüc dəyməmiş bakirə sifətini, qara saçları tökülən geniş alnını tərə basırdı və onun pak qəlbində cavab tapa bilmədiyi müxtəlif suallar baş qaldırırdı: “İnstitutda bəlkə də məndən kasıbı yoxdu. Geydiyim nimdaş pəncəyin dirsəkləri yazı stoluna sürtülməkdən neçə yerdən sökülüb, astarı üzə çıxıb. Köhnəlmiş ayaqqabımın neçə yerinə yamaq vurdurmuşam. Özüm də hər gün talonla aldığım yarım kilo qara çörəyin, məktəb yeməxanasında hazırlanan makaron supunun ümidinəyəm. Kübar ailədən olan və gözəlliyinə hamının həsəd apardığı bu cazibədar şəhərli qızı hansı vid-fasonuma görə məndən o cür xoşu gəlir?! Görəndə eyni

açılır, sifəti durulur, baxışları ilə məni ovsunlayır və sanki ən sevincli anlarını yaşayır. Gündə bir kostyum dəyişən, boylu-buxunlu, atasının var-dövləti aşib-daşan və ya yüksək vəzifə daşıyan bazburudlu, modabaz oğlanlar ondan ötrü sinov getsələr də, Rəziyyə onların heç birinə üz göstərüb, gözünün ucu ilə belə baxmaq istəmir. O cür nəzənin sənəm bu kasıb kəndli balasında nə görüb ki, ona ülvə bir məhəbbət bəsləyir?!" Bu suallar həmişə Nazim İlhamı təhdid edirdi. Ona görə də aradan on illər keçməsinə, Səriyyə ilə ailə həyatı qurmasına, oğul-uşaq atası olmasına baxmayaraq, bu əsmər qıza olan məhəbbəti Nazim İlhamın bütün varlığına hakim kəsilmişdi. Mənəvi dünyasında onun əsirinə çevrilməkdən xilas ola bilmirdi. Bu gün də Nazim İlhamı özündən asılı olmayaraq, köhnə institut binasına çəkib gətirən, bir an belə unuda bilmədiyi Rəziyyəli günləriydi. Nazim İlhamı elə gəlirdi ki, Rəziyyə həmişə olduğu kimi, yenə də açıq pəncərədən boylanıb, həsrətli baxışları ilə ona - xoş gəlib, səfa gətirmisən - deyəcək. Ancaq içəridən onun qulağına yad səslər gəlirdi... Bu, məktəb binasının daxilində təmir işləri aparan ustaların səsiydi. Onların hənirtisi Nazimi Rəziyyə barədəki düşüncələrindən ayırdı. O, fikirli-fikirli ümumi qapıdan içəri daxil oldu. Üst-başına yağlı boya bulaşmış rəngsazların, suvaqçıların yorğun baxışları ilk dəfə gördükləri yad adama tərəf yönəldi. Nazim İlham istidən qan-tərə batmış təmirçilərə ehtiramla salam verib - işiniz avand olsun, - dedi. Əllərində fırça, əhəng dolu vedrə olan fəhlələr onun kimliyini, hansı idarədə işlədiyini bilməsələr də, hiss edildilər ki, vəzifə adamıdır, özü də yuxarıdan gəlib. Ona görə də Nazim İlhamı görəndə, özlərini yığışdırıb, onun qarşısında nəzakətlə davranırdılar.

Nazim İlham:

- Siz işinizlə məşğul olun, mən otaqlara baş çəkib gedirəm, - deyib təmirçilərdən aralandı və yuxarı mərtəbəyə qalxdı. Pilləkənləri çıxıb, institut vaxtı kitabxana yerləşən sol tərəfə döndü. Kitabxananın qapısı örtülü olsa da, kilidlənməmişdi. Nazim İlham əlini dəstəyə toxunduraraq kimi qapı açıldı. Ağır mis tutacaq elə o vaxtdan qalmayıdı, heç rəngini dəyişməmişdi. Ona görə də Nazim İlham soyuq dəstəkdən tutanda sanki Rəziyyənin zərif əllərinin hərəkətini hiss etdi. Kitabxananın qapı-pəncərəsi, döşəməsi, tavanı bir neçə gün əvvəl rənglənmişdi. Müxtəlif kitablar düzülmüş rəflər əvvəlki yerindəydi. Oxucular üçün qoyulan stollar xeyli köhnəlmişdi. Nazim İlhamın həmişə oturub kitab oxuduğu, arxadan axırıncı stolun bir qıçı laxlayırdı. Nazim İlham həmin stolun arxasına keçib ehtiyatla əyləşdi. Dincini ala-ala Rəziyyənin aralarında dolaşdığı rəflərə nəzər saldı. Rəziyyə ilə əlaqədar, əmisi oğlu Əhliyyəyə yazdığı məktubu xatırladı. Ona elə gəlirdi ki, Rəziyyə indicə kitab rəflərinin birinin arasından çıxıb çılgın bir məhəbbətlə Nazim İlhamın ağuşuna atılacaq, Nazim İlham da onun incə bədənini qolları arasına alacaq. - Yox, yanılıram, Rəziyyə o cür yüngül təbiətli şıltaq qız deyil və fikirləşdiyim kimi hərəkət etməz. - Nazim İlham tez də onun barəsindəki xəyali düşüncələrinə etiraz etdi. - Rəziyyə ağır, ağayana qızdı. Sevilir, sevilməsinə heç vaxt açıq-saçıq bürüzə verməz.

Nazim İlham öz gizli dünyasında Rəziyyə ilə xeyli qabaq-qənşər dayandı. Bir-birini şirin busələrə qərq etdilər. Onsuz keçən günlərin bu qədər əzablı olduğunu ağlına belə gətirməzdi. Nazim Rəziyyənin əl izləri olan kitablardan, kitab rəflərindən ümid dolu gözlərini çəkə bilmirdi. Kitabxananın hər bir küncündən, stol-stullardan, qapı-pəncərələrdən Rəziyyənin ətirli nəfəsinin

rayihəsini duyurdu və buradan ayrılmaq istəmirdi. Onu qınayan olmasaydı, bəlkə elə gecəni də burda yatıb qalardı. Rəziyyənin ayaq basdığı quru taxtanın üstündə özünü yumşaq yorğan-döşəkdəkindən rahat hiss edərdi. Rəziyyə harda olsa uça-uça dağları-daşları aşıb, dənizlərdən keçib Nazimi tapardı. Şirin yuxuda bu kitabxanadakı anlarını yaşayıb, sübhə qədər söhbətləşərdilər. Nazim İlham bu gecə Rəziyyənin bacısı Məfrucənin Moskvadakı evində onun yuxusuna girəcəyinə əsla şübhə etmirdi. İlahi, Nazim İlham axşamın düşməsinə necə tələsirdi! Bilirdi ki, Qarabağın bu cənənət guşəsində, köhnə institut binasında Rəziyyə ilə bir yerdə olacaq. Həsərlər qovuşacaq, onların əhd-peymanı yerini alacaq...

Qəflətən açılan qapı Nazim İlhamı Rəziyyəli dünyasından ayırdı. Arıq sifəti, batıq ovurdu, siqaret çəkməkdən saralmış bıığı, hündür boyu, hələ tam ağarmamış saçları olan məktəb gözetçisi əlini qapının dəstəyindən çəkmədən qəddini irəli əyib Nazim İlhamı salam verdi və təəccüblü, bir qədər də şübhəli baxışları ilə ona nəzər saldı. Gözetçi dili ilə deməsə də, baxışları ilə soruşmaq istəyirdi ki, axı siz kimsiniz?! Mən hardan bilim ki, əməlisaleh adamsınız?! Kənar şəxsin sahibsiz kitabxanada nə işi var?! Axı, mən gözetçi kimi məktəbin içərisinə də, çölünə də cavabdehəm. Bir hadisə baş versə, yaxamdan yapışıb deyərlər ki, tanımadığın yad adamı nə üçün məktəbə buraxmısan? Bunun üstündə gözetçiliyimi əlimdən alıb atarlar bayıra. Qazandığım qəpik-quruş da əlimdən çıxar. Uşaqlara çörək pulu tapa bilmərəm...

Nazim İlham bu sözləri gözetçinin ona zillənən mənalı baxışlarından aydınca oxuyurdu. Gözetçi axırda dilə də gələ bilərdi. Deyərdi ki, direktorun icazəsi ol-

madan kənar adamı məktəbə buraxa bilmərəm. Buna ixtiyarım da yoxdu. Bir də ki, sizi kitabxanada bir belə dayanmağa vadar edən nədir?

Nazim İlham gözetçinin etiraz dolu baxışlarını nəzərə alıb ayağa qalxdı. Qapıdan çıxanda gözetçinin könlünü almaq və həm də şübhədən çıxarmaq üçün onun qolundan yapışıb:

- Burda təmir işləri pis getmir. Ancaq kitabxana bir az başdansovdu rənglənilib, - əlavə etdi. - Burdan qayıdanda təmir idarəsinin başçılarını çağırıb başa salaram. Görünür, məktəbin direktoru, təsərrüfat müdiri də işlərin gedişinə yaxşı nəzarət etmirlər.

Bu sözlərdən sonra gözetçi hesabını aparıb, özünü yığışdırdı və hiss etdi ki, bu yoldaş yuxarılardan gəlib. Nazim İlham onun qolunu buraxıb:

- Mən sinif otaqlarına, məktəbin həyətinə ötəri baş çəkib getməliyəm, - dedi. - Siz öz işinizdə olun. Qayıdanda yoldaşlara tapşıraram təmirin gedişinə diqqəti artırınsınlar.

Gözetçi Nazim İlhamın hansı ixtiyarın sahibi olduğunu bilmədi və bu barədə söz soruşmağa üzü gəlmədi, bəlkə də cəsarət etmədi. Kənara çəkilib bir siqaret tütələtdi və təmir ustalarının səsi gələn tərəfə yönəldi.

Nazim İlham institut vaxtı tarix fakültəsinin yerləşdiyi sinif otağına daxil oldu. Orta cərgədə oturduğu skamyanı nəzərdən keçirdi. Burada ona dərs deyən müəllimlərini xatırladı. Sinif otağı o vaxtkı kimi səliqə-sahmanlı deyildi. Təzə avadanlıq alınmamışdı, olanlar da köhnəlik görkəmini itirmişdi. Bəzi sınıq-salxaq stol-stulların dülgər tərəfindən təmir edildiyi aydınca nəzərə çarpırdı. Otağın girəcəyində döşəmə taxtaları xeyli aralanmışdı. Nazim İlham həmişə bir skamyada oturduğu Firəddini gözünün qabağına gətirdi. İnstitutda hamı onu

barmaqla göstərirdi. Pəhləvan cüssəli cantaraq oğlanıydı. Yeri gələndə, mənəm-mənəm deyən, özündən-müştəbeh şəhər gədə-güdələrinə dov gəlirdi. Hələ onun qolunu buran olmamışdı. Firəddin ona sataşmaq istəyənlərə əlinin duzunu göstərib, biryolluq tövbələtmə verirdi. Di gəl ki, oxumaqla arası yox idi. Həmişə dərslərindən geri qalır, semestrin axırında əksər dərslərdən iki qiymət alırdı. Ona görə də oxuduğu müddətdə təqaüd üzü görmədi. Əslində buna ehtiyacı da yoxuydu. Çünki böyük qardaşı kənddə çəltik anbardarı işləyirdi. Bazarlarda da düyü od qiymətinə gedirdi. Çəltik əkib-becərənlər pula pul demirdi. Firəddin də qardaşının hesabına kefə baxırdı. Deyib-gülməklə də arası saz idi. Onunla oturub-duran dərd çəkməzdi. Birdən elə qatı açılmamış sözlər işlədirdi ki, hamı uğunub gedirdi. Bircə dərslərinə yaxşı fikir verməməsi onu tay-tuşlarının gözündən salırdı. Nazim İlham bu barədə onu dəfələrlə danlayıb məzəmmət eləmişdi. Lakin faydası olmamışdı. Sınıf yoldaşlarının onun xeyrinə dediyi sözləri qulaqardına vururdu. Ona görə də buraxılış imtahanını verə bilmədi. O cür səfeh xasiyyəti axır nəticədə onun öz başında çatladı. Daha doğrusu, ağlamalı günlərə qaldı. Belə ki, institutu bitirə bilmədiyi üçün nişanlısının kənddə kolxoz sədri işləyən atası ona qız verməkdən boyun qaçırdı. Firəddinin iki il əvvəl toy-düyünlə verdiyi nişan üzüyünü geri qaytardılar. Qızı Bakıda ali məktəb qurtaran başqa bir oğlana nişanladılar. Firəddin o gündən camaat arasına çıxmağa xəcalət çəkirdi. O, qız tərəfin dönük çıxdığını qüruruna sığışdıra bilmirdi. Ona görə də evdən xəbərsiz hara isə baş alıb getdi. O, daha kəndə qayıtmadı. Harda öldü, harda qaldı, bilən olmadı...

Nazim İlham orta cərgədəki skamyaya baxanda vaxtilə çörək kəsdiyi sinif yoldaşının başına gələnləri xatır-

layıb mütəəssir oldu. Onun qəlbində neçə-neçə acılı-şirinli xatirələr baş qaldırdı.

Nazim İlham vaxtilə adi tələbə kimi girib-çıxdığı sinif otağına indi tanınmış jurnalist kimi gəlmişdi. Onun qalxdığı zirvənin ilk pillələri xalça döşəməsi, ipək pərdələri, yumşaq kresloları, bir sözlə heç bir təmtərağı olmayan bu sadə sinif otağından başlamışdı. Tarix otağı onun qəlbində silinməz hərflərlə tarixiləşmişdi və Nazim İlham aldığı elmin məbədəgahı təsiri bağışlayırdı.

Nazim yataq otaqlarını, iclas salonunu, idman zalını bir-bir nəzərdən keçirdikcə neçə il bundan əvvəlki anlarını yaşayırdı. O, məktəbin iki hektara yaxın olan sahəsini gəzib dolaşdı. O vaxt öz əli ilə bağın nəzərə çarpmayan küncündə adam boyda qalxan cır tut tinginə bedanədən calaq vurmuşdu. Barmaq yoğunluğunda olan həmin tut böyüyüb qollu-budaqlı ağac olmuşdu. Nazim təbiət vurğunu idi, calaq vurmağı da kənddə atasından öyrənmişdi. Vurduğu calağın biri də yayınmazdı. Nazim o vaxt əlində iti bıçaq, dizini yerə qoyub bu tutu calaq eləyəndə Rəziyyə görmüşdü və ona:

- Rəssamlığını bilirdim, calaq vurmağını da indi gör-düm, nə vaxtdan belə aqronom olmusan? - incə bir zara-fatla söz atmışdı.

Bedanə tut Nazimin barmaqları, bir də ki, Rəziyyənin xəfif gülüşü ilə pöhrələnib əlçatmaz olmuşdu. Məktəbin bağbanı əlində bel Nazim İlhamı yaxınlaşaraq:

- Bağışlayın, adınızı da bilmirəm, - dedi. - Bu tutu institut vaxtı kənddən gələn fağır bir tələbə calaq vurub. Gördük yaxşı inkişaf eləyir, şirin də tutu olur, dəymədik. Vaxtlı-vaxtında suyunu verib böyütdük. İndi yediyimizi yeyirik, yemədiyimizi də çırpıb doşab bişiririk. O biri tutlar kimi dənəsi-zadı da olmur, ona görə də biz-

lərdə buna bedanə tut deyirik, yığıb, qurudub qışda çay içirik. Qənddənsə tut qurusu yaxşıdı. Cana da dərmandır. İndi sovulan vaxtıdı. Düzdü, çırpılası tutu qal-mayıb, ancaq aşağı qanadlarda yeməyə tək-tük var.

Bağban üzünü Nazim İlhamı tutaraq:

- Könlün istəyir, bir boşqab yığım ye, - dedi.

Nazim tut ağacının nəhəng qol-budağından diqqətini ayırmadan:

- Sağ olun, - deyib bağbana razılığını bildirdi.

Nazim bağbanla xeyli söhbət etdi. Bağban əlindəki belin ucunu qoltuğunun altına keçirərək:

- Burda çoxdan işləyirəm, - dedi. - İllaf institut vaxtından. Evim məktəbin həyəti ilə çəpər-çəpərədi. Ona görə mənə sərf eləyir. Ayın başı gələndə də üç yuz manata qol çəkirəm. Düzdü, azdı, ancaq mən naşükür adam deyiləm. Deyirəm, nə versələr qənimətdi. Həm də üzüm buralara öyrəşib. Məktəbin bağına elə öz bağım kimi baxıram. Ona görə də yaşlaşsam da direktor əl çəkmir. Deyir, gərək işləyəsən. Mən də onun sözünü sındıra bilmirəm.

Bağban Nazim İlhamı gözünü zilləyərək:

- Sir-sifətdən mənə tanış gəlibsiz, - dedi. - Elə bil sizi hardasa görmüşəm. Ancaq yadıma sala bilmirəm. Görünür, qocalıqdandı.

Nazim İlham qımışdı:

- Yəqin məni kiməsə oxşadırsınız.

- Ola bilər, - bağban müsaibisi ilə razılaşdı.

Nazim İlham isə bağbanı tanıyırdı. Lakin özünü tanışlıq vermədi. Fikirləşdi ki, mənim burada olduğumu hərə bir cür başa düşə bilər. Axı o bura rəsmi iş üçün gəlməmişdi. Texnikum da gəzinti yeri deyil. O, qəlbinin hökmü ilə uzaqlarda qalan Rəziyyəli günlərini arayıb-axtarırdı.

* * *

Nazim İlham səhərisi Kəbirli rayonuna yollandı. Rayon Partiya Komitəsinin iki mərtəbəli binası şəhərin tən ortasından keçən yolun kənarında yerləşirdi. Binanın qabağında həmişə yaşıl olan iynəyarpaq ağaclar cərgələnirdi. Arxa tərəfdəki kiçik həyətyanı sahədə gilə, əncir, ərik, nar ağacları, cürbəcür güllər salınmışdı. Üzüm tənəkləri üçün iki yerdə nazik dəmir borulardan çardağ düzəldilmişdi. Ağacların arasındakı boş yerlərdə çiylək əkilmişdi. Eni-uzunu yüz metrədən artıq olmayan bu kiçik bağçada yaz açıldıqdan qar düşənə qədər mer-meyvə əskik olmurdu. Lakin birinci katib Mənsur Manafovun icazəsi olmadan heç kəs cəsəət edib bağcanın mer-meyvəsinə əl uzada bilməzdi. Həyətin qurtaracağında kənarından gələn yüksək vəzifəli şəxslər üçün xüsusi qonaq otağı tikilmişdi və içərisinə xaricdən gətirilmiş bahalı mebellər qoyulmuşdu. Qonaq evi ilə qonşuluqdakı binaları iki metrədən artıq hündürlüyü olan daş hasar ayırırdı. Hasarın ortasından çölə açılan dəmir qapı qonaq evinin xidmətçisi, dul qadın Gülsənəmin yaşadığı mənzillə üzbəüz idi. Və bu qapıdan yalnız birinci katiblə Gülsənəmə məhrəm olan bəzi adamlar girib-çıxa bilərdi. Çit koftasının üstündən qolsuz arxalıq geyinən, tumanının ətəyi topuğuna qədər sallanan, danışanda qırıq düşmüş dolu sifəti sırtıqlıq ifadə edən bu qadının sanki simsiz telefonu vardı. Rayonda nə baş versə, birinci Gülsənəm xəbər tutur və elə həmin gün də birinci katibin ovcuna qoyurdu. Rayonun vəzifəli adamları Gülsənəmlə çox ehtiyatla davranırdılar. Onun yanında Mənsur Manafovun ziyanına bircə kəlmə belə danışmaq olmazdı. Gülsənəm mərkəzdən gələn mötəbər qonaqlara özünü elə göstərirdi

ki, hamısı ona - xanım - deyə müraciət edir və Mənsur Manafovun yanında bu dul qadının ədəb, nəzakət mücəssəməsi kimi tərifi göylərə qaldıraraq, razılıqlarını bildirirdilər. Yuxarıdan gələn və Mənsur Manafovun işi keçən iqtidar sahiblərinin xadimənin xidmətindən razı qalması Gülsənəmi rayon başçısının gözündə daha da ucaldırdı. Yaxınlıqdakı binalarda yaşayıb, onun ədalarına bələd olanların isə Gülsənəmi görən gözləri yoxudu və ona hər cür məzhəbə qulluq eləyən ifritə qadın kimi baxırdılar. Dul qadın Gülsənəm barədə gedən xoşagəlməz söz-söhbətlərdən Kəbirliyə ilk dəfə qədəm qoyan Nazim İlham xəbərsiz idi.

Mənsur Manafov Kəbirliyə əvvəl bir neçə rayonda birinci katib işləmiş və yaxşı ad-san qazanmışdı. Sənəsinə taxılan orden-medalların da sayı yoxudu. Onu daha böyük rayon olan Kəbirliyə işbilən, bacarıqlı katib kimi göndərmişdilər. Təşkilatçılıqdan başqa Mənsur Manafov əldən iti, ötkəm katib kimi də ad çıxarmışdı. Bəzən qəzəbini cilovlaya bilməyəndə qoluna qolay idarə və təsərrüfat başçılarına əl qaldırmağı da vardı. Hətta arabərdə söhbət gəzirdi ki, qabaqlar hansı rayondasa katib işləyəndə polis rəisi onun sözünü qaytardığı üçün hirsənib orta yaşlı polkovnikə kabinetində bir-ikisini çəkib. Bu hadisənin kənara çıxdığı təqdirdə hər ikisi üçün pis nəticə verə biləcəyini nəzərə alıb öz aralarında ört-basdır eləyiblər.

Nazim İlham Mənsur Manafovun nüfuzlu, həm də hərüzünə katib olduğunu ucundan-qulağından eşitsə də, onunla təmasda olmamışdı. Və bu gün ilk dəfəydi ki, onlar üz-üzə gəlirdi.

Mənsur Manafov kabinetində tək oturmuşdu. Əynində təzəcə ütülənmiş açıq rəngli qolsuz köynək vardı.

Yaxasının iki düyməsi bağlanmadığından gündən qaralmış tüklü sinəsi görünürdü. Onun hələ dən düşməmiş qalın saçları, gümrah sifəti, iti baxışları, orta boyu, dolu bədəni vardı. Nazim İlham onun otağına daxil olanda Mənsur Manafov kiminləsə telefonla danışdı. Nazim ona yaxınlaşanda, telefon söhbətini yekunlaşdırıb, dəstəyi yerinə qoydu və qonağa saymazyanə əl uzatdı. Mənsur Manafov Nazimin müxbir olduğunu biləndə, ovqatı korlandı. Sifətinin rəngi dəyişdi. Onu görmək istəməmiş kimi başını aşağı salıb Nazim İlhamın üzünə baxmadan qarşısındakı stolun üstünə səpələnmiş kağızlarla danışmış kimi:

- Nu, gəlmisiniz, nə deyə bilərəm, xoş gəlmisiniz!- Manafov mızıldandı. - Təsərrüfat işlərinin də qızgın vaxtında gəlib-gedənləri yola salmaqdan bezmişik. Qonaq bir olar, iki olar... Xahiş edirəm, dediklərimi özünüzə götürməyin. Sizi nəzərdə tutmuram. Ümumiyyətlə, gündə-günəşir yuxarılardan hərə qoltuğuna bir papka vurub gəlir ki, Sekanın, Nazirlər Sovetinin, nə bilim filan nazirliyin nümayəndəsiyəm. Mən də məcburam işimi-gücümü atıb, onların nazı ilə oynayım.

Nazim İlham katibin dəyintili sözlərindən diltor olsa da, daxili pərtliyini süni təbəssümü ilə pərdələyərək:

- Yoldaş Manafov, xahiş edirəm mənim sözümü təcrübəli, görüb-götürmüş bir katibi öyrətmək kimi mənalandırmayasınız. Mətbuat partiyasının yaxın köməkçisidir, - dedi. - Bu barədə də vəzifəmi az-çox başa düşürəm. Ona görə də sizə hər hansı şəkildə əngəl olacağımı ağılınıza belə gətirməyin.

- Sizi ilk dəfə görsəm də, qəzetdəki yazılarınızdan tanıyıram. - Manafov qaşqabaqlı dilləndi. - Məni ayrı cür başa düşməyin. Yoldaşı yola verən adamam. Bu barədə narahat olmaya bilərsiniz.

Nazim İlhamın baxışları kinayəli ifadə aldı:

- Bağışlayın, yoldaş Manafov, dediyinizi başa düşə bilmədim. - Qeyzlə dilləndi.

Manafov yana burulub qırmızı telefonun üstündə əyri qoyulmuş dəstəyi düzəldə-düzəldə:

- Yox də, deyirəm, yəni mənə o qədər də sərt katib bilməyin. Həmişə çalışıram adamları yola verim.

- Sizi yenə də yaxşı başa düşə bilmədim. Düzü, nə demək istədiyiniz mənə çatmadı.

- Deməyim odur ki, mənə görə narahat olmayın. Xasiyyətim elədir ki, işlədiyim yoldaşı kimliyindən, nəçiliyindən asılı olmayaraq yola verənəm.

- Fikrinizi yenə anlaya bilmədim. Ona görə ki, siz Mərkəzi Komitənin inanıb etibar etdiyi nüfuzlu bir katib kimi rayona başçılıq edirsiniz. Mən də həmin Mərkəzi Komitənin orqanı olan qəzetin bu rayona xidmət edən əməkdaşıyam. Hər ikimiz eyni amala, eyni məsləkə xidmət edirik. Aramızda hansı bölünməz mal, və ya ziddiyyətli məsələ var ki, mənə yola verəsiniz və ya verməyəsınız. Ona görə də “yola verərəm” ifadəniz mənim üçün anlaşılmazdır.

Mənsur Manafovun xüsusi müxbirin onunla bu tərzdə danışmasından xoşu gəlmədi. Və sərt baxışları ilə Nazim İlhamı təqib edərək:

- Görürəm, çox ibarətli danışırırsınız, bir az yuxarıdan gedirsiniz. Ancaq nahaq yerə. İndi ki, belə oldu, açıqımı deyim ki, şəxsən mənim müxbir tayfasından xoşum gəlmir. Aydınır?!

Nazim İlham gözlərini qıyıb istehza ilə:

- Nə üçün?! - soruşdu.

- Bəlkə bu barədə sizə izahat verim?!

- Xeyr. Birinci katibdən izahat tələb etməyə nə haqqım çatır, nə də səlahiyyətim. Ancaq jurnalistlərə

qarşı bu cür məkrli mövqeyinizin səbəbini bilmək istəyirəm.

- Nə səbəb ola bilər?! - Manafov bu dəfə əl-qolunu ölçə-ölçə danışdı. - Bundan qabaqkı rayonda işləyəndə yanıma bir nəfər qəzet işçisi gəlmişdi. Adı da yadımdan çıxıb. Musa Nağıyev idi, nə idi, başının ortası da daz. Yan tərəfdəki seyrək saçlarını uzadıb keçəlinin üstünə aşırırmışdı. Dedi ki, hansı qəzetdəsə şöbə müdiri işləyirəm. Kefi də yuxarıydı. Hiss etdim ki, bir az da vurub, başladı mənə yekə-yekə danışmağa. Sözümlər çəp gəldi, kabinetimdən qovdum. Gedib bizdən yazmışdı. Hamısı da şər-şəbətə. Mən də onnan Sekaya teleqram vurub, şikayət elədim. Odu-budu, qəzet işçilərini görəndə gözüm yoxdu...

Nazim İlham:

- Yoldaş Manafov, neçə ildi mətbuat sahəsində işləyirəm. Müxtəlif rayonları gəzib dolaşıram. Bəzən elə katiblərə təsadüf edirəm ki, onların düşüncə tərz, davranışı, oturuşu, duruşu, bilik səviyyəsi, danışığı, məndə təəssüf, təəccüb doğurur. Düzü, o cür katibləri görəndə xəcalət çəkirəm. Bunu demək mənim üçün çətin olsa da, öz-özümə düşünürəm ki, elələrinin katib qoyulmasında yəqin düşmənlər qüvvələrin və ya xarici kəşfiyyatın əli var. O cür nadan və naqisləri iş başına gətirirlər ki, xalqda dövlətə qarşı nifrət yaransın, partiyamız hörmətdən düşsün. Lakin mən heç də o fikirdə deyiləm ki, bütün raykom katibləri o səviyyədədir. Böyük bir rayonun taleyi tapşırılan sizin kimi məsul partiya işçisinin Musa Nağıyevin timsalında bütün jurnalistlər barədə bu cür yanlış mövqe tutmağınız məndə ikrah doğurur. Və sizdə müxbirlərə qarşı belə bir əqidənin formalaşmasına təəssüf edirəm. Düzü, eybəcərsiz ailə olmaz, nöqsansız insan. Lakin bir və ya iki nəfərin timsalında bütün mət-

buat işçiləri barədə bu cür yanlış fikir yürütməyiniz, yaşca məndən böyük olsanız da, azı eyibdi. Özü də birinci katibə yaraşmayan, bağışlanmaz eyib!.

Mənsur Manafov hiss etdi ki, bu xına o xınadan deyil, daş qayaya rast gəlib. O, Nazim İlhamın məntiqli cavabının qarşısında acizləşdi və birdən-birə dəyişilib bambaşqa məxluq oldu. Əlini-əlinə vurub güldü və stulundan qalxıb, arxa tərəfdən Nazim İlhamı qucaqlayıb sinəsinə sıxaraq:

- Görürəm, siz tamam başqa təbiətli adamsınız, - dedi. - Mən ölüm, bu söhbəti qurtaraq. Hesab edin ki, aramızda belə bir mübahisə olmayıb. İndən sonra da dost kimi əl-ələ verib işləməliyik...

Manafovun məntiqə sığmayan qeyri-təvazökar hərəkəti onu kiçildib geri çəkilmək məcburiyyəti qarşısında qoydu. Nazim İlham daxilən Manafovun səmimiyyətinə şübhə ilə yanaşsa da, mübahisəni uzatmağı lazım bilmədi. Və özünü elə göstərdi ki, guya Manafovun bu cür səmimi etirafı onların arasında yaranan xoş münasibətin başlanğıcı oldu və Nazim İlham özü də bundan məmnun qaldı.

Bayaqdan bəri rayon başçısının kabinetinə çökən darıxdırıcı duman çəkildi, hava ayazıdı, pəncərələr işıqlandı, ölkə rəhbərlərinin divardan asılan iri şəkilləri də sanki təbəssümləndi. Manafovun da dolu sifəti duruldu. Şəhadət barmağını gözləmə otağındakı zəngin düyməsinə toxunduraraq kimi katibə kabinetə daxil oldu. Manafov ona xoş əhval-ruhiyyə ilə:

- Hərəməzə bir stəkan çay gətir, - dedi.

Katibə qız nəzakətlə:

- Baş üstə! - deyib geri döndü.

Katiblə müxbirin arasında gedən xoşagəlməz mübahisənin təsirindən tam qurtarmaq üçün onlar boğazdan

yuxarı olsa da, şirin söhbətə başladılar. Katibə içəri daxil olub, əlindəki çay dolu stəkanları onların qabağına qoyduqdan sonra üzünü Mənsur Manafova tutaraq:

- Bir saatdan çoxdu, o yeddi nömrəli məktəbin müəlliməsi Hicran qapıda dayanıb, - dedi. - Nə qədər çalışdım başa salam ki, içəridə qonaq var, get, sonra gəlersən, eşitmədi. Dirənib ki, bu təzə müxbirlə görüşmək istəyirəm, özü də yoldaş Manafovla birlikdə. Deyir ki, müxbirə sözüm var.

Manafov Hicran kəlməsini eşidəndə dilxor oldu və əsəbləşərək:

- Onu kim buraxıb buralara?! Sözü var, getsin maarif şöbəsinə! İndi müəllim qəbul etməyə vaxtımız yoxdu! Sənə tapşırıbmışam ki, hər ötüb keçən təsadüfi adamı yanıma buraxma, bilmirsən ki, o Hicrandı-nədi, həyasızın biridi?! - Katibənin üstünə cocudu.

Katibə qız dediyinə peşman olub, kabinetdən çıxdı. Manafov Nazim İlhamı tərəf çönüb:

- Siz hələ təzəsiniz, adamları yaxşı tanıyırsınız, - dedi. - O Hicran deyilən qadın müəllimə olsa da, küçə adamıdır. Ona görə başımdan elədim ki, adına cürbəcür xoşagəlməz sözlər deyilir. Elələrini kabinetə buraxıb raykomun adını biabır eləyə bilmərəm və sizə də məsləhət görürəm o cür qadınlardan uzaq olun.

Nazim İlham fikrə getdi. Çay içə-içə: - Əvvəla necə olsa, müəllimədi, həm də qadındı, bir halda ki, şikayəti var və həm də adımı çəkir, onu necə qəbul etməmək olar?! Bəlkə məni ümid yeri bilib gəlib?! Axı, bu tezlikdə kimliyimi, harada işlədiyimi hardan bilib?! Manafovun zəhləsi gedən şəxsi içəri dəvət edib, şikayətini dinləsəm necə çıxar?! Manafov buna necə baxar?! Bir nəfərdən ötrü, təzə-təzə uyuşan münasibəti pozmağa dəyərmə? -

Nazim İlham daxilən götür-qoy etdikdən sonra müəllimə ilə görüşüb, onu dinləmək qərarını qətiləşdirdi. Ancaq bunun üçün başqa yol seçdi. O, ayağa qalxıb Manafova:

- Əlimi yuyub, bir siqaret də çəkib qayıdıram, - bəhanəsilə kabinetdən çıxdı.

Katibin gözləmə otağında təxminən iyirmi dörd-iyirmi beş yaşında gənc bir qız əyləşib xısın-xısın ağlayırdı. Nazim onu görüb dayandı və şikayətçiyyə yaxınlaşaraq:

- Adımı çəkib şikayətə gəlmək istəyən Hicran müəllimə sizsiniz? - soruşdu.

Hicran müəllimə əlindəki balaca ipək dəsmalla gözüünün nəmini silə-silə:

- Bəli, mənəm, - ahəstə bir səslə cavab verdi. - Əslində sizin adınızı eşidib gəlmişəm, bir-iki kəlmə sözüm var.

- Buyurun, sizi eşidirəm, ağlamaq nə üçün...

- Yox, bura yeri deyil, xahiş edirəm, məni ayrılıqda qəbul edəsiniz. Ürəyim doludu, deyiləsi sözüm çoxdu. - Hicran müəllimə əlindəki bir vərəq kağızı müxbirə uzatdı.

Nazim məktubu açıb öləri nəzərdən keçirdi. Məktub onun adına yazılmışdı. Özü də çox qısa: "Artıq dərəcədə xahiş edirəm, məni beşcə dəqiqəliyə qəbul edib dinləyəsiniz, demək istədiyim sözləri ərizəmdə göstərməyə xəcalət çəkdim..."

Nazim İlhamın qəlbində gənc müəlliməyə qarşı mərhəmət hissləri baş qaldırdı. O, şikayətçiyyə təsəlli verib:

- Narahat olmayın, müəllimə, - dedi. - İşin axırında rayon maarif şöbəsinə gəlin. Orada sizinlə ayrılıqda görüşüb söhbət edərik. Razılaşıdıq? - əlavə etdi. - Məsələ həət görürəm burada dayanmayasınız. Katiblə başqa

vacib işlərimiz var. Şikayətinizə baxmağa indi vaxt yoxdur.

Hicran müəllimə bəli - demək mənasında başını tərpətdi və utana-utana ayağa qalxıb, sakit addımlarla gözləmə otağından çıxdı.

Nazim İlham geri dönüb əvvəlki kimi Manafovla qabaq-qənşər əyləşdi. Lakin Hicran müəllimə ilə əlaqədar bir söz demədi. Xeyli söhbətdən sonra Nazim İlham üzünü Manafova tutaraq:

- Təsərrüfat işlərinin bu qızgın çağ vaxtınızı almayım, - dedi. - Bayaqqı telefon danışığınızdan belə başa düşdüm ki, hansı tikintidəsə inşaatçılar yolunuzu gözləyir. Siz gedin, mən də ispalkomda olmalıyam, bəzi şöbələrə baş çəkməliyəm.

- Hə, Bakıdan mütəxəssislər gəlib, aşağı zonada artezian quyusu qazılmalıdır. Qazıntının yerini müəyyən etmək üçün yoldaşlar yolumu gözləyir. Yaxşı olar ki, elə birlikdə gedək...

- Özüm də istərdim gedim, ancaq bəzi işlərim olduğu üçün gərək məni bağışlayasınız. - Nazim katibin təklifindən imtina etdi. Bir də ki, o, şikayətçiyyə söz vermişdi axı...

Nazim İlham dediyi vaxt maarif şöbəsində oldu. Şöbə müdirinin kabinetindən xeyli aralıda dayanan Hicran müəllimənin yanından keçib içəri daxil oldu. Mülayim danışığı, qeyri-ciddi baxışları, orta yaşı olan və telini səliqə ilə geriə darayan şöbə müdiri ayağa qalxıb Nazim İlhamı oturmaq üçün özü əyləşdiyi stulu göstərdi. Nazim İlham ona razılığını bildirib, başqa bir stulu altına çəkdi. Qısa tanışlıqdan sonra:

- Şüşəbənddə dayanan qadını tanıyırsınız?! - Nazim İlham soruşdu.

- Bəli, yəqin Hicran müəlliməni deyirsiniz? - Şöbə müdiri ona cavab verdi.

Nazim İlham:

- Onun narazılığı nədəndir?

- Düzü, heç özüm də bilmirəm nə istəyir. Rayon mərkəzindəki yeddi nömrəli məktəbdə riyaziyyatdan dərs deyir. Yaxşı da maaş alır. Həyat yoldaşı da həmin məktəbdə işləyirdi. O da ədəbiyyatçı idi. Dərs saatı çatışmadığına görə şəhərdən təxminən iyirmi kilometr aralıda olan böyük bir orta məktəbə göndərmişik ki, orada ədəbiyyat dərsi çoxdur. Yüksək maaş alsın. İndi o Hicran müəllimə bizi boğaza yığıb ki, ya ərim əvvəl işlədiyi məktəbə qaytarılsın, ya da təyinatımı o işləyən kəndə verin. Bu da mümkün olan məsələ deyil. Biz Hicran müəllimənin nazı ilə oynaya bilmərik. Bir az da özünü yaxşı aparmır. Öz aramızda qalsın, haqqında sovet müəlliminə, qadına yaraşmayan sözlər deyilir. Ancaq əlimizdə konkret fakt olmadığına görə ona bir söz deyə bilmirik. Manafov yoldaşın da qulağına nə çatıbsa, bir-iki dəfə deyib ki, onu qovun, gedib kəndlərdəki yeddiillik məktəblərin birində işləsin. Əslində eləsinə təlim-tərbiyə ocaqlarına buraxmaq düzgün deyil. Onun hərəkətləri prosto müəllim adına ləkədir. Hicran müəllimənin üstündə Mənsur Manafov dəfələrlə üzümüzü danlayıb. Ancaq fikirləşirəm ki, necə olsa qadındır, üstündə müəllim adı var. Kənarda nə qələtlər eləyir, özü bilər, onun şəxsi işidir.

Şöbə müdiri bu sözləri çox qətiyyətsiz deyirdi. Onun səsinin ahəngindən bir inamsızlıq sezilirdi. Nazim İlham şöbə müdirini axıra qədər, həm də çox diqqətlə dinlədikdən sonra:

- Hicran müəllimənin bizdə şikayət ərizəsi var. Özü də bayaqdan dayanıb gözləyir. Bəlkə onun özünü dinləyəək?!

Şöbə müdiri karıxdı:

- Yox, canım, ona havayı vaxt sərf etməyə dəyməz. Hicran müəllimənin nə deyəcəyini əzbər bilirəm. Bu barədə sizə hərtərəfli danışdım. Ona üz versək, ayağı bir az da yer alar. Sizə yazdığı şikayət ərizəsini bizə həvalə edin, sonra özümüz baxarıq. Manafov yoldaş eşitsə ki, Hicran müəllimənin sizinlə görüşməsinə şərait yaratmışam, onda gərək bu kabinetdə oturmayım. Mənsur Manafov bunun üstündə dərimizə saman təpər.

Nazim İlham:

- Şöbə müdirinin dediklərinə inanmamağa haqqım yoxdur. Lakin siz özünüz də razılaşırsınız ki, şikayətçini yaxından tanımadan, görmədən onun barəsində hər hansı bir rəyə gəlmək ədalətsizlik olardı. Nəinki insan qəlbinin mühəndisi hesab edilən xalq müəlliminin, heç bir vəzifə daşımayan, adi vətəndaşın belə taleyinə biganə yanaşsaq, bizi bağışlamazlar. Ona görə də kiminsə xoşuna gedib-getməməsindən asılı olmayaraq, xahiş edirəm, Hicran müəlliməni içəri dəvət edək, görək nə demək istəyir.

Xüsusi müxbirin ısrarından sonra şöbə müdiri çıxılmaz vəziyyətə düşdü. O, narazı halda başını bulayıb, Hicran müəlliməni kabinetinə çağırırdı. Hicran müəllimə içəri daxil oldu. Məlul, müşkül kənarda dayanıb onlara baxdı. Sonra təklif olunmadan qapının ağzına yaxın olan stulların birində əyləşdi. Nazim İlham onu yaxına dəvət edib:

- Buyurun, Hicran müəllimə, - dedi. - Eşidirik, nə sözlünüz var, utanıb çəkinmədən deyın.

Hicran müəllimə dillənmədi, kədərli köks ötürdü.

Əvvəl maarif şöbə müdürinə ikrahla nəzər saldı. Sonra üzünü Nazim İlham tutaraq:

- Əgər mümkündürsə, xahiş edirəm, məni təkliddə qəbul edəsiniz. Elə sözlər var ki, istəmirəm üçüncü şəxs eşitsin.

Nazim İlham Hicran müəllimədən bu sözləri eşidən kimi şöbə müdürünün üzünə baxdı. Şöbə müdürü başa düşdü ki, xüsusi müxbir şikayətçinin təklifini nəzərə alıb, onunla təkliddə söhbət etmək istəyir. Ona görə də şöbə müdürü:

- Mən inspektorların otağına keçib yoldaşlara bəzi tapşırıqlar verməliyəm, - deyib ayağa qalxdı və Hicran müəlliməyə kinayəli nəzər salıb kabinetdən çıxdı.

Hicran müəllimə başını yuxarı qaldırıb:

- Bu barədə sizinlə danışmağa xəcalət çəkirəm, - dedi. - Elə sözlər var ki, onu dilə gətirmək bir qadın kimi mənə çətindi. Ancaq başqa çarəm yoxdu, nə var onu deməliyəm. Özü də bir kəlmə artırıb-əskiltmədən. Yalan danışmaq insana yaraşmır, xüsusilə də qadına, müəllim kimi təmiz bir adı daşıyana. Belə bir ifadəmə görə sizdən dönə-dönə üzr istəyirəm. Qadın ki, bir balaca gözəgəlimli oldu, onun dincliyi yoxdu. Əlbəttə, mən özümü gözəllər gözəl hesab etmirəm. Tanrı məni də belə yaradıb. Nə isə... Yəqin ki, nə demək istədiyimi başa düşürsünüz.

Nazim İlham:

- Fikriniz mənə aydındır, buyurun, buyurun, sizə qulaq asıram - dilləndi.

- Özüm başqa rayondanam. İl yarım bundan qabaq institutu qurtaran kimi məktəb yoldaşım ilə həyat qurmuşam. Belə bir misal var - ərin haralı, özün də oralı. Burada hələ də özümü qərib hiss edirəm. Həyat yoldaşımın da heç kəsi yoxdur. Yetimçiliklə böyüyüb. Bir

əməsi vardı, o da dünyasını dəyişdi. Müəllimlərin yanvar müşavirəsində həyat yoldaşım ilə ikinci cərgədə oturmuşdum. Hiss edirdim ki, Manafov gözünü məndən çəkmir. Fikir vermədim, xatirinizə dəyməsin, kişilərin xasiyyəti belədir, birini ki, gözü tutdu... - Hicran müəllimə gülümsündü. Nazim İlhamın da dodağı qaçdı. Sonra hər ikisinin baxışları ciddiləşdi. Hicran müəllimə sözünə davam etdi. - Gördüm yox ey, kişinin gözü məni alıb. Başımı aşağı dıkdım. Tay iş heyətində oturanlara tərəf baxmadım. Dedim, qoy xatası məndən uzaq olsun. Ərim hiss eləyər, yaxşı düşməz. Aramızda soyuqluq yaranar. Həyat yoldaşım da haracan desən yaxşı insandı. Ancaq çox qısqancdır. Həmin iclasdan beş-on gün sonra həyat yoldaşım Bakıdakı qohumlarına baş çəkmək üçün maarifdən iki günlüyə icazə aldı. Elə həmin gecə saat on ikiyə az qalmış telefonumuz zəng çaldı. Dəstəyi qaldırıb qulağıma tutanda yad kişi səsi eşitdim. Dedi - Mənsur Manafovdur. Yanında kim var?! - soruşdu. - Təkam, - dedim. - Yoldaşım başqa yerdədir. Hə, onda sərbəst danışa bilərik. - Manafov telefoda məni dilə tutmağa başladı:

- Fikrim var gənc müəllimə kimi sizi raykoma işə gətirim, - dedi. - Əvvəl partiya kabinetində işləyərsən, bir müddət keçəndən sonra təlimatçı, sonra şöbə müdürü qoyaram. Təşkil eləyərdim partiya məktəbinə gedərsən. Oranı bitirəndən sonra katib seçilərsən. Rayonda məşhurlaşarsan. Beş adamın biri olarsan. Bu müəllimlikdə nə var?! Kimdi müəllimi sayan. Ona görə də əvvəlcə bir vaxt tap, ikilikdə görüşək. Elə et ki, yanıma gələndə kənardan görən olmasın. Axşama salıb qonşuya getmək və ya rəfiqənizlə görüşmək bəhanəsiylə bizim bu raykomun heyətindəki dal qapıdan qonaq otağına gələrsən. Ancaq gəlməmişdən qabaq telefonla

xəbər elə, işimi bilim. Bunu deyib, özünün birbaşa olan xüsusi telefon nömrəsini verdi və tapşırı ki, bizim bu söhbəti ikimizdən başqa heç kəs bilməməlidir. Hətta həyat yoldaşınıza da bu barədə bir söz deməyin. - Manafovun bu sözlərini eşidəndə ayaq üstə quruyub qaldım. Onun zəhmindən telefonu yerə qoya bilmirdim. Səsim tutulmuşdu. Nə qədər çalışdım ona cavab verəm, bacarmadım, nitqim qurudu. Birdən telefon əlimdən yerə düşdü. Otaq başıma hərləndi. Huşumu itirən kimi oldum. Bir neçə dəqiqədən sonra özümə gəldim. İlahi, o boyda vəzifənin sahibi, atam yerində kişi, adlı-sanlı raykom katibi utanıb-qızarmadan gör mənə nə dildə danışır, necə danışır?! Onun qadınpərəst olduğu barədə bir neçə söz eşitmişdim, lakin qulaqlarıma inanmırdım. Düşünürdüm ki, yəqin Mənsur Manafovu istəməyənlər nahaqdan onun başını böyüdür.

Hicran müəllimə sözünə ara verib, üzünü otağın pəncərəsinə tərəf tutdu, nə isə fikirləşdi, sonra xəcalət çəkəkəkə Nazim İlhamə baxıb:

- Siz allah məni bağışlayın, - dedi. - Başımı elə itirmişəm ki, bayaqdan nə dediyimi özüm də bilmirəm. Sizə də başağrısı verirəm.

- Hicran müəllimə, sizə diqqətlə qulaq asıram. Söhbətiniz mənim üçün başağrısı yox, maraqlıdır, - Nazim İlham belə dedi ki, şikayətçi ondan utanıb çəkinməsin, fikrini sərbəst danışsın.

- Sizdən nə gizlədim. Açıq başa düşdüm ki, indi də məni tovlayıb toruna salmaq istəyir. Telefonumuz bir də zəng çaldı, dəstəyi qaldıranda gördüm yenə onun səsi. Cavab vermədim. Telefonu ehmalca yerinə qoydum. Saat birə qədər telefon zəngi ara vermədi. Mənsə dəstəyi qaldırmırdım. Bilirdim ki, yenə o əclafdı. O gecə sübhə kimi yata bilmədim. Çünki bunun axırından

qorxurdum. Ərim Bakıdan qayıdandan sonra Mənsur Manafov tay bizə zəng vurmadı. Bu dəfə qonaq otağının xidmətçisi Gülsənəm arvad düşdü ortalığa. O da ki, yıxmadığı ev qoymayıb. Dünyaya iblisdən qabaq gəlib. Mənsur Manafov qadın məsələsində bütün işləri onun əli ilə görür. Raykomun qonaq otağı ilə onun evinin arasındakı hasarın dalda yerindən qapı açıdırıb. Gülsənəm həmişə ordan girib-çıxır. Evimizin ehtiyacı üçün dükanə-bazara gedəndə neçə dəfə qabağımı kəsib, şirin dilini işə salıb ki, Manafovun səndən yaman xoşu gəlir. Həmişə məndən soruşur ki, Hicran müəlliməynən necə görüşmək olar?! Ona dedim ki, Hicran müəllimə gözəl-göyçək, haracan desən qanacaq gəlidir. Mənim bir sözümü iki eləməz. Manafova söz vermişəm ki, harda deyirsən, sizi görüşdürmək mənim boynuma. Gülsənəmin ağzından bu sözü eşidəndə ağlım başımdan çıxdı. Hirs vurdu təpəmə. Ona ağır cavab verdim. Dedim ki, Gülsənəmsən-nəsən, məni başqalarıynan səhv salma. Ağlını başına yığ, bir də mənə bu cür danışsan, özündən küs. Səni rüsvay eləyərəm. Onsuz da özünüzü bütün rayonda biabır eləmisiniz. Üstündən bir həftə keçməmiş məktəbə gedəndə yenə kəsdi qabağımı, başladı mənə yalvarmağa ki, Manafovun sənə bir-iki kəlmə sözü var. Onnan görüşməsən məni işdən qovacaq. Ayağının altında ölüm, gəl daşı ətəyindən tök, çörəyimə bais olma. Bu dəfə əlacsızlıqdan mən ona yalvarmağa başladım. - Gülsənəm xala, - dedim, - mənə yazığın gəlsin. Toyumuzun bir ili hələ tamam olmayıb. Ailəmi dağıtma, ərim bilsə, məni tikə-tikə doğrayar. ortalığa qan düşər. - Bu sözdən ikicə gün sonra, ərimi mən işləyən məktəbdən çıxardıb, rayonun ən ucqar kəndinə göndərdilər. Ora da nə avtobus işləyir, nə maşın gedir. Piyada birgünlük yoldur. Ərim bu haqsızlığa görə neçə

yerə ərizə yazıb, etirazını bildirib, ancaq baxan yoxdur. Axırda məcbur olub həmin o uzaq kənddə qalır. Həftələrlə bir-birimizin üzünü görmürük. Gündə-günəşırı axşam düşən kimi, Gülsənəm arvad üzünə salıb kəsdirir qapımı. Qır-saqqız olub yapışıb yaxama, əl çəkmir ki, çəkmir. Deyir, ərindən ehtiyat etdiyinə görə Manafov onun başını əkdı. Dedi, qoy buralardan uzaq olsun. İndi axır sözün nədir?! Axşam düşəndə gəl gedək Manafovun yanına. - Üzünə olmazın sözü deyib Gülsənəm arvadı qapıdan qovdum. Yenə ona öhdə olmur. Bir tərəfə baxanda heç Gülsənəmi də qınamalı deyil. Mənsur Manafov mənə görə ona gün-dirrik vermir. Deyir, nəyin bahasına olursa-olsun aramızı düzəltməlisən. İş o yerə çatıb ki, gecələr qapımı qıfıllayıb qonşuda yatıram.

Hicran bu sözləri deyərəkən özünü saxlaya bilmədi, qəhərləndi və hönkürə-hönkürə:

- Bilmirəm başıma nə çarə qılım, bu dərdi kimə deyim?! Açıq deyil, ağartmalı deyil. Ona görə də adınızı eşidib gəldim. Tələbəkədən məqalələrinizi oxuyuram. Yazılarınız məndə inam yaradıb ki, haqqı nahaqqın ayağına verən adam deyilsiniz. Burada olduğunuzu biləndə sevindim. Sizi göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşməsünüz. Bu cür açıq-saçıq danışan qadın deyiləm. Bayaqdan sizin qarşınızda dayanıb dərdimi danışdıqca, yüz dəfə öləb-dirilirəm. Əlac nədir, həyat məni məcbur edir. Hər şeyi yerli-yataqlı dedim ki, vəziyyətin nə yerdə olduğunu biləsiniz. Sizde obyektiv fikir yaransın. İndi ümidim bircə sizə qalıb...

Nazim İlhamı Hicran müəllimədən bətdər dərddə götürmüşdü. - İlahi, zavallı insanlar nə vaxt Mənsur Manafovlardan xilas olacaqlar?! Çayqovuşan rayon qəzetinin redaktoru olandan bəri neçə illərdir bu cür mənhus hadisələrin şahidi oluram. Mənsur Manafovlarla vuruş-

maqdan zinhara gəlmişəm! Başım nə qədər ağrılar çəkib! İndi də bu gənc müəllimənin keçirdiyi iztirablar!! Bunu necə qələmə alım?! Yazsam, Hicran müəllimənin həyat yoldaşının qəlbində ona qarşı şübhə yaranacaq... Nəticədə bu gənc ailə dağıla da bilər. Mənsur Manafov da mənə qılinc-qırğına çıxacaq. Yuxarılarda da deyəcəklər Nazim İlhamı harda işləyir, partiyanın inanın etibar etdiyi rayon başçıları ilə, rəhbər şəxslərlə dil tapıb yola getmir. İntrikaçılıq Nazim İlhamın canındadır. Kimi inandırasan ki, sinəsində orden-medallardan yer olmayan birinci katib partiyanın, kommunistlərin ibadətqahını əxlaqsızlıq yuvasına çevirib. Gənc müəllimə onun əlindən zinhara gəlib. Gecələr evində yata bilmir. Onnan eys-işrətdə olmaq niyyətilə ərini didərgin salıb. İki gəncin isti ocağına soyuq su calayıb...

Nazim bu barədə hərtərəfli götür-qoy etdikdən sonra belə nəticəyə gəldi ki, Hicran müəllimənin üzləşdiyi əndişəni aradan qaldırmaq, onun ailə həyatını məcrasına salmaq üçün başqa bir yol seçsin. Əvvəlcə şikayətçidən soruşdu:

- Həyat yoldaşınız sizinlə işlədiyi məktəbə qaytarılsa, bu nağıl-həkkətə son qoyularmı?

- Əlbəttə, elə mənim də istədiyim odur. Onda nə Manafov mənə zəng vura bilər, nə də ki, Gülsənəm cəsarət eləyib həndəvərimə üzükər. Yoldaşımın başa verib rahatca yaşayarıq. Öləncə də sizə duaçı olarıq. Ancaq Manafovun bu işdə barmağı olduğu üçün inanmıram ərimin yerinə qayıtmasına imkan versin. Maarif müdiri də onsuz bir addım ata bilməz. Xüsusilə də mənim həyat yoldaşımın yerinə qaytarılmasında. Ancaq belə bir iş görə bilsəydiniz, əlinizdən öpərdim, ömrü boyu sizə minnətdar olardım.

- Dediğinizdə müəyyən həqiqət var. Ancaq katibin də, maarif müdirinin də bu məsələdə tutacağı mövqe mənə bəllidi. O barədə əsla narahat olmayın və hesab edin ki, məsələ sizin arzu etdiyiniz kimi həll olunub.

Hicran müəllimə tutuldu:

- Belə çıxır ki, dediklərimi yazmaq istəmirsiniz, - Hicran müəllimə həyəcanlandı.

- Yazmaq sizə xeyir verməz, ailənizdə çat əmələ gələ bilər.

- Əlbəttə, adım qəzetə düşsə, camaat içinə çıxma bilmərəm, heç ərimə cavab verə bilmərəm. Deyər ki, mən-siz bu nə həngamədi çıxartmısan. Hər ikimiz rüsvay olarıq...

- Düz başa düşmüsünüz. Bir də ki, elə məsələlər var ki, onu qəzet səhifəsinə çıxarmadan da yoluna qoymaq olar. Tələbiniz haqlıdır. Onu şərəfinizə, ləyaqətinizə xələl gətirmədən həll etmək fikrindəyəm.

- Doğrudur, - Hicran müəllimənin baxışlarında sevinc işığı cəlvələndi.

Nazim İlham ayağa qalxıb ehtiramla:

- Başqa sözünüz yoxdusa, gedə bilərsiniz, - deyib onu razı yola saldı.

Hicran müəllimə gedəndən sonra maarif şöbə müdiri inspektorların otağından çıxıb öz kabinetinə qayıtdı və içəri girən kimi Nazim İlhamdan soruşdu:

- Şikayətçi ilə necə qurtardınız?! Hicran müəllimə nə deyir?! İnanmıram yönlü bir söz danışsın.

- Onun nə dediyini və mənim nə fikirdə qaldığımı izah etməyə ehtiyac yoxdur. Məsləhətim budur ki, Hicran müəllimənin həyat yoldaşını günü sabahdan yerinə qaytarın. Bu, Hicran müəllimədən çox, yoldaş Manafovun və ilk növbədə sizin xeyrinizə olardı. Əks təqdirdə

çox şey itirməli olarsınız. Niyəsini də özünüz yaxşı bilərsiniz. Aydınır?!

Şöbə müdiri müxbirin qırımını görüb:

- Aydınır, - dedi. - Ancaq Manafov bunu mütləq bilməlidir.

- Manafov Hicranın ailə macərəsini hər ikimizdən yaxşı bilir. Ona görə də bu barədə katiblə məsləhətməşvərət etməyə lüzum yoxdur. Sabah müəllimənin yoldaşını nazirliyin təyinatında nəzərdə tutulduğu kimi həll edin və nəticəsini mənə bildirin. Şikayətçi cavab gözləyir...

Maarif şöbə müdirini şübhə götürdü. Nazim İlhamın səsinin tonundan hiss etdi ki, Hicran müəllimə ona nə isə deyib. Ona görə də suçlu adam kimi qətiyyətli danışa bilmədi. Sözünün rəbitəsi pozuldu... Xüsusi müxbir ondan ayrıldıqdan neçə saat sonra Manafovun yanında oldu. Nazim İlhamın şöbəyə gəldiyini, Hicran müəllimə ilə təkliddə bir saata yaxın söhbət etdiyini və axırda onun həyat yoldaşının təcili öz yerinə qayıtmasını təkidlə tələb etdiyini katibə ətraflı danışdı. Manafovun qan daman dolu sifəti ağardı. Qaşları düyünləndi və gözlərini məchul bir nöqtəyə zilləyib, dərin fikrə getdi. - Yəqin Hicran müəllimə aramızda olan telefon söhbətlərini, xidmətçini dəfələrlə onun üstünə göndərdiyimi, ərinin nə məqsədlə rayon mərkəzindən uzaqlaşdırdığımı... müxbirə çıpaqlığı ilə açıb deyib, - öz-özünə düşündü. - Yox, ola bilməz! Çox olsa ərinin xahişini eləyər ki, onu yanına qaytarsın. Tutaq ki, müəllimə hər şeyi olduğu kimi açıb töküb, bunu mənə necə sübut etmək olar. Şahid yox, sübut yox, xidmətçinin də boynuna diri ilan salsalar da, mənim qorxumdan ondan bir kəlmə qopartmaq olmaz. Qəzetə yazsa, müxbiri məhkəmə qarşısında oturdaram. Pul mənə, vəzifə

əlimdə. Nəyim var, bu yolda qoyub Nazim İlhamın axırına çıxaram. - Yoox, bu gün Nazim İlhamla mehribançılıqla ayrılmışıq. - Fikrini dəyişdi. - Müxbir o qədər ağılsız deyil ki, adi bir şikayətçidən ötrü bu boyda rayonun başçısı ilə münasibəti korlasın. Manafovun xəyalı yüz yerə şaxələndi və axırda özünü ələ alıb, təmkinlə üzünü maarif şöbə müdürinə tutdu:

- Bu Nazim İlhamla ilk görüşümüzdən hiss etdim ki, başqa xarakterli adamdı, - dedi. - Onnan çəkişmək bizə xeyir verməz. Onu fikrindən döndərmək də çətindi. Öz aramızda qalsın, bir tərəfə baxanda Hicran müəllimə haqlıdı. Haqsızın haqlıya qalib gəlməsi çətin məsələdi. Ona görə də bu işə çox ehtiyatla yanaşmaq lazımdı. Məsələni çək-çevirə salsan, bizim xeyrimizə olmaz. Bunun ən kəsə yolu odur ki, günü sabahdan əmr ver, Hicran müəllimənin əri yerinə qaytarılsın. Əks təqdirdə başımızı cəncələ sala bilərik. Sizdən bu barədə bir söz soruşub eləsələr, denən ki, Manafovun bu işdən xəbəri yoxdur. Hicranın həyat yoldaşı qabaqkı iş yerində az maaş alırdı, mən yaxşılıq eləyib onu daha çox ədəbiyyat dərsi və yüksək əmək haqqı olan kənd məktəbinə göndərmişdim. İndi də görürəm narazılıq yaranır, müəllimənin ərinə öz əvvəlki yerinə bərpa etdim. Bununla da Hicran-micran söz-söhbəti biryolluq qurtarsın, ondan sonra müxbir olmur, kim olur-olsun, yaxamızdan yapışmağa əl yeri qalmaz...

Şöbə müdiri sərkərdəsindən tapşırıq alan müti əsgər kimi ayağa qalxdı və Manafova tərəf qəddini əyərək:

- Baş üstə! - deyib arxasına baxmadan kabinetdən çıxdı.

* * *

Nazim İlham vaxtilə təhsil aldığı institutun yerləşdiyi şəhərin mərkəzindən bir qədər kənarda həyatı sahəsi olan ev verilmişdi. Çay daşından hasara alınmış binanın açıb-örtükcə cırıldayıb haray-həşir salan yöndəmsiz taxta darvazası, o qədər də böyük olmayan torpaq sahəsi, qapısı uzun və ensiz şüşəbəndə açılan dörd otağı vardı. Bu yerlərin torpağı münbit, ab-havası bağçılıq üçün əlverişli olduğundan həyətdə salınmış armud, şaftalı, nar, alma ağacları pıtraq kimi meyvə gətirmişdi. Nazim İlham gözünü açandan bağ-bağata öyrəşdiyindən təzə mənzilə köçdüyü ilk günlərdən ağaclara böyük bir həvəslə qulluq eləyirdi. Yazıb yorulanda, əsəbləri tarıma çəkiləndə, bir dilxorçuluq baş verəndə, darıxanda balaca həyətinə gəzişir, ağı-qırmızı meyvlərin rəngini heyranlıqla seyr edir, gül-çiçəyin rayihəsindən həzz alırdı. Lazım gəldikdə bağ qayçısı götürüb quru qanadları, artıq zoğları bağban səriştəsilə kəsib atır və bununla da əhval-ruhiyyəsi dürlür, özündə bir dinclik, rahatlıq tapırdı. Əvvəllər qaldığı çoxmərtəbəli binalara nisbətən həyətli evdə yaşamaq Nazim İlhamı da, ailə üzvlərinə də daha xoş gəlirdi. Nazim İlham hansı rayona ezamiyyətə getsəydi, hər cür rahatlığı olan təmtəraqlı qonaq otaqlarında qalmaqdan, çalışıb axşamlar öz evinə dönürdü. O, ancaq ailə üzvlərinin hənirtisi olan yerdə özünü rahat, sərbəst hiss edir, şirin yuxu tapırdı. Məcburiyyət qarşısında qalanda kənar rayonlarda gecələyirdi. Ancaq kənar yerdə yuxusu ərşə çəkilirdi. Bu dərəcədə ailə, uşaqcanlı olmasına baxmayaraq, heç vaxt Rəziyyəni unuda bilmirdi. Hərdən dəli bir həsrətlə köhnə institut binasının həndəvərində dolaşır, Rəziyyənin yaşadığı binanın bağlı qapısına, daim örtülü görünən, gecələr işığı gəl-

məyən pəncərələrinə baxır, məyus olur, məlul-müşkül evinə dönürdü. Həmişəkinə nisbətən indi Rəziyyə daha tez-tez Nazim İlhamın yuxusuna girir, gah kədərli, gah şən, gah küskün, giley-güzarlı... Nazim İlhamla şəhərin dalda bir parkında üzbəüz oturub sübhə qədər şirin-şirin söhbət edirdilər. Nazim İlham yuxulu dünyasında, xəyallar aləmində Rəziyyədən ayrılı bilmirdi. Lakin günlər, həftələr, aylar, illər keçdikcə Nazimlə Rəziyyə arasındakı məhəbbətin yolları onları bir-birindən uzaqlaşdırırdı. Bəzən də Nazim İlham Rəziyyə ilə vüsala çatacağına arzu yox, ağlasığmaz bir xəyal kimi baxırdı. - Yaş hökmünü verib, gəncliyimiz əldən gedib, artıq evlənilib özümə ailə həyatı qurmuşam. Rəziyyə də ötəri hisslərdən uzaq bir məxluqdu! Yox, ağıl məhəbbətin qarşısında acizdi. - Nazim tez fikrini dəyişib, özü-özünə etiraz edirdi. - Rəziyyəsiz dünya mənə heçdi. Onsuz da gecə-gündüz qəlbən, ruhən bir yerdəyik. İkimiz də yer adlı məkanda, ulu göylərin mavi çadırı altında yaşayırıq. Qəlbimiz kimi ayımız, ulduzlarımız, günəşimiz də birdi. Sevginin uzaq, yaxın məsafəsi yoxdu. Təsəllim odur ki, dünyam Rəziyyəsiz deyil. Bu da mənim üçün bir ilahi xoşbəxtliyi. Yəqin ki, Rəziyyə də mənim kimi düşünür, özünü heç vaxt mənsiz hiss eləmir. Rəziyyənin yaşadığı binanın, işlədiyi kitabxananın həndəvərində dolaşdıqca onun çiçək ətirli nəfəsinin rayihəsini duyuram. Nə qədər varam, Rəziyyə qəlbimin unudulmazlığında, ürəyimin paklığında, əbədiyyətə qovuşanda isə ruhumun müqəddəsliyində yaşayacaq. Məhəbbət ilahəmizin hökmü belədi.

Bütün rayonlarda olduğu kimi, Nazimin yaşayıb işlədiyi şəhərin mərkəzi meydanında da tez-tez təntənəli mərasimlər keçirmək adət-ənənəyə çevrilmişdi. Oktyabr inqilabının, Bir mayın, Səkkiz martın, məhsul bol-

luğunun anılmasına həsr olunan bayramlarda qumaş parçadan hazırlanmış al bayraqlar dalğalanır, odlu sözlər söylənir, Kremlin uca qülləsinə şerlər həsr olunur, mahnılar bəstələnir, dahi rəhbərlərin iri şəkilləri nümayiş etdirilirdi. Şəhər və kəndlər bu tarixi bayramların nuruna qərq olurdu. Bu xoş ovqat təknəsində çörək tapılmayan zavallı insanların belə əhval-ruhiyyəsinə sira-yət edirdi. Hər bir hadisəyə özünəməxsus baxışları olan Nazim İlham bu cür izdihamları əsla xoşlamır və ondan uzaq olmağa çalışırdı. Hay-küyçülüyə aludəçilik onun təbiətinə yad idi. Onun əvəzində qələm götürüb bir neçə cümlə quraşdırmağı və ya şəhər ətrafındakı bağları, meşələri seyr etməyi, quşların nəğməsini, çayların səsini dinləməyi daha üstün tuturdu. Qələmi yoxuşa dirənəndə yazı masasının arxasından qalxıb sakitliyə çəkilir, xəyal dünyasında neçə il geriye qayıdır, Rəziyyəsinə soraqlayıb tapır, onun şux qamətinin, nəcib davranışının, nəzakətli baxışlarının, məhəbbət ətirli söz-söhbətlərinin sehrinə düşür, dünyanın dərd-sərindən, sevincinə qənim kəsilən qəmdən, kədərdən azad olurdu.

O, istirahət günü sakit addımlarla şəhərin kənarındakı cəviz bağlarının qurtaracağına qədər gedib çıxdı. Nazim İlhamı fikir götürdüyündən hara getdiyini özü də bilmirdi. İrəlidəki dərədən axan çayın qıcılığını eşidəndə dayandı. Qurşağa qədər dərinliyi olan çayı addamaq üçün soyunmaq lazım idi. Çayın üzərindən sallanmış körpü isə xeyli aşağıda qalmışdı. İrəliyə yol olmadığından Nazim İlham geri dönmək istəyəndə qulağına qarmaqarışq səslər gəldi. Maqnitofonda çalınan musiqinin sədaları aydınca eşidilirdi. O, yan tərəfdəki yastı təpəciyin üstünə dikəlib ətrafı vərəvurd elədi. Bir neçə addımlıqdakı bulağı dövrəyə alan və ona yad olan müxtəlif qiyafəli adamlar görünürdü. Nazim İlham onların

gözündən yayınmaq üçün qarımış cəviz ağacının arxasına keçdi. Bulağın başında ayaq üstə dayanan bir nəfərin gözü Nazim İlhamı aldı. Və yoldaşlarından təklənib onun kimliyini bilmək üçün addımını yeyinlədib, irəliləyərək Nazim İlhamı qabaqladı. Onlar üzbəüz gəldilər. Nazim İlham gözlərinə inanmadı. Qarşısında dayanan, vaxtilə institutda oxuduğu Qürbət Qubadov idi. Qürbət Nazim İlhamın işlədiyi rayonun Palıdlı kəndindən idi. O vaxt atası Məhərin bağ-bağatı dillə deyilirdi. Məhər kişi meyvədən yaxşı pul qazanırdı. Qürbət varlı-hallı kişinin oğlu olduğundan ona dvoryan balası deyirdilər. Bu adı ona ilk dəfə institutun direktoru qoymuşdu. Sonra müəllim və tələbələrin dilinə düşmüşdü. Ona sataşmaq üçün hərdən zarafata salıb Qürbəti dvoryan balası deyərək çağırırdılar. Siftə vaxtlar Qürbət bu sözdən cırıyırdı, sonra qulağı öyrəşmişdi. Ona dvoryan balası deyəndə vecinə almırdı və bu ifadəni adi söz kimi qəbul edirdi. Qürbət isə institutda özünü heç də dvoryan balası kimi aparmırdı. Yaxşı geyinib-kecinsə də, hamıdan sadə davranırdı. Səmimi, istiqanlı, mülayim xasiyyəti vardı. Heç kimə yuxarıdan aşağı baxmırdı. Dərslərinə də yaxşı hazırlanırdı. Müəllimlərin ondan heç bir giley-güzarı yoxuydu. Həmişə də Nazimə yaxınlıq eləyirdi. Hərdən özü toxuduğu balaca cəvərəndə ona mer-meyvə gətirirdi. Nazim də dostunun payını əvəzsiz qoymurdu. Qürbət bir-iki dəfə Nazimi evlərinə qonaq aparmışdı. Qürbətin atası Məhər kişi görüb-götürmüş adam idi. Həm də söhbətçil kişi idi. Hərdən Qürbətlə Nazimə deyirdi ki, dostluğu gərək axıra qədər eləyəsən. Dostluq yaxşı şeydir. Min dost azdır, bir düşmən çox. Nə ki, pis şey var, düşmənçilikdən yaranır. Dünyada nöqsansız adam yoxdur. Dost elə şeydir ki, onda nöqsan axtarsan, gərək dostsuz qalasan.

Yaxşı deyiblər ki, hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi. Nazim İlham tələbəlik dostunu görəndə Məhər kişinin dedikləri yadına düşdü. Elə bil çiçəyi çırtladı. Bir andaca bu yerlər ona doğmalaşdı. Dostlar görüşüb bir-birindən hal-əhval tutdular.

Qürbət ona gözdolusu baxıb həyəcanlandı və:

- Gör neçə ildi bir-birimizi görmürük, - dedi. - Düzü, qəzetdə imzana baxanda gözlərimə inanmırdım. Fikirləşirdim ki, Nazim hara, müxbirlik hara? Sonra öyrəndim ki, doğrudan da sənin imzandır. Çox şad oldum. Öz aramızdır, tənqid yazanda lap baltanı kökündən vurursan, özü də raykom katiblərinə, nazirlərə, milisə, prokurorluğa toxunursan. Qorxub eləmirsən?! Axı o cür adam deyildin. İnstitutda hamı səni fağırın biri kimi tanıyırdı.

Nazim İlham ötən günləri xatırlayıb rıqqətə gəldi:

- Eh, Qürbət! Qürbət! Mən özüm də yatsam yuxuma girməzdi ki, qəzet işçisi olaram. - Əlini onun boynuna saldı. - Hər şey alın yazısıdır. Düzünü bilmək istəyirsənsə, jurnalistliyə qəti könlüm yox idi. Qəzet işinə getmək istəmirdim. Raykom məcbur elədi. Tənqid də belədi ki, yazmasan olmur. Belə bir söz var: Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən Koroğlu. Müxbirlik də elə peşədir ki, kimliyindən asılı olmayaraq, bildiyini, gördüyünü doğru-dürüst yazmalısan, yaxşını yaxşı, pisi pis. Düzdür, elələri var ki, yazanda başı ağrı çəkir, ancaq nə etməli?! Qurddan qorxan gərək meşəyə getməsin. Əsas şərt odur ki, düz yazmalısan. Düzə zaval yoxdur. Yoxsa əlimdə qələm var deyin, haqlı-haqsız ona-buna sataşsan, onun axırı yoxdur. Dəvədən böyük fil var. Şərböhtan yazarsan, atarlar bayıra. Ümumiyyətlə, müxbirlik mürəkkəb, bir az da qalmaqallı, həm də maraqlı peşədir. İndi əlac nədir, bir işin ki, altına girdin, gərək

ağırlığına-yüngüllüyünə baxmayasan. Çətin olsa da var gücünlə çəkib aparmalısan.

Nazim İlham söhbətinin istiqamətini dəyişərək:

- Yaxşı, bir de görüm, özün harda işləyirsən. Vid-fa-sonundan müəllimə oxşamırsan. - Qürbətdən zarafat-yana soruşdu.

Qürbət:

- Düz başa düşmüşən. Elə mən də sənə kimi, - dedi. - Bir neçə il kəndimizdəki orta məktəbdə işləyəndən sonra yolum haçalandı. Beş ildən çoxdu məktəbdən ayrılmışam. Kənd sovetində sədr işləyirəm. Ancaq indi başa düşürəm ki, müəllimlik yaxşıdır. Qulağı dinc, rahat vəzifədir. Sovet sədrinin yüz dörd-səri var. Dörd-beş para kəndin qayğıları mənim boynumdadır.

Nazim İlham:

- Yaxşı, danışmaq dananı qurda verər, - dedi. - Bizim bu görüşümüz qısa da olsa, hələlik kifayətdir. Söhbətimizi sonraya saxlayaq. Görürəm yoldaşlar bulağın başında sənə gözləyir. Yaxşı düşməz, get, mən də buralarda bir az gəzib, təmiz hava alıb evə qayıdıram.

- Bulaq başında oturanlar kənar adamlar deyil, hamısı özümüzünkülərdir. - Qürbət Nazim İlhamın dediylə razılaşmadı və: - Məhbubə yadımdadır?! - soruşdu. - O vaxt biznən oxuyan qızı deyirəm, həmişə də sinifdə arxa cərgədə otururdu. O da əvvəl müəllim işləyirdi, sonra öz rayonlarındakı mədəniyyət evinə müdir qoyublar.

- Hə! hə! Xatirimdədi, bir az da kasıb təhər dolanırdı, çox vaxt Rəziyyə ilə oturub dururdu. Kitabxanaçı qızla.

Qürbət Nazim İlhamın sözünü təsdiq etdi və:

- Qismət elə gətirdi ki, Məhbubə ilə qohum olmuşam, - dedi. - Mənim ortancıl oğlum onun qızı ilə Bakıda

universitetdə oxuyurdu. Məktəbi qurtaranda da evləndilər. Özləri bir-birini tapıb. Eşidəndə, oğluma dedim ki, yaxşı yerdən yapışmısan. Onun anası Məhbubə müəllimə mənən tələbə yoldaşı olmaqdan əlavə çox pak və namuslu qadındı, ad-sanını gözləyəndi.

Nazim həmsöhbətinin Məhbubə barədəki fikrini təsdiq etdi. Onlar jurnalist, kənd sovetinin sədri kimi yox, tələbəlik, gənclik illərində olduğu kimi danışdılar.

Qürbət:

- O əhvalat yadımdadır. Bizə qədim dünya tarixindən dərs deyən Savalan müəllim Məhbubəyə aşiq olmuşdu. Məhbubənin arxasınca çox süründü, ancaq bir şey çıxmıdı. Savalan müəllim çoxlarına dişini vurmuşdu, elə bildi ki, Məhbubə də onların tayıdır. Düşünürdü ki, kasıb qızıdır. Müəllimi ona nə desə razılaşar. Ancaq Məhbubə o barədə müəllimə-zada baxan deyildi. Bir dəfə ona söz atmaq istəyəndə Savalan müəllimi biabır eləmişdi. Savalana demişdi ki, əvvəla sizə eyib olsun ki, dərs dediyiniz tələbəyə əyri gözlə baxmaq istəyirsiniz. İkincisi də, ağılnız başqalarına getməsin. Siz deyən qızlardan deyiləm. Məhbubənin o cür sərt cavabından sonra Savalan müəllim pərt olmuşdu. Ancaq sən demə Savalan müəllim ona heç də pis niyyətlə yaxınlıq etmirmiş. Görürdü ki, kasıb geyinib-kecinsə də, gözəl, namuslu, əxlaqlı qızıdır, ona görə də Məhbubə ilə evlənmək fikrinə düşüb. Bu söhbət açılarda Məhbubə deyib ki, noolsun müəllimimizdir, mənə dərs deyir. Onda kişi xarakteri yoxdu, oturuşunu, duruşunu, davranışını bilmir. Düşüyün də biridir. Yüz il dul qalsam Savalan kimisinə ərə getməyəm. Bu söz-söhbət bütün instituta yayılmışdı. Deyəsən məsələ direktorun da qulağına çatmışdı. Ona görə də Savalan müəllimi institutdan əkdilər. Şəhər məktəblərinin hansınasa direk-

tor müavini göndərdilər. Rəziyyə də Məhbubəni bax, o cür xasiyyətinə görə xoşlayırdı. Həmişə bir yerdə oturub-dururdular.

Qürbət mənalı-mənalı Nazimin üzünə baxaraq:

- Öz aramızdı, anam-bacım olsun, Rəziyyə də bir qız idi haa!! O cür qızları analar tək-tək doğar. Bütün institutun gözü ondaydı. Çoxlarının da könlündən keçirdi ki, Rəziyyə ilə ailə həyatı qursun. Ancaq nədənsə heç kəsi səmtinə buraxmırdı. Gədə-güdələr yüz söz desə də başını qaldırıb birinin də üzünə baxmazdı. Hamımız ona həsəd aparırdıq. Hazırda Moskvada yaşayır. Məhbubə ilə indi də tez-tez əlaqə saxlayır. Hələ də ərə getməyib. Məhbubənin deməsinə görə istəyəni çoxdur. Rəziyyə isə heç kəsi yaxın buraxmır.

Nazim İlham Rəziyyənin barəsində deyilənləri eşidəndə əhvalı dəyişdi, gözlərinə sanki qatı duman çökdü, gicəllənən kimi oldu, bütün cəviz ağacları başına hərləndi. Ancaq Qürbət onun haldan-hala düşdüyünü hiss etmədi. Nazim vəziyyətdən çıxmaq üçün:

- Yaxşı, Qürbət, - dedi. - Yoldaşların gözləyir, sizə mane olmayım. Xahiş edirəm get, mən də şəhərə qayıdıram. Söhbətimiz qalsın sonraya.

- Nə danışırısan! Güclə əlimə düşmüşən! Səni hara buraxıram?! - Qürbət bunu deyib Nazimin əlindən bərk-bərk yapışib özünə tərəf çəkdi. - Bayaqdan bəri gül kimi söz danışırıam, - söhbətinə davam etdi. - Axıra qədər qulaq as, gör nə deyirəm, sözümün canı var. Məhbubə də burdadı, onnan görüşməyib getsən sonra üzünə çıxma bilməzsən. Bu gün oğlumun ad günü olduğundan, Məhbubə də, Kəbirlidə müəllimə işləyən qızı Hicran da, hamısı oğlumu təbrik etməyə gəliblər. Evdə qonaqlıq düzəltmişdim. Məclis qurtarandan sonra kənar adamlar dağılışıb getdi. Mən yaxın qo-

humlarımla bu xəlvətxanadakı bulağın başına gəldik ki, bir balaca kefə baxaq. Məhbubə ilə mənim ailə üzvlərimizdən başqa heç kəs yoxdu. Gedək, beşcə dəqiqəliyə onlarla görüş, bizimlə bir tikə çörək kəsək, sonra səni tutub saxlayan yoxdu, istədiyən vaxtda gedərsən. Gecə-gündüz Məhbubənin dilindən düşmürsən, indi eşitsə ki, onun burada olduğunu bilə-bilə görüşməyib getmisən, haqqında nə düşünər?! Deməzmi ki, vəzifə Nazimi dəyişdirib, bizə Allahın qurucu salamını da vermək istəmir... Onsuz da bizim zonaya dəyişildiyini eşitmişdik. Məhbubə mənə dedi ki, bir gün vədələşək, birlikdə Nazimə baş çəkək. İndi öz ayağınla gəlib çıxmısan. Bu da bir təsadüfdü.

Qürbət bir təhər Nazimi fikrindən döndərüb razılığa gətirdi... Onlar söhbət edə-edə bulağa tərəf yönəldilər. Qol-budağı geniş bir sahəni əhatə edən qədim çinarın dibindəki daşların arasından dupduru sərin su çıxırdı. Bura Durna bulağı adlanır. Bulaqla çayın arası əlli-altmış metrədən artıq olmazdı. Bulaq bura güzarı düşənləri saf, duru suyundan başqa can dərmanı olan qara yarpızı, bal dadan pencərləri ilə feyziyab edir. Çinarın əzəməti, bulağın pıçıltısı, həzin nəğməsi ilə bu yerlərin əsrarəngiz mənzərəsini vəsf edən çayın səsi, bir də ki, uzun ayrılıqdan sonra qovuşan dostluq, tələbəlik həsrəti... Ancaq Rəziyyə nisgili Nazim İlhamı tərk etmirdi. - Onu da burda görseydim, - düşünüb köks ötürdü. Durna bulağına yaxınlaşdıqca onda bu ülvə hissələr daha da güclənirdi. Məhbubə ilə necə görüşəcəyini fikirləşirdi. Axı, çox vaxt onu Rəziyyənin yanında görürdü. İndi isə...

Süfrə başında əyləşənlərdən iki nəfər kənardan Nazim İlhamı görəndə ayağa qalxıb, üzvlərini əks tərəfə çevirib, gözdən itdilər. Birinci Məhbubə ayağa qalxıb,

Nazimə tərəf irəlilədi və onu həyəcanla qarşıladı. Onlar görüşəndə özlərini itirən kimi oldular. Çünki hər ikisi xaricən xeyli dəyişmişdi və indi uzaqlarda qalmış gəncliyin son aşırımına çathaçatda üzləşirdilər. Məhbubənin saçları ağarmışdı, güləndə ona xüsusi cazibədarlıq verən sədəf dişləri qeybə çəkilməmişdi, al yanaqları solmuşdu, sifətinə nazik qırıqlar düşmüşdü. Nazim də həmişəki şivərək oğlan deyildi. Xeyli dəyişilmişdi. Keçirdiyi iztirablara üzündə, alnında nəzərə çarpan cizgilərdən aydınca oxumaq olurdu. Gözlərinin altı kölgələnmişdi, sir-sifətinə tək-tük xallar düşmüşdü. Nazim Məhbubəyə baxanda düşündü: - Uzun ayrılığın əzablı illəri yəqin Rəziyyəni də dəyişib. Yox, o, qəlbimdə yaşadığı üçün heç vaxt tərəvətini itirməz. İnanmıram onun incə gərdəninə sallanan siyah hörüklərinə bu tezlikdə bəyaz dən düşsün. - Sonra da özünü özünə təsəlli verdi.

Nazim İlham süfrə başında əyləşib, nazik kənd yuxasından könülsüz-könülsüz bir-iki loxma kəsib geri çəkildi. Onlar xoşbəxt tələbəlik illərini həsədlə xatırladılar. Çiyində bel olan bir nəfər sakit addımlarla əyləşənlərə yaxınlaşıb, ədəblə salam verdikdən sonra gətirdiyi təzə mer-meyvəni süfrəyə qoydu və sonra kənd soveti sədrinə nə işə işarə vurdu.

Qürbət:

- Buralara baxan bağbandı, yəqin sözü var, - deyib onlardan aralaşdı. Bağban əl-qolunu ölçə-ölçə Qürbətə nə işə deyirdi. Məhbubə ilə Nazim ayağa qalxıb bir kənara çəkildilər. Məhbubə minnətdarlıq ifadə edən baxışlarını Nazim İlhamdan çəkmədən:

- Qızıma etdiyən kömək üçün çox sağ ol, - dedi.

- Qızın kimdi? - Nazim İlham təəccüblə soruşdu.

- O Kəbirli rayonunda ərdə olan qızımı deyirəm, Hicranı. Rayon mərkəzində işləyir. Həyat yoldaşı da müəllimdi. İkisi bir məktəbdə dərs deyirdi. Nə təhər oldusa birdən-birə ərini uzaq bir kəndə göndərdilər. Qızım qaldı tək. Yəznəm o rayondan olsa da kimsəsiz adamdı. Hicran da ki, necə olsa qadın xeylağıdır, gecələr evdə tək qala bilmirdi. Ora-bura çox yazdı, baxmadılar. Mən özüm də yaxından tanıdığım bir-iki adama ağız açdım. Xeyri olmadı. Hicran sənə ora getdiyini eşidəndə ərizə yazıb, yanına gəlib. Sən də tanımağa, bilməyə ona kömək eləmisən. Maarifə nə təhər göz ağartması vermişənsə, elə səhərisi gün yəznəmi yerinə qaytarıblar. İndi əvvəlki kimi bir yerdə işləyirlər. Ömrü boyu sənə duaçıdırlar. Ad gününə onlar da gəlmişdilər. Beşcə dəqiqə bundan qabaq burdaydılar. Hicran səni görəndə utandığından oturmadı. Yoldaşı ilə birlikdə aradan çıxdılar. Bayaq gedən onlar idi. Nə qədər dedik ki, oturun, getməyin, Nazim özgə adam deyil, baxmadılar. Tay mən də məcbur eləmək istəmədim. Evdə sənə barəndə çox söhbət olub. Hicran bir yerdə oxuduğumuzu və yaxınlığımızı bilir. İndi ondakı ağıla bax ki, sənənlə görüşəndə tanışlıq verməyib. Bir az da tərsliyi var. Onu yolundan döndərmək çətindi. Tərifləmək olmasın, adını da gözləyəndi. Nə tələbəlikdə, nə də ki, müəllim işləyəndə adına nalayiq söz deyilməyib. O barədə Hicrandan arxayınam. Bilirəm ki, ata-anasının başını yerə soxmaz.

Nazim Məhbubəyə mənalı-mənalı nəzər salıb zara-fatyana:

- Yəqin anasına çəkib, - dedi. - Hicranla söhbət eləyəndə mənim də xoşuma gəldi. Hiss etdim ki, heç kəsə əyilməyən, prinsipial qadındı. Sən Hicranla fəxr edə bilərsən. Bir də ki, mən heç də o fikirdə deyiləm ki, Hic-

rana yaxşılıq etmişəm. Sadəcə olaraq məsələyə ədalətlə yanaşmışam. Bu da ki, vəzifə borcumdu.

- Yaxşı, təvazökarlıq eləmə, sənə köhnədən belə-dəm. - Məhbubə Nazimə məzəmmət vurdu. - Ağlın özünə getməsin, elə bir zamanəyə düşmüşük ki, indi ədalət axtaran var?! Bax, Rəziyyə də sənə elə o mərd xasiyyətinə görə vurulmuşdu.

- Təəssüf ki, o vaxt Rəziyyənin mənə vurulduğunu hiss etməmişəm. - Nazim Rəziyyəyə olan münasibətini bildirmək istəmədi.

- Özünü bilməməzliyə vurma, onsuz da aranızda nə söz-söhbət olub, Rəziyyə başqalarından gizlətsə də, mənə hamısını açıb danışıb. - Məhbubə başa düşdü ki, Nazim məsələni ağartmaq istəmir.

Nazimin gözləri qıyıldı, alınının qırışları sıxlaşdı, sifətinə kədər çökdü. Bilmədi bu barədə Məhbubəyə nə desin. Baxışları kənarında dayandıqları çayın köpüklü sularında donub qaldı. Məhbubə onun dərin fikrə getdiyini hiss edib:

- Rəziyyə ilə əlaqədar rəssam dostun Əhliyyəyə yazdığı məktubundan da xəbərim var. Bunu Rəziyyə özü mənə danışıb. Bir dəfə Rəziyyəni yoxlamaq üçün ona dedim ki, bu cındırından cin hürkən kəndçi gədəsində nə görmüsən?! Kasıbdan sənə ər olmaz. Onsuz da istiyənin çoxdu. Nazimdənsə atası yağlı yerdə işləyən, varlı-hallılardan birinə getsən xoşbəxt olarsan. Gələcəyini düşünməməkdə səhv edirsən. Rəziyyə mənim bu sözümdən bərk incidi, hətta iki-üç gün məni dindirmədi, küsülü qaldı. Çətinliklə onu inandıra bildim ki, bu mənim ciddi sözüm deyil, elə belə, zarafat eləyirdim. Onun kirpikləri nəmləndi, dediyimə peşman oldum. İlahi, insan insanı nə qədər çox istəyərmiş! Üzümə tərs-tərs baxıb:

- Məhbubə, əvvəla bir-biri ilə ailə həyatı qurmaq istəyəndə gərək kimin oğluna yox, kimə getdiyini düşünəsən, - dedi. - Düzdü, Nazim uzaq rayondan gəlmiş sadə kəndli balası olsa da, çox saf və geniş qəlbi var. Onu mən qədər dərinədən tanıyan ola bilməz. Nazimə bir də atasına olan hörmətinə görə vurulmuşam. Ata-anasının yolunu saxlamayan, heç evlənib həyat qurduğu qadına da axıra qədər sadıq qalacağına ümid etmək olmaz. Nazim onu dünyaya gətirən ata-anasını atıb, mənə tutsaydı, gözümdən düşərdi. - Həm də Rəziyyə qəti inamla deyirdi ki, o cür dərrakə sahibinin böyük gələcəyi olacağına tam əminəm. Mən də ərkəyana dedim ki, Rəziyyə, xatirinə dəyməsin, bu münəccimliyi haradan öyrənmişən?! Nazimin gələcəyindən xəbər verirsən. - Bu sözə görə mənə qınadı, dedi ki, Nazimə mənim qədər dərinədən bələd olsaydın, onun barəsində ayrı cür düşünməzdin.

Məhbubə Rəziyyənin halına yandığından təəssüflə başını yırğaladı:

- Bütün dərini mənə deyirdi. Rəziyyə sənənlə həyat qurub, məmnuniyyətlə kəndə gedərdi. Deyirdi ki, Nazimlə həyat sürdüyüm ən miskin kənd belə mənə dəbdəbəli şəhərlərdən xoşdur. Hətta bir misal çəkdi - ərim ər olsun, kol dibi evim. Ancaq o gəlin adı gələndə diksinirdi. Rəziyyə istəmirdi gəlin olsun. Çünki qardaşları alim atasına qarşı dönük çıxmışdılar. Qardaşlarını ataya qarşı yoldan çıxardan arvadları olmuşdu. Ona görə də bizlərdə deyirlər, arvad ərin gecə mollasıdır. Elə ki, qulağına pıçıldadı, qurtardı getdi, fikrindən dönməlidir. Rəziyyə içəridən qovrula-qovrula danışdı. Deyirdi ki, atam qardaşlarımla yolda can qoydu. Bütün ömrünü onlara həsr elədi. Di gəl ki, atamı qoyub, arvadlarının dediyi ilə oturub durdular. Gəlinlərimiz

əvvəl-əvvəl özlərini mələk kimi aparırdılar. Sonra hərəsi öz zatını-kökünü bürüzə verməyə başladı. Atama qarşı arxa çevirdilər, qardaşlarımla bizdən soyutdular. Atamı dərdəcər eləyib öldürdülər. Gəlinləri o cür görəndən sonra artıq mən özüm də özümə əmin deyiləm. Düşünürəm ki, yəqin bu adda elə bir hikmət var ki, mən də ər evinə gedib gəlin olandan sonra simamı dəyişib nifrət, lənət hədəfinə çevriləcəyəm. Hamı mənə ikrahla baxacaq. Yox, Məhbubə, mənə qınasan da, qınamasan da, nifrət etdiyim bir adı daşıya bilmərəm. Qoy mənim gəlin xislətinə qarşı nifrətamiz üsyanım o dünyada atamın ruhu üçün bir təsəlli olsun.

Məhbubə solğun yanaqlarında gilələnən yaşı qırağı krujevalı ipək dəsmal ilə silərək:

- Rəziyyə sənə verdiyi son cavabı da mənə hərtərəfli danışib. Deyirdi ki, Nazim mənimlə evlənəcəyinə ümidli idi. Onun qəlbinə qırmağa cəsarət etmirdim. Nazimə yazığım gəlirdi. Fikirləşdim ki, hələlik son sözümü deməyim. Qoy bir müddət ümidlə yaşasın. Axır ki, dözmədim, gəldiyim qəti qərarı Nazimə açdım. Dedim ki, bizim aramızda olan məhəbbət qarşılıqlıdır. Heyf ki, məhəbbətin ölçü vahidi yoxdu. Olsaydı sənə qarşı istəyimin, mənə olan məhəbbətimdən qat-qat üstün olduğumu sübut edərdim. Ancaq ərə gedən hər bir qız istər-istəməz gəlin adlanır. Mən o adı daşımayacağıma atamın ruhu qarşısında and içmişəm. Özün də rəva görməzsən ki, mən əhdimdən, andımdan dönüm. Hesab edirəm ki, onda Rəziyyə olmaram və hərdəmxəyal bir qız kimi gözümdən düşərəm. Lakin əmin ola bilərsən ki, ömrümün sonuna qədər qəlbən, ruhən sənənlə olacağam, sənənlə yaşayacağam. Nəyə desən and içərdim ki, dünyada varlığıma yalnız və yalnız Nazim adlı bir məxluq hakimdir. Başqa cür ola biləcəyini ağına belə

gətirmə. Nazim, mən səninlə cismən olmasam da, artıq qəlbən həyat qurmuşam. Özü də torpaqlaşana qədər, solub saralmayan müqəddəs bir məhəbbətlə. O dünyada da ruhumuz bir-birinə qovuşacaq. Nazim, şübhə etmirəm ki, sənə dediyim bu sözlərə Allahın varlığı qədər inanırsan. Müqəddəs bir məxluq kimi mənim ibadətگاهımsan. Öz inam və ibadətگاهıma xilaf çıxma biləcəyimi ağlına belə gətirmə.

Məhbubə nəyi isə deməyə çətinlik çəkirmiş kimi dururdu və yenə davam etdi:

- Rəziyyə sənə barəndə nələr danışdı, ilahi! Təəssüf ki, dediklərinin çoxu yadımdan çıxıb. Mən ancaq xatirimdə qalanların bəzilərini deyə bildim. İnan ki, bu çağacan oxuduğum sevgi dastanlarının heç biri Rəziyyənin sənə olan sevgisi qədər qəlbimi ehtizaza gətirməyib. Hər dəfə Rəziyyə bu barədə söhbət açanda həmin gün özümə gələ bilmirdim. Ona görə də Rəziyyə ilə görüşəndə çalışırdım ki, sənə ilə əlaqədar söhbətdən qaçım. Lakin mümkün olmurdu, sözünün əvvəli də, axırı da sənə barəndəydi. Heç vaxt Rəziyyənin dilindən düşmürdün. İki il bundan qabaq Moskvadan gəlmişdi. Eşidən kimi getdim. Hiss etdim ki, bərk darıxır. Axşam məni buraxmadı. Məcbur olub, gecə onlarda qalmalı oldum. Şübhə qədər dərdləşdik. Nə özü yata bildi, nə də ki, mənə imkan verdi. Gördüm sinəsi doludu, deyib yüngülləşmək üçün əlinə fürsət düşüb. Sözarası onu məzəmmət etdim. Dedim ki, Nazim artıq evlidi, ailə sahibidi, uşaqları var. Təzədən sizinki tutmaz, əl çək inadından, nə qədər gec deyil, özünə başqa bir yol seç. Sonra gec olar. Rəziyyə mənim bu sözümü ona xeyirxahlıq göstərmək istəyən rəfiqəsinin canıyanaqlığı kimi mənalandırmadı. Əksinə, üzümə ikrah hissi ilə baxdı. Sanki bir anda məndən zəhləsi getdi. Məhrəm baxışları

sərt ifadə aldı və dedi ki, Məhbubə, bir belə ünsiyyətdə olmağımıza baxmayaraq, görünür, hələ də səndə şübhə var ki, məhəbbət ilahəmin hökmü ilə Nazimə qırılmaz tellərlə bağlanmışam. Onun hər hansı qəbahəti olsa belə, bu telləri qırmağa qadir deyil. Düzdü, neçə illərdi bir-birimizdən uzaq düşmüşük. Lakin qəlbimizin arasındakı məsafə çox qısadı. İstədiyimiz anda bir-birimizin yanında oluruq. Bir də ki, günəş səmanın intəhasızlığında olsa da, dünyamız onun şəfəqləri ilə işıqlanır və isinir. Nazimin evli və ya subay olması ona bəslədiyim məhəbbətin alovunu heç vəchlə söndürə bilməz. Bir-dəfəlik bil ki, Tanrı, məni hər şeydən imtina edib qəlbən, ruhən Nazimə bağlamaq üçün yaradıb. Tanrının hökmünə xilaf çıxmaq qüdrətində deyiləm.

Nazim yerindən tərpənmədən Məhbubəni dinləyirdi. Sanki onun hərəkət etmək və ya Məhbubənin sözlərinə münasibətini bildirmək ixtiyarını əlindən almışdılar. Məhbubə Rəziyyədən danışdıqca Nazimin fikri gah yaxınlığında dayandıqları bulağın göz yaşı kimi dupduru sularına, gah da şahə qalxan daşqın çayın axınına qoşulub özü də hiss etmədən hara isə baş alıb gedir, hey gedirdi. Elə bil dili, ağzı qurumuşdu, nitqi tutulmuşdu. O, Məhbubədən eşitdiklərinin seyrindən xilas ola bilmirdi. Məhbubə Nazimin keçirdiyi kədərli hissləri qadın həssaslığı ilə başa düşürdü.

Məhbubənin sirri, sözü bir olan rəfiqəsinin baxışlarından izi qalan avazı olmuş pak çöhrəsi kölgələndi və:

- Nazim, - dedi. - Bu barədə çox danışib çəkdiyin dərdi ağırlaşdırmağı özümə rəva bilmirəm. Gərək əvvəldən nə sən, nə mən bu söhbətin üstünə gəlməyəydik. Lakin səni görəndə Rəziyyə gəlir durur gözlərimin önündə. Özümdən asılı olmayaraq, bunları dedim. Başqa cür də ola bilməzdi. Rəziyyə ilə sənə uğursuz

məhəbbət macəran hər ikinizə rəğbəti olan bir insan kimi mənim də qəlbimdən ağır bir daş kimi asılıb. Odur ki, mən özüm də bu əzabı az çəkmirəm. Sən institutu bitirib məktəbi tərk edəndən sonra Rəziyyənin nələr çəkdiyini mən bilirəm. O, bir aydan çox gecə-gündüz xısın-xısın göz yaşı tökdü. Bunu məndən başqa heç kəs bilmirdi. Hər dəfə işdən çıxıb evə gələndə institutun qabağından keçən asfalt yolun qırağında ayaq saxlayıb, kədərli baxışları ilə sən gedən yolu həsrətlə seyr edirdi. Bir dəfə kənardan eşitməsinlər deyə qulağıma pıçıldayıb yolun qırağındakı armud ağaclarını göstərdi: - Nazim institutdan üzürlü olub əlində korzinka o ağacların arasında maşın gözləyirdi, - dedi. - Mən kitabxananın pəncərəsindən onun hər bir hərəkətini oğrun-oğrun izləyirdim. Nəhayət, Nazim un yüklü bir "ZİZ" maşınına əl qaldırdı. Maşın dayanan kimi Nazim korzinkasını götürüb kuzaya qalxdı. Maşın irəlindəki binanın arxasına dönənə qədər Nazim institutun binasından gözünü çəkmədi, baxışları kitabxananın pəncərələrindən asılı qalmışdı. O getdi, bütün sevincimi, ümidlərimi, xoşbəxtliyimi də özü ilə apardı. Özünü də kitabxana rəflərinin arasında qəlbimin dərinliklərində, ürəyimin başında əmanət qoyub getdi. Rəziyyə bu sözləri deyəndə özündən betər məni kövrəltdi. Neçə həftə ona bir bacı, rəfiqə kimi həyan oldum və bütün varlığım ilə çalışdım ki, Rəziyyəni düçar olduğu əzabdan xilas edim. Rəziyyə məndən ayrılmaq istəmirdi.

Məhəbbət üzünü yana çevirib uzun kirpiklərində quruyub qalan yaşı Nazimə hiss etdirmədən silərək:

- Bu günkü kimi yadımdadır. Sən Nizaminin şəklini, bir də ki, Fərhadın Bisütun dağına yararkən Şirinin rəfiqələri ilə atlanıb onun tamaşasına getməsinə iri kağızın üzərində çəkib Rəziyyənin xatirinə məktəb kitabxa-

nasına hədiyyə etmək istəyirdin. Ədəbiyyat müəllimimiz şəkillərə baxanda gözləri hədəqəsindən çıxdı. O, inana bilmirdi ki, kənddən çıxmış lüt bir gədən bu cür rəsamlıq istedadı ola bilər. Dərs hissə müdiri Məcid Səmədov şəkillərə heyranlıqla baxdıqdan sonra əlindən alıb, koridordan - müəllimlər otağının girəcəyində asdırdı və nümayişkarənə dedi ki, qoy görsünlər ki, bizim necə istedadlı tələbəmiz var. Onda institutda hamının sənə olan münasibəti birdən-birə dəyişdi. Bütün müəllimlər, tələbələr sənə qibtə edirdi. Həmin anlarda heç bilirsən Rəziyyə necə sevinirdi, qanadı olsaydı uçardı. İnstitut ləğv olunandan sonra Rəziyyə o şəkillərin itib-batacağından ehtiyat edib, öz əli ilə divardan çıxardıb evlərinə apardı. Rəziyyə həmin şəkilləri səliqə ilə çərçivəyə saldırıb, yataq otağında çarpayısının başından asmışdı. Onlarda olarkən Rəziyyə mənə dedi ki, Məhəbbət, heç kim bilməsin, bunu yalnız sənə deyirəm, Nazimin təsəllisini onun fırçasından çıxan şəkillərdən alıram. Hər otağa girib çıxanda Nazimin isti nəfəsini duyuram. Neçə gün qəddini əyib, gözlərini qıyıb bu şəkilləri nə əzabla çəkdiyini gözlərimin önünə gətirirəm. Darıxanda bəzən saatlarla Fərhadın külüngünə, Şirinin ona dikilən həsrətli baxışlarına tamaşa edirəm. Hərçənd biz Fərhad-Şirin deyilik, hər kəsin öz aləmi, öz dünyası var. Heç Fərhad da, Şirin də Nazimlə Rəziyyə deyil. Ancaq özümü də, Nazimi də mənim üçün qiymətli olan həvəslə çəkilmiş bu nəfis şəkildə axtarıb tapıram. - Bir dəfə məndən soruşdu ki, Məhəbbət, o şəkillərə yaxından diqqət yetirmisən?! - Onun bu sualına cavab verə bilmədim. Rəziyyə qolumdan tutub, şəkllə yaxınlaşdı. - Bax, görürsən, - dedi. - Usta bir incəliklə Şirini mənə, Fərhadı özünə oxşadıb. Lakin bunu məndən başqa heç kim hiss edə bilməz. - Diqqətlə baxanda gördüm ki,

doğrudan da şəkillərdə hər ikinizə oxşarlıq var. - Mənim bu sözüm qeyri-təvazökarlıq kimi səslənməsəydi deyərdim ki, Şirindən fərqli olaraq qəlbimdə iki yox, yalnız bir nəfərin məhəbbəti var. - Rəziyyə sevməkdə özünü Şirindən yüksəkdə tuturdu. Onu bu sözə görə qınamaq istədim. Ancaq fikrimdən daşındım. Çünki Rəziyyə doğrudan da sevgisinə Şirindən sadıqdır, onun Nazimdən qeyri meyl göstərdiyi ikinci bir şəxs yoxdu və deyərdim ki, ola da bilməz.

Rəziyyə Moskvaya köçəndə də həmin şəkilləri özü ilə apardı. Bir dəfə sözarası dedi ki, hər dəfə o şəkillərə baxanda Nazimli günlərimi xatırlayıram. Axşamlar Nazimin çəkdiyi şəkillərə gözü dolusu baxmasam, başımı yasdığa qoyub şirin yuxu tapa bilmərəm.

Söhbətin bu yerində bağların dərinliyindən hənirtir gəldi. Məhbubə ilə Nazim İlhamın baxışları həmin səmtə yönəldi. Qütbət yeyin addımlarla onlara doğru gəlirdi. Bulaq başına çatanda tövşüyə-tövşüyə üzünü tələbəlik dostlarına tutub təntənə ilə:

- Ayda-ildə bir namaz, onu da şeytan qoymaz, - deyib güldü. - Siz Allah məni bağışlayın. Rayondan nümayəndə gəlmişdi, məni axtarırdılar. Onlara bir-iki arayış lazımdı. Sizə görə tez-tələsik arayışları hazırladıb, gələnləri bir təhər başımdan elədim, - əlavə etdi. - Gəlin oturaq, görək başımıza nə gəlir. Gör neçə ildi görüşmürük. Ancaq mənə elə gəlir ki, dünən ayrılmışdıq.

Nazim İlham Məhbubənin Rəziyyə barədəki söhbətinin təsirindən hələ də qurtara bilmirdi. O, çox dalğın görünürdü və çalışırdı ki, qəlbini çulğayan kədəri bürüzə verməsin. Ona görə də görkəminə süni ifadə verib zarafatına dedi:

- Birinci dəfədi görürəm, ev sahibi qonaqları süfrə başında qoyub, özü hara isə bir bəhanə ilə yayınıb aradan çıxsın. Qütbətin elə köhnə xasiyyətidir.

Süfrə başına əyləşənlər gülüşdülər. Məhbubənin də tutqun çöhrəsinə təbəssüm çiləndi.

Qütbət üzünü Nazim İlhamı tutaraq şən əhval-ruhiyyə ilə:

- Səninlə görüşməyim mənə yuxu kimi gəlir. Atam bura dəyişildiyini hardansa eşidib. İki gün bundan qabaq evdə söhbətin düşdü. Atam məndən soruşdu ki, Nazim tələbə yoldaşın olub, neçə il bir yerdə oxumusan, onnan dostluq etmişən. Meyvələrin nübarı çıxanda ona cəvərən-cəvərən pay aparırdın. Bəs indi niyə gedib ona baş çəkib bir xoşgəldin eləmirsən?! Yoxsa xəncərinin qaşını düşər?! Sənə görə atam mənə bərk təpindi. Fikrim vardı bu gün-sabah səndən hal-əhval tutum. Yaxşı oldu ki, özün öz ayağınla gəlib çıxdın. Ancaq bu hesab deyil. Gərək özüm gəlim, bəlkə kişini də gətirdim. Amma atam mənə qərribə bir söz işlətdi. Dedi ki, oğul, Nazimlə görüşəndə onnan həmişəki kimi danışma. O, indi yuxarı vəzifədədi, raykom katibləri, rayonun nəçənniyi onun qabağında baş əyir. Sən isə kənd soveti sədrisən. Özünü onun bərabərində tutma. İnsanı bilmək olmaz, bu vəzifə də elə köpəyoğlu şeydi ki, adamları dəyişdirir. Doğma qardaşına da yuxarıdan baxır. Yüzdə, mində bir xalis adam vəzifəyə qalxanda xasiyyəti əvvəlki kimi qalır. Mən görən Nazimdisə, inanmıram saa qarşı başqa cür olsun. Ələlxüsus o tərəfin adamları dostluğa, yoldaşlığa möhkəm olurlar. Tay çörəyi dizinin üstündə olanlardan deyillər.

- Burdaca sözünü saxla, - Nazim İlham dilləndi. - Haçan vaxtın olsa, gələrsən orda danışarıq. Evimizin də yerini bilməmiş deyilsən. Ancaq gələndə Məhər əmini

də gətir, tələbəkə onun çörəyini çox kəsmişəm. Qoy bir dəfə də Məhər əmi mənim süfrəmin başında əyləşsin.

Nazim bunu deyib sonra əlavə etdi:

- Məhər əmi yaşlı kişidi. İnsanların yaxşısını da görüb, pisini də. Onun sözünü qəribliyə salmaq lazım deyil. Ancaq sən Qürbət məni yaxından tanıdığın halda inanmıram haqqımda başqa cür düşünəsən. Məsələn bir-birinə qatma. İnsanlıq, dostluq ayrı, vəzifə ayrı. Bir də ki, axı mənim nə böyük vəzifəm var! Adicə mətbuat işçisiyəm. Kənd soveti sədri isə heç də balaca vəzifə deyil. Onu xalq seçir. Kabinet, möhür, şamp... - Nazim bu sözləri zarafatla dedi.- Əslində sənə ehtiyatla davranmaq lazımdı.

Qürbət Nazimin tələbə yoldaşı olsa da, bayaqdan onunla bir qədər ehtiyatla danışır, nəzakətlə davranırdı. Nazimin bu sözlərindən sonra Qürbətin qırışığı açıldı.

Məhbubə dilə gəldi:

- Qürbət öz arşını ilə ölçür, - dedi. - Qohum olsaq da üzünə deyirəm, sovet sədri keçəndən bəri dabanı yerə dəymir. İlk günlər adamlarla hədə-qorxu ilə danışdı. İndi-indi bir az yumşalıb. - Nazimin qonaq olduğunu və rayona təzə gəldiyini nəzərə alıb, erkəyana onun tərəfini saxladı.

- Yaxşı, bu söhbətləri qurtaraq, mənə icazə verin gedim. Evdən çıxanda hara getdiyimi uşaqlara deməmişəm. İndi məndən nigarandılar. Həm də Bakıdan axtarıb-ələyərlər. Redaksiyadan dəqiqədə bir tapşırıq verirlər. İndi rahat peşə var?! Haçan desəniz sizinlə görüşməyə vaxt taparam. Mən özüm də təzə olduğumdan buralara isinişməmişəm. Qərəcəlik çəkirəm. Bəzən darıxıram, özümə həmsöhbət axtarıram. İndi ürək adamı tapmaq çətindir. Məhbubə ilə saatlarla söhbət elə-

səm, doymaram. Qürbət də ki, öz yerində... - Nazim İlham sözünü tamamlayıb həmsöhbətləri ilə xoş əhval-ruhiyyə ilə xudahafızlaşdı.

* * *

Günəşin çıxmağı ilə batmağı bir olurdu. Həftələr, aylar, illər sürətlə ötüb keçirdi. Nazim İlham yeni zonada on ilə yaxın idi işləyirdi. Lakin Rəziyyətsiz bu yerlər ona darıxdırıcı görünürdü. Boş vaxtlarını şəhərtrafi bağlarda, meşələrin ətəyində, çayların sahilində, bulqların başında keçirirdi. Həmsöhbəti də elə onun özüydü. Bir də ki, təbiətin yaratdığı əsrarəngiz mənzərələr. Nazimi jurnalist dünyasında şəxələnib uzaq-uzaq zirvələrə doğru gedən enişli-yoxuşlu, asanlı-çətinli bir çıxır harasa çəkib aparırdı. Bu ədəbiyyat aləminə gedən bir yol idi. Bu yolun zəvvarı olmağın çətinliyinə baxmayaraq, onu qət etmək Nazim İlhamın arzusuna, amalına hakim kəsilmişdi və bu hiss onda günbəgün güclənirdi. Uşaqlıq, gənclik, tələbəlik, müəllimlik, redaktorluq, müxbirlik illərindən bəri onun xatirələrində yuva salan sevinci, kədəri, arzunu, nifrəti, yaxşını, pisi, acını, şirini, parlaq gündüzləri, zülmət gecələri tərənnüm etmək artıq jurnalist qələminə, qəzet səhifələrinə sığmırdı. Həyatın lal mühiti onu ədəbiyyat dünyasına səsləyirdi. Nazim illərdən bəri yazıb-yaratdığı oçerklərdən, felyetonlardan, hekayələrdən hördüyü körpü ilə bir-birinə doğma olan mətbuatdan ədəbiyyata doğru uğurlu qədəmlər atırdı. Yazıb-yaratdığı nəsr əsərləri ədəbiyyat dünyasına təzə-təzə göz açırdı...

Nazim İlhamın yaşadığı bina vaxtilə şəhərin kommunal müəssisələri üçün tikilmişdi və burada uçot-mühasibat idarəsi yerləşdirilmişdi. Sonradan idarə başqa yerə köçdüyündən, binada yeni arakəsmələr

düzəldilmiş və yaşayış üçün uyğunlaşdırılaraq yol polisi şöbəsinin rəisinə verilmişdi. Yol polisinin rəisi yerli adam olduğundan və təqaüdə çıxdığından özünə şəxsi ev tikdirib yaşadığı kommunal evi təhvil vermişdi. Burada otaqların qapıları binanın uzunsov şüşəbəndinə açılırdı. Mətbəx evin ümumi girəcəyinin solunda yerləşirdi. Nazim İlham həmin mənzilə köçəndən sonra binanı və onun həyatını yenidən öz zövqünə uyğun səliqə-sahmana salmışdı və burada münasib məişət şəraiti yaratmışdı. Binanın ətrafındakı müxtəlif meyvə ağaclarının əksəriyyətini demək olar ki, ting vaxtı kənar yerlərdən seçib gətirmiş və öz əli ilə də əkib-becərmişdi. Onun həyatı sahəsindən il boyu mer-meyvə əskik olmurdu. Qonum-qonşu Nazim İlhamın mahir bağbanlara xas olan səriştəsinə həsəd aparırdı. Şüşəbəndin baş tərəfindəki qapı Nazim İlhamın yatdığı dib otağa açılırdı. Yataq otağının pəncərələri qarşısında gülöyşə narı əkilmişdi. Üçü-dördü bir kiloqram ağırlığında olan və al qırmızı rəngə çalan iri narlar asıldığı budağı əyib az qala Nazim İlhamın yataq otağının pəncərələrindən içəri girirdi. Nazim bundan xüsusi zövq aldığı üçün yazı masasını da yataq otağındakı çarpayıdan aralıda, küncə qoymuşdu və həmişə yazıb-pozanda üzünü nar ağaclarına baxırdı. Nar ağaclarının yeri dalda olduğu üçün qırqovullar burda yuva salmışdı. Çöl quşlarını Nazimin Kür meşələrindəki qırqovul yetişdirmə işinə baxan köhnə tanış bağışlamışdı. Bir cüt qırqovul cücələyib otuza qədər artmışdı. Di gəl ki, Nazim İlhamın uşaqları, xüsusilə də doqquzuncu sinifdə oxuyan oğlu nə qədər cəhd eləyirdi, qırqovulları həyəətə öyrədə bilmirdi. Fərsət düşən kimi quşlar pırıldayıb gözdən itirdi. Ona görə də nar ağaclarının üstünə, yan-yörəsinə dənizçi toru çəkdirmişdi. Pişiklərin və qırğıların zavalına gəlməmək

üçün qırqovulların yuva qurduğu narlığın hər tərəfdən bənd-bərəsi kəsilmişdi. Bura ev sahiblərindən başqa heç kəsin ayağı dəymirdi. Quşların dəni, suyu əskik olmurdu. Nazim İlham axşamlar işləyəndə qırqovulların bir neçəsi nar ağacının pəncərəyə tərəf əyilən qanadında gecələyir və gözlərini Nazimin yazı masasından çəkmirdilər. Quşlar yad qaraltı hiss edən kimi qəfil pırıl-daşib budaqdan-budağa qonur və beləliklə də Nazimi səksəndirib diqqətini qarşısındakı yazıdan ayırırdılar. Nazim arabir qələmini yerə qoyub pəncərənin işığında qanad-quyruğu bərq vuran quşlara rıqqətlə nəzər salır və bununla da dincəlir, yorğunluğu çıxır və yenidən yazısına davam edirdi. Fərələrdən biri təklənib, başqa qırqovullardan fərqli olaraq, qonduğu qanaddan Nazim İlhamı baxır, hey baxırdı. Bunu Nazimin özü də hiss etmişdi və fərə qırqovulun sakit, səssiz baxışları ona Rəziyyənin kitabxanada Nazim İlham tərəfə boylanmasını xatırladırdı. Həyat-bacaya öyrəşməyə inad edən və yaxınlaşanda uçub özünü ora-bura cırpan fərə qırqovul sanki Nazimin keçirdiyi hissləri duyur və heyretəmiz görünüşü ilə ona həyan olub, təsəlli verirdi. Nazimə elə gəlirdi ki, bu məsum baxışlı quşcuğaz dil açib Rəziyyə barədə nə isə demək istəyir...

Nazim İlham rayonlarda olur, idarə və müəssisələrə baş çəkir, verilən tapşırıqları yerinə yetirir, axşamlar evinə qayıdırdı. Gecə saat ondan ikiyə, bəzən də üç-dördə qədər yataq otağının küncündəki masasının arxasında sakitcə əyləşib, onda xoş ovqat yaradan rəngbərəng quşlara arabir nəzər yetirir və yenə də ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə məşğul olurdu. Bu sakit guşə Nazim İlham üçün ilham mənbəyinə çevrilmişdi. Gecənin sakitliyi, quşların budaqlarda uyuması, meh ədikcə gətirdiyi barın ağırlığına tablaşmayan nar

ağaclarının, pəncərənin dəmirələrini döyəcəlməsi Nazim İlhamı nənələrdən eşitdiyi qədim nağılları xatırladırdı. Bu anlar sanki Nazim İlhamı ilhamı gətirir, Rəziyyəsiz keçən günlərin üzücü qəmindən, kədərindən uzaqlaşdırırdı. Nazim elə bil arzusunda olduğu və onu ilhamı gətirən rahat, sakit bir guşə tapmışdı. Nazim İlham üçün bu kiçik, tənha, darısqal məkan Nadir Nəsrullayevlərlə, Şirxan İsmayılzadələrlə, Ziyad Kərimlilərlə, Şimşək Şəkərlilərlə, Təhməz Tərhanovlarla, Mənsur Manafovlarla... təmasda olduğu təmtəraqlı dünyanın genişliyindən qat-qat rahat və gözəl idi. Çünki o, təbiətin bakirəliyi ilə üzbəüz dayanmışdı. Qırqovullarda səmanın ənginliklərində rəvan qanad çalıb qıy vuran qartal, narlarda isə göylərə baş çəkən yüzillik çinarların iddiası yox idi. Təbiəti zinətləndirən bu canlı-cansız varlıqlar olduqları kimi görünürdülər. Onlar şüurlu məxluq kimi bir-birinə qənim kəsilməmişdi. Nazim bütün bunları həssas duyumunun süzgəcindən keçirib, sətirlərində mənalandırıdıqca, kiçik, darısqal dünyasında izahı çətin olan bir rahatlıq, təsəlli tapırdı. Onun əsərləri gah aylı, ulduzlu, gah da zülmət gecələrin dərinliyində və Nazim İlham üçün xoş olan belə bir mühitdə ərsəyə yetdi.

* * *

Nazim İlham nə qədər gec yatsa da, hamıdan tez oyanıb yeridən qalxır, pəncərələrin dördünü də taybatay açır, sübhün şəfəqləri ilə işıqlanan bağ-bağçaya, budaqlardan enib nar ağaclarının dibində ora-bura vurnuxan qırqovulların davranışına baxır, eyni açılır və yazı masasının arxasına keçib axşamdan yarımçıq qalan cümlələri tamamladıqdan sonra əl-üzünü yuyub, geyinib-kecinirdi. Yazdıqları uğurlu alınanda keyfi durulur, arvad-uşağı xoş dillə dindirir, məzəli atmacaları ilə

onları güldürüb şənləndirirdi. Cümlələr düz gəlməyəndə, fikri dolaşmış düşəndə, qələmi yoxuşa dirənəndə nə üzü gülür, nə də ki, qaşqabağı açılırdı. Ailə üzvləri onun bu xasiyyətinə alışmışdı və bilirdilər ki, hansı anlarda evin əzabkeşi, çörək gətirəni ilə necə danışmış, rəftar etmək lazımdı. Bu cür ailə qayda-qanunlarına riayət etmək uşaqlara da analarından keçmişdi. Bir səhər Nazimin yataq otağından hənirti gəlmədi. Səriyyə - yəqin çox işləyib yorulduğundan hələ yuxudan qalxmayıb - düşündü və həyat yoldaşını narahat etməmək üçün onun yatdığı otağın qapısını açmadı. Uşaqların çay-çörəyini verib məktəbə yola saldı. Böyük oğlunun - atam hələ durmayıb? - sualına - yəqin yorulub, mane olmayın, qoy yatsın, - deyən anası xəfifcə cavab verdi.

Səriyyə evi yıx-yığış eləyib, mətbəxə keçdi, bulaşlıq qab-qaşığı yuyub yerinə qoydu. - Nazim bu hövsələnin sahibi deyil, ondan çıxmayan iş, bir belə də yatmaq olar?! - Səriyyə şəkəlləndi. Ancaq hövsələsizlik eləyib onu yuxudan kal oyatmaq istəmədi. Qırqovullar üçün dən və su götürüb həyəyə çıxdı. Binanın baş tərəfindən hər-lənib, qırqovulları yemləmək üçün dənizçi torundan düzəldilmiş adam boyda qapını ehmalca açıb narlığa daxil oldu. Qırqovulların hərəsi bir küncə qısılib, sanki sükuta dalmışdı. Yalnız iki xoruz tüklerini qabardıb bir-biri ilə döyüşə girişmişdi. Onlar da sahibindən həyə eləyirmiş kimi Səriyyəni görəndə qanadlarını yığmış cığalı boyunlarını düzəldib aralaşdılar. Nar ağacları da başını aşağı dikmişdi. Narlığa sanki məşum bir sükut çökmüşdü. Nazim yatan otağın pəncərələrindən yalnız biri açıq idi. Səriyyə qırqovulların dənini, suyunu verib, sakit, nigaran addımlarla pəncərəyə yaxılaşdı, əlini qılıcına alına qoyub içərini vərəvürd elədi. Nazimin başı yastıqdan düşmüşdü, sifəti qaralmışdı. Səriyyə bar-

maqları ilə pəncərənin şüşəsini ehmalca tıqqıldadıb bir-iki dəfə - Nazim! Nazim! - dedi. Lakin ondan səs çıxmamışdı. Səriyyənin qəlbində müxtəlif şübhələr baş qaldırdı. O, həyəcanlanıb tələsik addımlarla narlıqdan çıxdı. Evin şüşəbəndindən keçib Nazimin yataq otağına daxil oldu. Nazim özündə deyildi. Onun yastığının qırıqları nəmlənmişdi. - Yəqin öyüyüb. - Səriyyə düşündü. Əlini Nazimin alına qoydu və yenə də bir-iki dəfə - Nazim! Nazim! - dedi. Nazim çətinliklə özünü düzəldib arxası üstə çevrildi və yarıyuxulu gözlərini güclə açdı. Səriyyəni görəndə onu tanımır kimi laldinməz xeyli həyat yoldaşının üzünə baxdı. Nazimin sifəti avazıymışdı, gözlərinin altı köbələnmişdi. Onun təpimiş dodaqları güclə aralandı və heysiz-heysiz - həkim! həkim! - dedi. Və sonra su istədi. Nazim sanki içəridən doğranırdı. Küt ağrı onu ərşə çəkirdi. Nazim İlham isə bir təhər dözürdü, arından daxili əzablarını bürüzə verməməyə çalışırdı. Səriyyə tələsik telefona tərəf qaçmış, tanış həkim çağırırdı və yenə də Nazimin yanına qayıtdı və nəvazişlə onun əlini, alnını ovuşdurmağa başladı. Nazim sancı hiss etdiyi üçün sönük baxışları ilə ona toxunmamağı işarə etdi. Baxışlarını otağın çoxdan bəri rənglənmədiyindən solub qabıqlanan tavanında gəzdirib pıçıltı ilə bir kəlmə - Rəziyyə! - dedi və Səriyyə başının üstündə dayandığından deyəcəyi sözü tamamlamamışdı. Səriyyə elə başa düşdü ki, Nazim şəhər poliklinikasında işləyən can həkimi Rəziyyəni çağırtdırmaq istəyir. Səriyyə tez Nazimin yarımcıq sualına cavab verdi:

- Rəziyyə can həkimidi, sənə uroloq lazımdı. Həm də Rəziyyə alim olsa da, belə şeylərdən başı çıxmaz. Yəqin yenə böyrəyinin pristupu tutub. Bilə-bilə ki, böyrəyinin biri yoxdur, o biri də xəstədi, vecinə almırsan.

İşləməyin də bir təhri var! Sən canına qəsd eləyirsən! Gecə yarıya qədər yazıb-pozmaq olar?! - Həyat yoldaşı əsəbləşdiyindən onu məzəmmət etdi və: - Mən o Moskvada qurtarıb gələn Muxtar həkimi çağırıbmışam, - dedi. - Danışdım, bu saat gələr, - əlavə etdi. - Hamı Muxtar həkimi tərifləyir. Deyirlər ixtisasca uroloq olsa da, onun bütün xəstəliklərdən başı çıxır.

Nazim İlham Səriyyədən Rəziyyə kəlməsini təkrar-təkrar eşitdiyi üçün gözlərinin dərinliyində sönməkdə olan şam kimi işıq saçdı. Səriyyə nə demək istəyirdisə, çöl qapı döyüldü. - Yəqin həkimdi - düşünüb həyətdə çıxdı. Muxtar həkim darvazanın ağzında dayanmışdı. Ev sahibi onu içəri dəvət etdi. Muxtar həkim şüşəbəndin girəcəyində qəddini əyib ayaqqabılarını çıxarda-çıxarda:

- Yəqin Nazim müəllim yenə işləri korlayıb, - dedi. - Keçən dəfə də ona dönə-dönə demişəm ki, özünüzi soyuqdan gözləməlisiniz, yeməyinizə fikir verməlisiniz...

Səriyyə həkimin sözünü təsdiq etdi:

- Mən özüm də deməkdən yorulmuşam, canına baxan deyil, gecələr də dincliyi yoxdu. Nə vaxt qapısını açıram, yazır.

Səriyyə sözünü qurtarıb həkimi Nazimin yataq otağına dəvət etdi. Nazim İlham Muxtar həkimi görəndə, güclə başını yastıqdan qaldırıb işarə ilə ona salam verib: - Xoş gəlmisən, - dedi. Həkim xəstəni hərtərəfli yoxladıqdan sonra qaşlarını yuxarı dartıb:

- Elə bir ciddi qorxusu yoxdu, - dedi. - Həmişəki kimi böyrəyinin pristupu tutub, yəqin özünü soyuğa verib, ona görə də narahat olmağına dəyməz. Bir-iki ağrıkəsən dərman verib, iynə vurarıq, sakitləşər. Ancaq bir balaca müalicəyə ehtiyacı var. Bu günlərdə ona işləmək olmaz. Maşına minmək də məsləhət deyil, yollarımız da elə

gündədi ki, maşınla gedəndə az qalır adamın içalatı tökülsün. Bir az da dieta saxlamalıdır. Çalışmaq lazımdır az maye qəbul etsin...

Həkim zəruri olan ilk tibbi yardımını göstərüb, bəzi məsləhətlər verdikdən sonra əlini yumaq bəhanəsilə yataq otağından çıxdı və Səriyyəni bir kənara çəkib xısın-xısın:

- Xəstənin öz yanında deyib onu təşvişə salmaq istəmədim. Ancaq vəziyyəti ağırdı. Mən nə mümkündü elədim ki, ağrılar azalsın, bir qədər sakitləşsin. Onu xəstəxanaya da götürə bilərdim. Ancaq Nazim müəllimin xəstəliyi elədi ki, rayon şəraitində onu vəziyyətdən çıxartmaq mümkün deyil. Sizə asan gəlməsin, bu böyrək məsələsidir. Sağ böyrək yox, sol böyrək də atkaz eləyir. Bir neçə gün geciksə, qanda zəhərlənmə baş verə bilər. Açığını deyim ki, yaşamasını istəyirsinizsə, ən yaxşısı Moskvadır. Çünki Moskva Moskvadır! Oranın mütəxəssisləri daha güclüdür. Həm də bu cür xəstələri vəziyyətdən çıxartmaq üçün hər cür müasir tibb preparatları var. Bunları deməkdə heç də sizi qorxutmaq istəmirəm. Ancaq bir həkim kimi məsləhətim budur ki, Nazim müəllimi yubanmadan, təcili Moskvaya çatdırmaq lazımdır. Yoxsa, sonra gec ola bilər...

Muxtar həkim sözünü deyib aptekdən lazımi dərmanlar almaq üçün resept yazıb Səriyyə müəlliməyə uzatdı:

- Gördünüz özünü çox pis hiss edir, bu dərmanları qəbul etsin, - dedi. - Ancaq yenə də deyirəm, xəstəni gecikdirmək olmaz. İmkan varsa elə bu dəqiqə, bu saat, ən geci səhərdən yola salmaq lazımdır. Mən həkiməm, bilirəm nə deyirəm.

Həkim vəziyyəti Səriyyəyə izah etdikdən sonra Nazimin yataq otağına keçdi, onun nəbzini, qan təzyiqini,

temperaturasını bir daha yoxladı və xəstəyə ürək-dirək verdi:

- Belə hallar sizdə çox olub, - dedi. - Yəqin ki verdiyim dərmanlar, vurduğum iynələr getdikcə öz təsirini göstərəcək. Nə lazımdı Səriyyə bacıya demişəm. Əlavə dərmanlar da yazmışam. Ağrılar başlasa, ürəkbulanma hiss etsəniz, hansı dərman qəbul etmək lazımdı, yoldaşınıza ətraflı başa salmışam. Bu cür xəstələrim çox olub. Hamısını da beş-on günə sağaldıb şad-şalayın yola salmışam. Sizinki bir az yüngül formasıdır. Verdiyim dava-dərmanları qəbul edəndən sonra tamam keçib gedəcək. - İndi mənə icazə verin gedim, yastığınız yüngül olsun, - əlavə edib xəstə ilə xudahafızlaşdı. Nazim başını yastıqdan qaldırıb:

- Sağ olun, zəhmət çəkmisiniz, - həkimə razılığını bildirdi.

Nazim dərmanların təsirindən, həm də həkimin ümidverici sözlərindən bir qədər yüngülləşdi.

Səriyyə həkimi yola salandan sonra Nazimin yanına qayıtdı və:

- Nazim, səndən nə gizlədim, özün də bilirsən ki, həkim o cür deməlidi. Ancaq məsləhət belədi ki, hər ehtimala qarşı Moskvaya gedəsən. Düzdü, elə bir qorxulu şey yoxdu. Ancaq tam arxayın olmaq üçün mütləq getməlisən. Bakıdakılardan ağıl bir şey kəsmir. Burda sən deyən ağıllı-başlı şərait də yoxdu. Bir də ki, ya Bakıya getdin, ya da Moskvaya, elə bir böyük fərqi yoxdu. Təyyarə bir saata Bakıya uçar, üç-dörd saata da Moskvaya...

Nazim İlham həkimin ikibaşlı danışığından, Səriyyənin çöhrəsinə çökən kədərdən hiss etdi ki, səhhətində nə isə var. Lakin ondan gizlədirlər. Ona görə də həyat yoldaşı ilə razılaşdığını bildirdi.

Nazim yan üstə çevrilib bir qədər fikirləşdikdən sonra:

- Yaxşı, onda Qürbəti tapdır gəlsin, - dedi. - Mənim o köhnə tələbə yoldaşımı deyirəm. Palıdlının sovet sədrini. Onun evində də telefon var, zəng vursan gələcək. Xəstələndiyimi və ya hara getdiyimi heç kəs bilməməlidir. Uşaqları da qorxutma, onları başa sal ki, atanız iş üçün rayona gedib. Bir də ki, dəyişəklərimi hazırla, kitablarımın da hərəsindən ikisini-üçünü seç qoy çamdana. Yola da yüngülvari çörək qoy. Düzdü yeməyə meylim yoxdu, ola bilər sonra acaram.

Səriyyə qəhərini boğub, üzünü əks tərəfə çevirdi. Sonra özünü ələ alaraq təmkinlə:

- Mən dura-dura Qürbəti neynirsən, - dedi. - Özüm apararam.

- Qərrib yerdə uşaqları başsız qoymaq olmaz. Qürbət də özgə adam deyil, neçə ilin dostuydu. Onu bərkdə, boşda çox sınamışam. Etibarlı adamdı. O, mənə aparar, sənə evdə qalmağın məsləhətdi...

Səriyyə daha sözü çevirmədi. Onlar razılaşdılar. Səriyyə Qürbətə zəng vurdu. Yarım saat keçməmiş Qürbət özünü yetirdi və Nazim İlhamı xəstə vəziyyətində görəndə dilxor oldu. Moskva söhbətini eşidəndə, can-başla razılaşdı. Bütün vacib işlərini atıb, Nazimlə Moskvaya hazırlaşdı...

Yola düşməmiş Nazim İlham telefon dəftərini yorğun-yorğun vərəqləyib, Qürbətə tərəf çevrildi:

- Moskvada Rafiq Əmiraslanov adlı bir dostum var, - dedi. Hərbi həkimdi, özü də kakraz uroloqdu. Təcrübəli cərrahdı. Çoxdan tanış olmuşuq. Hərdən telefonla bir-birimizə zəng vururduq. Xeyli vaxtdı əlaqəmiz kəsilib. Canlara dəyən oğlandı. Poçta gedib, ona teleqram vurmaq lazımdır ki, Moskvaya getdiyimizi qabaqcadan bil-

sin. Öyrənə bilsən, bizi aparacaq təyyarənin Moskvaya nə vaxt çatdığını da teleqramda göstər. Eybi yoxdu, öyrənə bilməsən, Moskvanın təyyarə meydanından ona zəng vurub, gelişimizi xəbər verərik. Onun xasiyyətinə az-çox bələdəm. Elə adamdı ki, xəbər tutsa işini, gücünü atıb bizi təyyarənin qabağında qarşılayacaq... Rafiq həkimi tapa bilsək, işlərimiz asanlaşar. Sən də iş adamısan, Moskvada ləngiməzsən, qayıdıb gələrsən. Çətini Rafiq həkimi tapana qədərdir. Ondan sonra işlərim qaydasına düşər. Məni sağaltsa, yalnız o sağalda bilər. Tanımadığım, bilmədiyim həkimin nə vecinədi. Rafiq isə özümüzünküdü, necə olsa torpaq adamıdır, bir yerdə çörək kəsmişik. Müalicə üçün var gücünü əsirgəməz. Həm də onun imkanları genişdir. Özü Moskvada doğulub böyüsə də, bu tərəflərdən ötrü burnunun ucu göynəyir.

Nazim İlham danışdığı yerdə heysizləşib başını yas-tığa qoydu və onun göz qapaqları yumuldu. Qürbət vəziyyətin nə yerdə olduğunu hiss eləyib, Nazimin yataq otağından çıxdı. Bir göz qırpımında Nazimin dediyi ünvana teleqram göndərərək qayıtdı.

* * *

Həmişəki kimi narın pəncərəyə tərəf əyilən qanadına qonmuş fərə qırqovul yerindən tərpənmədən Nazim İlhamın yataq otağına, onun yazı masasına səpələnmiş kağızlara tərəf baxırdı. Nazim isə canının həşirindəydi. Elə bil içəridən iti bıçaqla doğranırdı. Ağrıdan hər şeyi unutmuşdu. Ən qüvvətli dərmanlar belə sancının qarşısını ala bilmirdi.

Qürbət Moskvaya, Rafiq həkimin adına teleqram göndərdikdən sonra tez rahat maşın tapıb hazır vəziyyətdə Nazim İlhamın yanına qayıtdı. Səriyyə ilə kömək-

ləşib, xəstəni birtəhər maşına əyləşdirdilər və təyyarə meydanına yollandılar.

... Nazim İlham özündə deyildi. Bakı hava limanına necə, nə vaxt çatdığını hiss etmədi...

Təyyarə qalxma zolağında hərəkətə gələndə Nazim ağrıdan qışqırmaq istədi. Ancaq canını dişinə tutub iradəsinin gücü ilə özünü ələ aldı və təyyarə yerdən qalxandan bir neçə dəqiqə sonra mühərrikin səsi azaldı. Silkələnmə dayandı. Qürbət ona bir-iki dərman verib arxasını yumşaq oturağa söykədi. Çox keçmədi ki, təyyarə Moskva səmasında dövrə vurub yerə endi. Qürbət xəstənin sağ qolunu boynuna keçirib çiyinini onun qoltuğuna verdi. Tanımadığı iki nəfər sənişin əllərindəki bağlamaları yoldaşlarına uzadıb Qürbətə köməyə gəldilər. Dünya yaxşılarından, xeyirxahlardan xali deyil. Üç nəfər birləşib Nazim İlhamı yerə endirdi. Vaxtilə Nazim İlhamla tanış olub dostlaşan hərbi həkim Rafiq Əmiraslanovun gözü kənardan xəstənin qoluna girən üç nəfərə sataşdı və tez onlara yaxınlaşdı. Həkim Nazim İlhamı görəndə kimi vəziyyətin nə yerdə olduğunu dərhal anladı. Nazim İlham həkimin hənirtisini eşidəndə bir balaca gözünü açdı. Rafiq Əmiraslanovu görəndə solğun çöhrəsi işıqlandı və gülümsündü. Qürbət onlara kömək edən tanımadığı, yad sənişinlərə dönə-dönə razılığını bildirib təşəkkür etdi.

Rafiq həkim şəhərə zəng vurub xəstə üçün içərisində tibb bacıları olan xüsusi maşın çağırırdı. Qürbətlə həkim başqa maşına əyləşib birbaşa xəstəxanaya yollandılar. Qürbət elə maşındaca Nazimin köhnə tələbə yoldaşı olduğunu, bu hadisənin qəflətən necə baş verdiyini qısaca olaraq həkimə danışdı. Rafiq həkim:

- Nazim İlhamla qabaq işlədiyi zonada təsadüfən tanış olmuşuq, - dedi. - Elə ilk görüşdə ona qarşı mən-

də böyük rəğbət yarandı. Ancaq bir insan, qələm əhli kimi ona heyfim gəlir. Görünüşündən hiss olunur ki, vəziyyəti çox ağırdır. Görək onu böhranlı vəziyyətdən xilas edə bilirikmi? Mən Nazimlə tanış olanda hərbi sahədə işləyirdim. Xeyli vaxtdır hərbi qospitaldan ayrılmışam. İndi şəhərdəki böyük bir xəstəxanada şöbə müdiriyəm. Doktorluq dissertasiyamı da bu yaxınlarda müdafiə etmişəm. Bizim sənət çox çətin və məsuliyyətli. Təsəvvür edin ki, ölümə üz-üzə dayanan bir insanın taleyini həll etməli olursan. Kiçik bir səhv faciə ilə nəticələnə bilər. Ondan sonra gəl görüm xəstə sahiblərinin üzünə necə baxırsan?! Adam özünü cani kimi hiss edir. Həkim üçün insan ölümünə bais olmaq böyük rüsvayçılıqdır. Neçə illər onun mənəvi əzabını çəkməli olursan.

Qürbətlə Rafiq həkim yolüstü ordan-burdan söhbətləşə-söhbətləşə xəstəxanaya çatdılar. Nazim İlham maşından düşən kimi, dərhal onu ikinci mərtəbədə, hər cür tibb avadanlıqları ilə təchiz edilmiş xüsusi otağa apardılar. Rafiq həkim Qürbəti dördüncü mərtəbədə yerləşən kabinetində əyləşdirib özü Nazim İlhamı yoxlamağa getdi.

Qürbət Nazim İlhamın məsləhəti ilə yola düşməzdən əvvəl onun rus dilinə tərcümə olunmuş bir neçə kitabını götürmüşdü. O, balaca əl çamadanını açıb həmin kitabları Rafiq həkimin stolunun üstünə qoydu. Bilirdi ki, Nazim İlham bu kitabları həkim dostu üçün gətirib. Kitabların üçü də avtoqraf kimi Rafiq həkimin adına yazılmışdı.

Həkimin geri qayıtması xeyli çəkdiyindən Rafiq Əmiraslanov Qürbətə üzrxahlıq etdi:

- Bağışlayın, - dedi. - Sizi tək qoydum.
- Allah bağışlasın, eybi yoxdur. - Qürbət cavab

verdi. - Mən saatlarla da gözləyə bilərəm. Təki Nazimin vəziyyəti yaxşılaşsın, - əlavə etdi.

Rafiq həkim əynindəki ağ xalətini soyunub, stolunun arxasına keçəndə, gözləri üzərində Nazim İlhamın şəkli və ad-familiyası olan kitablara sataşdı. Həkim məmnunluğunu bildirib, kitabları ötəri vərəqlədi. Romanlardan üçünün onun adına yazıldığını oxuyanda xeyli şad oldu. Və həkimin dolu sifətində cəvələnen bu sevinc çox çəkmədi. Onun narahat baxışları kədərli ifadə aldı. Əlindəki kitabı kənara qoyub dərindən köks ötürdü və üzünü Qürbətə tutaraq:

- Gizlətməyin mənası yoxdur, - dedi. - Nazimin vəziyyəti xoşagələndir. Bildiyiniz kimi, böyrəyinin biri yoxdur. Sol böyrəyi də fəaliyyətdən düşüb. Demək olar ki, atkaz eləyir, işləmir. Artıq onun müalicəsindən keçib. Böyrək mütləq və mütləq dəyişilməlidir. Hazırda onu müvəqqəti olaraq süni aparatlarla yaşadıırıq. Yeganə əlac ona qalıb ki, qəzaya düşənlərdən birinin böyrəyini əldə edək. O da ki, kim bilir, qan qrupu, böyrək toxumaları uyğun gələ, gəlməyə. Və yaxud Nazimin yaxın qohumlarından, xeyirxahlarından biri riskə gedib böyrəyini boyun olmalıdır. Bundan başqa üçüncü yol görmürəm. Nazim İlham əlimizdən gedə bilər. Bir halda ki, Nazimin yaxını kimi ordan bura gəlmisiniz, birlikdə fikirləşib ümumi bir nəticəyə gəlməliyik.

Həkim eyhamla Qürbətə çatdırmaq istəyirdi ki, bir halda ki, Nazim İlhamın sadıq dostusunuz, bəlkə siz özünüz böyrəyinizin birini xəstəyə köçürməyə razılıq verəsiniz?!

Qürbət həkimin fikrini biləndə udqundu:

- Həkim, düzü Nazimə ən yaxın olanlardan biri elə mən özüməm. İnanın ki, onun yolunda başımı da verərəm. Ancaq xaricən belə görünməyimə baxmayın. Mən

özüm də tam sağlam adam deyiləm. Bir dəfə qlandalarımı kəsdirmişəm. İndi də ağzım tez-tez quruyur, suyu-suya yetirmirəm, yüngül forma da olsa, şəkər xəstəliyim var. Qara ciyərimdə də tez-tez pristuplar olur, özüm də pəhriz saxlayıram, əsəblərim də yerində deyil. Həm də, gələndə rayonumuzun başçılarından icazə almamışam. Ona görə də Moskvada çox ləngiyə bilmərəm. Yoxsa məmnuniyyətlə böyrəyimin birinin Nazimə verilməsinə razı olardım. Özü də mən elə adamam ki, bıçaqdan-zaddan qorxub-çəkinən deyiləm. Alnıma tapança sıxsalar, gözümü qırpmaram. Ancaq di gəl ki, sağlam canım yoxdur. Üzümüzə gələn payız müalicəyə getməliyəm.

Qürbətın danışığından Rafiq həkimə bəlli oldu ki, Nazim İlhamın can-ciyər dediyi yaxın dostu nağıl danışır. Qürbət bununla demək istəyir ki, bu məsələ mənlilik deyil. Bir də ki, axı kimdi xətir üçün xəstə yatan?! Məndən ötdü qardaşıma deydi, elə bil saman çuvalına deydi.

Rafiq həkim cavan olsa da alim adamıdı. Dar ayaqda çoxlarının dostluğunu imtahandan keçirmişdi. Ona ovcunun içi kimi bir şey bəlli oldu ki, Qürbət belə bir məqamda dərisini kola vermək istəmir. Rafiq həkim Qürbətın nə düşündüyünü gözlərinin içindən oxuyurdu. Şübhəsiz, Qürbət fikirləşirdi ki, olmadı elə, oldu belə. Mən özüm də yaşamaq istəyirəm. Noolsun Nazim İlhamla haçansa məktəb yoldaşı olmuşuq, dostluq etmişik. Yenə də dostluğumda qalıram. İndi onun yolunda ölümə getsəm, ağ olar. Buna görə mənə ağıllı deməzlər. Bir də ki, canımı çöldən tapmışam?! Dostdan ötəri bir belə külfəti başsız qoya bilmərəm. Başqasının yerinə niyə özümə qəsd eləyim?!

Qürbət bu sözləri açıq-saçıq deməsə də, Rafiq həkim

onun qəlbindən keçənləri anlayırdı. Odur ki, başını qaldırıb Qürbətə soyuq nəzər saldı və təmkinlə:

- Sizi başa düşürəm, - dedi. - Fikriniz mənə aydındır. Lakin bu barədə heç kimi məcbur etmək olmaz. Siz ancaq belə edə bilərsiniz, - əlavə etdi. - Burda yubanmağın mənası yoxdur. Təcili rayona qayıdın. Nazimin vəziyyətini olduğu kimi həyat yoldaşına, yaxın qohum-əqrəbasına çatdırın. Onların hansı ürək eləyib razılıq versə, həkimlərin vasitəsilə qan qrupunun, bədən toxumalarının uyğun gəlib-gəlmədiyi dəqiqləşdirildikdən sonra təyyarə ilə yola salın gəlsin. Qalan məsələləri biz özümüz burda həll edərək.

Qürbət həkimin dilindən bu sözləri eşidəndə elə bil üstündən ağır yük götürüldü. Xatanı özündən sovuşdurduğundan, az qaldı qol götürüb oynasın. Və yubanmadan xəstəxanadan sivişib çıxdı. Tələm-tələsik Moskva-Bakı təyyarəsinə biletdi...

Qürbət səhəri bir az da sor-sovqat düzəldib, Nazimgilə getdi. Nazimin vəziyyətini, onu müalicə edən həkimin sözlərini Səriyyə müəlliməyə ətraflı danışdı. Nazimə görə Səriyyənin əli qoynunda qalmışdı. Qürbət danışdıqca gözlərindən leysan kimi yaş axırdı. Böyrək köçürmək məsələsinə gələndə Səriyyə tərəddüdlə başını çiyinə tərəf əyərək:

- Vallah, Qürbət qardaş, beləliyimə baxma, özümün də yüz cürə xəstəliyim var. Ancaq birini də açıb ağartmıram. Deyirəm, yəni bir cana borclu deyiləm?! Haçan ölərəm ölərəm. Özümü həkimə-zada da göstərmirəm. İndi də canım sağ ola, nə var. Deyərəm Qürbət qardaş, elə bu gecə mənə Nazimin yanına çatdır, qoy böyrəyimin birini çıxardıb ona versinlər, ölərəm ölərəm, qalaram qalaram. Təki Nazim sağ-salamat uşaqlarının üstünə qayıtsın. Ancaq yarıcan hara gedim, həkim mənim

əzvayışımı bilsə, özü də razı olmaz bıçaq altına düşüm. Elə ordaca ölüb qalaram. Ondan sonra gəl görüm bu uşaqlara kim sahib durur?! Onuncuda oxuyan böyük gədənün də böyrəyi atasına düşə-düşməyə. Bir tərəfə baxanda o da cavan uşaqdı, nə yatıb ki, nə yuxu görsün. İndidən şikəst eləsək, heç Allaha da xoş getməz.

Nazim İlhamın həyat yoldaşı Səriyyə ilə tələbəlik dostu Qürbət Qubadov altdan-altdan ümidləri gələn qohum-qardaşın hamısına bir-bir ağız açdılar. Ancaq hərə bir bəhanə ilə yaxasını kənara çəkdi. Rafiq həkim hər axşam, gecə saat on ikidən sonra Moskvadan Nazim İlhamın həyat yoldaşına zəng vurub vəziyyətin nə yerdə olduğunu səbirsizliklə xəbər alırdı. Hər dəfə də - Həkim, hara əl atırıq, bir işıq ucu yoxdu. O barədə bizdən kömək gözləmə. Yenə də əlac özünüzə qalıb... - deyə Səriyyə cavab verirdi.

Rafiq həkim Nazim İlhamın yaxınlarından əlini üzüb, xəstəni həyata qaytarmaq üçün başqa yollar axtarmağa başladı. O, Nazimə bir xəstə kimi deyil, həm də vaxtilə tanış olub dostluq etdiyi, oturub-durduğu, neçə dəfə çörək kəsdiyi əziz adamı kimi baxırdı. Nazim indi xüsusi aparatların köməyiylə yaşayırdı. Ona uyğun böyrək tapılmırdı. Günlər isə ötüb keçirdi. Xəstə on gündən artıq idi o dünya ilə əlləşirdi.

Rafiq Əmiraslanov Nazimin onun adına yazdığı kitabları evinə aparmışdı. Şam yeməyindən sonra Nazimin ilk kitabını qarşısına qoyub oxumağa başladı ki, fikrini dağıtsın. İlk cümlədən kitab onu necə tutmuşdusa, gecə yarıya qədər əsəri əlindən yerə qoya bilmədi. Səhər çörəyini yeyəndə də bir gözü kitabda qalmışdı. O, işə gedəndə Nazimin kitabını da özü ilə götürdü. Bir balaca vaxt tapan kimi kitabı açıb əsərdə cərəyan edən hadisələrin gedişini dərin maraqla izləyirdi. İş vaxtı baş-

lananda həmişə olduğu kimi yenə ağ xalətini əyninə alıb, xəstələrin yatdığı otaqlara bir-bir baş çəkdi. İş elə gətirmişdi ki, Rəziyyə də xəstəxanada yatırdı. Altıncı mərtəbədə iki adamlıq palatada. Milliyyətçə gürcü olan və Tiflisdəki məktəblərin birində rus dili müəlliməsi işləyən yataq yoldaşı üç gün əvvəl xəstəxanadan çıxdığı üçün otaqda tək qalırdı. Rəziyyənin vaxtilə sevdiyi oğlanla eyni vaxtda, bir xəstəxanaya düşməsi qərribə bir təsadüf idi. Rafiq Rəziyyənin qadınlığına, həm də Azərbaycanlı olduğuna görə ona xüsusi ehtiram göstərirdi. Hər gün olduğu kimi, yenə də Rəziyyənin yatdığı otağın qapısını açıb ədəb-ərkanla salam verib, halını soruşdu. Rəziyyə başını yastıqdan qaldırıb xarakterinə xas olan incə bir nəvazişlə Rafiqin salamlarını aldı və:

- Yaxşıyam, - dedi. - Elə bil narahatçılığım yoxdu.

Rafiq həkim boş çarpayının yanındakı stulda əyləşib Rəziyyənin səhhəti, müalicə həkiminin ona nə dərəcədə diqqətlə yanaşıb-yanaşmaması barədə bir neçə sual verdi. Rəziyyə:

- Sağ olsunlar, - dedi. - Həkimlərdən razıyam. Sizə görə mənə xüsusi qayğı göstərirlər.

Rafiq həkimin əlindəki, üzərində Nazim İlhamın şəkli olan kitab Rəziyyənin diqqətindən yayınmadı:

- Bağışlayın, o nə kitabdı, sizin əlinizə haradan düşüb, - soruşdu. - Ona bir dəqiqəliyə baxmaq olar?! - əlavə etdi.

Rafiq həkim tərəddüd etmədən: - Buyurun, - deyib kitabı ona uzatdı.

Rəziyyənin çəşqin baxışları Nazim İlhamın kitabın üz qabığındakı şəkli üzərində donub qaldı. Sonra kitabı vərəqləyəndə, bəzi səhifələrdə öz adına təsadüf etdi. Rəziyyə keçirdiyi daxili həyəcanını bürüzə vermədən diqqətini kitabdan ayıraraq soruşdu:

- Bağışlayın, həkim, bu kitabı sizə kim verib?
- Müəllifin özü, Nazim İlham.
- Bu sual bəlkə də yerinə düşməsin, kitabda sizin adınıza yazılan avtoqraf da təzədi, onu haçan görmüsünüz?! Bir də ki, axı o hara, siz hara?!!

- Xəstədi, on gündən artıq olar burda yatır. Nazim İlhamla tanışlığımızın qəribə tarixçəsi var. Neçə il bundan qabaq Nazim İlhamın jurnalist kimi xidmət etdiyi vilayətə getmişdim. Əlbəttə, elə belə gəzməyə yox. Ordakı hərbi qospitalda səhhəti ağır olan bir xəstənin böyrəyini operasiya etməliydim. Onda hərbi sahədə işləyirdim. Avtobusdan düşəndə bilmədim hara gedim. Şəhərə nabeləd idim. Hərbi şəhərceyin harada olduğunu da bilmirdim. İlk dəfə Nazim İlham rastıma çıxdı. Onnan tanış oldum və diviziyanın yerləşdiyi hərbi şəhərceyi soruşdum. O, məni ləyaqətlə qarşıladı, maşın saxlatdırıb qospitala yola saldı. İlk görüşümüzdən ona vuruldum. Gördüm çox nəcib, nəzakətli, mərd adamdı. Sonra onunla dostlaşdıq. Bir-iki dəfə mənə qonaqlıq verdi. O vaxtdan bəri hərdən bir telefon, məktub vasitəsilə əlaqə saxlayırıq. Şirin, məzəli də söhbətləri var...

Rəziyyə özünü saxlaya bilmədi:

- İndi neçənci mərtəbədədi, hansı otaqda yatır? - həyəcanla soruşdu.

Rəfiq həkim Rəziyyənin sualına cavab verməkdə çətinlik çəkirmiş kimi dərhal dillənmədi və başını aşağı dikərək:

- O, palatada deyil, ölüm ayağındadı. Neçə gündü reanimasiya otağına qoymuşuq, aparatların hesabına yaşayır. Çünki sağ böyrəyi çoxdan çıxarılıb, sol böyrəyi də funksiyasını itirib, atkaz eləyir. Müalicəsi də imkan xaricindədi. Ona mütləq sağlam böyrək köçürülməlidir. O da baş tuta, tutmaya. Bax, belə!!! - Rəfiq həkim əzizi

barədə danışmış kimi, bu sözləri dərin kədərlə dedi və ayağa qalxıb getmək istədi.

Rəziyyə gözlərindən yaş süzülə-süzülə:

- Həkim, bircə dəqiqə! Bircə dəqiqə ayaq saxlayın!! Sizə ikicə kəlmə sözüm var. Onu eşidin, sonra gedərsiniz, - deyib, yalvarıcı görkəm aldı.

- Buyurun, Rəziyyə xanım, eşidirəm sizi. - Rafiq həkim yenidən stulunda əyləşdi.

- Bilirəm, işləriniz çoxdu və sizi ləngitdiyimə görə dönə-dönə üzr istəyirəm. - Rəziyyə Rafiq həkimin məyus baxışlarından gözünü çəkmədən fikrini ona izah etməyə başladı. - Bizim az-çox tanışlığımız var, - dedi. - Bildiyiniz kimi, bacınız Roza da məni yaxşı tanıyır. İndi sizinlə həkim yox, bir insan, ziyalı, həm də kökü anadan olduğum torpağa bağlı olan bir adam kimi danışmaq istəyirəm. Necə olsa azərbaycanlıyıq. Ona görə də bir qadın kimi pərdəni götürüb, sizinlə bu cür danışmaq mənə çətindi. Ancaq belə bir məqamda ürəyimin sirrini sizdən gizlədə bilmərəm. Məni tanıyanlar, o cümlədən sizin özünüz də təbii olaraq elə mülahizə edirsiniz ki, özümə ailə həyatı qurmamışam. Subay bir qadınam. Əslində isə belə deyil. Mənim heç kəsə bəlli olmayan mənəvi, həm də sirrli bir dünyam var. O mənim nadir insanlara müyəssər olan saf və sarsılmaz məhəbbət dünyamdı. Hələ iyirmi il bundan qabaq birisini seçib, sevmişəm. Bütün varlığımı ona vermişəm. Onu qəlbimin unudulmazlığında yaşadıram. Nazim İlham adlı bir məxluqla. Sizin hörmət etdiyiniz və bu gün ölüm ayağında inildəyən pak qəlbli nəcib insanla.

Rəziyyə Nazim İlham deyəndə Rafiq həkimin qəlbində yeni, möcüzəli bir maraq baş qaldırdı və onun sözünü kəsmək istəmədi. Rəziyyə məsum gözlərindən yaş süzülə-süzülə, danışdıqca həyəcanlanırdı. - Nazim

institutda oxuyarkən, mən də həmin məktəbdə kitabxanaçı işləyirdim. Kəsib bir oğlan idi. Onun maddi çətinlikləri mənə özündən betər əziyyət verirdi. Ancaq özümdən asılı olmayaraq, sevgi dünyamın qapılarını ondan başqa heç kəsə açə bilmirdim. Lakin etiraf edirəm ki, öz günahım üzündən onunla evlənmək mənə nəsisib olmadı. Buna baxmayaraq, aramızdakı məhəbbətin əlavə sönməyib. Əksinə ilbəil daha da güclənib. İndinin özündə də onun istisinə qızınıram. Bütün varlığım Nazim İlhamla bəslədiyim sevginin əsirinə çevrilib. Ondan sonra bir dəqiqə, bir saat, bir gün belə yaşaya biləcəyimi ağılınıza belə gətirməyin. Ona görə də nəzərə alın ki, Nazimi xilas etməklə, bu işıqlı dünyanı mənə də bəxş etmiş olursunuz...

- Nazimi pak insan, istedadlı qələm sahibi, hörmətim olan dost kimi, sizdən az istəmirəm. Ancaq onu həyata qaytarmaq mənim imkanım xaricindədir. Nazim İlhamın fəaliyyətdən düşmüş sol böyrəyini çıxardıb, sağlam böyrəklə əvəz etmək lazımdı. Xatirinizə dəyməsin, insan əzalarını dükan-bazarda satmırlar. Sizin xəbəriniz varmı ki, bu barədə Nazim İlhamın yaxın qohumlarına sifariş göndərilib, ailəsi ilə dəfələrlə əlaqə saxlamışam. Həyat yoldaşından tutmuş ona doğma olan adamlara qədər heç kəs canından bezib bıçaq altına girmək istəmir. Hərə bir bəhanə ilə yaxasını kənara çəkir. İndi özünüz deyən, bundan artıq daha nə etməliyəm?!

Rəziyyə:

- Həkim, bu barədə bir-birimizə tam inanıb etibar etsəydik, sizin sualınıza cavab tapırdı.

- Məsələn, necə?! - Rafiq həkim, Rəziyyənin göz yaşından islanmış həyəcanlı çöhrəsinə baxdı.

- Həkim, sol böyrəyimin Nazimə köçürülməsinə hazıram. Fikrimlə razılaşırsınız, onda bir yox, iki nəfər

insanı həyata qaytarmış olarsınız. Mən bundan böyük xeyirxahlıq, həm də alicənablıq təsəvvür etmirəm. İki nəfəri ölümün ağzından qurtarmaq!! Bu, sizin tərəfinizdən atılan xeyirxah, fəvqəladə addım olardı. Belə bir cəsarətin sahibi olduğunuza heç bir şək-şübhəm yoxdur! Və bu barədə sizə özüm qədər inanıram. Onda iki nəfər - həkim, bir də təkrar edirəm, iki nəfər!! Nazim İlham və mən həyatdan getməzdik, yaşayardıq. Əks təqdirdə ikimiz də bu işıqlı dünyanı tərk etməliyik. Çünki Nazimin, dilim qurusun, ölüm xəbərini eşidən an özümü intihar etməliyəm. Buna heç bir şək-şübhəniz olmasın.

Rafiq ayağa qalxıb, çənəsini ovuşdura-ovuşdura xəstə cərpayılarının arasındakı darısqal yerdə o baş-bu başa var-gəl edə-edə nə işə fikirləşdi və Rəziyyənin qarşısında dayanaraq:

- Bu cür nəcib və mərd niyyətiniz təqdirəlayiqdir, - dedi. - Qibtə doğuran belə bir fikri yalnız alqışlamaq olar. Ancaq məsələnin başqa tərəfinə gəldikdə, bu böyük məsuliyyət tələb edir və bunun üçün risqə getmək lazımdır.

- Sizin çətin, həm də xeyirxah bir riskə gedə biləcəyinizə tam əminəm. - Rəziyyə cavab verdi. - Ancaq keçirəcəyiniz cərrahiyyə əməliyyatı bir sirr kimi ikimizin arasında qalmalıdır. Onun təfərrüatını heç kəs, heç kəs, hətta Nazim İlhamın özü də bilməməlidir. Sizdən artıq dərəcədə rica edirəm! Nəinki böyrəyimin birini çıxardıb Nazimə verməyimi, xəstəxanada olduğumu belə ona bildirməyin. Bu barədə sizdən acizənə xahiş edirəm. Burada Nazimlə görüşmək niyyətim də yoxdu. Niyəsi elə bir sirdir ki, onun izahı mənim üçün olduqca çətindi. O barədə sonra... Sizdə nigarançılıq qalmasın deyə, bunu bəlkə başqa bir vaxtda ətraflı danışdım...

Rafiq üç gün də gözləməli oldu. O, hələ də qəti bir

qərara gələ bilmirdi. Bir çox mənada... Bu işdə həm ehtiyat edir, həm də Nazimin taleyini düşünürdü. Həkim bəreyi-ehtiyat şəhərdəki xəstəxanalarla, etibar etdiyi dostları ilə əlaqə saxladı. Lakin sağlam böyrək tapmaq üçün işıq ucu görünmürdü. Nəhayət ki, Rəziyyənin fikri ilə razılaşmaq məcburiyyəti qarşısında qaldı... Əvvəlcə Rəziyyəni tibbi müayinədən keçirdi. O, yoxlamanın nəticələrinə nəzər salanda gözləri işıqlandı. Rəziyyənin qan qrupu, böyrək toxumaları, bir sözlə, analizdən keçən bütün göstəriciləri Nazimin orqanizminə uyğun gəlirdi. Bu, Rafiq həkim üçün elə bil göydəndüşmə tapıntı oldu...

Artıq ləngiməyin mənası yox idi. Rafiq həkim hazırlıq işlərini görüb qurtardıqdan sonra müvafiq vaxtda, həm də inanıb etibar etdiyi həmkarlarının iştirakı ilə əməliyyata başlamalı oldu...

...Hər iki xəstənin cərrahiyyə əməliyyatı uğurla başa çatdı. Bir həftə həkimin gözlərinə yuxu getmədi. Xəstələri nəzarətdə saxlamaq üçün Rafiq həkim həmin müddət xəstəxanada gecələdi. O, ömründə belə çətinliklə üzləşməmişdi. İndi günbəgün özünə gəlir, yüngülləşir, əhval-ruhiyyəsi durulur, rahat nəfəs alırdı. Bir-birindən xəbərsiz olan məhəbbət fədailəri də getdikcə özlərini normal hiss edir, gümrahlaşırdılar.

Rafiq həkimin neçə gündən bəri keçirdiyi üzücü nigaranlıqlar arxada qalmışdı. Rəziyyə ilə Nazimə bəxş etdiyi sağlam həyatın sevinci ilə yaşayır və özündə qeyri-adi bir məmnunluq duyurdu.

Nazim İlhamın böyrəyi bərpa olunsa da, keçirdiyi böhranlı günlər öz təsirini göstərmişdi. O, xeyli sınıxmışdı. Gözləri quyunun dibinə düşmüşdü, bir dəri, bir sümük qalmışdı. Ancaq əvvəlki kimi əzabverici ağrılar keçirmirdi. Yemək-içməyi, yatıb-durmağı qaydaya düş-

müşdü. Rafiq həkim ona tez-tez baş çəkir və ilk tanışlıqlarını xatırlayırdılar, sürücü Orucəlinin sərgüzəştindən danışib gülürdülər.

...Nazim İlham xəstəxanadan çıxanda Rafiq həkimə bir daha minnətdarlıq edib, razılığını bildirdi. Sonra vaxt tapıb ona qonaq gəlməsini xahiş etdi və ayrılanda çəkinə-çəkinə:

- Həkim, sizə bir əziyyət vermək istəyirəm, - dedi.

- Buyurun, özünüz bilirsiniz ki, sizdən mümkün köməyimi əsirgəmərəm.

Nazim cibindən üzərində ünvan olmayan bir zərf çıxartdı:

- Mümkün olsa, bu paketi Rəziyyə xanıma çatdırın, - dedi. - Bilirəm, bir məhəllədə olursunuz. Ailəvi gediş-gəlişiniz var. Bacınız Roza ilə yaxınlıq edir. Məktubun ələ düşəcəyindən ehtiyat edib, poçt vasitəsilə göndərmək istəmirəm. Ona görə üstünü də yazmamışam. Etiraf edirəm ki, bu, mənim tərəfimdən edilən qeyri-təvazökar bir hərəkətdir. Buna görə əvvəlcədən sizdən dönə-dönə üzr istəyirəm. Rəziyyənin özünü də tapıb görüşə bilərdim. Ancaq xəstəhal olduğum üçün... Əlbəttə, bunun sizə deyə bilmədiyim bir çox başqa səbəbləri də var.

Rafiq həkim məktubu alıb yanındakı dəmir seyfə qoydu və Nazim İlhamı xəstəxananın həyətindən çıxana qədər müşayiət etdi. Sonra əynindəki ağ xalata qolunu geri çəkib saatına baxdı:

- Məndən olsa sizinlə bərabər qatar ayağına qədər gedib, ordan yola salardım. Təəssüf ki, bir saatdan sonra ağır operasiyam var. Xəstənin qohumları ayaq üstə qalırlar. Operasiyanın başlanmasını gözləyirlər. Ona görə də xahiş edirəm, məni üzrlü hesab edəsiniz.

Rafiq həkimlə Nazim İlhamın minnətdarlıq ifadə edən baxışları rastlaşdı. Onlar bir-birinin əlini ürəkdən sıxıb xudahafizləşdilər.

* * *

Rəziyyə xəstəxanadan bir həftə əvvəl çıxmışdı. Ona görə Rafiq həkim neçə gün idi onu görə bilmirdi. Nəhayət, bazar günü telefonla zəng vurub əvvəlcə Rəziyyənin səhhətini soruşdu, sonra onunla görüşmək üçün müvafiq vaxt təyin edib, məktubu ona çatdırdı. Rəziyyə zərfi alıb tərəddüdlə soruşdu:

- Bu məktub kimdəndi?!

Rafiq həkim nəzakətlə gülümsündü:

- Oxuyanda biləcəksiniz, - deyib söhbəti uzatmadan üzünü əks tərəfə çevirib Rəziyyənin çaşqın və müəmmalı baxışlarının müşayiəti ilə ondan uzaqlaşdı.

Rəziyyə evə dönüb otağına keçdi. Tələsik zərfi açdı. Nazim İlhamın ona tanış olan xəttini görəndə həyəcanlandı və məktubu oxumağa başladı:

“Əziz Rəziyyə! Bir neçə gün Moskvada oldum. Səhhətimdə yüngülvari nasazlıq vardı. Məktubu sənə təqdim edən Rafiq həkimin köməyi ilə müalicə olundum. İndi özümü yaxşı hiss edirəm. Bilməlisən ki, Rafiq həkim köhnə dostumdur. Ona etibarım var. Sizin ailə ilə yaxın olduğunu bildiyimə, həm də bir dost kimi ərkim çatdığına görə bu məktubu da onnan göndərdim. Ürək ağrısı ilə deyim ki, sənənlə görüşə bilmədiyimə görə təəssüflənirəm, həm də özümü bağışlaya bilmirəm. Buna görə də səndən üzr istəyirəm. Bir də ki, nə gizlədim, çox cəhd etdim ki, səni axtarıb tapım. Əlbəttə, iyirmi illik ayrılıqdan sonra sənənlə görüşməyimin nə demək olduğunu təəvvür etmək çətin deyil. Ancaq nə gizlədim. Hər dəfə görüşmək fikrinə düşəndə, sanki na-

məlum bir qüvvə ixtiyarımı əlimdən alır, əl-qolum bağlanır, taqətim tükənir, gözlərimə qaranlıq çökür, məni sənin görüşünə aparan bütün yollar bağlanır və elə bil tilsimlənirəm və bu tilsimi qırmaq üçün özümde cəsarət tapa bilmirəm. Neçə illərdir bir-birimizdən ayrı düşmüşük. Yəqin bu da bir tale yazısıdır. Lakin nə qədər uzaqda olsan da, ruhən, qəlbən, hər an, hər saniyə sənin yanındayam. İndi tutduğum vəzifə ilə əlaqədar dünyaya göz açdığın şəhərdə yaşayıram. Qəlbim sənsizliyə tablaşmayanda bir bəhanə ilə oxuduğum institut binasına gedirəm. İşlədiyin kitabxanaya daxil oluram. Həmişəki kimi bir küncdə oturub dəli bir həsrətlə kitab rəflərinə baxıram. Gözüm səni axtarır. Bəzən yaşadığın evin həndəvərində dolaşıram, izin olan yollarda sakit, fikirli addımlar atıram. Lakin səni tapa bilmirəm, Rəziyyə. İndi başa düşürəm ki, insan yaşlaşsa da, sevgisi, məhəbbəti əsla qocalmır. Bu ifadələri çox işlətsəm də, yenə də təkrar etməyə ehtiyac duyuram. Məni sənə əbədi bağlayan təkcə füsunkar gözəlliyin yox, insani xalisliyin, nəcib, nəzakətli xislətin, həm də hər qadına müyəssər olmayan dönməz qətiyyətin, enilməz iradəndir... Bu məktubu səhhətimin böhranlı anlarında, əllərim əsə-əsə yazdım. Burda bəlkə də yerinə düşməyən, bayağı ifadələr işlətmişəmsə, üzrlü hesab et. Məni bağışla, Rəziyyə... məni bağışla, Rəziyyə!..”

İmza Nazim.
Moskva şəhəri”

Rəziyyə məktubu oxuduqca onun uzun kirpiklərindən gilə-gilə yaş süzülürdü. O, məktubu əvvəlki kimi qatlayıb zərfə yox, tül köynəyinin üstündən sinəsinə sıxdı. Nazim İlhamın sətirələrə hopmuş isti nəfəsinin xoş

rayihəsini duydu. Dalğın baxışları pəncərədən görünən Moskva çayının maviliklərində donub qaldı. Göz qa-paqları yumuldu. Yuxusunun şirinliyində vüsəlinə qovuşmaq üçün xəyal qatarına əyləşib Nazim İlhamın arxasınca uğurlu və uğursuz səfərə çıxdı...

* * *

Nazimin əyləşdiyi qatar Bakıya çatanda axşama az qalırdı. O, dəyişək paltarları olan çamadanı götürüb per-rona endi, müştəri gözləyən taksi maşınlarına tərəf yönəldi və tərtəmiz silinmiş, qəhvəyi rəngində olan “Pobeda” maşınının yanında üzü o tərəfə dayanan orta yaşlı sürücüyə yanaşaraq:

- Əyləşmək olar?

- Buyurun!

Nazim İlham arxa qapını açıb əyləşdi.

- Sizi hara aparım?! - sürücü soruşdu.

- Əslində rayona getməliyəm, Qarabağ tərəfə. Ancaq hələlik sürün “İnturist” mehmanxanasına.

- İstəsəniz lap rayona da apara bilərəm.

- Şəhərarası taksilərin kənara çıxmasına icazə var?

- Düzdür, qanunla şəhərdən kənara çıxmağa ixtiyarımız yoxdur. Ancaq sir-sifətinizdən görürəm xəstəhal kimisiniz, necə olsa biz müsəlmanıq. Belə vəziyyətdə nə icazə?! Hara deyirsiniz, aparım?! İdarədə bilsələr də bir söz deməzlər. Müdir xatirimi istəyir. Bir az yol polisləri qəmiş qoyur, onların da dilini bilirik. Yola vermək asandır...

Maşın istiqamətini dəyişib şəhərdən çıxdı. Onların heç biri dillənmirdi. Sürücü sükandan ikiəlli yapışb diqqətini yoldan ayırmadan sürəti getdikcə artırırdı. Nazim İlham sükutu pozaraq:

- Neçə yaşınız olar?

- Qırxdan çoxdur.

- Övladlarınızın böyüyü neçə yaşındadır?

Bu sual sürücünü açmadı və utancaq bir təbəssümlə:

- Cəmi bir oğlum var, onun da iki yaşı hələ tamam olmayıb.

- Yəqin gec evlənmişsiniz?!

- Xeyr, iyirmi yaşında evlənmişəm.

Nazim İlham daha sual vermədi. Maşının kabinəsinə ağır sükut çökdü. Dolaylardan keçib düzə enəndə:

- Bir-birimizi tanımasaq da, bir halda ki, maraqlanırsınız, qoy deyim. Həm də yola körpü salaq. - Sürücünün sanki dərdi təzələndi. - Görürəm oxumuş adamsınız, - dedi. - Yəqin vəzifəniz də var. Hardasa işləyirsiniz. Başıma çox oyunlar gəlib. Siz də məni bağışlayın. Böyüklərimin razılığı ilə bir qızla evlənmişdim. Anama da uzaqdan-uzağa qohumluğu çatırdı. Əvvəllər yaxşıydı, özünü quzu kimi aparırdı. Sonradan buynuz çıxarmağa başladı. Düzdür, bir arvad kimi mənə çox yaxşıydı. Öl desəm ölürdü, qal desəm qalırdı. Di gəl ki, ata-anamı saymırdı. Hərdən anamın üzünə ağ olurdu. Atam bir stəkan çay istəyəndə, onu canı çıxa-çıxa verirdi. Bir tərəfdən də beynimi yeyirdi ki, ayrı yaşasaq yaxşıdır. Ha çalışdım düzəlsin, əməl yemədi. Gördüm yox ey, sözlə başa düşmür, öz bildiyi ilə gedir. Tay məni boğaza yığmışdı. Bir dəfə hövsələmin pis vaxtı, anama nə kobud söz dedisə, qan vurdu təpəmə, özümdən asılı olmayaraq ona əl qaldırdım. Harasından vurdumsa, heç özüm də bilmədim. Nə qədər elədilər ayılmadı... Özüm öz ayağımla getdim milisə. Axırda on il verdilər. Ömrümdə bir adama güldən ağır söz deməmişəm. Haracan desəm ürəyiyumşaq adamam. Olacağa çarə yoxdur. Yəqin o da bir qismət idi. Qəzəmətimi çəkib qurtarandan sonra təzədən evləndim. Taksilərin böyüyü də uşaqlıq

yoldaşımdır. Bir məhəllədə böyümüşük. Məni götürüb yanına. İndi bir tikə çörək qazanıb, yaxşı-pis başımı dolandırırım. Allahımdan da razıyam. Deyirəm, bu günə də şükür.

Sürücünün başına gələnlər Nazim İlhamı mütəəssir etdi. O, bəlkə də belə bir əhvalatı eşitmək istəməzdi. Ancaq qulaq gündə bir söz eşitməsə kar olar. Onlar ordan-burdan söhbət edə-edə mənzil başına çatdılar. Nazim darvazanın qabağında düşüb sürücünü razı yola saldı və özü həyətinə daxil oldu.

İndi o, həmişəki Nazim deyildi. Xeyli sınıxmışdı. Həyat yoldaşı, övladları Nazim İlhamın doğma səsinə eşidəndə həyətdə çıxıb onu sevinclə qarşıladılar. Elə bil həyətdə-baca da işıqlandı. Narlıqdakı qırqovullar da sevinirmiş kimi atılıb-düşürdülər. Nazimə elə gəlirdi ki, bir il idi isti komasından ayrı düşüb. Ancaq burda heç nə dəyişməmişdi. Bircə Nazimin sol böyrəyindən başqa. Nazim İlham isə bundan xəbərsiz idi. Çünki Rafiq həkim Rəziyyənin yalvarışına görə əsl vəziyyəti ondan gizlətməmişdi. Nazimə elə gəlirdi ki, həkim onun böyrəyindən daş çıxarıb və üzərində müalicəvi əməliyyat aparıb.

Səriyyə bu barədə ərinin qarşısında özünü günahkar hesab edirdi. Ona görə söhbət əsnasında Nazimə üzrxahlıq edərək:

- Moskvadan Rafiq adlı bir həkim zəng vurmuşdu ki, Nazim İlhamın böyrəyini dəyişmək lazımdır. Onu canı-dildən istəyənlərin biri mütləq riskə getməlidir. Xəstəni vəziyyətdən çıxardıb həyata qaytarmaq üçün başqa çarə yoxdur. - Səriyyə bunu deyib yazıqlaşdı və bu barədə danışmağa xəcalət çəkirmiş kimi ani fikrə getdikdən sonra: - Lap başımı itirmişdim. - Özünə haqq qazandırmaq üçün sözünə davam etdi. - Yaxşı bilirsən

ki, mənim də canım sağ deyil, dava-dərmanla yaşayırəm. Sənin tələbə yoldaşın Qürbət də mənim kimi. Yaxın bilib etibar etdiyimiz bir-iki adama da ağız açdıq. İrəli duran olmadı. Səndən əlimizi üzümüzdük. Şükür olsun ilahinin kərəminə! Sağ-salamat gəlib çıxdın.

- Xatirinə dəyməsin, cəfəngiyat danışsən, - Nazim hirsələnib səsinə qaldırdı. - Nə böyrək dəyişməsi?! Nə telefon zəngi?! Hacdan gələn mən, xəbər verən sən. Əgər xəstə mənəmsə, bu barədə heç bir söz-söhbət olmayıb. Düzdür, böyrəyimdə tez-tez kəskin ağrılar olurdu. Bu dəfə Moskvaya necə getdiyimi özüm də bilməmişəm. Aramızda xətir-hörmət olan cərrah dostum məni əzrayılın əlindən aldı. Sən demə böyrəyimdə iri daş varmış, onu çıxartdı. Bir az da müalicə olundum. Qurtardı getdi. Sonra məsləhət gördü ki, dieta saxlamalısan. Özünü soyuqdan gözləməlisən, yemək-içməyinə fikir verməlisən. Ondan sonra bu böyrəklə yüz il yaşamaq olar.

Nazim İlhamın bu dediklərindən sonra Səriyyə nigarançılıqdan qurtardı. Onun rəngi üstünə gəldi. - Yaxşı ki, o barədə Nazimin yanında diligödək olmadım, - öz-özünə düşündü.

* * *

Neçə illər gəlib keçdi. Bütün şübhələr, narahatçılıqlar arxada qaldı. Nazim özünü əvvəlki vaxtlara nisbətən daha da gümrəh hiss edirdi. Həmişəki kimi redaksiyadan verilən tapşırıqları yerinə yetirir, həm də vaxt tapdıqca yataq otağının küncündə, nar ağacları ilə üzbəüz olan pəncərənin qabağında yazı masasının arxasında əyləşib, yeni-yeni əsərlər üzərində işləyirdi. Bu səssiz, sakit guşə yazıb-yaratmaq üçün onun ən xoşladığı bir yer idi. Burada nar ağaclarından, bir də ki, qırqovullardan başqa heç nə nəzərə çarpmırdı. Ona görə də Nazim

İlham özünü burada rahat hiss edirdi. Qırqovulların həyat tərzini seyr etməkdən xüsusi zövq alırdı.

* * *

Həftənin altıncı günü bəstəkar Müştəq Murovlu Nazim İlhamı zəng çalıb evinə dəvət etdi. Onların yaxınlığı olsa da, Nazim İlham birdən-ikiyə Murovlunun evinə getməmişdi. Getməmişdi deyəndə, Müştəq Murovlu bu şəhərdə doğulub boya-başa çatsa da, kənar yerdə yaşayıb işləyir, hərdən xeyir-şər düşəndə və ya qohum-əqrəbasına baş çəkmək istəyəndə buralara gəzar salırdı. Hər dəfə də Nazimlə onun kabinetində görüşüb bir-birindən hal-əhval tutur, yaradıcılıq söhbətləri edirdilər. Nazim Murovlunun sözünü yerə salmadı...

Müştaq Murovlu əlində kəhrəba təsbeh darvazanının bayırında o baş-bu başa var-gəl edə-edə Nazim İlhamı gözləyirdi. Nazimin küçə boyu cərgələnən ağacların arası ilə ona tərəf gəldiyini görəndə nikbin əhval-ruhiyyə ilə irəli yeridi. Onlar səmimiyyətlə görüşüb geniş bağ-bağçalı həyətdə daxil oldular. Müştəq Murovlu Nazimə tərəf çönərək:

- Yəqin bizə birinci dəfədir gəlirsiniz? - dedi. - Boy-uma alım ki, bu, mənim günahımdır. - Və zarafat-yana: - Eybi yoxdur, ruslar demişkən, лу́че поздно, чем нико́гда.

Müştaq Murovlu Nazimin qoluna girib tanışlıq məqsədilə bağı gəzdirə-gəzdirə:

- Sabah bir xeyir işimiz var, - dedi. - Ona görə sizi dəvət etdim. Bilirəm, xasiyyətiniz elədir ki, hələ-hələm toya-düyünə gedən deyilsiniz. Ancaq fikirləşdim ki, necə ola bilər, məclis qurub, qardaşıma toy eləyim, siz burda iştirak etməyəsınız?! Başqalarının toyuna

gedərsiniz, getməzsınız, bu, öz işinizdir. Ancaq mən olan məclisdə gərək başda oturasınız.

- Bağışlayın, bu, kimin toyudur? Qız verirsiniz, yoxsa oğlan evləndirirsiniz? - Nazim müsahibinin sözünü kəsib yarızarafatla soruşdu.

- Böyük qardaşımı evləndiririk, Mehracı. - Müştəq Murovlu cavab verdi. - Mən ondan doqquz yaş kiçiyəm. Mehrac qabaqlar orda-burda prokuror işləyirdi. Prokurorluq orqanlarından çoxdan aralanıb. Beş ilə yaxındır kombinat direktorudur. Üç yüzdən çox işçisi var, istehsal sexləri, maşınları, gəlirli də yerdir. Prokurorluqdan min qat yaxşıdır. Şəhərdə də özünə böyük hörmət qazanıb. Mehrac sizi də yaxşı tanıyır.

- Mehrac Qəniyevi deyirsiniz? Adını eşitmişəm. Ancaq rastlaşmamışıq, tanışlığım yoxdur. - Nazim İlham laqeyd cavab verdi.

- Özü də çox əliaçıq, hamının karına gələn adamdır. Şəhərdə başına and içirlər. Sizin yanınıza niyə gəlməsin, bilmirəm! - Müştəq Murovlu təəccüblə qaşlarını çatdı. - Harda olsa indilərdə gəlib çıxar. Tanış olarsınız. Bu xeyir işlə əlaqədar başı bir az qarışıqdır. Toy da ki, bilirsiniz də, ağır işdir.

- Qız kimlərdəndir? - Nazim soruşdu.

- Əh! Qız! Nə qız?! Qardaşım da sərçəni gözündən vurub. Rəziyyə adlı starı devadır. Qırxa yaxın yaşı var, hələ ərə getməyib. - Müştəq Murovlu ağzını yana əydi. - Deyilənə görə institut vaxtı burda oxuyan bir rayonlu gədəsi ilə sevişirmiş, o da baş tutmayıb. Ondan sonra neçə yerdən istiyiblər, atkaz eləyib. Tərsin biridir. Qardaşlarına da yovuşmur. Əri Moskvada işləyən Məfrucə adlı bacısının yanında qalırdı. Bacısı da, əri də neçə ildi rəhmətə gedib. Rəziyyə orda tək yaşayırdı. Bir həftə olar gəlib. Xalası ilə yaşayır. Mənim bu qardaşımın da,

Mehracı deyirəm, arvadı üç ildən çoxdu dünyasını dəyişib. Ürək çatışmaması varıydı, bir axşam yatıb səhər durmayıb. Mehracın da iki qızı vardı, ərə verib, oğlanlarını da evləndirib. Bu evdə tək yaşayır. Fikirləşdik ki, ona uşağı olmayan bir qadın alaq, baş-başa verib dolansınlar. O dediyim Rəziyyənin üzərində dayandıq. Rəziyyənin xalası mənim həyat yoldaşım ilə əminəvəsidir. Əslində bu məsələni də öz xalası ortalığa atıb. Keçən axşam qızı görmək üçün, həm də məsələni rəsmiləşdirməkdən ötrü bir-iki qohumla onlara getmişdik. Yaşı keçsə də yaxşı qalıb, insafçinə çox nəcib də qızdı. Oturuşuna-duruşuna, danışığına fikir verdim, prosto heyran qaldım. Özü də çox cavan görünür. Ona heç otuz yaş vermək olmaz. Bir az saçları ağaran kimidi. Hamımız danışmışıq, nə isə onun qaşqabağı açılmırdı. Elə bil toy yox, yas mərasimində oturmuşdu. Əslində mənim qardaşıma da könlü yoxdur. Xalası bir təhər tovluyub yola gətirib. Xalası görüb-götürmüş qadındı. Bilir qızı kimə verir. Mehracın adı-sanı, varı-dövləti, topdağıtmaz evi, o boyda vəzifəsi, mənim kimi qardaşı... Şəhərdə də beş adamın biridir. Rəziyyə Mehracdan yaxşısına gedəcək?! Bir də ki, indən sonra kimdi onu alan?! Nə çoxdu cavan-cavan qız-gəlin. İntəhası dedik, Mehraca bab adam olsun. Onun da yaşı altmışı haqlıyıb. Rəziyyə ilə çox olsa iyirmi yaş fərqi var. Əslində qadın kişidən nə qədər kiçik olsa yaxşıdır. Bizim Mehrac da özünə görə deyil. Hər adamı bəyənmir. Nədənə Rəziyyədən yapışıb.

Müştaq Murovlunun bayaqdan bəri dedikləri Nazim İlham üçün adi söhbət deyildi. Onun hər bir kəlməsi iti neştər kimi Nazim İlhamın ürəyinin başına sancılırdı. Müştəq danışdıqca bütün həyat-baca onun başına hər-lənirdi. Sabah Rəziyyənin gəlin gələcəyi bu təmtəraqlı

ev sanki nataraz bir yırtıcı kimi ağzını açıb Nazim İlhamın üzərinə hücum çəkirdi və bu yeni xəbər onun qəlbini amansızcasına didib-parçalayırdı. Ancaq Nazim İlham keçirdiyi daxili sarsıntısını əsla büruzə vermirdi. Və Müştəq Murovlunun fikirlərinə münasibətini də bildirmirdi.

Həyətin baş tərəfində qazan asmaq üçün ocaq yerləri düzəldilirdi. Yuyulub təmizlənən mis qab-qacağın tükürpərdici cingiltisi adamın beyninə işləyirdi. Yaşlı qadınlar uzun tumanlarının ətəyini əllərinə alıb həvəslə ora-bura şütüyürdülər. Başqa bir tərəfdə düzəldilən taxta arakəsmələrdə quyruğu yerlə sürünən Qarabağ erkəkləri, boğazlarına bıçaq çəkiləcək anların yaxınlaşdığını duyubmuş kimi, devikib gövşüyə-gövşüyə bir-birinə sığınmışdılar. Bayır tərəfdə Mehraca qulluq göstərməyi özünə şərəf bilən əldən iti, zirək adamlar toy mağarının düzəldilməsi üçün xüsusi canfəşanlıq göstərirdilər.

- Deməli, Rəziyyə sabahdan bu evin gəlini olacaq. Həmişə nifrət etdiyi adı daşıyacaq!! - Nazim düşündü. - Yox, əsla, mən buna inana bilmərəm! - öz-özünə etiraz etdi. Buna baxmayaraq, hər şey göz qabağındaydı. Onun sabahkı toyuna hazırlıq görülürdü və belə bir hadisənin şahidi olmaq Nazim İlhamı çətinləşdirirdi. O, özündən asılı olmayaraq gücü gəldikcə - Rəziyyə!! - deyib qışqırmaq istəyirdi. Lap dəli, sərsəri olmaq dərəcəsinə çatmışdı. Ancaq ad-sanını qorumaq, el içində rüsvay olmamaq üçün özünü güclə ələ alır, təmkinli olmağa çalışırdı. Lakin özü ilə bacarmırdı. Ona görə vəziyyətdən çıxmaq üçün tez buradan aralaşmaq qərarına gəldi. Müştəq Murovluya tərəf daxili ikrahla baxıb:

- Müştəq, məni bağışlayın, - dedi. - İndicə yadıma düşdü ki, vacib bir iş üçün redaksiya ilə əlaqə saxla-

malıyam. Axşam görüşüb danışırıq və ya sabah toy başlananda gələm. Xahiş edirəm məni başqa cür başa düşməyin. Sabah mütləq gələm... İndi elə bir məsələ var ki, onu təxirə salmadan həll etməliyəm. Di xudahafiz! Mən getdim! - O, bu sözü incə bir kinayə ilə dedi.

Müştaq Murovlu qonaq üçün çay-çörək hazırlamışdı. Ancaq nə qədər üz vurdu, onu fikrindən döndərə bilmədi. Nazim İlham gedəndə Müştəq Murovlu da onun arxasınca darvazadan çıxıb, qonağı yola salmaq istədi. Lakin Nazim İlham xeyli aralanmışdı. Onu arxadan təqib edən varmış kimi iti addımlarla gedirdi.

Nazim bu bəd xəbərin doğurduğu dilxorçuluğu unutmaq üçün kabinetinə dönüb telefonla bir neçə yerə zəng vurdu. Əlinə qələm alıb nə isə yazmaq istədi. Ancaq hövsələsi çatmadı, darıxdı, elə bil kabineti balaçaldı, divarlar onu sıxmağa başladı. Ayağa qalxıb pəncərədən görünən fəvvarələrə nəzər saldı. Sonra qapını bağlayıb evinə tərəf üz tutdu. Doğma evində də qərar tutmadı. Darısqal küçələrdən keçib, şəhərin kənarından axan çayın qumsal sahillərinə çıxdı. Çox da hündür olmayan çöpür bir daşın üstünə çıxıb, dalğın baxışları ilə çay boyu uzanıb gedən bağları, meşələri seyr etdi. Nazim çay kənarında dayanıb suların necə axdığına baxmaqdan həzz alırdı. Bu, ona uşaq yaşlarından qalma bir adət idi. Həmişə qara fikirlərini mavi surlarda durulduurdu. İndi nə qədər cəhd edirdi, Rəziyyə barədəki düşüncələrindən, Müştəq Murovlunun dediyi qanqaraldıcı sözlərin təsirindən uzaqlaşma bilmirdi. Onun qulağına tar, qaval səsi gəlir və sanki Rəziyyənin toy mağarında qol götürüb, Müştəq Murovlunun qardaşı Mehracla oynamasına əl çalmaq istəyirdi, lakin bacarmırdı, qanadı sınımış quş kimi qolları yanına düşürdü.

Rəziyyənin taleyinə acıyır, ona Tanrıdan mərhəmət diləyir və sahilində dayandığı çayı, yaxın-uzaq dağları, daşları, kimsəsiz çölləri həyatda yarımamış bu nakam qızın imdadına çağırmaq istəyirdi. Onun başında cürbəcür ağlagəlməz fikirlər dolaşırdı... Lakin nicat yolu görmürdü. Artıq iş-işdən keçmişdi. Sabahdan Rəziyyə bir başqasının şikarı olmalıydı. O, indi məhəbbət dünyasında, Rəziyyəsiz yaşamağa necə dözəcəyi barədə düşünüb-daşınırdı. Onu cavab tapa bilmədiyi, məchul bir sual amansızcasına təhdid edirdi. Görəsən, Rəziyyə bu barədə nə düşünür?! Doğrudanmı o, məndən üz döndərüb, atası yaşda olan bir kişinin var-dövlətinə aldanıb?! Rəziyyənin özü yaşda övladları olan bir kişiyyə getməsinə razılıq verməsi, görəsən nə dərəcədə inandırıcıdır?!

Nazim İlham qəlbində baş qaldıran və izahı çətin olan saysız-hesabsız sualların qarşısında aciz qalmışdı. Bu gün o, çarəsiz bir dərddə düşər olmuşdu və onun əzablarına tab gətirə bilmirdi. Bu anlarda özünü intihar etmək dərəcəsinə çatmışdı. Ancaq ağıl və iradənin köməyi ilə bu dəhşətli fikirdən daşınıb şəhərə qayıtdı. Sakit addımlarla evinə döndü. Səriyyə ona axşam süfrəsi hazırlamışdı. Nazim başını yuxarı qaldırmadan:

- Mən çörək yemişəm, - deyib dinməz-söyləməz yataq otağına keçdi. O, arxası üstə çarpayısına uzanıb, əllərini boynunun arxasında çarpazladı. Sanki qırqovullar da, xoruzlu-fərəli nə isə hiss etmişdilər və Nazimin dərdinə şərik olmuş kimi yerlərindən tərpənmədən boyunlarını qısıb pəncərəyə tərəf boylanırdılar. Evdəkilər Nazimin qırımını görüb onun həndəvərinə üzük-mürdülər. Bilirdilər ki, nə isə bir dilxorçuluğu var. Belə anlarda Nazimi dindirib danışdırmırdılar, onunla ehtiyatla davranırdılar.

Nazim sübhə qədər rahat yata bilmədi. Sanki yerinə qor dolmuşdu. Şəhər açılan kimi tələsik bir stəkan çay içib, xidmət etdiyi Kəbirli rayonuna yollandı ki, qulağı toy səsi eşitməsin. Rəziyyənin toy günü şəhərdə qalmaq onun üçün çətin idi. Əyləşdiyi maşının motorundan qoppan gurultu da ona Rəziyyənin toyunda çalınan musiqi səsi kimi zəhlətökən bir təsir bağışlayırdı. Həmişə Nazim maşınla yol gedəndə kefinin duru vaxtı zümzümə edir, nikbin əhval-ruhiyyə ilə danışır, gülür, məzələnib şənələnmək üçün arabir sürücüyə söz atırdı. İndi isə elə bil Nazimin dili, ağzı bağlanmışdı. Fikri-zikri Rəziyyənin toy məclisində olduğu üçün maşına əyləşəndə sürücüyə salam verməyi də unutmuşdu. Sürücü daxilən - Nazim bu cür xasiyyətin sahibi deyil, yəqin xoşagəlməz bir hadisə baş verib, ona görə qanıqaradır - öz-özünə düşündü.

...Nazim Kəbirlinin şəhər və kəndlərini xeyli dolaşdı. Rayonun mötəbər şəxsləri ilə təmasda oldu. Günorta fasiləsindən sonra istirahət vaxtını qonaq otağında keçirdi. Kitab rəflərindəki təzə jurnallardan götürüb vərəqləməyə başladı ki, vaxt keçsin. Onun gözü vərəqlərdə olsa da, fikri Rəziyyənin toy ziyafətində idi. Sırtıq toybaşının səsi qavalın gubbultusuna, müğənnilərin zənguləsinə qarışaraq qonaq evinin güllü kağız çəkilmiş divarlarında əks-səda verirdi. Nazim birdən diksinib ayağa qalxdı. Döşəməyə sərilmiş xalı-xalçaların üzərində gəzindi. O, tez-tez qol saatına baxırdı. Elə bil saatın əqrəbləri də Nazimə qənim kəsilmişdi və istəmirdi ki, Rəziyyənin toyu qurtarsın. Nazimin bu bir günü il qədər çəkdi.

Nazim İlham Kəbirlidə duruş gətirə bilmədi. Hövsələsi çatmadığından günəş ətraf dağların arxasına doğru meyllənəndə maşına əyləşib geri qayıtmalı oldu və

şəhərə çatanda maşını toy olan tərəfdən yox, Rəziyyənin yaşadığı küçədən sürdüdü. O, Rəziyyənin doğulduğu binanın divarlarına, daşına, qapı-pəncərələrinə ürəyində nə isə demək, bəlkə də bu gün gəlin köçən qıza qarşı giley-güzarını, fəryadını bildirmək istəyirdi. Lakin irəlində ağlagəlməz bir mənzərə ilə rastlaşdı. Rəziyyənin ata evinin qabağında bir neçə adamın dövrəyə aldığı cəhrayı ipəyin üzərinə gül-çiçək düzülürdü. Nazim elə zənn etdi ki, Rəziyyəyə toy xonçası bəzənir. Bir tin irəliləyəndən sonra ona məlum oldu ki, bu, toy xonçası yox, Rəziyyənin bir neçə dəqiqədən sonra yerdən qaldırılacaq cənazəsidir. Rəziyyə neçə gündən bəri bəzənib-düzənən bəy otağına yox, soyuq və darısqal məzara hazırlaşır...

İnsan axını yolu bağlamışdı. Adamların sir-sifətindən qəm, kədər yağırdı. Hamı hüznü görünürdü. Nazim İlham maşını başqa səmtə döndərdi. Müştəq Murovlunun qardaşı Mehracın evi aralıdan görünürdü. Dünən binanın qabağında qurulan toy mağarı sökülür, iki nəfər iri mis samovarı mağarın qabağında dayanan yük maşınının üstünə qaldırırdı. Heç yerdən çal-çağır sədası gəlmirdi. Bəy evi suyu sovrulmuş dəyirman təsiri bağışlayırdı. Hardansa yanıqlı ağı səsləri eşidilirdi.

Nazim İlham yasa batsa da kədərini bir kimsəyə bildirmək istəmirdi.

Həmin günün şəhərisi kabinetində məlul-müşkül oturub Rəziyyənin yoxluğunu fikirləşirdi. Gözlənilmədən qapı açıldı. Məhbubə içəri daxil oldu. Onların kədərli baxışları məchul bir nöqtədə donub qaldı. Nazim baş verən faciədən sarsıldığını büruzə verməmək üçün bayağı hərəkətləri ilə özünü təmkinli göstərməyə çalışdı və kal bir səslə əyləşmək üçün Məhbubəyə yer

göstərdi. Hələ də gözlərinin nəmi qurumayan Məhbubə kədərli köks ötürdü və üzünü Nazim İlhamla tutaraq:

- Bir həftədən çoxdu burdayam, - dedi. - Qəbri nurla dolsun. Rəziyyə sifariş göndərüb məni çağırtdırmışdı. Qardaşlarından zəhləsi getdiyi üçün mənə bir yerdə, xalasıgildə qalırdı. Bütün dərdlərini mənə deyirdi. Əvvəla, biləsən ki, sənə sol böyrəyin Rəziyyəndir. Bu sirri mənə Rəziyyənin özü danışdı. Təsədüfə bax ki, sənənin müalicə olunduğun xəstəxananın yuxarı mərtəbə-sində də Rəziyyə yatırmış. Orda olduğunu, böyrəyinin atkaz etməsini ona dostun Rafiq həkim deyib. Rəziyyənin öz deməsinə görə Rafiq həkimlə bir məhəllədə yaşayırmış. Onların ailəvi get-gəli varmış. Rafiq həkimin bacısı Roza ilə yaxınlıq eləyirmiş. Həkimin Qurana and verib ki, sənənlə bir xəstəxanada yatdığını heç kimə bildirməsin. O da kişi kimi mərd tərپənib. Bu barədə sənə heç nə deməyib. Sən ölüm ayağında olmusan. Həyata qayıtmağın üçün sənə sağlam böyrək lazım olub. Lakin həkim bu barədə kimə müraciət edib, heç kəs razılıq verməyib. Rəziyyə öz sağlam böyrəyini sənə köçürmək üçün həkimə ilan dili çıxardıb. Onun ayaqları altına düşüb. Çox yalvar-yaxardan sonra Rafiq həkim Rəziyyənin arzusunu yerinə yetirməli olub. Bu sözləri Rəziyyə mənə axırıncı gecə dedi. Atasının evinə gedəndən sonra dedi ki, Məhbubə, ölüm qasla göz arasındadır. Dünyanın işini bilmək olmaz, bəlkə şəhərə sağ çıxmadım. Bu sirri Nazimə açarsan. Mənim böyrəyimlə yaşadığı ona təsəlli olar.

Nazim kövrəldi. Məhbubəni də qəhər boğdu. Məhbubə özünü ələ alaraq sözünə davam etdi:

- Nazim, elə hesab etmə ki, Rəziyyənin kimə isə ərə getmək niyyəti olub. Bunu ağlına belə gətirmə. Bütün

bu işlərin mayası onun ifritə xalasıdır. Xalası Mehracın var-dövlətinə aldanıb Rəziyyənin başını doldururdu ki, ona ərə getsin. Hətta qurub-qoşmuşdu ki, Rəziyyə Mehraca ərə getməkdən imtina etsə, qurğu qurub zorla qaçırtсын. Xalası onu boğaza yığmışdı. Ona görə Rəziyyə üzə guya ki, bu işə razılıq verib. Axırncı gecə xalasının yanında qalmadı. Dedi ki, ər evinə xalam-gildən yox, ata evindən getmək istəyirəm. Beləliklə, məni də özü ilə götürüb atası evinə apardı. Sən demə, başqa fikri varmış. Gecə yarıya qədər dərdləşdik. Sözlərinin başı da, ayağı da səni necə sevdiyi barədə idi. O, hərdən söhbətinin şirin yerində lazım olmadan şaq-qanaq çəkib gülürdü. Hirsindən dəli kimi olmuşdu. Özünü başına hava gələn sərsəri adamlar kimi aparırdı. Deyirdi ki, işdi ölüb-eləsəm, məni qəbiristanın şəhərə bitişik olan kənarında dəfn edin. Qəbrimin başında çinar ağacı əkin və hesab edin ki, o çinar Rəziyyədir. Göylərə qalxıb oradan Nazimə baxaram. Nazimlə həmsöhbət olaram. - Rəziyyə bu sözləri deyib, yemək stolunun üstünə təzə süfrə açdı və birdən mənə acığı tutdu ki, nə durmusan, məgər bilmirsən ki, sabah toyumdu, Mehraca ərə gedirəm!! - deyib dəlicəsinə güldü. Dedi ki, toyumun şərəfinə bu xəlvətdə iki rəfiqə badə qaldır-malıyıq. Bəlkə sabah macal tapmadıq. Düzdü, içkidən zəhləm gedir. Ömrümdə dilimə ara, çaxır dəymiyib. Ancaq səni məcbur etmirəm, özüm üçün xüsusi dadı-tamı olan və nadir tapılan içki gətirtmişəm. Özü də çox yox, vur-tut bir qədər. Amma yalvarsan da sənə bircə damcı vermərəm. Bunu Məhbəbbət ilahəsi yalnız mənim üçün göndərib, özü də əzrayılın əliylə.

Məhbubə bir-iki dəqiqə dillənmədi. Saçlarını çiyindən geri atıb qüssəli-qüssəli:

- Həmişə yüz sözün birini danışan Rəziyyə bunu deyib, yenə də güldü. Hiss etdim ki, ağı başında deyil. O, tamam başqa bir Rəziyyə olmuşdu. Rəziyyə birdən qəzəbləndi. Mənə sərt, qəddar bir nəzər saldı. Sanki məni ilk dəfə görürdü. Sonra mətbəxə keçib, qapını bərkdən üzümə çırpdı. Mən özüm də vahimələndim. Yerimdəcə quruyub qalmışdım. Heç bir dəqiqə keçməmiş əlində dolu qədər geri döndü. Qarşımda qürurla dayanıb, - Məhbubə, bu badəni sabahki təmtəraqlı toyumuzun şərəfinə içirəm, - deyib stəkanı başına çəkdi. Onun gözləri alacalandı. Müvazinətini itirdi, yıxılmaq istəyəndə tez yataq otağına keçdi. Mən key kimi olmuşdum. Bir neçə dəqiqədən sonra onun otağına girdim. Burnuma kislota qoxusu gəldi... Artıq Rəziyyənin ürəyi dayanmışdı, nəbzi vurmurdu...

Məhbubə sözünü tamamlayıb, gözündən yaş süzülə-süzülə ayağa qalxdı. Nazim stolunda quruyub qalmışdı. Elə bil tamaşaçısı olduğu dramatik səhnənin seyrinə düşmüşdü. Məhbubə onun halına acıyaraq:

- Çox xiffət eləyib, ömrünə balta vurmağın daha heç bir mənası yoxdur, - dedi. - Bilməlisən ki, Rəziyyənin səndə əmanət qoyub getdiyi əzasını yaşatmaq üçün daha çox sağlamlığını qorumalısan. Onda nakam Rəziyyənin ruhu da şad olar. - Məhbubə Nazim İlhamın keçirdiyi iztirablı anların şahidi olmamaq üçün üzünü əks tərəfə çevirib sakitcə kabinetdən çıxdı.

* * *

...Neçə illər gəlib keçdi. Rəziyyənin məzarı yanından ötənlər bir anlığa dayanıb onun qəbir daşına yazılmış bu niskilli sözləri dönə-dönə oxuyub mütəəssir hisslər keçirirdilər:

Çoxları eşq yolunda - canımı verrəm - dedi,
Eşq yolunda olmadı canın verən, məndən başqa.
Xəta qılıb tənha qoyub getdim o binəvanı,
Qəlbinə həyan olmayacaq, mən binəvadan başqa.

Bu sətirələrin müəllifi Rəziyyənin özü idi. Onun məzarı başında dikələn çinar ağacı uzaqdan görünürdü. Nazim “yaşıl qiyafəli” Rəziyyəsi ilə tez-tez qarşı-qarşıya dayanıb dərdləşirdi. Onların məhəbbət ətirli lal kəlmələrinin həzinliyini ürəkdən sevib-sevilənlər aydınca başa düşürdülər...

*2006-cı il iyun - 2007-ci il iyun,
(Əsərin I hissəsi 1994-1995-ci
illərdə yazılmışdır).*

Redaktor: **Nadir Məmmədli**
filologiya elmləri doktoru, professor

Əli İldırımoglu.

Zorən jurnalist. II hissə.
Bakı, “Nurlan”, 2007. 356 səh.

“Zorən jurnalist” epik-psixoloji romanının I hissəsi 1995-ci ildə “Azərənşir” tərəfindən çap olunmuşdur. Müəllif oxucuların arzu və təkliflərini nəzərə alaraq 10 ildən sonra əsərin II hissəsini qələmə almış və 2006-cı ildə onu tamamlamışdır.

i 4702000000
N-098-2007

© Ə.İldırımoglu, 2007

Rəssamlar: Əli Cəfər, Fikrət İbrahimli
Korrektor: Elmira Fərruxzadə
Texniki redaktor: Günay Seyidova
Kompüter dizaynı: Zəhid Məmmədov
Yığılmağa verilmiş 11.06.2007.
Çapa imzalanmış 24.09.2007.
Şərti çap vərəqi 22,2. Sifariş № 446.
Kağız formatı 84x108 1/32. Tiraj 500.

Kitab "Nurlan" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Direktor: prof. N.B.Məmmədli
E-mail: nurlan1959@yahoo.com
Tel: 497-16-32; 850-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.